

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE'NİN STRATEJİK KÜLTÜRÜ VE YENİ DIŞ
POLİTİKASI: SÜREÇLER, AKTÖRLER VE EYLEMLER**

DOKTORA TEZİ

Ramazan ERDAĞ

**Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler**

Tez Danışmanı: Yrd.Doç. Dr. Tuncay KARDAŞ

MAYIS-2011

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'NİN STRATEJİK KÜLTÜRÜ VE YENİ DIŞ
POLİTİKASI: SÜREÇLER, AKTÖRLER VE EYLEMLER

DOKTORA TEZİ
Ramazan ERDAĞ

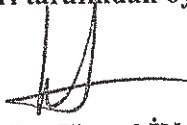
Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Bu tez 20/06/2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Bülent ARAS

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç. Dr. Kemal İNAT

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç. Dr. Kenan DAĞCI

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd. Doç. Dr. Tuncay KARDAŞ

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd. Doç. Dr. İrfan HAŞLAK

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ramazan ERDAĞ

05.05.2011

ÖNSÖZ

Türkiye son dönemde gerçekleştirdiği yoğun diplomatik ataklarla uluslararası alanda ilgi çekmeye başlamıştır. Klasik dış politika anlayışının terk edildiği ve pro-aktif, barış ve istikrar temelli bu yeni dış politika anlayışının önemli yansımaları görülmüştür. Yeni Türk dış politikasının incelenmesi ve uluslararası alanda etkilerini araştırdığım bu çalışmamın tamamlanmasında bana gösterilen anlayış ve yardımları burada anmak istiyorum. Öncelikle tez çalışmam boyunca sağladığı destekten ötürü danışman hocam Yrd.Doç.Dr. Tuncay KARDAŞ'a teşekkürü borç bilirim. Kendisinin kıymetli desteği olmadan bu tez bitirilemezdi.

Çok kıymetli eleştirileri ile tezime büyük katkı sağlayan Tez İzleme Kurulu üyeleri Doç.Dr. Kemal İNAT ve Yrd.Doç.Dr. İrfan HAŞLAK'a ayrıca teşekkür ediyorum. Akademik çalışmalarım konusunda desteklerini esirgemeyen değerli hocalarım Doç.Dr. Burhanettin DURAN ve Doç.Dr. Kenan DAĞCI'ya ayrıca teşekkürü bir borç biliyorum. Tez çalışmamda değerli görüş ve eleştirileri ile çalışmanın tamamlanmasına önemli katkısı bulunan T.C. Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM) Başkanı Sayın Prof.Dr. Bülent ARAS'a, Yrd.Doç.Dr. Mustafa KÜÇÜK'e, Yrd.Doç.Dr. Şaban KARDAŞ'a ve Yrd.Doç.Dr. Ali BALCI'ya ayrıca teşekkür ediyorum.

Akademik çalışma hayatımda beni cesaretlendiren ve Türk dış politikasının yeni döneminde önemli çalışmalarda bulunan Sayın Dr. Hakan FİDAN'a şükranlarımı sunarım. Gösterdikleri ilgi, alaka ve destekleri ile her zaman yanımda olduklarını hissettiğim Sayın Edip Ali YAVUZ'a ve Suat Tayfun TOPAK'a ayrıca teşekkür ediyorum. Öte yandan bugüne gelmemde üzerimde büyük emekleri olan aileme minnettarlığımı ifade ederken, göstermiş olduğu sabır ve destekten ötürü de eşim ve oğluma teşekkür ederim. Elbette ki bu çalışmadaki tüm eksik, kusur ve hatalar bana aittir.

Ramazan ERDAĞ

05 Mayıs 2011

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iv
TABLO LİSTESİ.....	vi
ŞEKİL LİSTESİ.....	vii
ÖZET.....	viii
SUMMARY.....	ix

GİRİŞ	1
-------------	---

BÖLÜM 1: ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMINDA YENİ BİR

YAKLAŞIM: STRATEJİK KÜLTÜR.....	4
1.1. Strateji Nedir?	4
1.2. Stratejik Çalışmalar ve Kültür.....	7
1.3. Stratejik Kültür Kuramı ve Kuşaklararası Bakışlar	10
1.3.1. Stratejik Kültür Çalışmalarında Birinci Kuşak	12
1.3.2. Stratejik Kültür Çalışmalarında İkinci Kuşak.....	14
1.3.3. Stratejik Kültür Çalışmalarında Üçüncü Kuşak.....	14
1.4. Stratejik Kültürü Yeniden Tanımlama	16
1.5. Stratejik Kültür Analizi	20
1.5.1. Analizin Nesneleri.....	20
1.5.2. Analizin Metotları	21
1.5.3. Ampirik Analiz.....	23
1.6. Sembolik Strateji ve Sembollerin Stratejisi	24
1.7. Kültürel Realizm ve Kültürel İdealizm	24

BÖLÜM 2: TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKA STRATEJİSİ: DÖNEMSEL BİR

BAKIŞ	28
2.1. Cumhuriyet’in Kuruluş Dönemi	28
2.2. Soğuk Savaş Dönemi	33
2.3. Özal Dönemi	42
2.4. 1990 Sonrası Dönem	47

BÖLÜM 3: TÜRKİYE’NİN STRATEJİK KÜLTÜRÜ (2002-2010)	57
3.1. Türkiye’nin Stratejik Kültür Analizinin Metodolojisi	57
3.1.1. Analizin Nesneleri.....	57
3.1.2. Analizin Metotları	60
3.1.3. Ampirik Analiz.....	61
3.2. Türkiye’nin Stratejik Kültürünün Yapısı	61
3.2.1. Şiddet ve Çatışma Üzerine: Önleyici Faktör Daha Fazla Diplomasi.....	63
3.2.2. Tehdit Algılamalarında Denklem: Güvenlik ve Özgürlük.....	68
3.2.3. Güç Kullanımı: Sert Güçten Yumuşak Güce	74
3.2.4. Uluslararası Örgütlerin Diplomasideki Rolü	81
3.2.5. Dış Politika Yapımında Araçlar	84
3.2.6. Türkiye’nin Stratejik Kültürünün Ana Paradigması	89
3.2.7. Ulusal Güvenlik Stratejisi	94
BÖLÜM 4: STRATEJİK KÜLTÜRÜN DIŞ POLİTİKAYA ETKİSİ	96
4.1. Türk Dış Politikasının Yeni Normları.....	98
4.2. Dış Politikada Aktörler ve Karar Alma Mekanizması	101
4.3. Yeni Türk Dış Politikası: Strateji ve Uygulama	110
4.3.1. Komşu Ülkelerle İlişkiler.....	110
4.3.1.1. Suriye	110
4.3.1.2. Irak	112
4.3.1.3. İran	115
4.3.1.4. Ermenistan	119
4.3.1.5. Gürcistan	124
4.3.1.6. Yunanistan	127
4.3.1.7. Bulgaristan	130
4.3.2. AB, Kıbrıs ve Irak: Davutoğlu Faktörü.....	131
4.3.3. Stratejik Ortaklıkta Değişim: ABD ve İsrail.....	134
4.3.4. Yeni Dış Politika Alanları: Afrika ve Latin Amerika	135
4.4. Stratejik Kültürün Dış Politikada Test Edilmesi: Örnek Olaylar.....	136
4.4.1. Çatışmaların Önlenebilirliğine Dair Bir Düşünce: Medeniyetler İttifakı Projesi.....	136

4.4.2. Tehdit Algılamalarında Yeni Yaklaşım ve Komşularla Sıfır Problem İdeali: Bir Örnekleme Olarak Suriye ile Başlayan ‘Sınırsız’ İşbirliği Dönemi	140
4.4.3. Güç Kullanımında Stratejik Tercih: Yumuşak Güç	146
4.4.4. Çok Taraflı Diplomasi: Uluslararası Örgütlerde Aktivizm.....	152
4.4.5. Dış Politikada Yeni Araçlar: 4T-TİKA, TUSKON, THY ve TRT	160

BÖLÜM 5: TÜRKİYE’DE DIŞ POLİTİKANIN DÖNÜŞÜMÜ VE STRATEJİK

KÜLTÜR.....	171
5.1. Türkiye’nin Dış Politikasında Stratejik Kültür: Dönemsel Bir Karşılaştırılma	171
5.2. Türkiye’nin Yeni Uluslararası Konumu ve Yeni Dış Politikasının Uluslararası Barış ve İstikrara Katkısı	175
5.3. Dış Politika-İç Politika Etkileşimi: Stratejik Kültürün Rolü.....	184
5.4. Stratejik Vizyon ve Gelecek	187
SONUÇ.....	189
KAYNAKÇA	196
ÖZGEÇMİŞ.....	223

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AKPM	: Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AT	: Avrupa Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CENTO	: Merkezi Anlaşma Örgütü (Central Treaty Organization)
DB	: Dünya Bankası
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
ECO	: Ekonomik İşbirliği Örgütü (Economic Cooperation Organization)
EİT	: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
IMF	: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
ISAF	: Uluslararası Güvenlik ve Yardım Gücü (International Security Assistance Force)
İBDK	: İslam Ülkeleri Dışışleri Bakanları Konferansı
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
İSEDAK	: İslam Konferansı Örgütü Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü

KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MGK	: Millî Güvenlik Kurulu
MGSB	: Milli Güvenlik Siyaset Belgesi
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (Organization of the Petroleum Exporting Countries)
ORSAM	: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
RCD	: Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (Regional Cooperation for Development)
SACEUR	: Müttefikler Avrupa Yüksek Komutanı (Supreme Allied Commander of Europe)
SAM	: Stratejik Araştırmalar Merkezi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SETA	: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
TEPAV	: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TİKA	: Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TUSKON	: Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
THY	: Türk Hava Yolları
UAEK	: Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu
USAK	: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Stratejik Kültür Kuramına Yaklaşımlar.....	16
Tablo 2: Büyük Strateji ve Sınıflandırılmış Tercihlerin Uyumu.....	92
Tablo 3: TUSKON Tarafından Gerçekleştirilen Dış Ticaret Köprüleri Programları..	164
Tablo 4: Türkiye'nin Ortadoğu, Afrika ve Asya'ya İhracat Rakamları (2006-2010)..	165
Tablo 5: THY'nin Bölge Bazında Taşdığı Yolcu Sayısı (Dış Hatlar 2009-2010).....	167
Tablo 6: Alternatif Perspektiflerin Karşılaştırması.....	174

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Bir Stratejik Kültürün Ana Paradigması	19
Şekil 2: Ahmet Davutoğlu'nun Güç Denklemi.....	75
Şekil 3: Abdullah Gül'ün Düşünsel Haritasının Bileşimi	90
Şekil 4: Ahmet Davutoğlu'nun Düşünsel Haritasının Bileşimi	90
Şekil 5: Türkiye-Suriye İhracat-İthalat Rakamları (1998-2010)	145
Şekil 6: THY Dış Hatlar Yolcu Sayısı (2002-2009).....	167

Tezin Başlığı: Türkiye'nin Stratejik Kültürü ve Yeni Dış Politikası: Süreçler, Aktörler ve Eylemler

Tezin Yazarı: Ramazan ERDAĞ **Danışman:** Yrd.Doç. Dr. Tuncay KARDAŞ

Kabul Tarihi: 05.05.2011

Sayfa Sayısı: ix (ön kısım)+ 223 (tez)

Anabilimdalı: Uluslararası İlişkiler **Bilimdalı:** Uluslararası İlişkiler

Türkiye'nin dış politikası dinamizm ve aktivizmi ile dünya siyasetinde cazibe, müzakere ve tartışma merkezi olmuştur. Dış politikada kayıtsızlık ve gelenekçilik yerine çok boyutlu ve etkin yeni bir yaklaşım benimseyen Türkiye, bölgesel ve küresel politikalarda hayati ve güçlü pozisyonları kapsama ve uygulama noktasına getirmiştir. Bu yeni dış politikanın mimarı Ahmet Davutoğlu ülke içinde ve dışında çok ses getiren bir yaklaşım olarak kabul edilen yeni bir politik vizyon ortaya koymuştur.

Bu çalışmanın konusu Türkiye'nin dış politika davranışındaki yeni vizyonun kuramsal ve pratik yansımalarını araştırmaktır. Bu bağlamda mevcut tez *Stratejik Kültür* kavramını ortaya çıkarmakta ve Iain Johnston'un kuramsal çerçevesini kullanmaktadır. Türkiye'nin yeni stratejik kültürü ve dış politikadaki yansıması bu tezin temel çözümleme birimleri ve çalışma alanlarını oluşturmaktadır. Başlıca araştırma soruları iki alt başlıkta aşağıdaki şekilde gösterilebilir:

- (a) Türkiye özellikle 2002 ve 2010 yılları arasında Ahmet Davutoğlu'nun başını çektiği yeni uluslararası politika anlayışına atfedilebilecek belirgin bir *Stratejik Kültür* oluşturmuş mudur? Türkiye'nin *Stratejik Kültürünün* özgüllüğü ve temel özellikleri nedir? Türkiye'nin dış politika davranışında uygulamaya konan vizyonuyla *Stratejik Kültürün* bağlantısı nasıl kurulabilir?
- (b) Türkiye'nin *Stratejik Kültürünün* dış politika davranışı üzerindeki etkisi hangi örnek olaylar ve eylemlerde gösterilebilir?

Bu soruların ve bulguların ışığında tez Türkiye'nin a) savaş ve çatışmaları normal bir durumdan ziyade önlenebilir bir olgu olarak gören b) yeni bir düzende tehdit algısında güvenlik ve özgürlüğü dengeleyen c) "yumuşak güç" ve ekonomi kalkınmacı ve çok taraflı diğer dış politika araçlarını kullanmayı tercih eden bir stratejik kültüre sahip d) yeni stratejik kültürün bölgesel ve küresel politikalarda Türkiye'nin dış politikasını etkileyen ve şekillendirmeye devam eden özelliklerde olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Kültür, Yeni Türk Dış Politikası, Savaş ve Barış, Bölgesel Aktivizm.

Title of Thesis: Turkey's Strategic Culture and New Foreign Policy: Processes, Actors and Cases

Author: Ramazan ERDAĞ

Supervisor: Assist.Prof.Dr. Tuncay KARDAŞ

Date: 05.05.2011

Nu. of pages: ix (pre text)+ 223 (main body)

Department: International Relations **Subfield:** International Relations

Turkey has recently become a centre of attraction, deliberation and debate in world politics particularly in relation to its newfound dynamism and activism in foreign policy behavior. Having adopted a vigorous and multidimensional foreign policy approach instead of apathy and traditionalism in foreign policy, Turkey has come to embrace and implement a vital and powerful political position in regional and global politics. The architect of this new foreign policy, Ahmet Davutoğlu, has put to the test a new political vision as a novel approach, which was embraced and criticized by many inside and outside the country.

It is in this context that the subject of this study emerges: exploring the practical and theoretical aspects of Turkey's newfound vision in foreign policy behavior. The thesis introduces the concept of *Strategic Culture* and employs the theoretical framework of Iain Johnston. Turkey's new strategic culture and its reflections in foreign policy constitute the main body and study area of the present thesis. The main research questions addressed are divided into two subsections and are as follows:

- (a) Does Turkey have a distinct *Strategic Culture* particularly between 2002 and 2010 that can be attributed to Ahmet Davutoğlu's understanding of international politics? What are the features and specificity of Turkey's *Strategic Culture*? What is the relevance of *Strategic Culture* in understanding Turkey's newfound vision in foreign policy behavior?
- (b) In what cases and ways has Turkey's *Strategic Culture* affected the practices of its foreign policy?

This thesis finds that Turkey has a distinct strategic culture that a) perceives war and conflict as an aberration rather than normal, b) counterbalances security and freedom in its threat perception in a novel scheme, c) prefers to use 'soft power' and other foreign policy tools such as economy-developmentalism and multilateralism d) shapes Turkey's foreign policy approach in regional and global politics.

Keywords: Strategic Culture, New Turkish Foreign Policy, War and Peace, Regional Activism.

GİRİŞ

Türk dış politikası geleneksel yapısı itibari ile “bekle gör” anlayışı temelinde şekillenmiştir. Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında bölgesel ve uluslararası sorunlarla karşı karşıya bulunan Türkiye’nin genelde kendisinden beklenen rolü üstlenemediği görülmüştür. Son dönemle birlikte Türk Dış Politikasında önemli bir dönüşüm yaşanmaktadır. Bu dönüşümün mimarı olarak nitelendirilen Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu’nun *Stratejik Derinlik* isimli eseri Yeni Türk Dış Politikasının ana parametreleri konusunda önemli ipuçları vermektedir.

Davutoğlu Türk Dış Politikasının yeni normlarının özgürlük ile güvenlik arasında kurulacak yeni bir bağlantı, komşularla sıfır problem ilişkisi, çok boyutlu-çok kulvarlı dış politika, yeni bir diplomatik üslup ve ritmik diplomasiye geçiş temelinde olması gerektiğini ifade etmektedir. Türkiye bu yeni anlayışla birlikte, yakın gelecekte birikmiş sorunlarına çözüm yolları geliştirerek, uluslararası kuruluşlarla yakın işbirliği ile birlikte bölgesinde bir güç, uzunca bir süredir ihmal ettiği bölgelerle geliştirilecek diplomatik ilişkilerle de küresel bir aktör olma iddiasını taşımaktadır. Türkiye’nin yeni dönemde sergilediği dış politika yaklaşımının zihinsel arka planında bu ideal ve hedefler bulunmaktadır. Bu yeni dönemde Türkiye “komşularla sıfır problem” hedefi temelinde kronikleşmiş komşu ülke sorunlarına yönelik ciddi atılımları gerçekleştirmiştir. Başta Suriye, Irak ve İran olmak üzere komşu ülkelerle yaşanan sorunların diplomasi ve diyalog ile çözümüne ilişkin yeni alanlar açılmış ve ilişkiler bu yeni anlayış temelinde yeniden şekillenmiştir.

Coğrafi olarak dünyadaki muhtemel kriz bölgelerinin yanı başında bulunan Türkiye’nin bu yeni girişimleri ile birlikte, Irak ve Gürcistan’da yaşanan krizlerde önemli bir arabulucu rolü üstlenmesi “başkalarının sorunları ile ilgilenme” ve “tarihi sorumluluğunu” yerine getirme gibi ideal/ist temelli bir anlayışın bir uzantısı olarak görülebilir. Bu kapsamda Türkiye’nin içinde yer almayacağı bölge politikalarının uygulanmasının ne denli zor olduğu da gösterilmeye çalışılmaktadır. Bu durum hem bölgesel hem de küresel ölçekte Türkiye’nin kendi önemini farkına vardığını göstermesi açısından oldukça manidardır. Peki, bu bağlamda Türkiye’nin yeni dış politikası nasıl okunmalıdır? Yeni Türk dış politikasını açıklayabilecek en iyi kuram

hangisi olabilir? Çalışma yeni Türk dış politikasının analizini uluslararası ilişkiler teorisinde 1970'li yıllarla birlikte ortaya çıkmaya başlayan *stratejik kültür* kuramı ile ele almaktadır. Bu yönüyle Türkiye'nin dış politikasının kuramsal çerçevesi stratejik kültür yaklaşımına göre incelenecektir.

Çalışmanın Konusu

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde öncelikle, kuramsal çerçeve açıklanacak, stratejik kültür kuramının strateji kavramının analizi yapılacaktır. Uluslararası İlişkilerin en önemli alt-disiplini olan güvenlik çalışmalarının yeni bir yaklaşımı olan stratejik kültür kavramının ortaya çıkışı ve farklı kuşakların kavrama bakış açısı incelenecek ve *Alastair Iain Johnston*'un kurama kazandırdığı yeni bakış açısı açıklanacaktır. İkinci bölümde, Türkiye'nin tarihsel süreçte dış politika stratejisinin dönemsel değişiminin bir değerlendirmesi yapılacaktır. Türkiye'nin kuruluşundan itibaren dış politika tercih ve davranışları belirli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı dönemlerle birlikte ele alınacaktır. Üçüncü bölümde ise, Türkiye'nin stratejik kültürü incelenecektir. Analizin belirlenen nesnelere üzerinden Türkiye'nin yeni dönem dış politikasına yön veren stratejisinin aktörlerinin çalışmaları, demeç ve makaleleri incelenerek, ortaya çıkan stratejik kültürün temel bileşenleri belirlenecektir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise, Türkiye'nin stratejik kültürünün karar alıcılar ve yeni Türk dış politikasının oluşumunda ve uygulamasında etkili olup olmadığı araştırılacaktır. Yeni Türk Dış Politikasının oluşumu, normları ve sürece etki eden aktörlerin konumlarına değinilecektir. Türkiye'de dış politikada yaşanan dönüşüm ile iç politik gelişmelerin analizi ve uluslararası arenadaki yansımaları ve Türkiye'nin bu yeni dönemdeki önemli aktör ve uluslararası örgütlerle olan ilişkileri irdelenecektir. Çalışmanın beşinci bölümünde ise, Türkiye'nin yeni stratejik kültürünün sonucu oluşan yeni dış politikasının eylemleri incelenecektir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise, Türkiye'nin yeni dış politikasının bölgesel ve küresel yansımaları incelenecektir.

Çalışmanın Önemi

Türkiye'nin son dönemle birlikte benimsediği yeni dış politika anlayışı gerek iç politikada gerekse uluslararası arenada geniş yankı uyandırmıştır. Süreç yakın geçmiş dönemi içermektedir ve bu konuda literatürde sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır.

Çalışmanın temel iki önemi vardır, birincisi Türkiye'nin yeni dış politikasının teorik analizini içermesi, ikincisi ise pratikteki gelişmelerin analizini içermesidir. Yeni Türk dış politikasının teorik yönü ile ilgili sınırlı sayıda çalışma bulunması nedeniyle bu alandaki boşluğun doldurulması yönünde bir literatür katkısı sağlayacağı da düşünülmektedir. Çalışmada stratejik kültür kuramının dış politika analizi bağlamında ve Türkiye örneğinde denenmesi tezin literatüre sağlayacağı bir diğer katkı olarak görülebilir.

Çalışmanın Amacı

Yeni Türk Dış Politikasının süreç ve aktörlerinin incelenmesi bu çalışmanın temel amacıdır. Türkiye'de 2002-2010 döneminde bir stratejik kültür oluşup oluşmadığı ve yeni Türk dış politikasını etkileyip etkilemediği çalışmada cevabı aranan sorular arasındadır. Çalışma Yeni Türk Dış Politikasının yeni parametrelerinin ve normlarının kuramsal ve pratik analizini içermekte, bunların uluslararası sistemdeki yansımalarını ve barış ve istikrara sağladığı düşünülen katkıları ortaya koymaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Tez kuram uygulaması bağlamında Türk dış politikası örnek olayını incelemektedir. Niteliksel analiz öneren tezde birincil ve ikincil kaynaklar kullanılmaktadır. Metodolojik olarak içerik analizi yapılmakta ve Türkiye'nin stratejik kültürü metinsel analiz düzleminde incelenmektedir. Karar alma mekanizmasındaki etkin aktörlerin kitap, makale, demeç ve beyanatları yeni stratejik kültürün temel analiz nesnelerini oluşturmaktadır. Dış politika yapım sürecinde yer alan bazı aktörler ile mülakatlar yapılmış, yeni Türk dış politikasında etkin aktörlerin düşünsel haritaları oluşturulmuş ve ortaya çıkan yeni stratejik kültürün dış politikadaki uygulama alanları ortaya konmuştur.

BÖLÜM 1: ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMINDA YENİ BİR YAKLAŞIM: STRATEJİK KÜLTÜR

Türkiye’de son dönemde dış politika alanında önemli bir dönüşüm yaşanmaktadır. Bölgesel ve küresel alanda daha aktif, çeşitli diplomatik araçları ön planda tutan ve uluslararası aktörlerle işbirliği ve diyalogu geliştirmeye dayalı bu yeni ideal-politik dış politika anlayışı uluslararası alanda da geniş yankı uyandırmıştır. Bu bağlamda akademik alanda da Türkiye’nin yeni dış politikasının nasıl açıklanabileceği ya da nasıl okunması gerektiğine dair tartışmalar yaşanmıştır. *Bu tezin temel iddiası Türkiye’nin son dönemde dış politikada yaşadığı dönüşümün Türkiye’de oluşan yeni stratejik kültürün bir yansıması olduğudur.*

Tezde Türkiye’nin dış politikası ile ilgili yaklaşık son on senelik stratejisi ortaya çıkarılarak yaşanan değişim ve dönüşümün açıklanması amaçlanmıştır. Stratejik kültür analizi yoluyla bu dönüşüm ve değişimin fotoğrafını çekmek amacıyla uluslararası ilişkiler teorisinde nispeten yeni bir kuramsal yaklaşım olarak ortaya çıkan stratejik kültür kavramı kullanılmıştır. Bu amaçla bu bölümde öncelikle *Stratejik Çalışmalar* alt-disiplini kısaca incelenmiştir. Bölüm, stratejik çalışmalarda yaşanan dönüşümle birlikte stratejik kültür kuramının açıklanmasına geçmektedir. Kuramın tarihsel gelişim süreci ve özellikle stratejik kültür yaklaşımının son dönemdeki önemli temsilcilerinden biri olan Alastair Ian Johnston’un stratejik kültür kavramına bakış açısı ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

1.1. Strateji Nedir?

Strateji kavramının eski Yunancada kullanılan *STRATOS AGO*’dan geldiği düşünülmektedir. *STRATOS* ordu, *AGO* da kullanma anlamına gelmektedir. *STRATOS AGO* orduyu kullanma, başka bir ifadeyle sevk ve idare etme anlamını taşımaktadır. Bu deyim haricinde eski Yunancada *STRATEGUS* kelimesi de geniş yetkili askeri ifade etmektedir. Bu bağlamda strateji kavramı eski Yunancadaki *STRATOS AGO* ve *STRATEGUS* kelimelerinden günümüze ulaşmıştır (Cömert, 2000:106). Strateji kavramı tarihsel süreçte savaşların nasıl kazanılacağına yönelik askeri taktik ve yöntemler olarak ele alınmıştır. Türk Dil Kurumu’nun Büyük Türkçe Sözlüğü’nde strateji “bir ulusun

veya uluslar topluluğunun, barış ve savaşta benimsenen politikalara destek vermek amacıyla politik, ekonomik, psikolojik ve askerî güçleri bir arada kullanma bilimi ve sanatı” olarak tanımlanmaktadır (<http://tdkterim.gov.tr/bts/>). Bir başka tanıma göre ise strateji “bir milletin veya uluslar topluluğun barış ve savaşta benimsenen politikalara en fazla desteği vermek maksadıyla siyasî, iktisadî, psikolojik ve askerî güçleri bir arada kullanma bilimi ve sanatı[dır]” (Seyyar, 2007:959). Başka bir ifadeyle strateji “savaşta bir amacın başarılması için bütün bir ulus kuvvetlerinin koordineli bir şekilde kullanılmasıdır” (<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/568259/strategy>).

Strateji terimi zamanla askerinin ve askeri gücün kullanımı şeklindeki dar anlamının dışına çıkmaya başlamıştır. Muharebelerin ve çatışmaların yönetiminde askeri olmayan faktörlerin etkisi artmaya başladıkça kavram çok boyutlu bir anlam kazanmıştır (Cömert, 2000:107). İlk çağlarda kalkan ve mızraklı askerlerin “Kütle Taarruz Stratejisi” ortaya çıkarken, Orta Çağ döneminde şehir ve toprakların ele geçirilmesi stratejisi kullanılmaya başlanmıştır. 18. yüzyılda aydınlanma ve bilgi çağının etkisiyle stratejide liderlerin matematik ve topografya gibi ilimleri kullanarak sevk idare başarısının artırılması ön plana çıkmaya başlamıştır. Napolyon döneminde Fransız İhtilali’nin etkisiyle askeri sevk ve idare yöntemlerinde ortaya yeni görüşler atılmıştır. “Moral” unsurunun önemi ortaya çıkmış ve Fransız askerlerine haçlılık ruhu aşılanmaya başlanmıştır. Napolyon savaş stratejisinde dikkatli bir hazırlık, ani taarruz ve şiddetli muharebe yöntemlerini uygulamıştır (Cömert, 2000:107-112).

Modern stratejinin en önemli teorisyeni olarak kabul edilen Alman stratejist *Carl von Clausewitz* “Savaş Üzerine (*On War*)” ve Çinli düşünür Sun Tzu “Savaş Sanatı (*The Art of War*)” adlı eserlerinde stratejiyi savaşların kazanılması amacıyla yapılan planlar ve doktrinsel taktikler olarak tanımlamışlardır. Sun Tzu’ya göre “savaş sanatı devlet için hayati önemdedir” (Tzu, 1994:22). Clausewitz taktik ile stratejiyi kavramsal olarak ayırmıştır. Clausewitz’e göre “taktik, silahlı kuvvetlerin muharebede (çarpışmada) kullanılması, strateji ise muharebelerin savaşın amacına ulaşmak için kullanılması kuramıdır” (Clausewitz, 1999:83). Clausewitz’in stratejik teorisine göre savaşlar bir politika aracı olarak ülkelerin ulusal çıkarları doğrultusunda politik hedeflerin elde edilmesinde kullanılmasıdır. İstenen sonuçları elde edilebilmek amacıyla askeri planlayıcıların kuvvet planlamalarını iyi yapabilmeleri için politik hedeflerin mümkün

olduğunca net bir şekilde açıklanması gerekmektedir. Strateji politik hedefleri elde etmek için askeri ve askeri olmayan araçları kullanma sürecidir. Dolayısıyla bu süreçte hangi aktörlerin hangi amaca ulaşacağı ve rolü iyi bir şekilde belirlenmelidir (Popescu, 2009:104).

Douhet gibi geleneksel stratejik düşünürler de stratejiyi savaş koşullarında “askeri stratejiler” üzerine kurgulamışlardır. Askeri strateji konusunda önemli bir yazar olan B.H. Liddell Hart, Clausewitz’in yaptığı strateji tanımında stratejinin siyaset alanına taşınması noktasında yetersiz kaldığını savunmuştur. Liddell Hart’a göre yüksek stratejinin sorumluluğu askeri liderlere değil, hükümete aittir (Hart, 2003:443). Liddell Hart, Clausewitz’in tanımlamasında stratejik amaca ulaşmanın tek aracının savaş olduğunu fikrini de kabul etmemiştir. Liddell Hart her liderin amaç ve aracı birbirine bağdaştırma noktasında başarılı olamayacağını, dolayısıyla “savaşta her şeyin kesin sonuçlu bir muharebe yapmak amacına” yöneltilmesinin yanlış olduğunu ifade etmiştir. Liddell Hart stratejinin siyaset ile olan ilişkisine dikkat çekmiş, siyasetin stratejinin güdümüne girmesinin demokratik rejimlerde siyasi aktörlerin etki alanlarının sınırlandırılmasına neden olduğunu belirtmiştir (Liddell Hart, 2003:444). Liddell Hart’a göre strateji “siyasal amaçlara ulaşmak için, askeri imkânların dağıtımı ve uygulanması sanatıdır” ve taktik ile strateji birbirinden ayrılamaz. Taktik stratejinin alt seviyede uygulama biçimi, strateji ise “yüksek stratejinin” aşağı seviyede uygulanmasıdır. Bu bağlamda yüksek strateji “bir milletin veya milletler grubunun bütün olanaklarını, temel politikanın tanımladığı amaç olarak savaşın siyaset hedefini elde edilmesi için koordine etmek ve yönetmektir” (Liddell Hart, 2003:447). Strateji, savaşla sınırlandırılmasına karşın yüksek strateji savaşın sonrasında barışı da planlamaktadır (Liddell Hart, 2003:448).

Paul Kennedy Liddell Hart’ın tanımladığı “yüksek strateji” kavramının en önemli noktasının politika olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda devlet yöneticilerinin ülkenin savaş ve barıştaki çıkarlarını koruyabilmesi “askeri olan ve olmayan tüm unsurları biraraya getirme” yeteneklerine bağlıdır (Kennedy, 1995:17). Mehmet Tanju Akad’a göre stratejiyi politik ve askeri strateji olarak ikiye ayırmak mümkündür. Askeri strateji politik stratejiye bağlı olmakla birlikte, genel olarak strateji politika ile askeri olanakların yani amaç ile araçlar arasında bir dengenin kurulabilmesidir (Akad, 2002:23). Colin S. Gray’e göre ise strateji “askerî gücü siyasi amaca bağlayan bir

köprüdür; strateji ne kendiliğinden tek başına askerî bir güç ne de siyasi bir amaçtır. Strateji ... siyasi amaçlar için güç ve güç tehdidinin kullanımınıdır” (Gray, 2006:42). Servet Sömert stratejiyi “milli hedeflere ulaşmak için güç geliştirme ve kullanma bilim ve sanatı” şeklinde tanımlamıştır (Cömert, 2000:136). Stratejinin ana faktörlerini kuvvet (güç), zaman ve mekan (yer) oluşturmaktadır (Cömert, 2000:139-142).

Genel anlamı ile strateji savaşların kazanılmasına yönelik belirlenecek askeri taktik ve yöntemlerin belirlenmesidir. Strateji kavramı geleneksel olarak harp sanatına ilişkin olarak ele alınmıştır. Çağdaş stratejik çalışmalar ise savaşların kazanılmasına yönelik askeri çalışmalarından ziyade “caydırma, risk ve kriz yönetimi” gibi yeni kavramları tartışmaktadır (Bull, 1968:593-594). Savaşların niteliğinin değişmesi ve nükleer silahlanma yarışının hız kazanmasıyla birlikte stratejik çalışmalarda bu yeni kavramlar daha da önemli hale gelmiştir. Soğuk savaş döneminin sonlarına doğru ise stratejik çalışmalarda norm, kimlik, kültür gibi olgular ön plana çıkmış, uluslararası sistemin anlaşılmasında güç kavramı kadar belirgin olmaya başlamıştır.

1.2. Stratejik Çalışmalar ve Kültür

1980’li yılların başına kadar uluslararası ilişkiler ve uluslararası güvenlik¹ çalışmalarında kültür kavramı pek fazla ilgi çekmemiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde devletlerin ulusal güvenlik politikalarının incelenmesi çalışmalarında kültürün devletlerin stratejilerini ve davranışlarını etkilediğinin görülmesi ile uluslararası ilişkilerde kültür kavramı sıkça kullanılmaya başlanmıştır (Lantis, 2002:87). Kavramsal olarak kültür “davranış, eylem ve geleneklerin bir örneğidir” (Rubinstein, 1993:550). Kültürel sistem dinamik bir süreci ifade etmektedir. Bu çerçevede “kültür” ve “kültürel sistem” yaşayan organizmalara” benzetilebilir (Weiss, 1973:1376). “Kültür, tanımı itibariyle yüzü geçmişe dönük olan ve kaynakları geçmişte bulunan, uzun bir tarihsel sürecin biriktiregeldiği, vicdan, sanat, anlayış, fikir, yaşayış biçimi gibi alanları kapsar” (Pala, 2010:398). Kültürün devletlerin davranışını etkilediği ve biçimlendirdiği iddiası strateji çalışmaları açısından incelenmeye değer konu olarak kabul edilebilir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde kültür; birey, örgüt ve devlet davranışını biçimlendiren bir olgu olarak incelenmeye başlanmıştır (Cohen, 2002:12-13). Kültür olgusunun ilgi

¹ Güvenlik çalışmalarında kullanılan eski ve yeni yaklaşımların bir karşılaştırması için bkz. (Kardaş, 2007).

çekmeye başlamasıyla stratejik kültür ve devletlerin davranışlarının diğer tanımlamaları ortaya çıkmıştır (Johnston, 1995a:33). Kültür terimini kullananların çoğu doğrudan ya da dolaylı olarak farklı devletlerin, devletin biçimlendirici tecrübelerinde kök salmış, devlet ve elitlerin felsefi, siyasal, kültürel ve kavramsal karakterlerinden süzülen farklı stratejik tercihlere sahip olduklarını tartışma eğilimine yönelmişlerdir. Teknoloji, sistemin kutupluluk biçimi ve materyal kapasite gibi değişkenler ikinci öncelikte olmuştur ve bu değişkenlere anlam veren belirleyici unsur stratejik kültürdür (Johnston, 1995a:34). Bu anlamda en çok dikkat çekense kültürün genel strateji ve devlet davranışlarını etkileyebildiği iddiasıdır (Lantis, 2002:87). Bu çerçevede tarihsel gelişmeler, çatışmalar ve siyasi olaylar insanlar, toplumlar ve devletler arasındaki ilişkilerin hatta birbirleriyle çatışmaların anlaşılmasında kültürün önemli bir rolü olduğunu göstermiştir (Uz Zaman, 2009:69).

Güvenlik çalışmalarındaki yeni yaklaşımlardan bazılarına göre kültür sadece devletlerin davranışlarını etkilememekte aynı zamanda devletlerin karakter tipi özelliklerini de biçimlendirmektedir. “Devletin karakteri” sadece iç politika yönüyle şekillenmemektedir. Kültürel çevre de devlet kimliğini etkileyen önemli faktörlerden biridir. Kültürel çevre üç seviyede devlet kimliklerini etkileyebilir. Birincisi devletin bekası beklentisini etkileyebilir: Kültürel çevreye uyum sağlayamayan devlet sistem dışında kalma durumuyla karşı karşıya gelebilir. İkincisi kültürel çevre “devletin tipik karakterini” etkileyebilir. Örneğin değişen normlar savaşları daha az kabul edilebilir yapabilir. Üçüncü olarak, II. Dünya Savaşı’ndan sonra Almanya ve Japonya’nın “emperyal devlet” kimliğinin “ticari devlet” kimliğine dönüşmesi gibi “uluslararası bir sistemin içinde devlet karakterini” etkileyebilir (Jepperson ve diğ., 1996:36).

Kültürel yaklaşım salt materyalizme karşı çıkmaktadır. Kültürel yaklaşımın temel argümanı uluslararası politikanın anlaşılmasında materyal olmayan faktörlerin salt materyal faktörlere oranla daha açıklayıcı olabildiğidir. Küresel kültürel teoriler aynı kurumsal ve kültürel değerleri paylaşan farklı birimlerin benzer şekilde davrandıklarını iddia etmektedir (Küçük, 1999:61). Bu bağlamda dış politika davranışlarının kaynağı olarak görülebilecek olan devletlerin çıkarlarını yalnızca dış tehdit ya da iç baskılar belirlemez, aynı zamanda uluslararası alanda paylaşılan norm ve değerler devletlerin çıkarlarını şekillendirir (Küçük, 1999:62).

Kültür kavramının stratejik tercihler üzerinde biçimlendirici bir etkisi olduğu tartışmalarının başlamasıyla çeşitli kültürel teoriler, örgütsel kültür, diplomatik, politik/siyasal kültür, güvenlik kültürü gibi yaklaşımlar artmıştır. Mesela güvenlik çalışmalarında askeri doktrin, silahlanma, büyük strateji, karar alma mekanizmaları gibi geniş bir çalışma alanı oluşturmuştur (Desch, 1998:142). Örgütsel kültür yaklaşımına göre inançlar ve gelenekler örgütsel yapılarda yöneticilerin ulusal çıkarları belirlemede önemli bir etkidir. Askeri örgüt kültürü ise daha çok savaşların anlaşılması ile sınırlıdır, çünkü silahlı kuvvetlerin ana rolü güç kullanımı konusunda verilecek olan kararlarla ilgilidir. Bu bağlamda kültürel bakış açısı materyal kuvvetlerden ziyade düşünce, fikir ve kavramlarla yakın ilişki içerisindedir. Örgütsel kültür örgütlerin ya da kurumların önceliklerini ve davranışlarını biçimlendirebilir (Legro, 1996:120-121). Legro, II. Dünya Savaşı'nda birbirine düşman olan İngiltere ve Almanya'nın savaş zamanında ticaret gemilerine karşı denizaltılarının kullanılmasının yasaklanması, sivil hedeflere karşı hava bombardımanın ve zehirleyici gazların kullanılmasının önlenmesine dair işbirliği yapmalarını örgütsel kültür yaklaşımının açıklayabileceğini savunmuştur. Legro'ya göre güç kullanımı ve stratejik öncelikler konusunda belirleyici olan örgütsel kültürdür. Devletlerin yapmaları ve yapmamaları gereken eylemleri belirleyen faktör farklı örgütsel kültürleridir (Legro, 1995:1-3). Elizabeth Kier'e göre örgütsel kültür bir örgütün üyelerince ifade edilen, paylaşılan, anlayış, tarz ve eylemleri şekillendiren değerler ve varsayımlar düzenidir (Kier, 1995:69-70). Örgüt kültürü üyelerin beklentilerini şekillendirmekte, seçicilik ve yorumlama özelliklerini etkileyebilmektedir (Kier, 1996:204).

Diplomatik kültür ise devletlerarası ilişkilerde resmi ya da gayri resmi davranış biçimi olarak ifade edilebilir. Bunlar özel prosedürler, protokol kuralları, uluslararası anlaşmalarda kullanılan özel terminolojiler olarak sıralanabilir (Krause, 1999:6). Siyasi kültür ise iç politik kurum ve yapıların, iç politika gelenekler ve düzenlemelerinin siyaset belirlemedeki rolü ile ilişkilidir (Krause, 1999:11). Siyasal kültür "bir siyasal sistem içinde işleyen değerler" bütünüdür. Bir toplumda siyasal kültür toplumu oluşturan üyelerin siyasal nesnelere karşıdaki tutum, davranış ve eğilimlerinden oluşur. Siyasal kültür kavramı bir toplumun ideolojisi, kimliği, değerleri, gelenekleri ve siyasi rollerini incelemek için ortaya çıkmıştır. Siyasal kültür siyasal sistemleri anlamak

ve siyasi olayları analiz etmek için kullanılmaktadır (Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, s.39).

Bir devletin sahip olduğu siyasal kültür o ülkenin dış politika yapım sürecinde önemli rol oynamaktadır. Farklı siyasal kültürlere sahip olan devletlerde karar alıcı aktörler uluslararası alanda yaşanan gelişmeler konusunda farklı değerlendirmeler yapabilmektedirler. Kültür kavramı paylaşılan değerleri, gelenekleri ve sembolleri kapsamaktadır. Bu bağlamda semboller, efsaneler, gelenekler, inançlar ve alışkanlıkların diplomaside karar alıcıların tehdit algısı, güvenlik, barış ve istikrar gibi kavramları tanımlamalarında yönlendirici olduğu söylenebilir. Ülkedeki siyasal ve diplomatik kültür aktörlere ne yapmaları gerektiği konusunda yol göstermektedir (Arı, 2001c,:135).

1.3. Stratejik Kültür Kuramı ve Kuşaklararası Bakışlar

Soğuk savaş dönemi boyunca silahlanma yarışının yaşandığı uluslararası ortamda süper güçlerin farklı stratejik tercihlere yöneldiği görülmüştür. Örneğin ABD ve Sovyetlerin nükleer silah stratejileri incelendiğinde; eski bir Sovyet askeri yetkilinin ifadesi ile Sovyetlerin nükleer silah stratejisinde Rusya tarihinin eski genişlemeci dış politika ve otokratik iç politika anlayışının etkili olduğu görülürken, ABD açısından güç kullanımının erken cumhuriyetin ahlakında kök saldı ve savaşların insan ilişkilerinin doğal bir sonucu olduğu düşüncesi belirleyici olmuştur. Süper güçlerin bu stratejik eğilimlerinin yapısı “stratejik kültür”ün analitik kategorisi altında denenmiştir. Her ne kadar stratejik kültür kavramı tam olarak tanımlanmamış olsa da strateji ve kültür arasında artan bir oranda araştırma olduğu görülmüştür (Johnston, 1995a:32).

Devletlerin güvenlik ve dış politika tercihlerinin arka planında yer alan norm ve mitlerin oluşumu ve karar alma sürecindeki etkileri araştırılırken, devletlerin sahip oldukları stratejik kültürlerinin incelenmesi de gerekir. Aktörler ulusal ve uluslararası sorunların çözümüne yönelik tercihlerinde ve zihinsel arka planlarında yer alan kültürel derinliklerinin etkisi ile birlikte yönelimler belirlemekte ve böylece stratejik kültürlerini oluşturmaktadırlar. Ortaya çıkan bu stratejik kültürler devletlerin tutum ve davranışlarını etkileyebildiği ölçüde önemlidir. Stratejik kültür çalışmalarında çeşitli tanımlamalar ortaya çıkmıştır. Bu tanımlardan bazıları aşağıda verilmiştir;

Jack L. Snyder'e göre stratejik kültür "stratejik bir toplumun üyelerinin stratejik tercihle ilgili eğitim ya da taklit yoluyla edindikleri ve birbirleriyle paylaştıkları alışılmış davranış kalıplarının, şartlı duygusal reflekslerin ve fikirlerin toplamı olarak tanımlanabilir" (Snyder, 1977:8).

Stratejik kültür "güvenlik hedeflerini elde etmek için uygun amaç ve araçları belirleyen, kolektif kimliği ve diğer gruplarla ilişkileri biçimlendiren, ortak tecrübeler ve (hem sözlü hem yazılı) kabul edilen öykülerden türemiş ortak davranış biçimleri, varsayımlar ve inançlar sistemidir" (Johnson ve Larsen, 2006:3).

Stratejik kültür analizi ile güç kullanımı konusundaki ortak tutum ve davranışlar anlaşılabilir ayrıca inanç ve değerlerin güvenlik ve dış politika konuları üzerindeki etkisi incelenebilir (Coşkun, 2007:75). Kavramsal olarak stratejik kültür tarihsel tecrübenin bir yansıması olarak kabul edilebilir (Gray, 1984:28). Ken Booth'a göre stratejik kültür tarihten, coğrafyadan ve siyasal kültürden türetilen bir kavramdır. Stratejik kültür savaş ve barış hakkındaki davranışlara yön veren bir olgudur. Booth'a göre stratejik kültür aktörlere uluslararası politikada kuvvet kullanımı, sivil-asker ilişkileri ve stratejik doktrinler gibi konularda aktörlerin davranışlarının şekillenmesinde önemli bir rol oynar (Booth, 2005:25-26). Colin S. Gray stratejik kültür kavramının "kendimizi, ötekini ve ötekinin kendimiz hakkındaki düşüncesini daha iyi kavramda kullanışlı bir araç" olduğunu iddia etmiştir (Gray, 1984:26). NATO'nun Afganistan operasyonunda Uluslararası Güvenlik ve Yardım Gücü (ISAF- International Security Assistance Force) çok uluslu koalisyon güçlerinin tek amaç doğrultusunda ortak bir hedefi paylaşmaları ve farklı siyasal, politik ve askeri kültüre sahip ülkelerin ortak bir stratejik kültür etrafında hareket edebilmelerine örnek olarak verilebilir (Coker, 2006).

Stratejik kültür yaklaşımına göre uluslararası sistemde devletlerin stratejik tercihlerinin kaynağı düşünsel ve kültürel alanlarda aranmalıdır. Stratejik kültür yaklaşımında stratejik çevreyi oluşturan semboller sistemi, bir devletin savaş ve çatışmaya yönelik düşünceleri ile ilgili geliştirdiği metafor ve tasvirlerin temel varsayımlarından meydana gelir (Kardaş, 2007:140). "Stratejik kültür devletlerin uluslararası sistemin eşit olmayan kuvvet dağılımındaki değişiklikleri yorumlayan/anlamlandıran bir prizma olarak görülebilir". Örneğin savaş ve çatışmaların "önlenebilir" olduğu fikri düşmanın sürekli "kötü" olarak algılanmadığının bir işareti olarak kabul edilebilir. Bu paradigmaya sahip bir stratejik kültüre göre tehditler şiddet yoluyla bertaraf etmek yerine idare etmek daha kazançlı olabilir (Kardaş, 2007:141).

Strateji ve kültür arasındaki bağlantının akademik alanda ilgi uyandırmaya başlaması ile birlikte stratejik kültür kavramında da farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Alastair Ian Johnston stratejik kültür çalışmalarını üç kuşağa ayırmaktadır. Stratejik kültür çalışan yazarların çoğu Johnston'un bu sınıflandırmasını benimsemektedir (Uz Zaman, 2009:74). Johnston'un sınıflandırmasına göre stratejik kültürün birinci kuşak yaklaşımı 1980'lerin başında ortaya çıkan ve ABD ile Sovyetlerin nükleer strateji hakkında neden farklı düşündüklerini açıklamaya çalışan grup oluşmaktadır. Birinci kuşak yaklaşımına göre bu farklılıklar tarihsel tecrübe, siyasi kültür ve coğrafyadan kaynaklanmaktadır (Johnston, 1995a:36) ve (Johnston, 1995b:5). 1980'lerin ortalarında ortaya çıkan ikinci kuşak yaklaşımı ise liderlerin düşünce ve söylemleri ile gerçekte yapmakta olduğu şeyler arasında büyük bir farkın olduğu noktasından hareket etmiştir (Johnston, 1995a:39). 1990'larda ortaya çıkan üçüncü kuşak stratejik kültür yaklaşımı ise "düşünsel bağımsız değişkenlerin kavramsallaştırmasında" daha özenli davranmaya ve "bağımlı değişkenler olarak özel stratejik kararlar" hakkında daha dar odaklanmaya yönelmiştir (Johnston, 1995a:41). Üçüncü kuşak yaklaşımı egemen neorealist açıklamalara uymayan tercihleri anlamada örgütsel, kurumsal normların rolünü araştırmaya çalışmıştır (Johnston, 1995b:5).

1.3.1. Stratejik Kültür Çalışmalarında Birinci Kuşak

Johnston analizinde Jack L. Snyder'in 1977 yılında yayımlanan ve Sovyetlerin "sınırlı nükleer savaş doktrini"ni incelediği *The Soviet Strategic Culture: Implications for Nuclear Options* raporundaki stratejik kültür tanımlamasını, literatürde birinci kuşak yaklaşımının başlangıcı olarak kabul etmektedir (Johnston, 1995b:5). Snyder Sovyet stratejik düşüncesinin Sovyetlerin tarihsel tecrübelerinden etkilendiğini savunmaktadır (Snyder, 1977:9). Snyder Amerikan analistlerinin ABD'nin soğuk savaş stratejilerine karşı Sovyet stratejisini tahminde başarısız olduklarını savunmaktadır. Birinci kuşağın diğer bir yazarı olan Colin S. Gray ise kültürün tarihsel tecrübelerden etkilendiği fikrine katılmakta ve Amerikan stratejik kültürünü milli tarihsel tecrübe algılaması, yurttaşlık kültürü gibi tecrübe algılamalarında türeyen "kuvvete göre düşünce ve hareket biçimleri" olarak tanımlamaktadır (Gray, 1981:22).

David R. Jones ise bir devletin stratejik kültürünü oluşturan üç girdi düzeyinin olduğunu savunmaktadır. Bunlardan birincisi coğrafya, etno-kültürel nitelikler ve tarihten oluşan

bir makro-çevresel düzey, bir diğeri ise bir toplumun siyasal, ekonomik ve sosyal yapısından meydana gelen bir toplumsal düzey ve üçüncüsü sivil-asker ilişkileri ve askeri kurumlarından meydana gelen bir mikro düzeydir. Jones'a göre bu üç değişken girdi büyük saldırgan büyük stratejilere değerinden fazla önem veren Sovyet stratejik kültürünü üretmiştir (Jones, 1990). Stratejik kültürün birinci kuşak yaklaşımı içinde değerlendirilen yazarlar stratejik kültürün tarihsel geçmişten, coğrafyadan, ulusal davranışlardan, inançlardan etkilendiğini belirtmektedirler (Calin, 2007).

Kültür ve strateji arasındaki yenilikçi bakış açısına rağmen Johnston'a göre birinci kuşak stratejik kültür yaklaşımının ciddi eksiklikleri bulunmaktadır. Johnston'a göre birinci kuşak yaklaşımının en temel sorunlarından biri kavramla ilgilidir. Birinci kuşak yaklaşımının ortaya koyduğu stratejik kültür kavramı uygulanması zor görünen bir kavramdır. Çünkü "teknoloji, coğrafya, organizasyonla ilgili kültür ve gelenekler, tarihsel stratejik pratikler, siyasal kültür, ulusal karakter, siyasal psikoloji, ideoloji ve hatta uluslararası sistem yapısı" bu tam olarak tanımlanmamış stratejik kültür kavramıyla doğrudan ilgili girdilerdir. Ayrıca bu değişken girdilerin tamamı farklı sınıftan girdilerdir, ve her biri ayrı bir stratejik tercih tanımını ifade etmektedir. Eğer stratejik kültür, ilgili değişkenlerin bir ürünü olarak nitelendirilirse; stratejik seçeneğin stratejik olmayan bir kültür açıklaması için biraz kavramsal boşluk bulunduğu anlamına gelir (Johnston, 1995a:37).

Bu tanımlama bağlamında birinci kuşak stratejik kültür yaklaşımı stratejik düşüncenin tek tip bir davranış biçimi ortaya çıkardığını ima etmektedir. Bu durumda düşünce ve eylemin birbirinden tutarsız olduğu zaman stratejik kültür nasıl değerlendirilir? Ya da tek bir davranış tipi farklı stratejik varsayımların kalıplarını ortaya çıkarabilir mi? Bu noktadan hareketle birinci kuşak stratejik kültür yaklaşımı Sovyet stratejik kültüründen farklı olan tek bir Amerikan stratejik kültürü olduğu sonucuna varmıştır. Birinci kuşak yaklaşımının tanımladığı Amerikan stratejik kültürüne göre Amerika bir nükleer savaş kazanma yeteneğine sahip değildir. Çoğu mekanik belirleyici kültürel tartışmalar gibi bu sonuç da birçok karşı kanıtı atlamaktadır (Johnston, 1995a:38).

Johnston birinci kuşak yaklaşımının stratejik kültürle davranış arasında bir bağlantı bulunmadığı takdirde stratejik kültürün var olamayacağı savının da literatürü açıklamada yetersiz kalacağını savunmaktadır. Johnston ayrıca birinci kuşak

yaklaşımının ortaya koyduğu tanımlamanın stratejik kültürün kaynaklarının neler olduğu, bunların hangi tarihsel dönemlerden süregeldiği, bazı dönemsel kaynakların stratejik kültürün oluşumuna etkisinin olduğu halde bazılarının neden etkili olmadığı ve bunların zaman içerisinde değişip değişmeyeceği gibi sorulara dolaylı da olsa bir cevap veremediğini belirtmektedir. Bu tezatlıklar birinci kuşak stratejik kültür yaklaşımının en önemli problem sahalarını oluşturmaktadır (Johnston, 1995a:39).

1.3.2. Stratejik Kültür Çalışmalarında İkinci Kuşak

Stratejik kültür çalışmalarının ikinci kuşağını oluşturan yaklaşım 1980'lerin ortalarında ortaya çıkmıştır. İkinci kuşak yaklaşımının temel argümanı liderlerin düşünce ve söylemleri ile eylemleri arasında büyük farklılıklar olduğu ve liderlerin yaptıklarının arka planında derin nedenlerin bulunduğu iddiasıdır (Johnston, 1995b:15). Stratejik karar alma sürecinde stratejik kültür bir siyasi hegemonya aracı olarak görülmektedir. Stratejik kültürün ikinci kuşak yaklaşımında araçsal bir tanımlama getirilmiş olsa da stratejik kültür askeri ya da siyasi liderlerin ürünü olarak görülmemektedir. Bu kuşağın önemli temsilcilerinden olan Bradley S. Klein'e göre stratejik kültür "tarihsel tecrübenin bir ürünüdür" ve bu tarihsel tecrübeler devletleri birbirinden ayırt eder. Bu bağlamda farklı devletler farklı stratejik kültüre sahiptir (Klein, 1988). Ancak stratejik kültür ile davranış arasında bir bağlantısızlık vardır: davranış hegemon bir grubun çıkarlarını yansıttığından, stratejik tercih stratejik kültürden ziyade bu çıkarlara göre belirlenmektedir. Bu noktada devletlerin farklı stratejik kültür lisanlarını konuşmasına rağmen beden dillerinin benzer olduğunu söylemek mümkündür. İkinci kuşak stratejik kültür yaklaşımının en önemli sorunsalı stratejik kültür ve davranış arasındaki ilişki ile ilgilidir. Yapılan tanımlamaya göre stratejik söylemin davranışı etkileyip etkileyemeyeceği net değildir (Johnston, 1995a:40-41).

1.3.3. Stratejik Kültür Çalışmalarında Üçüncü Kuşak

Johnston'un sınıflandırmasında üçüncü kuşak stratejik kültür yaklaşımı 1990'larda ortaya çıkmıştır. Üçüncü kuşak stratejik kültür yaklaşımı düşünsel bağımsız değişkenlerin kavramlaştırmasında daha sert ve seçici olmayı, bağımlı değişkenler olarak stratejik kararlara daha sınırlayıcı olarak yaklaşmayı tercih etmektedir. Bağımsız değişkenler olarak askeri kültür, siyasi-asker kültür ve diğer örgütsel kültür kullanılmaktadır. Üçüncü kuşak kültür kavramında davranış bir öge olarak ayrı

tutulmakta dolayısıyla birinci kuşağın totolojik hatasına düşülmemektedir. Ancak yine de askeri kültür, siyasi-asker kültür, örgütsel kültür ve birinci kuşağın stratejik kültür tanımları çok fazla farklılık göstermemektedir. Kültürel değerlerin kaynağı güncel pratik ve tecrübenin ürünü olarak ortaya çıkmakta tarihsel kökene daha az vurgu yapılmaktadır (Johnston, 1995a:41).

1990'larda ortaya çıkan üçüncü kuşak stratejik kültür yaklaşımında yer alan teorisyenler (Johnston, Katzenstein, Lapid, Wendt) güvenlik çalışmalarında kültürün değerini yeniden keşfettiler. Bu yeni yaklaşım tartışmalarda kimlik, kültür ve gelenek gibi kavramların önemine dikkat çekmişlerdir. Bu dönemin yazarları kültürel değerleri tarihsel deneyimden ziyade güncel tecrübelerde aramaktadırlar (Calin, 2007). Lantis (2005)'e göre üçüncü kuşak teorisyenlerinin ortaya koyduğu yeni kavramlar ile stratejik kültür yaklaşımı uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan sosyal inşacı (konstrüktivist) teorinin yükselişini ifade etmektedir. Konstrüktivizm salt materyal unsurların yanında uluslararası sistemin ve dünya politikalarının anlaşılmasında düşünsel unsurların rolüne vurgu yapmıştır. Konstrüktivist yaklaşım uluslararası ilişkiler disiplinde düşünsel unsurları "birincil, özerk ve kurucu" rol oynayan unsurlar olarak tanımlamıştır (Küçük, 2009:777).

Farklı kuşakların stratejik kültür kavramına getirmeye çalıştığı tanımlamalar kendi içerisinde farklı çelişkileri ortaya koymaktadır. Birinci ve üçüncü kuşak stratejik kültür yaklaşımına göre bir devletin savaşın amaç ve araçları hakkındaki tarihsel ve kültürel kökenli görüşleri karar alıcıların tercihlerini sınırlandırırken, ikinci kuşak yaklaşımı fikirlerin siyasi elitleri sınırlandırdığı görüşüne katılmamaktadır. Bu noktadan hareketle ortaya konulan her sonuç için farklı bir araştırma sorunu ortaya çıkmaktadır. Birinci sonuç araştırmanın diğer değişkenlerin etkilerinden oluşan davranışta stratejik kültürel etkilerin nasıl ayrı tutulacağı üzerine odaklanması gerektiğini vurgulamaktadır. İkinci sonuca göre ise iç ve dış hegemon güçler tarafından yapılan stratejik tercihleri engellenmek için stratejik kültürün nasıl kullanıldığının araştırılması gerektiğini ima etmektedir (Johnston, 1995a:42-43).

Bununla birlikte stratejik kültür kuramına ilişkin çalışmalarda bulunan başka yazarlar da bulunmaktadır. Andrew Scobell stratejik kültürü bir ülkede insan ilişkilerinde savaşın rolü ve siyasi ve askeri seçkinler tarafından uygulanan kuvvetin yeterliliği hakkındaki

temel ve sürekli ilkeler olarak tanımlamaktadır. Scobell'e göre bu ilkeler ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir (Scobell, 2002:2). Iver B. Neumann ve Henrikki Heikka stratejik kültürü güvenlik politikalarının ortaya çıktığı dönemin tarihsel ve toplumsal ortamını incelemeye yarayan kullanışlı bir kavramsal araç olarak görmektedir (Neumann ve Heikka, 2005:19). Rajesh M. Basrur ise stratejik kültürü kültürel çalışmaların yoğunlaştığı düşünceler ve eylemler ayırımından daha öteye götürerek düşünsel, pratik ve yapısal çerçeveden oluşan unsurları ile birlikte ele almaktadır. Basrur'a göre stratejik kültürün düşünsel unsuru tehdit algılamaları ve nükleer silahların rolü vb. konular hakkındaki temel fikir ve düşünceler ile tehditlere karşı kullanılacak olan silah, cins ve sayıları gibi operatif seviyeden oluşmaktadır. Stratejik kültürün pratik unsuru ise eylemin zamanla tekrar eden örneklerinden meydana gelmektedir. Son olarak, stratejik kültürün yapısal çevresi ise üç yönü bulunan kavramsal bir yeniliktir. Bunlar; stratejik çevredeki bozulmaya verilecek tepkiler, baskıcı ya da aceleci tepkiler, belirsizliğin yüksek ya da düşük toleransı ve silahların kontrolüne ilişkin olumlu ya da olumsuz niyettir (Basrur, 2001:183-184).

Tablo 1. Stratejik Kültür Kuramına Yaklaşımlar

Kuşak	Çalışma Alanı	Önemli Temsilcileri
Birinci Kuşak	Nükleer Strateji hakkında ABD ile SSCB arasındaki görüş farklılıkları.	Jack L. Snyder Colin S. Gray David R. Jones
İkinci Kuşak	Aktörlerin söylem ve eylemleri arasındaki farklılıkların nedenleri.	Bradley S. Klein
Üçüncü Kuşak	Stratejik tercihleri anlamada örgütsel ve kurumsal normlar, kimlik ve kültür gibi etmenlerin rolü.	Alastair I. Johnston Jeffrey Legro Peter Katzenstein

1.4. Stratejik Kültürü Yeniden Tanımlama

Stratejik kültür yaklaşımının her üç kuşak çalışmasında da kavramsal ve metodolojik sorunlar bulunmaktadır. Johnston (1995a:43)'a göre üç kuşak yaklaşımı içerisinde literatürde en yaygın kullanılan kavram birinci kuşak yaklaşımının ortaya koyduğu stratejik kültür kavramıdır. Ancak bu yaklaşım da stratejik kültür kavramını ileriye götürme konusunda başarılı olamamıştır. Bu bağlamda geçmişteki hatalardan ders alınarak stratejik kültür kavramı yeniden tanımlanmalıdır.

Kültür ve siyasi kültür tanımlamalarında, kültür genellikle bir grup ya da topluluğun sosyal, örgütsel ya da siyasi çevresini düzenleyen ortak değerler olarak kabul edilmektedir. Ancak kültürel ve davranışsal motifler aynı şeyler değildir. Kültür seçenekleri sınırlayarak ve kültürün üyelerinin çevresel etkileşimden öğrendiklerini etkileyerek davranışı etkilemektedir. Bir devlet, toplum ya da örgüt içerisinde birçok kültür bulunabilir ancak genelde mensubu bulunanların mevcut durumun devamından yana olduğu bir tek baskın kültür vardır. Bu bağlamda yararlı bir stratejik kültür tanımı nasıl olabilir? (Johnston, 1995a: 45-46).

Bu noktadan hareketle Johnston öncelikle kültürün ana parçalarını hassas bir şekilde stratejiye aktarmanın gerektiğini ifade etmektedir. Johnston'a göre stratejik kültür var olduğunda davranışsal tercihleri sınırlayan düşünsel bir ortamdır. Bu sınırlandırmalar stratejik seçeneklerden özel tahminler elde edilmesini de sağlayacaktır. Bu bağlamda stratejik kültür "devletlerarası siyasi ilişkilerde askeri gücün etkinliği ve rolünün kavramlarını biçimlendirerek ve bu kavramları stratejik tercihlerin benzersiz bir şekilde gerçekçi ve tesirli gibi görüldüğü gerçekçilik havası ile giydirerek, nüfuz eden kalıcı stratejik tercihleri kurmak için hareket eden semboller sistemidir (örneğin, tartışma yapıları, lisanlar, teşbihler, metaforlar)" (Johnston, 1995a:46).

"Semboller sistemi" olarak tanımlanan stratejik kültür iki parçadan meydana gelmektedir. Birincisi stratejik çevrenin düzeni hakkındaki temel varsayımlardır. Bunlara insan ilişkilerinde savaşın kaçınılmaz ya da sapma olup olmadığına, (sıfır-toplamlı ya da değişken toplamı) ortaya çıkan tehdit ve düşmanın niteliğine ve kuvvet kullanımının (tehditleri bertaraf edecek uygun kuvvetin) etkinliğine ilişkin düşünceler örnek olarak verilebilir. Bu varsayımların tamamı stratejik kültürün ana paradigmasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda stratejik kültürün ana paradigması stratejik çevrenin belirsizliğini azaltan bilgi vermektedir ancak sağlanan bu bilgi güncel çevreden değil derin tarihsel kaynaklardan gelmektedir (Johnston, 1995a:46; Johnston, 1996b:223).

Uluslararası ilişkilerde çatışma ve savaşların kaçınılmaz ya da önlenemez bir durum olup olmadığına ilişkin olarak 1940'lı yıllarda oyunların analizinde kullanılan oyun kuramı 1950'li yıllardan itibaren uluslararası çatışmaların analizinde kullanılmaya başlanmıştır. Uluslararası çatışmalarda oyun kuramı oyunculara amaçlarının ne olması gerektiğini göstermekten ziyade oyuncunun en iyi sonuca ulaşmasını sağlayacak

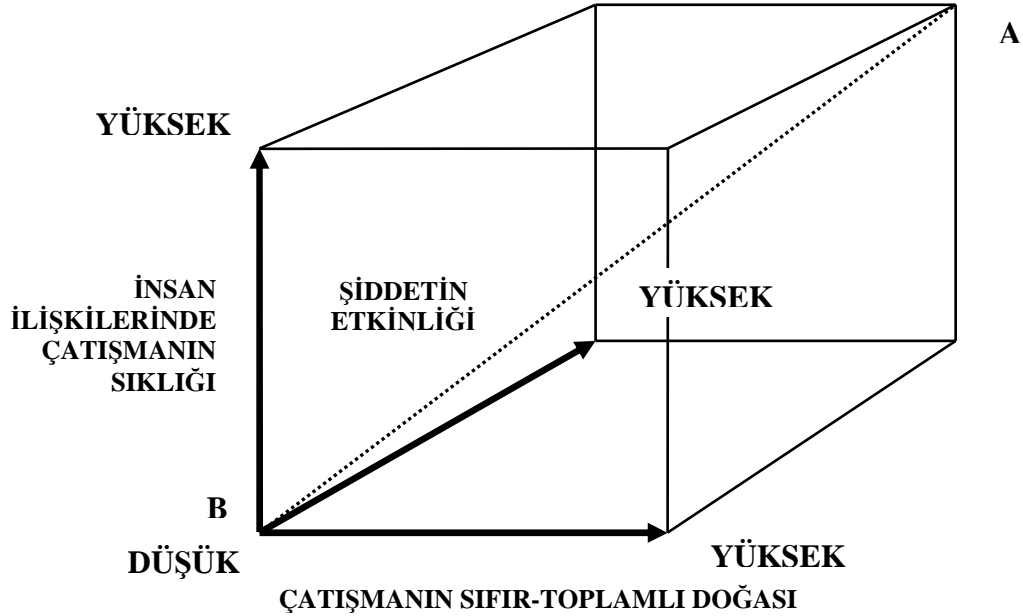
stratejileri ortaya çıkarmaya yarayan bir araç olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda oyun kuramı araçlarla değil sonuçlarla ilgilidir (Arı, 2001c:407). Oyun kuramında oyunlar “sıfır-toplamlı (*zero-sum*)” ve “değişken-toplamlı (*variable-sum*)” olarak ikiye ayrılmaktadır. Sıfır-toplamlı (*zero-sum*) kavramı bir oyunda kazanan tarafın kazançlarının kaybeden tarafın kayıplarına eşit olduğu durumu ifade etmektedir (Correa, 2001). Uluslararası ilişkilerde Soğuk Savaş dönemini ifade eden iki kutuplu sistem içerisinde SSCB için iyi olan ABD için kötü olarak algılanmıştır. Bu çerçevede iki güçten birinin kaybı diğerinin kazancını ifade etmekteydi. Bu şekilde oluşan sıfır-toplamlı oyunda uzlaşma ihtimali olmayan çatışma ve gerilimler sıkça yaşanmıştır (Arı, 2001c:412). Sıfır-toplamlı oyunların bir diğer özelliği de rakibe güvenmeye dayalı gerilim azaltıcı politikaların üretilmemesidir (Arı, 2001c:415).

Değişken-toplamlı oyunlarda ise kazançlar ve kayıplar eşit değildir. Değişken-toplamlı oyunların sıfır toplamlı oyunlardan farkı oyuncu sayısının ikiden fazla olabilmesidir. Bu tür oyunlar oyuncuların rekabet etmelerine fırsat verdiği ölçüde oyuncuların işbirliğine de açık oyunlardır. Oyuncular oyunun iyi ya da kötü sonucuna göre birlikte kaybedecekleri gibi ortak çıkarlar doğrultusunda yapacakları işbirliği doğrultusunda birlikte kazanabilmektedirler (Arı, 2001c:416). Uluslararası ilişkilerde çatışmaların sıfır-toplamlı mı yoksa değişken-toplamlı mı olacağı karar alıcıların durumu algılaması, uluslararası sistemin yapısı ve çatışmanın boyutuyla ilişkilidir. Karar alıcılar mevcut durumda ya kazancı paylaşabilmek için işbirliği stratejisini seçmekte ya da işbirliği yerine zararını en aza indirmek için kazanan taraf olma stratejisini benimsemektedir (Arı, 2001c:415).

Stratejik kültürün ikinci parçası ise daha çok operatif seviyedeki varsayımlardan oluşmaktadır. Stratejik kültürün bu bölümünde tehdit ortamında en etkili stratejik seçeneğin neler olduğu sorusuna cevap aranmaktadır. Bu düşük seviyedeki varsayımlar mantıksal olarak stratejik kültürün ana paradigmasından çıkmalıdır. Tüm bu belli grupların buldukları yere bağlı olarak, benzer şekilde stratejik tercihleri de değişecektir. Örneğin yüksek taraftaki bir grup sıfır-toplamlı tehditlerin üstesinden gelmede uzlaşmacı stratejilerden daha etkili gibi görünen saldırgan stratejileri en yüksekte sınıflandırılmalıdır. Düşük seviyedeki diğer bir grup ise tehditlerin

alternatiflerle, karşılıklı destek ve ikna ile üstesinden gelinebileceğinden daha uzlaşmacı diplomatik araçları tercih etmelidir (Johnston, 1995a:47; Johnston, 1996b:223).

Şekil 1. Bir Stratejik Kültürün Ana Paradigması

A= Sert Reel Politik

B= Yumuşak İdeal Politik

Kaynak: (Johnston, 1995a:47; 1995b:149, 1996a:31; 1996b:224).

Stratejik kültürün ana paradigması üç temel sorunun cevabını içermektedir. Birincisi devletlerarası ilişkilerde çatışmanın sıklığı (çatışma beklenmedik bir durum mudur yoksa kaçınılmaz beklenen bir durum mudur?), ikincisi düşmanın ve tehditlerinin durumu ve üçüncüsü ise güç kullanımının etkisidir (Johnston, 1996a:31). Bu üç soruya verilecek cevaplar birbiri ile ilişkili olmalıdır ve Şekil 1’de belirtilen ana paradigmanın üç boyutundaki (insan ilişkilerinde çatışmanın sıklığı, şiddetin etkinliği ve çatışmanın sıfır-toplamlı doğası) düzey, stratejik tercihlerin belirlenmesinde önemli rol oynayacaktır. Şekil 1’de belirtilen her üç boyutun en aşırı uç noktası dünyanın ideal-tip anlayışlarını ifade etmektedir (Johnston, 1996a:32).

Klasik realizm teorisyenleri insan ilişkilerinin doğası gereği olarak devletlerin özelliği ve uluslararası sistemin yapısından kaynaklanan nedenlerle savaşların ortaya çıkması doğal olduğunu savunmaktadırlar. Ortaya çıkan savaş ihtimali devletlerin “reel politik”

politikalar izlemesini zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda devletler kendi çıkarını ön planda tutan ve savaş koşullarına hazır olmayı gerektiren bir tutum benimsemektedirler (Doyle, 1997:18). Bu çerçevede reel politik yaklaşımda silahlanma yarışı, çatışma ve savaştan kaçınmak, uluslararası sistemin aktörlerinin koşulların değişiminde serbest davranmalarına ya da ortak bir değerler sistemi tarafından engellenmelerine bağlıdır (Kissinger, 2004:130). Örneğin sert reel politik noktasında pozisyon alan bir aktör çatışmanın kaçınılmaz olduğu kabulüyle stratejik seçeneklerini düşmanı yenmeye yönelik olarak belirleyecektir. Eğer çatışma kaçınılmaz olursa aktör düşmanından önce hareket edecek ve onu alt edecek kapasiteye sahip olmayı hedefleyecektir. Bu nedenle stratejik kültürün ana paradigmasının reel politik noktasında olan aktörler saldırgan, baskıcı ve tek taraflı bir güvenlik anlayışını tercih edeceklerdir. Bu stratejinin en temel hedefi ise kullandıkları askeri kapasite ve saldırgan doktrinleri güçlendirmektir (Johnston, 1996a:32). Örneğin Çin'in güvenlik alanındaki karar alıcılarında reel-politik stratejik kültürün hâkim olduğu dönemde tehditlerle dolu bir dünyada ulusal çıkarların maksimize edilmesi için askeri gücün potansiyel bir araç olduğu düşüncesi oluşmuştur (Johnston, 1998:2).

Diğer taraftan yumuşak ideal politik tutumu benimseyen aktör ise savaşın beklenmedik anormal bir durum olduğu düşüncesindedir. Eğer çatışmalar tahmin edilen bir durumdan ziyade müzakere edilebilir olarak düşünülür ise bu durumda silahlanma stratejisi en son çare olacaktır. Bu nedenle aktörler uzlaşmacı (*accommodationist*) ve işbirliği içindeki güvenlik stratejilerini tercih edeceklerdir. Bu durumda karşılıklı etkileşimin etkisi ile çevre tehlikesiz olarak görülmekte, tehditlerin durumsal ve şiddetin yersiz hatta ters etkili olduğu düşünülmektedir (Johnston, 1996a:32). Bu bağlamda aktörlerin stratejik kültürün ana paradigmasının üç boyutundaki bulunduğu konum ve bu düzeylerdeki yer değiştirmeleri aktörlerin stratejik tercihlerini değiştirecektir. Stratejik tercihlerde yaşanan bu değişim aktörlerin davranışlarını da değiştirecektir (Johnston, 1996a:32).

1.5. Stratejik Kültür Analizi

1.5.1. Analizin Nesneleri

Stratejik kültür yaklaşımının büyük stratejik tercihleri incelendiğinde tam olarak neyin analiz edilmesi gerektiğini belirtmemektedir. Bu sınıflandırılan tercihleri hangi stratejik kültür yapıları ya da analizin nesneleri şekillendirmektedir? İlke olarak analizin

nesnelerinin çeşitliliği zor olabilmektedir. Bunlar; yazıları, tartışmaları, düşünceleri ve stratejistler, askeri liderler ve ulusal güvenlik elitleri gibi “kültür içeren birimleri”nin kelimelerini; silahların tasarımları ve yerleşimleri, savaş planlarını, değişik medyada resmedilen barışı, askeri törenleri hatta savaş literatürünü bile kapsayabilmektedir (Johnston, 1995a:49).

Johnston’a göre şöyle bir çözüm önerisi getirilebilir. Öncelikle incelenen dönemin stratejik kültüre ilişkin nesnelerinin içeriği analiz edilmelidir. Elde edilen bulgular geçmiş dönem örnekleri ile karşılaştırıldığında tercih sınıflandırmasında uyum varsa bir stratejik kültür oluşmuş demektir ve oluşan bu stratejik kültür tarihsel zamana karşı devam eder. Bu uyumluluk dönemi ne kadar uzun olursa o kadar güçlü ve sürekli bir stratejik kültür var olur. Bu yöntem özellikle birinci kuşak stratejik kültür yaklaşımının izlediği yoldur. Bu yöntemde stratejik kültürel nesnelerin analizinin içeriği araştırmacının erişebildiği en erken tarihsel dönemden başlaması önemlidir. Çünkü tarihsel olarak bu erken dönemlerde ilk stratejik kültür tercih sınıflandırmasının oluşmuş olması muhtemeldir. Bu yöntemle sonraki stratejik kültürün, oluşmasını sağlayan stratejik kültürün doğrudan bir devamı mı, daha erken örneklerine bakıldığında daha yeni örneklerinin bir kırılması mı, belirli bir alt kültürün yansıması mı olduğu yoksa var olmadığı hususuna karar verilebilmektedir (Johnston, 1995a:49-50).

1.5.2. Analizin Metotları

Bu noktadan hareketle stratejik kültür analizinin yöntemine ilişkin yeni sorular gelecektir. Örneğin; analizin nesnelerinin analizi nasıl yapılacaktır? Stratejik kültür gerçekten var olursa merkezi öğeleri nasıl ayırt edilecektir? Bu bağlamda en iyi yaklaşım oldukça seçmecidir. Farklı metotlar metinlerde anlamların farklı düzeylerine bağlantı kurabilir ve her bir metot tarafından ayrı ayrı ortaya çıkarılmış anlamlarda karşılaştırma yapabilir. Esas analizin iki formu düşünsel haritalama ve sembol analizidir (Johnston, 1995a:50).

Stratejik kültür analizinin temel yöntemi içerik analizidir. İçerik analizi analizin nesnelerinde stratejik kültürün nüvelerini ortaya çıkaracak tercihler ve öncelikler sınıflandırılması gibi paradigmaları inceleme yöntemi olan metinlerdeki temel anlatım düzlemlerini anlayabilmek ve politik argümanlar ile stratejik tercihleri anlamaya çalışan, farklı stratejik tercihler ve muhtemel sonuçları arasındaki bağlantıyı ortaya

çıkaran bir teknik olan düşünsel haritalamadan meydana gelmektedir. Analiz birimini ise stratejik tercihle ilgili açık demeçler, sebep-sonuç ilişkisini ortaya koyan argümanlar-yargılar, politik hedef ve standartları tanımlayan demeçler ve politik hedeflerin uygulanması ile ilgili tavsiye demeçleri ve önceki politikaları eleştiren demeçler oluşturmaktadır (Johnston, 1995a:50-52; 1995b:49-52).

Düşünsel haritalama kesin nedensel önermeler ile tahmin edilen davranışsal etkiler arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmak için kullanılabilen bir yöntemdir. Analiz bir dokümanın içeriğini ya da bir örneğini inceler ve bu örnekte yer alan tüm neden-sonuç ifadelerini grafiksel olarak ortaya koymaktadır. Bu yöntem araştırmacının düz mantık ve üstünkörü bir lisan ile engellenebilecek daha derin nedensel düşünceleri açığa çıkarmasında yardımcı olur. Bu yöntem ayrıca araştırmacıya hem negatif hem de pozitif değeri olduğu düşünülen (önerilen) farklı stratejik eylem ve sonuçlar arasındaki ilişkiyi izleme imkânı vermektedir (Johnston, 1995a:50-51).

Antropoloji, örgütsel çalışmalar ve özellikle siyaset bilimi literatüründe sembol analizi, sembollerin ampirik olarak ortaya koyulan paylaşılan karar kuralları, önermeler ve tercihlerin bir aracı olduğunu ve böylece kültürün iletilebilir, öğrenilebilir ya da tartışmaya açık olduğunu iddia etmektedir. Sembolik bir bakış açısıyla stratejik kültürün insan ilişkilerinde gücün rolü ve kesin stratejiler ve hangi stratejilerin diğerinden daha iyi olduğu hakkında semboller tarafından yansıtılabildiği söylenebilir. Stratejik metinlerin sembol analizinde bir metindeki belki davranışsal olarak yorumlanabilecek stratejik önermeler ortaya çıkarılabilmektedir. Bu önermelerle de ne çeşit bir stratejik tercih sınıflandırmasının oluştuğu görülebilmektedir. Sembol analizi yapılırken stratejik düşüncenin geçerli bir tanımı olarak kabul edilebilecek sıklıkla kullanılan deyim, teşbih, mecaz ve ifadeler iyi incelenmesi gerekmektedir (Johnston, 1995a:51-52). Zira karar alıcıların bu söylemlerin arka planında stratejik tercih sınıflandırmasına ilişkin önemli ipuçlarını bulmak mümkündür. Bu ifadeler stratejik kararların oluşumunu etkileyen önemli etmenlerden biridir. Ancak sembollerin analizi yapılırken bu sembollerin zamanla anlamlarının da değişeceği unutulmamalıdır. Bu nedenle metodolojik hatadan kaçınmak için analizi yapılacak olan semboller belirlenirken sınırlayıcı olunabilir.

1.5.3. Ampirik Analiz

Analitik bir düşünce olarak stratejik kültürün faydalı olabilmesi için stratejik davranışın üzerindeki etkilerinin test edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda en önemli zorluk tutum ve düşüncenin davranış ile olan ilişkisi hakkında değerlendirme yapmaktır. Grup değerleri, bireyin tutumu ve bireyin davranışı arasındaki bağ belirsiz ise sorun ortaya çıkar. Bu noktada stratejik kültür temelli tercih sınıflandırması tanımlanmalı, stratejik karar alıcıların davranışlarıyla analizin nesnelere ortaya çıkarılması ve böylelikle aktarmanın biçimleri ana hatları ile belirlenmelidir. Bu bağlamda stratejik kültürden elde edilmiş tercih sınıflandırmalarının, bir karardan önce stratejik karar alıcılar tarafından desteklenen sebep-sonuç varsayımları üzerindeki etkisi gösterilebilirse stratejik tercihlerin nereden geldiği anlaşılabilir (Johnston, 1995a:52-53).

Farklı toplumlardaki karar alıcıların benzer stratejik durum ve şartlarda birbirinden farklı şekilde düşünüp hareket ettikleri gerçeği stratejik kültür çalışmalarında dikkat edilmesi gereken diğer önemli bir husustur. Stratejik kültürün var olduğu görülsün bile farklı toplumlardaki muhtemel stratejik seçenek farklılığının iki nedenden dolayı ele alınması gerekmektedir. Birincisi, örgütsel kültür ve psikoloji çalışmalarından da anlaşılacağı üzere stratejik kültürün oluştuğu durumlarda her zaman davranış üzerinde ölçülebilir bir etkisi olmamaktadır. Bu bağlamda stratejik kültürün sadece sembolik düzeyde bir etkisinin olduğu yorumları da yapılmaktadır. Bu nedenle bir sembolik stratejik söylemde karşıt kültürel farklılıklar buluyorken, davranışta daha az farklılık beklemeliyiz. Diğer çalışmalar ise bu stratejik söylemin davranışı etkileyeceğini savunmaktadırlar. Bu nedenle stratejik kültürün davranış üzerinde ölçülebilir bir etkisinin olduğunu kabul etmeden önce bu imaları çözümlenmesi gerekmektedir. Dikkat edilmesi gereken ikinci bir ayrıntı ise stratejik kültürün gerçekten var olabileceği ama farklı devletlerin ortak bir stratejik kültürü paylaşabilme ihtimalidir. Bu durum olmadığı zaman bu devletler benzer yapısal şartlarla karşılaşabilirler ya da benzer tarihsel ve kültürel tecrübeyi paylaşırlar. Bu durum gerçekleşirse bu devletler siyasal rejim, tarihsel tecrübe, ekonomik kalkınma düzeyi ve coğrafya gibi konularda farklı yapıya sahip olmalarına karşın ortak bir kimlik oluşturma sürecini paylaşmış olurlar. İkinci durum gerçekleşirse stratejik kültür davranış açıklama konusunda gerekli devlet-düzeyle bir değişken

olabilir, ancak bu davranış devletler karşısında çok fazla değişmeyebilir (Johnston, 1995a:55).

1.6. Sembolik Strateji ve Sembollerin Stratejisi

Operasyonel strateji ile stratejik kültür arasında net bir ilişkinin olmaması şaşırtıcı değildir. Semboller insan ilişkilerinde, sosyal psikoloji, antropoloji, örgütsel kültür ve dilbilim literatüründe stratejik tercih belirleme sürecindeki farklı etkileri ile birlikte üç amaçla kullanılabilirler. Birincisi örgütsel kültür (*oto iletişim*) bakış açısına göre semboller, efsaneler ve sembolik stratejilerin davranış üzerinde bir etkisinin olmasını beklemenin bir anlamı yoktur. İkinci yaklaşıma göre ise stratejik karar alıcıların geliştirdikleri resmi lisan birinci yaklaşımın iddiasının aksine stratejik lisan ve semboller davranışı sınırlamak zorundadır. Sembollerin kullanılmasının arka planındaki üçüncü bakış açısına göre ise bir grubun tercih ettiği öncelikler ile davranışlar uyumlu olmaması durumunda sembolik stratejik söylemler bu tezatlığı dengeleyebilmektedir. Bu yolla yeniden tanımlanan davranışla grup –aksi halde üyelerinin karşı çıkma ihtimali bulursa da- eylemlerini hayata geçirebilecektir (Johnston, 1995a:56-59).

Yukarıda açıklandığı gibi operasyonel tercih ile ideal bir stratejik kültür arasındaki muhtemel bir ayırım hakkında üç ayrı yaklaşımın bulunduğu görülmektedir. Bu üç yaklaşımın, davranış sembolik stratejik söylem tarafından nasıl ve ne ölçüde sınırlandırıldığı hakkında aralarında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Her üç yaklaşım stratejik kültürün az da olsa stratejik davranışı etkileme ihtimalini önermekte ve bu ihtimalle birlikte analitik sorunlara da işaret etmektedir (Johnston, 1995a:60).

1.7. Kültürel Realizm ve Kültürel İdealizm

Stratejik kültürün davranış üzerindeki etkisi ile ilgili dikkat edilmesi gereken ikinci ayrıntı ise; stratejik kültürün devletlerin stratejik tercihleri üzerinde gerçekten ölçülebilir bir etkisinin olabilmesi ancak bu etkisinin geniş topluluklar karşısında çok fazla değişmemesi ihtimalidir. Şekil 1’de gösterilen hemen hemen tüm devletlerin ortak bazı özellikleri ile belirlenmiş olan stratejik kültürün ana paradigmasının üç boyutunda bir devletin durumunu ele alalım. Bu durumda hemen hemen tüm devletler grubun doğasının grup uyumunu biçimlendirdiği sosyal grupların toplamıdır. Yine de grup kimliklerinin inşası grup içi-dışı gerilimlere de yol açmaktadır. Grup içi kimliğin

yoğunluk ya da sıklığındaki değişim ile grup dışı kimliğin değerinin düşüşündeki değişim kesin bir şekilde ilişkili olmalıdır. Bu yüzden grup içi kimlik güçlendiğinde grubun dışında kalanları aşağılamak ve onları potansiyel tehdit olarak tanımlamak daha da kolaylaşmaktadır. Bir devletin kimliği ne kadar güçlü ve seçkin olursa o derecede stratejik kültürün ana paradigmasının üç boyutuna yaklaşır. Devletlerin bu grup-içi kimlikleri paylaşma eğilimi devletleri *reel politik* özellik sergileyen stratejik kültürü paylaşmaya yöneltecektir (Johnston, 1995a:60).

Diğer taraftan grup-içi kimlikleri zayıf olan ya da diğer devletleri grup-içi değerleri paylaşan devletler olarak algılayan devletlerin ise *ideal politik* stratejik kültürden etkilenmeleri muhtemeldir. Bu demokratik devletlerin birbirleriyle neden savaşmadıkları daha çok demokratik olmayan devletlerle savaşma eğiliminde olduklarının bir açıklaması olarak görülebilir. Sosyal inşacı teori içinde değerlendirilen demokratik barış teorisine göre demokratik² yönetim biçimine sahip devletler demokrasinin evrensel değerlerini paylaştıklarından dolayı daha az savaşçı geleneğe sahiptirler. Demokratik devletler daha çok demokratik olmayan devletlerle savaşma eğilimindedirler (Maoz ve Russett, 1993; Risse-Kappen, 2005).

Stratejik kültürün bu konuya bakış açısına göre ise liberal demokrasiler birbirlerini sıfır-toplamlı tehditler olarak görmezler. Liberal demokrasiler diğer demokrasilerin uzlaşa ve müzakereyi tercih edeceklerini öngörürler. Bu durum her iki taraf için de belirgin olduğundan stratejik kültürün ana paradigmasının sert reel politik düşüncesini savunmak mümkün değildir. Demokrasiler ayrı devletler olduğundan, anarşik ortamda yaşadıklarından ve zaman zaman nispi güçteki değişimlerle karşı karşıya olduklarından birbirlerini geniş bir grup-içi ya da toplumun üyeleri olarak görmektedirler. Öte yandan demokratik yönetime sahip olmayan devletler ise bu değerleri paylaşmazlar ve buna bağlı olarak grup dışında kalırlar. Bu durumda demokratik olmayan devletler şiddetin hedeflerini meşru hale getirirler (Johnston, 1995a:61).

Bu noktadan hareketle bazı çıkarımları yapmakta mümkündür. Birincisi devletlerin stratejik tercihlerinin belirlenmesinde yapısal şartların ikinci derecede önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır. Anarşi, demokratik devletlerarasında, demokrasiler ile demokrasi olmayanlar arasında ve demokratik olmayan devletler arasında sabit olan bir

² Günümüzde demokrasi kavramı literatürde “liberal demokrasi” olarak kullanılmaktadır.

durumdur. Dahası aktörler arasındaki çatışma miktarında demokratik ve demokratik olmayan çiftler arasında gözle görülür bir değişim vardır. Stratejik davranıştaki değişim stratejik tercih sınıflandırmasındaki değişimin bir sonucudur (Johnston, 1995a:61).

Bu açıklamalardan iki çeşit stratejik kültürün varlığından söz etmek mümkündür. Birincisi demokratik güvenlik toplumlarındaki devletler tarafından benimsenen *ideal politik*, diğeri ise demokratik güvenlik toplumu dışında kalan devletlerin benimsediği *reel politik*. Bu iki çeşit stratejik kültür devletlerin davranışlarının belirlenmesinde ana parametreleri oluşturmaktadır. Bu faktörler birim-seviye boyutunun değişkenliğinde ayrışan birçok devlet tarafından paylaşılmaktadır. Son olarak devlet kimlikleri yapıdan ziyade stratejik kültür ve stratejik davranıştan kaynaklanmakta ise devletin eylemler hakkındaki öncelikleri daha çok devlet-seviyesinde inşa edilmiştir. Bu durumda *reel politik* ve *ideal politik* davranışların uluslararası yapıda (anarşi) ve iç siyasi yapıda (rejim tipi) bağımsız olduklarında kökünde düşünsel olduğunu akla getirir. Eğer bu davranış tipleri sistemin yapının bağımsız elemanları ise stratejik tercihin yapıya karşı çıkar temelli modelinden bahsedilemez. Stratejik tercihin yapısal-realist modelleri, demokratik barış teorisinin savunduğu gibi anarşik yapı ve nispi gücün *ideal politik* tercihler üzerine etkisinin az olduğundan ve *reel politik* düşüncenin savunduğu gibi reel politik tercihler üzerindeki etkisinin yapay olduğundan, düşünsel modeller için geçersiz önermeleri olumlu hale getirmez (Johnston, 1995a:62).

İkinci uyarı özellikle birinci kuşak stratejik kültür çalışanlarına ve yapısalcı realistlere yönelmektedir. Araştırmada devletlerin farklı güç dağılımları ve farklı devlet içi sistemler karşısında grup içi kimliklerin yoğunluğunun ölçümünde ilk adım stratejik kültürün *ideal politik* ya da *reel politik* öğelerinin var olup olmadığına bakmaktır. Daha sonraki adım ise devletlerin etkileşiminde bu iki değişkeni bağdaştırmaktır. Bu nedenle ikinci uyarı stratejik kültürlerin devletlerin tarihsel gelişimlerinde benzersiz farklılıkları yansıttığından dolayı önemli olduğu ve yapıların çoğunlukla stratejik tercihteki değişimden oluştuğundan dolayı stratejik kültürlerin önemli olmadığı önermesine de karşı çıkmaktadır (Johnston, 1995a:62-63).

Sonuç olarak; uluslararası ilişkiler disiplininin de küreselleşme sürecinin de etkisi ile birlikte 1980’li yıllardan itibaren kültür, kimlik gibi kavramlar ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu yeni normların etkisi ile birlikte klasik uluslararası ilişkiler teorilerinin

yanında sosyal ortamı, karşılıklı etkileşimi ve uluslararası örgütleri önemseyen bir eğilim ortaya çıkarmışlardır. Bu dönemle birlikte yeni bir kavram olarak stratejik kültür kuramı devletlerin davranışlarını araştırmaktadır. Stratejik kültür uluslararası ilişkilerde ve stratejik çalışmalarda fikirler, görüşler ve davranışlar arasında yakın bir ilişki olup olmadığının anlaşılmasına yarayan bir araç olarak görülebilir.

Bu bağlamda Alastair Johnston'un kuşaklararası bakış altında incelediği çalışmasında stratejik kültür çalışmalarının teorik ve metodolojik ayrıntılarına yer vermektedir. Johnston'un kurama ilişkin en çok vurgu yaptığı konu stratejik kültür ile davranış arasındaki ilişkidir. Johnston stratejik kültürün davranışı etkileyip etkilemediği sorusunun önemini açıklamakta ve stratejik kültür incelemelerinin en çok bu alana yoğunlaşması gerektiğini savunmaktadır.

Stratejik kültür teorisi her ne kadar uluslararası ilişkiler ve uluslararası güvenlik çalışmalarında kullanılmaya başlansa da halen tam olarak teorize edilmiş değildir. Bu teori eksikliğinden dolayı çoğu ampirik stratejik kültür çalışması engellenmiştir. Bunun sonucu olarak stratejik kültürün gücünün tanımlanmasında bazısı aşırı belirgin (determinist) bazısı ise stratejik kültürün davranış üzerinde fazla etkisi olmadığı yönünde çıkarımında bulunduğu literatürde birçok farklı sonuç bulunmaktadır.

BÖLÜM 2: TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKA STRATEJİSİ:

DÖNEMSEL BİR BAKIŞ

2.1. Cumhuriyet’in Kuruluş Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşu ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu’nun mirasını devralmıştır. Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte Osmanlı’nın yönetim anlayışı, toplum ve kültür yapısı devrolunmuştur. Bu bağlamda Türkiye bir Osmanlı bakiyesini oluşturduğu söylenebilir. Türkiye Cumhuriyeti’nin Osmanlı’dan kalan Düyun-u Umumiye³ borçlarını kabul ederek bu borçların tamamını ödemesi bu argümanların destekleyici bir örneği olarak verilebilir.⁴ Türkiye’nin devraldığı bu miras Türk dış politikasının istikrar unsurlarından biri olarak kabul edilebilir. Osmanlı’da reform hareketleri içinde yetişmiş olan askeri ve bürokratik kadrolar Kurtuluş Savaşı ve sonrasında yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin yönetim kadrolarına geçmiştir. Türkiye’nin ulus-devlet inşası sürecinde Cumhuriyet’in iç ve dış politikasında ilk aşamada bu yetişmiş olan kadrolar ilk zorlukların atlatılmasında önemli rol oynamıştır (Sander, 2006:143).

Osmanlı’da Meşrutiyet, Tanzimat gibi reform hareketlerinde “batı modeli” esas alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ile birlikte ideal olarak benimsenen “muasır medeniyetler seviyesine ulaşma” ideali ile birlikte “batıcı ve statükocu” bir dış politika anlayışını ortaya çıkarmıştır (Oran, 2006:46). Bu yönüyle Osmanlı’nın son döneminde başlayan reform hareketlerinin “batıcı yönü” ile Türkiye’nin dış politikasının temel ilkesi haline gelen batıcılık arasında benzerlik bulunmaktadır. Oran’a göre Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti’nin dış politikaları arasındaki fark yönetim felsefesinden kaynaklanmaktadır. Osmanlı “değişmemek” ilkesi üzerine kurulmuş iken, Türkiye Cumhuriyeti “değiştirmek” ilkesi üzerine kurulmuştur (Oran, 2006:19).

³ II. Abdülhamit döneminde kurulan Düyun-u Umumiye (Düyun-u Umumiye-i Osmaniye Varidat-ı Muhassasa İdaresi) 1872-1939 yılları arasında Osmanlı Devleti’nin dış borçlarını denetleyen kurumdur.

⁴ Türkiye Osmanlı Borçları sorununu Lozan sonrasında 13 Haziran 1928 tarihinde imzalanan anlaşmayla çözüme kavuşturmuştur. İmzalanan anlaşmaya göre Türkiye 1912 öncesindeki Osmanlı borçlarının %62’sini, daha sonra alınan borçların ise %73’ünü ödemeyi kabul etmiştir. Türkiye 25 Mayıs 1954 yılında yatırdığı son taksitle birlikte taahhüt ettiği borçların tamamını ödemiştir (Oran, 2006:279-İlhan Uzgel Notu).

Westfalya Barışı'nın çok öncesinden itibaren Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'nın uluslararası ilişkilerinde önemli bir rol oynamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ile devam eden ilişkisi “güç dengesi”⁵ kavramını Osmanlı'nın diplomatik-stratejik davranışının ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. 17. yüzyılın sona kadar Osmanlı'nın güvenlik politikası “saldırgan reel politik” olarak tanımlanabilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihsel sürecinde ise güvenlik kültürü saldırgan reel politikten savunmacı reel politığe doğru evrilmiştir. Bu durum Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte modern Türkiye'nin dış politika yapım sürecini de etkilemiştir (Karaosmanoğlu, 2000:201).

İki dünya savaşı arası dönemde denk gelen Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında uluslararası alan Avrupa'nın “merkez” konumunu oluşturduğu bir sistemden çıkarak “alt-sistem” haline dönüşmüş, özellikle II. Dünya Savaşı'nın ardından ABD ve SSCB gibi yeni güçlerin ön plana çıktığı bir dönem başlamıştır (Oran, 2006:242). Dönemin siyasal ve ekonomik koşullarının da etkisiyle Türkiye kuruluşundan itibaren “Batıcı reform hareketi” ile “devlet eliyle sınaileşme” programı uygulamaya başlamıştır (Oran, 2006:247). Atatürk dış politika stratejisinde “güç dengesi politikası” takip etmiştir. Bu politikanın en önemli dengelerini İngiltere-Fransa, Almanya-İtalya ve SSCB oluşturmuştur. Türkiye İngiltere-Fransa ilişkilerinde mevcut sorunların çözümüne ilişkin bir politika izlerken, Almanya-İtalya ikilisine karşı mesafeli bir tutum benimsemiştir. 1923-1939 yılları arasında Türkiye-SSCB ilişkilerinde ise bir tehdit algısı oluşmamıştır. Türkiye bu dönemde “güç dengesi” politikası izlemiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin kuruluşundan 1930'ların ortalarına kadar dış politika önceliği Lozan Anlaşması'ndan kalan güvenlik sorunlarını çözümlenmeye çalışmak olmuştur (Hale, 2002:70). Türkiye'nin bu dönemde dış politikasını oluşturan temel stratejisi İngiltere-Fransa ile yakınlaşmak, SSCB'nin de bu yakınlaşmaya katılmasını sağlamak temelinde şekillenmiştir (Oran, 2006:253-255). Türkiye'nin Lozan'dan kalan İngiltere ile Musul anlaşmazlığını 1926 yılında, Fransa ile Osmanlı borçları meselesini 1928 yılında ve Yunanistan'la ahali mübadelesi sorununu 1930 yılında çözüme

⁵ “Güç Dengesi” sistemi uluslararası sistemde güçleri birbirine yakın olan devletlerin birbirleri üzerinde üstünlük kurmalarına ve kapasite artırmalarına engel olmayı amaçlamaktadır. Güç dengesi sistemi içerisinde dengenin devam edebilmesi için zorunlu olmamakla birlikte bir dengeleyici devlet bulunabilir. Dengeleyici devletin rolü denge bozulmasını önlemektir (Arı, 2001c:102). Uluslararası ilişkilerde güç dengesi kavramının tek bir tanımını yapmak oldukça zordur. Güç dengesi bazen bir denge durumunu ifade ederken, bazen de gücün herhangi bir şekilde dağılması anlamına gelmektedir (Arı, 2001c:213).

kavuşturmuştur. Bu gelişmelerle birlikte sorun yaşanan devletlerle ilişkilerde normalleşme süreci başlamıştır (Armaoğlu, 1958:140).

1923-1932 arası dönemde Türkiye'nin dış politikası Milli Mücadele ile Lozan Anlaşması doğrultusunda şekillenmiştir (Gönlübol ve Sar, 1996:92). Lozan'dan kalan sorunların çözülmeye başlanmasıyla birlikte Türkiye ile Batı arasındaki güvensizlik ortamı da kalkmaya başlamıştır. Bu aşamadan sonra Türkiye izlediği "denge politikası" doğrultusunda bir yandan Sovyetler Birliği ile oluşturduğu dostluk ilişkisini korurken öte yandan Batı ile yakınlaşma sürecine girmiştir. Bu bağlamda 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olan Türkiye aynı zamanda 1934 yılında Balkan Antantı, 1937 yılında Sadabad Paketi'ne dahil olarak ortak güvenlik mekanizmaları içerisinde yer almaya başlamıştır (Ateş, 2004:34).

Milletler Cemiyeti uluslararası politikada uluslararası barış ve istikrarın sağlanmasına yönelik olarak kurulan ilk örgüttür. Bu çerçevede örgütün kuruluş felsefesi ile Türkiye'nin ortaya koyduğu barışçıl refleks örtüşmektedir. Türkiye'nin Lozan sonrası ele aldığı sorunların çözümüne yönelik olarak Milletler Cemiyeti'nin genel tavrı karşıt devletlerin lehinde olmasına rağmen Türkiye kuruluş felsefesindeki ideal doğrultusunda üyeliğini devam ettirmiştir. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti üyeliği bir yönden de SSCB'ye karşı bir korunma sağlama düşüncesinin bir sonucu olarak görülebilir (Alantar, 2004:129-130). Milletler Cemiyeti her ne kadar İkinci Dünya Savaşı'nı önlemede başarısız olsa da uluslararası ilişkilerde barışın sağlanması ve savaşların önlenmesine yönelik atılan ilk adım olarak önemli bir gelişme olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üyeliği Cumhuriyetin kuruluş aşamasındaki stratejik kültürün bir yansıması olarak görülebilir.

Atatürk'ün dış politikasının temel hedefleri millî bir devlet kurmak, bağımsızlığın korunması, barışın korunması, modernleşme (batılılaşma) ve demokratlaşmadır (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 2000:20-24). Bu çerçevede Atatürk'ün "Yurtta Barış Dünyada Barış" söylemi dönemin dış politika ve güvenlik politikaları hakkındaki zihinsel arka planı oluşturmuştur. Bu söylem dış politikada karar alıcı aktörlerin ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dış politika geleneğinin "içselleştirdiği ortak bir değer" olarak kabul edilmiştir. Cumhuriyet kuruluş döneminin stratejik kültürünü

oluşturan “paylaşılan değerler, inançlar, mitler ve söylemler” bu değer üzerine inşa edilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında ise Türkiye “savaş dışı (*non-belligerent*)” stratejisi izlemiştir (Oran, 2006:393). Türkiye'nin bu stratejisi de geleneksel dış politika davranışı olarak kabul edilen denge politikasının bir devamı olarak görülebilir. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin güvenlik politikası savaşın dışında kalmak ve çatışan farklı taraflarla olan ilişkilerini sürdürebilmek üzerine kurgulanmıştır. Türkiye bir yandan Batılı güçlerle ilişkilerini devam ettirirken öte yandan SSCB'yi karşısına almamak konusunda da özenli davranmıştır. Bu bağlamda Türk dış politikasının temel stratejisi güvenliği açısından önemli olan müttefikleri ile olan ilişkilerini sürdürmek olmuştur (Oran, 2006:475). Türkiye her iki müttefik grubun kendi yanlarına savaşa dahil edilme çabaları, savaş sırasında değişen dengelerle birlikte savaşın bir yandan Balkanlar diğer yandan Kafkaslar üzerine yaklaşması neticesinde diplomasi açısından zor bir dönem yaşamıştır. Ancak Türk dış politikasında karar alıcı aktörlerin savaş dışı kalma stratejisini kararlı bir şekilde uygulamaları ve denge politikasını devam ettirebilmeleri Türk dış politikası açısından başarılı bir gelişme olarak görülebilir (Özdoğan, 2004:131).

Türkiye'nin savaş dışı kalmasında İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin tutumları da etkili olmuştur. İngiltere açısından Türkiye'nin savaş dışı olmasının büyük bir stratejik önemi bulunmaktaydı. Türkiye'nin savaşa girmesi durumunda; Almanya'ya yenildiği takdirde Suriye ve Süveyş Alman tehdidine maruz kalabilirdi, hatta İran ve Irak ile Körfez'in petrol rezervleri Almanya'nın eline geçebilirdi. Ayrıca Türkiye savaşa katıldığı takdirde İngiltere'den büyük oranda silah talebinde bulunabilecekti. İngiltere bu nedenle Türkiye'nin savaş dışında kalmasını desteklemiştir. Sovyetler Birliği ise Türkiye'nin savaşa dahil olduğu takdirde güneyden bir saldırıya maruz kalabileceği endişesi taşıyordu. Bu nedenle Sovyetler Birliği de Türkiye'nin savaş dışında kalmasına olumlu bakmıştır (Esmer ve Sander, 1996:146).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemde önemli değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Uluslararası sistemde Avrupa başat gücünü kaybederken, ABD ve SSCB iki süper güç olarak ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşını önlemede başarısız olan Milletler Cemiyeti'nin yerine 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletler (BM) savaş

sonrası dönemin en önemli uluslararası politika enstrümanlarından biri olmuştur. BM bünyesinde kurulan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası⁶ (DB) İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemin siyasal, ekonomik ve askeri yapısını şekillendiren uluslararası örgütleri oluşturmuştur (Oran, 2006:480-482). Bu sisteme 1952 yılında kurulan NATO da dâhil olmuştur. Türkiye kurulan bu uluslararası örgütlerin hepsine üye olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan bu örgütlerle birlikte uluslararası sistem bir ittifaklar sistemine evrilmiştir. İttifak yapıları oluşturulurken kurulan bu örgütlere ülkelerin dâhil olup olmamaları dış politikadaki amaç ve hedefleri doğrultusunda şekillenmiştir. Ülkeler ittifaklara üye olduktan sonra yeni bir işbirliği ve dayanışma ortamı bulmaktadırlar. Üyelik ile birlikte ülkeler yeni kaynaklara sahip olmakta, dolayısıyla ittifak dışında iken elde edemedikleri bazı hedeflerine üyelik sonrası ulaşabilmektedirler. Benzer şekilde ittifak öncesinde bazı dış politika hedeflerinden de vazgeçmek zorunda kalabilirler. İttifaka dâhil olan ülkeler ile olan ilişkilerinde birbirlerinin dış ilişkilerini zedeleyecek tutum ve davranışlardan kaçınabilirler. İttifak üyesi ülkeler ile olan anlaşmazlıkların çözümünde uzlaşma ortamı bulabilirler (Turan ve Barlas, 2004:152). Bu bağlamda Türkiye'nin kurulan uluslararası örgütlerde yer alma isteği dış politikada sorunların çözümünde uzlaşma ve diyalog ortamının sağlanması, kuruluş aşamasında yaşadığı iktisadi ve ekonomik yönden destek arama çabaları ve çatışmaların önlenmesi düşüncesinin bir sonucu olarak algılanabilir.

ABD açısından savaş sonrası dönemde en önemli tehdit Sovyet tehdidi olmuştur. ABD Sovyetler ve komünizmin dünya açısından en tehlikeli gelişmeler olduğunu iddia ederek Avrupa siyasetine müdahale etmeye başlamıştır. Bu çerçevede ABD “kanat ülke” pozisyonunda olan Türkiye ile Yunanistan’a Truman Doktrini çerçevesinde maddi yardımda bulunmuştur. Aynı zamanda Doğu Bloğuna karşı 1949 yılında kurulan NATO

⁶ Uluslararası sistemde ödemeler 1870’lerden 1930’lara kadar altın esasına dayalı olarak işletilmiştir. Ancak 1929 Ekonomik Bunalımından sonra ekonomide koruyucu önlemler alınarak bu sistem terk edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ticareti serbestleştirmek için bir ticari ve mali sistem kurmak amacıyla ABD’nin New Hampshire eyaletindeki Bretton Woods’da 44 ülkenin katılımıyla (Almaya, İtalya ve Japonya haricinde) bir konferans toplanmıştır. Konferansta ABD’li H.B. White’in üye ülkelerin kotaları oranında söz sahibi olacağı bir uluslararası kuruluş kurulması önerisi kabul edilmiş ve ardından IMF ve Dünya Bankası kurulmuştur. Türkiye her iki kuruluşa da 11 Mart 1947 yılında üye olmuştur (Oran, 2006:480). IMF cari işlemlerdeki aksaklıkları önlemek amacıyla kısa vadeli borç sağlarken, DB doğrudan devlet ya da devlet güvencesi altındaki kuruluşlara [örneğin belediyeler] uzun vadeli ve yatırım amaçlı borç vermektedir (Oran, 2006:482).

askeri açıdan Sovyet tehdidine karşı kapsamlı önlemler almaya başladı. Türkiye Truman Doktrini ile aldığı askeri yardım malzemesinin ardından Nisan 1948’de Marshall yardımı ile askeri olarak ABD’den önemli destek almaya başlamıştır. Oran’a göre ABD savaş sonunda yeni bir “dünya düzeni” kurmuştur (Oran, 2006:486).

Türkiye kuruluşundan itibaren devraldığı “hariciye kültürü” mirası ve dış politika aktörleri ile öncelikle ulus-devlet inşa sürecine öncelik vermiştir. Bu bağlamda Atatürk’ün “yurtta barış dünyada barış” söylemi Türk dış politikasını belirleyen bir sembol olmuştur. Uluslararası alanda yaşanan gelişmeler ve Türkiye’nin elde ettiği tarihsel tecrübeler Türkiye’nin dış politikada bir denge takip etmesini zorunlu kılmıştır. Türkiye bir yandan Atatürk’ün “muasır medeniyet” olarak işaret ettiği Batı ittifakı içerisinde yer almaya çalışırken, öte yandan bölgesindeki en başat güç olan SSCB ile ilişkilerinde de ihtiyatlı bir tavır benimsemiştir. Lozan Anlaşması ile çözümlenemeyen sorunlar ve İkinci Dünya Savaşı Cumhuriyetin kuruluş ve sonrasında yaşadığı öncelikli güvenlik sorunları olmuştur. Bu bağlamda Türkiye uzlaşma ve diyalog arayışı içerisinde karşılıklı anlaşmalarla sorunların çözümü yoluna gitmiş ve uluslararası örgütlere üyelik ile oluşan uluslararası sistemin yapısına bütünleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nda “savaş dışı” kalma stratejisi Türkiye’nin Birinci Dünya Savaşı’nda elde ettiği tarihsel tecrübenin bir sonucu olarak oluşan dış politika tavrının bir sonucu olarak görülebilir. Özet olarak Türkiye’nin bu dönemde dış politikadaki stratejik kültürü çatışmalardan uzak durarak ekonomik ve ticari kalkınmayı sağlamak ve uluslararası sistemde bir denge politikası izlemek şeklinde oluşmuştur.

2.2. Soğuk Savaş Dönemi

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından yeniden şekillenen uluslararası sistemde Batı Bloğu olarak tanımlanan NATO ile Varşova Paktı’na üye olan Doğu Bloğu arasında 1990’lı yıllara kadar süren “Soğuk Savaş” dönemi olarak bilinmektedir. Uluslararası sistemde dengeler her iki bloktan birinin yanında olmak ya da “Bağlantısız Hareketi” olarak bilenen tarafsız tavır takınmak üzerine kurulmuştur. Türkiye dış politika ideali olarak benimsediği “Batıcı” anlayışı doğrultusunda NATO’ya üye olarak bu dönemde Batı bloğuna dâhil olmuştur. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye siyasal ve askeri ilişkilerinde ABD ve Batı Avrupa’nın geniş yer tutması neticesinde ekonomik ilişkileri de paralellik göstermiştir. Türkiye ekonomik ilişkilerinde güvenlik ve savunma

politikasında uyguladığı denge politikasını takip ederek Batı haricinde diğer ülkelerle de ikili ekonomik ilişkiler yürütmüştür. Bu bağlamda diğer ülkelerle Ticaret ve Ödeme Anlaşmaları imzalanmıştır. Bu paralelde Türkiye'nin dış ticaretinde artış yönünde bir gelişme yaşanmıştır (Sezer, 1996:474-475).

Türkiye'nin modernleşme çabaları ile birlikte ele aldığı “Batılılaşma” ideali Türk dış politikasının en önemli argümanlarından biri olarak kabul edilebilir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde güvenlik politikasını ittifaklarla pekiştirmeye çalışan Türkiye uluslararası sistemdeki değişen dengeler ve oluşan yeni sistemlerle birlikte bir dönüşüm yaşamaya başlamıştır. Türkiye'nin bu dönemde yaşadığı en önemli değişiklik tek parti döneminin sona erip çok partili demokratik siyasi hayata geçişidir. Demokrat Parti'nin iktidara geçmesiyle birlikte Türkiye 1950-1960 döneminde “aktif” bir dış politika anlayışı takip etmeye başlamıştır (Bağcı, 2004:171). Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren uygulanan “tarafsızlık” politikası bu dönemle birlikte terk edilmeye başlanmıştır (Bağcı, 2001:37). Denge politikasından iki kutuplu sisteme evrilen dünya düzeninde Türkiye'nin tarafsız bir politika yürütmesi gerçekçi olamazdı (Aydın, 2000:106).

Türkiye ilk olarak 11 Mayıs 1950'de NATO'ya üyelik başvurusu yapmış fakat kabul edilmemiştir. İkinci üyelik başvurusunu 1 Ağustos 1950'de yapan Türkiye'nin ikinci başvurusu da reddedilmiştir. Bu tarihten sonra iktidara gelen Demokrat Parti döneminde başlayan Kore Savaşı'nda Türkiye önemli bir adım atarak Ekim 1950'de parlamento onayı olmadan Kore'ye asker göndermiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kore Savaşı'ndaki rolü ile birlikte ABD ve İngiltere'nin Türkiye'nin NATO'ya üyeliği konusundaki tutumunda farklı bir tavır almasına sebep olmuştur. Türkiye bu dönemde yaptığı başvurunun ardından 18 Şubat 1952 tarihinde Yunanistan'la birlikte NATO'ya üye olmuştur (Bozdağlıoğlu, 2003:60). Bu bağlamda NATO üyeliği öncesinde Kore'ye asker gönderme kararı Türkiye'nin siyasi tarihinde önemli bir gelişmedir. Türkiye bu tarihe kadar Misak-ı Milli sınırları dışına ilk defa bir askeri güç göndermiş ve harekâta katılmıştır (Oran, 2006:547). Bu bağlamda Türkiye'nin Kore Harekâtı'nın ardından NATO üyeliğinin gerçekleşmesi ile birlikte ilk defa silahlı kuvvetlerin bir dış politika aracı olarak kullanıldığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Menderes Hükümeti döneminde Türk dış politikasındaki en önemli gelişme Türkiye'nin "Batı ittifakında yer alma" tutumunu devam ettirirken bir yandan da Ortadoğu coğrafyasına ilgi göstermeye başlamasıdır. Türkiye'nin dış politikada Ortadoğu'ya olan ilgisi dış politikada karar alıcı aktörlerin Batı'nın Yakın ve Ortadoğu'daki çıkarları ile benzer olduğunu düşünmesinden kaynaklanmaktaydı. İki kutuplu dünya düzeninde Sovyetlerin yayılmacı politikalarının önlenmesi fikri Ortadoğu'nun stratejik önemini artırmıştır (Bağcı, 2001:37). Türkiye 1950-1960 döneminde Sovyetlerin Ortadoğu'da belirleyici bir rol oynamasını engellemek amacıyla ulusal uzlaşmaya dayalı bir strateji izlemiştir. Bu dönemde Türk dış politikasının üç ana prensibi bulunmaktaydı. *i. Sovyet yayılmacılığının önlenmesi, ii. Batı ile ekonomik ve siyasi alanlarda ortak işbirliği ve iii. Kıbrıs'ın taksimi*" (Bağcı, 2001:70).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişen dengeler ve ortaya çıkan iki kutuplu yeni dünya düzeni Türkiye'nin kuruluşundan itibaren dış politikada uyguladığı "tarafsızlık" politikasında da değişikliğe gitmesine yol açmıştır. Türkiye uluslararası alanda "güç dengesi" sisteminin değişmesi ve yakın bölgesinde bir "güç boşluğu" oluşması nedeniyle "tarafsızlık" politikasının yerine aktif bir dış politika tutumu benimsemesini zorunlu kılmıştır. Sovyetlerin Türkiye'den boğazların savunmasına ortak olma talepleri, Kars ve Ardahan'ın Sovyetlere bırakılması isteği bu yaklaşımın nedenlerinden bazıları olarak kabul edilebilir. Aynı paralelde Sovyetlerin Ortadoğu'da belirleyici bir rol oynamak ve yayılmacı politikalarını bu bölgede uygulamak istemeleri nedeniyle Türkiye Ortadoğu politikasında daha aktif bir tutum sergilemeye başlamıştır. Türkiye oluşturulan Bağdat Paktı ile güvenlik politikasında bir halka daha oluşturmuş oldu (Bağcı, 2001:129-133). Bu bağlamda Türkiye bir yandan Balkan Antantı diğer yandan Bağdat Paktı ile güvenlik politikasında batı ve doğu eksenli, çok boyutlu bir yaklaşım oluşturmuş oldu. Türkiye Osmanlı'nın son döneminde var olan doğrudan ittifaklar oluşturma stratejini uygulayarak güvenliğini sağlamaya çalışmıştır (Sönmezoğlu, 2006:26). Bu yönüyle Türkiye güvenliğinin inşasında uluslararası ittifakları önemli bir aktör olarak algılamıştır.

Türkiye savaş sonrası Avrupa'da hâkim güç konumundaki Sovyetlere karşı ittifak sistemi olarak ABD'yi görmekteydi. Türkiye bu dönemde Sovyetler tarafından hem Kafkasya'da hem de Balkanlar'da Sovyetler ve yandaşları tarafından "güneyden

kuşatılma” tehdit algısı hissetmeye başlamıştır. Bu bağlamda II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Türkiye’nin tehdit algılamalarında ABD’nin rolü ön plana çıkmıştır. Türkiye’nin bu dönemde izlediği güvenlik stratejisini yakınındaki bir “Büyük Güç” e karşı uzaktaki bir “Büyük Güç “ile birlikte bir ittifak oluşturarak denge kurmak şeklinde şekillendirmiştir. Bu bağlamda Soğuk Savaş döneminin geleneksel ifadesi olan “İki Kutuplu Dünya Düzeni” içerisinde Türkiye ABD bloğunun içinde yer almıştır (Sönmezoğlu, 2006:26).

Türkiye Sovyetlerden gelecek olan tehditlere karşı güvenliğinin sağlanması için ABD desteği ile silahlanması gerektiğini düşünmekteydi. Bu bağlamda ABD’nin Jüpiter füzelerinin Türkiye’ye yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır.⁷ Türkiye’nin bu tutumu bir yandan güvenliğin sağlanması açısından önemli bir adım olarak nitelendirilirken öte yandan Sovyetler açısından daha da hedef haline geldiği iddiası ile eleştirilmiştir (Sönmezoğlu, 2006:50-51). Türkiye açısından bu dönemdeki en önemli gelişme şüphesiz NATO üyeliğidir. Üyelik ile birlikte Türkiye güvenlik algısında uluslararası gelişmeleri NATO açısından ele almak durumunda kalmıştır. Zira Türk dış politikasındaki aktörler NATO’yu “milli bir politika” ve “bir dünya görüşü” olarak kabul etmişlerdir (Gönlübol ve Ülman, 1996:311).

Türkiye uzun yıllar boyunca himayesi altında bulundurduğu Ortadoğu’yu özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren İngiltere’nin yayılmacı tutumuna karşı savunmuştu. Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu’da yayılmacı bir politika benimseyen taraf Sovyetler Birliği olmuştur. Türkiye’de 1950’li yılların başından itibaren Demokrat Parti dönemi ile birlikte Menderes Hükümetlerinin izlediği aktif Ortadoğu politikasının arka planında Sovyetlerin bölgeye nüfuzunu engellemek amacı ve düşüncesi bulunmaktaydı. Türkiye bu kaygılarını NATO ittifakı içindeki diğer bölge ülkeleri ile de paylaşma fırsatı yakalamıştır. Türkiye Bağdat Paktı gibi güvenlik ittifakları ile bölgede bir “barış ortamı” oluşturma çabaları dönemin Türk dış politikasının önceliklerinden biri olarak kabul edilebilir. Öte yandan Türkiye’nin kuruluşundan hemen sonra İsrail’i tanınması

⁷ Türkiye’ye Jüpiter füzelerinin yerleştirilmesini öngören anlaşma 25 Ekim 1959 tarihinde imzalanmıştır. Füzelerin İzmir-Çiğli’de konuşlandırılarak Türkiye ve ABD hükümetlerinin onayı ile SACEUR (Müttefikler Avrupa Yüksek Komutanı-*Supreme Allied Commander of Europe*) emriyle kullanılması kararlaştırılmıştır. Füzelerin tam anlamıyla hazır hale getirilmesi 1962 yılı ilkbaharını bulmuştur (Sönmezoğlu, 2006:50-51).

Ortadoğu politikasının yürütülmesi açısından Arap ülkeleriyle ilişkileri zorlaştırmıştır (Bağcı, 2004:172-173).

Türkiye-Yunanistan ilişkileri de bu dönemde yeni bir sürece girmiştir. 1950’li yıllar boyunca Türkiye ve Yunanistan’da siyasi, ekonomik ve sosyal alanda birçok benzer gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye’de yaşanan çok partili hayata geçişle birlikte Yunanistan’da da siyasal yapıda demokrasiye geçiş dönemi yaşanmıştır. Yunanistan bu dönemi daha sancılı yaşamasına rağmen Türkiye’de Menderes iktidarının Yunanistan’daki Papagos-Karamalis iktidarlarının ekonomi politikaları aynı ekseninde yürütülmüştür. Her iki ülke de ABD yardımlarının etkisiyle ekonomik açıdan alt yapı çalışmalarını tamamlamıştır. ABD yardımlarının genelde askeri harcamalara ayrılması nedeniyle sanayileşme alanında önemli bir gelişme kaydedilmemiş olsa bile karayolları bağlantılarının artması ve tarımda traktör kullanımının yaygınlaşması bu dönemde hızlanmıştır. Tarımda yaşanan gelişmeler paralelinde açığa çıkan işgücünde ise kente göç armaya başlamıştır. Her iki ülkede de kentler de yeni sosyal tabakalar oluşmaya başlamıştır. Türkiye-Yunanistan arasında yaşanan ilişkilerde güvenlik alanında özdeş algılar paylaşılmıştır. Her iki ülke de güvenliği açısından NATO’ya üye olmayı istemiş, Kore’ye asker göndermiş ve Sovyet tehdidine karşı ABD’ye askeri üs tahsis etmiştir (Oran, 2006:586-587).

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından uluslararası sistemde Soğuk Savaş’ın ve *self-determinasyon*⁸ ilkesi doğrultusunda sömürge devletlerin bağımsızlıklarını ilan etmeye başlaması Türk-Yunan ilişkilerinin şekillenmesinde rol oynamıştır. Soğuk Savaş Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde oluşan dostluk ilişkisinin alt yapısını oluştururken, self determinasyon hakkı ile birlikte uluslararası alanda gündeme gelmeye başlayan Kıbrıs sorunu Türkiye-Yunanistan ilişkilerine zarar vermeye başlamıştır (Oran, 2006:593).

⁸ “*Self Government*, bağımsızlık söz konusu olmaksızın ‘özerk siyasal yönetim’ sahibi olma anlamına gelen İngilizce bir terimdir. Self determinasyon ise üç anlam taşır: 1. Ülke içinde siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel sistemi seçebilmek (yani, pratikte demokrasi) demektir. İlk ünlü örneği 14 Temmuz 1789’da simgelenen Fransız Devrimidir. Buna ‘iç’ anlam diyebiliriz. 2. Birinci ve özellikle de İkinci Dünya Savaşı ertesinde bir de ‘dış’ anlam kazanmıştır. Bu çağır açan Wilson’un 14 maddesinin 6. ve 7. noktaları olmakla birlikte, terimin uluslararası belgelere bu ad altında açıkça ilk girişi BM Antlaşmasının 1. ve 55. maddeleriyledir. Bu anlam, 1950’den sonra ‘sömürgelerin bağımsızlaşması’ anlamına gelmeye başlamıştır. 3. Mevcut bir bağımsız devletten ‘ayrılma hakkı’ anlamında” kullanılmaktadır (Oran, 2006:594).

Türkiye 1950 yılında başlayan çok partili hayatın ardından 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile birlikte yeni bir döneme girmiş ordu yönetime el koymuştur. Askeri yönetim NATO ve CENTO'ya bağlılığını bildirirken ABD yönetimi yeni hükümeti tanıdığını 30 Mayıs'ta açıklamıştır. Bu bağlamda 27 Mayıs müdahalesinin Türk dış politikasının ana parametrelerinde bir değişiklik oluşturmadığı söylenebilir (Sönmezoğlu, 2006:57-58; Gönlübol ve Ülman, 1996:324). Gönlübol ve Ülman'a göre müdahalenin nedenleri daha çok iç politik tutumdan kaynaklanmıştır, Demokrat Parti'nin dış politika davranışın müdahalenin oluşmasında bir etkisi olmamıştır (Gönlübol ve Ülman, 1996:323).

1960-1970 arası dönemde ise uluslararası ortam iki kutuplu düzenin katılığının ve nükleer silahlanma yarışının olumsuz etkileri Soğuk Savaş döneminde yumuşama (*detant*) başlatmıştır. Bunun sonucundan her iki kutup arasında karşılıklı kuvvet indirimi başlamıştır (Oran, 2006:657). Türkiye açısında bu dönemde Kıbrıs sorununa ilişkin olarak yaşanan gelişmeler önemli sonuçlar doğurmuştur. Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler doğrultusunda Kıbrıs'ta Türklere yönelik saldırıların durmaması halinde can ve mal güvenliğinin korunması maksadıyla Türkiye'nin müdahale etme ihtimalini ortaya koyması sonucunda, dönemin ABD Başkanı Lyndon B. Johnson tarafından 5 Haziran 1964'te Türkiye'ye gönderilen mesaj ile Türkiye'nin güvenlik ve dış politikasında önemli değişimler yaşanmıştır. Siyasi tarihe "Johnson Mektubu" olarak geçen mesajda Türkiye'nin kendi başına Kıbrıs'a müdahale etmesi durumunda bir Sovyet tehdidi ile karşılaştığı takdirde ABD'nin Türkiye'yi koruyamayabileceği ima edilmiştir. Ayrıca müdahalenin NATO üyesi iki ülke olan Türkiye ile Yunanistan arasında çatışmaya neden olabileceği dolayısıyla NATO tarafının da bu müdahaleye karşı olduğu belirtilmiştir.

Johnson Mektubu Türk dış politikasının temel parametrelerinde önemli sonuçlar doğurmuştur. Öncelikle Türkiye-ABD ilişkilerini yeniden kurgulanmasına neden olmuş ve Türk dış politikasında ABD politikaları sorgulanmaya başlanmıştır. Bu çerçevede Türkiye ABD'nin Vietnam'da güç kullanmak istenmesine karşı çıkmıştır. Ayrıca Türkiye'nin Sovyetler tarafından bir tehdide maruz kaldığı takdirde Türkiye'nin savunulamayabileceği Türkiye'nin savunmasında NATO'nun rolünü tartışılır hale getirmiştir. Yaşanan gelişmeler Türk dış politikasında çok yönlülüğe geçiş açısından da

önemli bir başlangıcı oluşturmuştur (Oran, 2006:685-690). Bu bağlamda Türkiye “Sovyetler Birliği ile münasebetlerini normalleştirme zorunluluğu duymuş” (Bilge, 1996:386) Sovyetler ve diğer üçüncü dünya ülkeleri ile ekonomik ve siyasal ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır (Oran, 2006:690).

Türkiye bu dönemde BM’de dış politikada mesafeli durmasına rağmen Cezayir’e self determinasyon tanınmasını desteklemiştir. 1965 yılında ABD’nin isteği Çok Taraflı Nükleer Güç’e (MLF) katılmayı reddetmiştir. 1967 Arap-İsrail Savaşında ilk defa Arapları desteklemiştir (Oran, 2006:674). Bu çerçevede 22 Eylül 1969’da El-Aksa Camisinin yakılmasının ardından Rabat’ta toplanan İslam Konferansı toplantısına Türkiye’nin Dışişleri Bakanı başkanlığında bir heyetle katılması 1965 yılında olgunlaşan “çok taraflı” Türk dış politikasının bir sonucu olarak görülebilir (Yavuz, 2004:241).

1960’ların sonuna doğru uluslararası ortam “iki kutuplu” bir sistemden “çok merkezli” bir yapıya dönüşmeye başlamıştır. Bu dönemde süper güçler arasında başlayan yumuşamanın belirtileri Türk dış politikasını da etkilemiştir. Bu dönemde Türkiye İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki dönemlere göre daha “hareketli” bir dış politika izlemiştir. Türk dış politikasında karar alıcı aktörler NATO ve ABD eksenli “tek yanlı” tutumunu değiştirerek komşu ülkeler başta olmak üzere diğer ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye başlayarak “çok yönlü” bir dış politika tavrı benimsemişlerdir. Çok yönlü dış politika Türkiye’nin siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan yeni olanaklara sahip olmasını sağlamıştır (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 1996b:537-538). Bu dönemde Türkiye ortaya koyduğu dinamizm ile Batı ve Doğu politikalarındaki değişimi ortaya koymuştur. Bu yönüyle 1971 sonrası “Türk dış politikasının bir anlamda ‘optimal denge noktası’na ulaştığını söylemek mümkündür” (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 1996b:539-540).

Türkiye 1971-73 sonrası dış politikasında başta Kıbrıs olmak üzere yeni bir hareketlenme dönemine girmiştir. Kıbrıs sorunu ve Türk-Yunan ilişkileri dönemin Türk dış politikasının temel gündemini oluşturmuştur. Yunanistan ve Türkiye’de yaşanan iç siyasal gelişmeler, Kıbrıs Rum Yönetimi’nde Makarios’un devrilmesi ile artan gerginlikler sonucu yeniden gündeme gelen Kıbrıs konusu 1971-1973 döneminde Türk-Yunan ilişkilerindeki suni yakınlaşmayı zedelemiştir (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 1996a:570-572). Kıbrıs Rum Yönetimi’nde Makarios’un devrilmesi sonucunda Ada’da

artan Kıbrıslı Türklere yönelik şiddet eylemleri neticesinde Türkiye garantörlük anlaşmasından doğan hakkını kullanarak Kıbrıs'a 20 Temmuz 1974'de birinci, 14 Ağustos 1974'de ikinci harekâtı düzenledi. 1974 Kıbrıs Müdahalesi Türk dış politikası, Türk-Yunan ilişkileri ve Kıbrıs sorunu açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Türkiye Kore'nin ardından ikinci defa yurt dışına asker göndermiştir. Türk-Yunan ilişkilerinde Ege'nin paylaşımına yönelik sorunların ötesinde Kıbrıs konusu öncelikli bir sorun haline dönüşmüştür. Müdahalenin ardından Ege adalarında silahlanmayı artıran Yunanistan'a karşılık olarak Türkiye İzmir'de dördüncü ordusunu (Ege Ordusu) kurmuştur. Kıbrıs konusu hukuki olarak bir çözüme kavuşturulamadığı için sürekli uluslararası gündemde kalan bir durum olmuştur (Oran, 2006:749).

Kıbrıs Harekâtının ardından başlatılan silah ambargosu ve başta ABD olmak üzere Batı dünyası ile olan ilişkilerindeki gerileme neticesinde Türkiye-Ortadoğu ilişkilerinde yeniden bir canlanma dönemi başlamış oldu. Türkiye bir yandan Arap ülkelerine karşı yakınlık politikası izlerken diğer taraftan Arap ülkeleri arasındaki sorunlarda taraf olmamaya özen göstermiştir. Türkiye'nin bu tutumu ve İsrail-Filistin sorununda Filistin'i desteğine rağmen Arap ülkelerinin Kıbrıs konusundaki tutumuna sınırlı bir iyileşme yaşanmıştır. Bu ülkelerin bloksuz grupta yer almış olmaları Kıbrıs konusunda aktif tutumu yavaşlatan bir engel olarak gösterilebilir. Bu bağlamda Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin 8-12 Mayıs 1979'da Fas'da yapılan Onuncu İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı'na gözlemci devlet olarak katılmış olması Arap ülkelerinin Kıbrıs konusundaki sınırlı iyileşme tutumunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 1996a:594-597).

Türkiye güvenlik ittifaklarında başta NATO olmak üzere Batı ile ilişkilerini sürdürürken ekonomik bütünleşme açısından oluşturulan ittifak yapılarında da ilgisini göstermiştir. Öncesinde Avrupa Hareketi, Avrupa Konseyi ve Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ile başlayan Avrupa'daki ekonomik ve siyasi bütünleşme çabaları; Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET-Euratom) ve AKÇT'yi bünyesine alan Avrupa Topluluğu (AT) adı altında yeni bir yapılanmaya geçmiştir. Türkiye AET'ye 1959'da başvurusunu yaparak 1963'te Ankara Anlaşması'nı imzalamıştır. Türkiye, Osmanlı'daki 19. yüzyılın ortalarından itibaren oluşan Batılı ve Avrupalı olma ideali ile birlikte Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren

benimsediği “çağdaşlaşma” ve “Avrupalılaşma” hedefinin bir sonucu olarak Avrupa’daki ekonomik ve siyasal bütünleşme hareketinin içinde yer almıştır. Avrupalılaşma Türkiye’de çoğunlukla demokratikleşme olarak algılanmıştır (Bac, 2005:29).

Türkiye’nin AET’ye üyelik başvurusunun bir diğer nedeni olarak Yunanistan’ın oluşum içinde yer almış olması olarak gösterilebilir. Türkiye NATO üyeliğinde olduğu gibi Yunanistan’ın içinde bulunduğu bir bütünleşme hareketinin içinde olma gerekliliği hissetmiştir. BU bağlamda NATO üyeliği stratejisi paralelinde benzer bir karar olarak AET’ye üyelik başvurusunu gerçekleştirmiştir (Oran, 2006:809-818). Türkiye’nin AET’ye üyelik başvurusu tarihsel tecrübe ve kültürünün bir sonucu olarak dış politikasında paylaşılan ortak bir değer olarak algıladığı “Batılılaşma” normunun bir sonucu olarak görülebilir.

Türkiye Soğuk Savaş döneminde dış politikada olduğu gibi iç politikada da önemli değişimler yaşamıştır. Demokratik siyasal hayatında çok partili döneme geçişle birlikte üç askeri müdahale yaşayan Türkiye demokratikleşme açısından önemli kırılğanlıklar yaşamıştır. Yaşanan müdahaleler Türk dış politikasının genel seyrinde radikal değişimlere neden olmasa da Türkiye “muasır medeniyet ideali” olarak algıladığı Batı standartlarında demokratik yönetim sistemini tam anlamıyla kuramamıştır. Türkiye’nin güvenlik ve savunma politikalarının oluşumunda ittifak yapılarının önemli bir rolü bulunurken, ulusal ve uluslararası gelişmeler paralelinde bazı ayrışmalar da yaşanmıştır. Türkiye Soğuk Savaş döneminin şartlarında tarihsel ve kültürel derinliklerinin de etkisiyle Batı bloğunda yer alırken, doğu ve diğer bölge politikalarında karşı bir refleks oluşturmamak için bir denge politikası yürütmüştür.

Türkiye’nin 1960-1980 döneminde dış politikasında en önemli meselesi Kıbrıs Sorunu olmuştur. Türkiye’nin Kıbrıs sorununa ilişkin güvenlik ve dış politikasının başta Yunanistan olmak üzere, ABD, Sovyetler ve Ortadoğu ilişkilerinde önemli etkileri olmuştur. Türkiye’nin dış politikasında bu dönemde ikinci meselesi ise ABD ile ilişkilerdir. Türk-Amerikan ilişkileri 1964 ve 1974 Kıbrıs sorunlarında önemli sarsıntılar yaşamıştır. Türkiye bu dönemde ABD ile olan ittifak ilişkisine rağmen, ikinci güç olan SSCB ile olan ilişkilerinde çatışma çıkarmama ve anlaşmazlık oluşturmama stratejisi benimsemiştir. Türkiye’nin Kıbrıs sorunu ile Arap ülkelerin İsrail sorunu

arasında bir ilişki kurmaları Türkiye'nin Ortadoğu politikasındaki tutumu Arap ülkelerinden yana olmuştur (Armaoğlu, 1991:783-784).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Doğu-Batı cepheleşmesi de bitmiştir. Bu süreçte 1990 yılından Varşova Paketi'nin dağılmasının ardından Sovyetler Birliği'nin dağılması Soğuk Savaş'ın tamamen bittiğinin işareti idi. Uluslararası sistemde oluşan iki kutuplu sistem sona ermiş ve ortaya yeni güç dengelerinin ve yapılanmalarının çıktığı yeni bir döneme girilmiştir (Baharçiçek, 2004:68). Türkiye Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte bölgesel bir güç olma, Balkanlar, Orta Asya, Kafkaslar ve Ortadoğu'da etkin bir rol oynama fırsatı yakalamıştır. Sovyetlerin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan Türk devletleri ile olan ilişkilerde daha yakın işbirliği imkanı yakalayan Türkiye bölgenin doğal enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaşması noktasında önemli bir stratejik önem kazanmıştır (Baharçiçek, 2004:74).

2.3. Özal Dönemi

Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte uluslararası alanda küreselleşmenin etkisi hissedilmeye başlamıştır. Küreselleşme dalgasının yayılması ticarete üretim ve satış üzerinde önemli bir etki oluşturmuş ve ekonomik alanda çok uluslu şirketler oluşmaya başlamıştır. 1980 sonrası uluslararası ortam açısından önemli sayılabilecek bir diğer gelişme ise optik kablo ve bilgisayarın gelişmesi ile birlikte "iletişim devrimi"nin yaşanmasıdır (Oran, 2005:10). Bu bağlamda Türkiye'de dönemin uluslararası ortamda yaşanan gelişmelerinin etkisi ile siyasal, ekonomik ve toplumsal değişimler yaşanmaya başlamıştır. Türkiye'de çok partili demokratik siyasal hayata geçiş ile birlikte 1960, 1971 askeri müdahalesinin ardından 12 Eylül 1980'de Türk siyasal hayatında üçüncü askeri müdahale yaşanmıştır. Siyasal sistemdeki bu değişikliğin öncesinde ekonomide Süleyman Demirel hükümetinin Başbakanlık Müsteşarı olarak görev yapan Turgut Özal'ın mimarı olduğu 24 Ocak 1980'de literatüre "24 Ocak Kararları" olarak geçen yapısal değişim yaşanmıştır. 24 Ocak kararları ile devletin ekonomideki etkisinin azaltılarak ithal ikameci ekonomik yapıdan dış ticaretin serbestleştiği bir döneme geçiş başlamıştır.

Türkiye'de 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin ardından 1983 yılında Turgut Özal liderliğinde Anavatan Partisi iktidar olmuştur. 1987 yılında ikinci seçim zaferini kazanan ANAP ile birlikte Özal 1989 yılında Kenan Evren'den Cumhurbaşkanlığı

görevini alana kadar Başbakanlık görevinde bulunmuştur. Özal ile birlikte Türkiye 1960'taki Menderes döneminden sonra ilk kez tek parti hükümeti dönemini yaşamış ve bu dönemde kararlı liderlik ve uyumlu bir dış politika stratejisi izlenmiştir (Hale, 2002:164). Türkiye Özal ile birlikte yeni dönemde dış ve güvenlik politikasını ekonomik kapasitesi ile birlikte ele almaya başlamıştır. Bu kapsamda “ülke güvenliği” kavramı askeri konuların yanında ekonomi gibi diğer unsurların da etkisiyle birlikte daha geniş bir perspektifte düşünölmeye başlanmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin güvenlik algısı açısından en önemli konuların başında Yunanistan'la yaşanan Kıbrıs ve Ege sorunları, Bulgaristan'da Türklere yönelik baskı ve terör eylemleri olmuştur. Bu dönemde çok sayıda Türk diplomat Ermeni terör örgütü tarafından öldürölmeye başlanmıştır. 1980'lerin ortalarından itibaren Ermeni terör örgütünün eylemlerinin etkisinin azalması yerin Ermeni lobisinin ABD Kongresi nezdinde “sözde soykırım” tasarısının kabulü tartışmalarına bırakmıştır. Yine aynı dönemde Türkiye'nin en öncelikli güvenlik tehdidi haline gelen PKK terör örgütünün eylemleri başlamıştır (Sönmezoğlu, 2006:384).

Türkiye'de 1983 yılından itibaren başlayan ANAP döneminde “ekonomi ağırlıklı dış politika” söylemi doğrultusunda Türk dış politikasının karar alma mekanizmalarında da önemli değişimler yaşanmıştır. Bu dönemle birlikte özellikle dış ticaret ve uluslararası kuruluşlarla ilişkiler gibi Dışışleri Bakanlığı'nın yürüttüğü konular Dışışleri Bakanlığı'ndan alınarak ya başka bakanlıklara verilmiştir ya da doğrudan Başbakanlığa bağlanmıştır (Gönlübol, 1996:627-628). Gönlübol'a göre bu durum hem Dışışleri Bakanlığının zayıflamasına hem de birçok teknik konunun “politize” olmasına neden olmuştur (Gönlübol, 1996:628).

Bu dönemde liberal ekonomik modeli uygulamaya geçen Türkiye'de Özal ile birlikte dış politikada başarının ekonomik ilişkiler ile elde edilebileceği düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır. Bu çerçevede Özal'ın yurt dışı gezilerini birçoğuna iş adamı ve ekonomik kuruluş temsilcileri ile gerçekleştirmesi bu düşüncenin pratikteki uygulaması olarak algılanmıştır. Özal döneminde ABD ile olan ilişkilerde “yardım yerine ticaret” fikri ABD'den kota indirimine gidilmesi taleplerini beraberinde getirmiştir. Özal benzer stratejisini Sovyetler Birliği açısından uygulamaya başlamış ve ekonomik ilişkilerde yaşanacak gelişmelerin siyasal ilişkileri de olumlu yönde etkileyeceğini savunmuştur.

Bu paralelde Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında “bavul ticareti” bu dönemde başlamış aynı zamanda Türkiye Sovyetler Birliği’nden doğalgaz satın almaya başlamıştır. Liberal ekonomik model temelli dış politika stratejisinin kurumsallaşması açısından Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK)’in oluşturulması diğer önemli bir gelişme olarak kabul edilebilir (Sönmezoğlu, 2006:386-387).

Özal yönetimi ABD’den hem yönetim hem de ekonomik çevreler olmak üzere destek görmüştür. Türkiye’nin Özal döneminde benimsediği aktif Ortadoğu politikası ABD’nin Ortadoğu’da istikrar isteği ile örtüşmekteydi. Özal döneminde Türkiye-ABD ilişkilerinde Türkiye beklentileri kadar yardım desteği alamadı (Oran, 2005:55). 1980’lerden itibaren ABD’de deki Ermeni lobisi tarafından başlatılan “sözde soykırım” iddiaları nedeniyle Türkiye-ABD ilişkilerinde sorun alanlarından birini teşkil etmiştir. Özal döneminde Türkiye-ABD ilişkileri açısından bir diğer sorun alanı ise Türkiye’nin yeni güvenlik algısı olan PKK terör örgütünün eylemlerinin artmasıyla birlikte oluşan güvenlik kaygılarıdır. ABD terör sorununa ilişkin olarak dengeli bir tutum sergilemeye çalışmış bir yandan soruna yakından ilgi göstermiş öte yandan Türkiye’nin toprak bütünlüğünü savunduğunu da sıkça dile getirmiştir (Oran, 2005:66).

Özal’ın aktif dış politika tutumu açısından önemli noktalardan biri de Kıbrıs sorunu olmuştur. Özal Türkiye’nin aktif dış politika anlayışını sürdürebilmesi için Kıbrıs sorunun çözüme kavuşturulması gerektiğini savunmuştur. Özal Kıbrıs konusunda Yunanistan’la ekonomik ilişkilerin geliştirilerek oluşacak yakınlaşma doğrultusunda Kıbrıs sorunun çözünme katkı sağlamak istemiştir. Özal’ın bu politikası Papandreu’nun *tırmandırma* politikasına karşı cevaben bir *barış taarruzu* politikasıydı (Sönmezoğlu, 2006:408). Özal 15 Kasım 1983’de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin ilanının ardından ekonomik ve siyasi olarak KKTC’de etkili olmaya çalışmıştır. Özal döneminde KKTC’nin uluslararası alanda tanınması çabalarından ziyade sorunun çözümüne ilişkin politikalar uygulanmıştır. Bu süreçte KKTC’nin gözlemci statüsüyle İKÖ’ye katılması önemli bir başarı olarak gösterilebilir (Oran, 2005:120-121).

Türkiye Özal döneminde bölgesel sorunlar karşısında aktif bir dış politika tutumu benimsemiştir. Türkiye bu dönemde Batı ile ilişkilerini geliştirdiği ölçüde Ortadoğu politikalarında daha fazla rol üstlenmeye çaba sarf etmiştir. 1980-1988 Birinci Körfez Krizi döneminde İran ve Irak arasından tarafsız ve dengeli bir politika uygulayan

Türkiye, her iki ülke ile ekonomik ilişkilerini geliştirmiştir. Bu süreçte Türkiye aynı zamanda her iki ülkenin uluslararası alandaki ilişkilerinde arabulucu bir rol oynama çalışmıştır. Türkiye'nin kriz döneminde izlediği dış politika hem İsrail hem de Arap ülkeleri tarafından da destek görmüştür. Özal'ın izlediği aktif ve dengeli dış politika tutumu İkinci Körfez Krizinde de devam etmiştir (Arı, 2004:681).

Türkiye Özal döneminde bir yandan ABD ve AB ile ilişkilerini geliştirmeye çalışırken öte yandan komşu ülkeler ve Ortadoğu politikalarında da aktif bir tutum benimsemiştir. Bu bağlamda Türkiye 1987 yılında AT'ye tam üyelik başvurusu yaparken, 1984'de İran ve Pakistan'la ekonomik işbirliği anlaşması imzalamıştır. 1979 İran İslam Devrimi'nin ardından CENTO'nun ekonomik örgütlenmesi olan RCD'nin yerine Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) kurulmuştur. Türkiye Irak ilişkilerinde ise ekonomik açıdan ithalat ve ihracat artışı yaşanmıştır. Türkiye Irak'a sanayi malları ihraç etmeye başlarken, Irak'tan petrol birinci ithalat kalemini oluşturmuştur. Bu süreçte Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının kullanımı da artmıştır (Sönmezoğlu, 2006:442-443). Türkiye'nin ECO üyeliği ile Asya'da etkinliği artarken bölge açısından stratejik önemi bulunan doğal kaynaklara ulaşımını sağlamıştır (Ataman, 2003:4).

Türkiye, Suriye ve Irak ilişkileri açısından Fırat ve Dicle nehirlerinin sularından faydalanma konusu önemli bir sorun alanı oluşturmuştur. Soruna ilişkin ilk anlaşmazlık Türkiye'nin GAP kapsamında Dünya Bankasından alacağı kredilerin 1980 yılında Irak ve Suriye'nin itirazları üzerine durdurulması ile yaşanmıştır. Suriye ve Irak projenin gerçekleştirilmesi ile Fırat ve Dicle nehirlerinden kullandıkları suyun miktarında düşüş olacağı gerekçesiyle GAP'a endişe ile bakmışlardır. Türkiye 1980'li yıllarda Irak ile olumlu ilişkiler geliştirirken terör eylemleri ve terör örgütüne sağlanan destek nedeniyle Suriye ile olan ilişkilerinde gerginlikler yaşamıştır. Özal su sorunun çözümüne ilişkin olarak 1984 yılından itibaren "Üç Aşamalı Plan" ve "Barış Suyu" planlarını gündeme getirmesine rağmen bir ilerleme kaydedilememiştir. Bu bağlamda Türkiye-Suriye ilişkileri terör/su denkleminde devam etmiştir (Sönmezoğlu, 2006:446-448).

Türkiye İsrail-Filistin meselesinde Arap yanlısı bir politika benimserken 1980'lerin ikinci yarısından itibaren ABD ile geliştirilen ilişkiler paralelinde İsrail ile olan ilişkilerinde gelişme yaşanmaya başlamıştır. Türkiye-İsrail ilişkilerinde gelişme yaşanmasının bir diğer nedeni de ABD'de Türkiye karşıtı olarak oluşan Yunan ve

Ermeni lobilerine karşı ABD Kongresi'ndeki Yahudi lobisinin desteğini alma isteği olarak gösterilebilir. Bu bağlamda 1985-1986 yılları arasında Türkiye-İsrail arasında diplomatik temsil düzeyi yükseltilirken, istihbarat örgütleri arasında işbirliği ortaya çıkmaya başlamıştır. Türkiye bir yandan da Filistin konusunda dengeli politikasını sürdürmüş, 15 Kasım 1988'de Filistin Devleti'nin bağımsızlığını tanımıştır. Türkiye "İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke" olarak, "Filistin Devleti'ni tanıyan ilk NATO üyesi" ülke sıfatı ile geleneksel "denge" politikasını devam ettirmiştir (Sönmezoğlu, 2006:449-451).

1980'li yıllardan itibaren Türkiye ile ABD arasında yaşanan olumlu ilişkilerle birlikte Sovyetler Birliği ile olan ilişkiler durağan bir döneme girmiştir. Mihail Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'nde iktidara gelmesiyle birlikte yeniden canlanan Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkileri ekonomik alanda enerji ve müteahhitlik hizmetleri sektöründe önemli gelişmeler kaydetmiştir. İki ülke arasında 18 Eylül 1984'de imzalanan doğalgaz anlaşması ile Türkiye Sovyetler Birliği'nden 25 yıl süre ile doğalgaz alacak, ödemeler döviz ile yapılacak bunun karşılığında Sovyetler Birliği bu gelirin %70 oranında Türkiye'den mal alacaktı. Bu anlaşmadan sonra 6 Temmuz 1989'da imzalanan Sınır ve Kıyı Ticareti Anlaşması ile birlikte Türkiye Sovyetler Birliği pazarına girmeye başlamıştır (Sönmezoğlu, 2006:452-453).

Türkiye'nin 1960'lardaki çok yönlü dış politika anlayışı ile birlikte Balkanlarda aktif politika benimsemesi Özal döneminde de devam etmiştir. Türkiye Bulgaristan, Yunanistan ve Makedonya'daki Türk azınlıkları Osmanlı mirası olarak görmüş, baskılara maruz kaldıklarında müdahil olmuş, gerektiğinde göç politikaları uygulanmıştır (Oran, 2005:168).

Baskın Oran'a göre Özal dönemi Türk dış politikası genelde 1950-1960 arası dönemde Menderes Hükümetlerinin uyguladığı gibi çok aktif, çok riskli ve ABD'ye bağımlı olarak şekillenmiştir (Oran, 2005:33). ANAP ve Özal ile birlikte ekonomik liberalizm ve siyasal pragmatizm Türkiye'de iç ve dış politikanın temel belirleyicisi olmuştur. 12 Eylül askeri müdahalesinin ardından tek başına iktidara gelen ANAP ile birlikte Özal döneminde Türkiye'de ekonomik, siyasal ve toplumsal alanda yaşanan değişimler ve dış politikanın oluşum sürecindeki farklılıklar yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur (Oran, 2005:49). Türkiye Özal ile birlikte iç ve dış politikada önemli dönüşümler

yaşamaya başlamıştır. Ekonomide liberal politikalar izlenmesiyle birlikte ihracatın artması, bölge ülkeleriyle geliştirilmeye çalışılan ekonomik ve ticari ilişkiler dış politika öncelikleri konusunda belirleyici olmuştur. Türkiye dış politika tutumunda “bekle gör” tavrından aktif ve çok yönlü bir anlayışa doğru evrilmiştir.

2.4. 1990 Sonrası Dönem

1990’larda uluslararası ortamın en önemli gelişmesi Sovyetler Birliği’nin dağılmasıdır. SSCB’den bağımsızlıklarını kazanarak 15 devletin uluslararası sisteme dahil olması, sadece bölge ülkeleri açısından değil tüm dünya açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Ortaya çıkan bu değişiklik bölge ülkeleri kadar bölge politikalarına önem veren dünyanın başat aktörlerinin de bu bölgeye ilgi göstermesine sebep olmuştur (Kırımlı, 2001:359). Ortaya çıkan kırılma ile birlikte uluslararası sistem iki kutuplu düzenini yitirmiş, “*hiyerarşik ve çok merkezli ilişki kalıplarının iç-içe geçtiği*” bir yapıya dönüşmüştür (Sönmezoğlu, 2006:468). Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik anlayışında da değişim yaşanmaya başlamıştır. Soğuk Savaş döneminin en belirgin özelliği olan silahlanma yarışının ardından ulus-devletlerin tek başına çözemeyeceği tehditler ortaya çıkmıştır (Gönlübol ve Bingün, 1996:638-639). Soğuk Savaş döneminde SSCB’ye karşı önemli bir stratejik konumu bulunan Türkiye yeni dönemde Ortadoğu’daki dengeler açısından önemli bir role sahip olmaya başlamıştır. Türkiye 1990 sonrası dış politikasında Orta Asya’da bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerini ön plana almıştır. Türkiye’nin güvenlik algısında Balkanlar’da yaşanan çatışmaların önlenmesi amacıyla BM ve NATO tarafından düzenlenen barış gücü operasyonlarına katılım TSK’nın bir dış politika aracı olarak kullanılmasının yeni dönemdeki örneğidir (Sönmezoğlu, 2006:480).

Uluslararası sistemde İkinci Körfez Krizi 1990’lı yılların bir diğer kırılma noktasını oluşturmuştur. Türkiye Turgut Özal’ın Cumhurbaşkanı olarak görev yaptığı bu dönemde geleneksel “bekle gör” dış politikasının dışında bir tutum benimseyerek aktif bir politika benimsemiştir. Özal dış politika yapım sürecinde Dışişleri Bakanlığı bürokratlarının savunmacı bir refleksle hareket ettiklerini, ancak Türkiye’nin gerektiğinde güç kullanımını devreye sokan ve saldırgan reel politik bir tutum benimsemesi gerektiğini savunmuştur. İkinci Körfez Krizinde Özal’ın aktif tutumuna karşı dönemin Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay, Dışişleri Bakanı Ali Bozer ve

Milli Savunma Bakanı Sefa Giray'ın istifa etmeleri Türkiye'de dış politika konusunda Özal'ın başat bir aktör olduğu kanaatini destekler nitelikteki gelişmeler olarak kabul edilebilir (Sönmezoğlu, 2006:493).

İkinci Körfez Savaşı'nda Türkiye tarafsızlık politikasını terk ederek aktif bir tutum benimsemiş ve bölgesinde yeni işbirliği alanları arayışı içine yönelmiştir (Bal, 2001:328). Körfez Krizi diğerlerinden farklı bir nitelikte oluşmuş ve Türkiye'nin kayıtsız kalması olanaksız hale gelmiştir (Arı, 2001b:458). Bu dönemde Türkiye açısından bu stratejinin benimsenmesini zorlayan önemli koşullar oluşmuştur. Türkiye'nin konumu tarafsızlık politikasının uygulanmasını zorlaştıran nedenlerin başında gelmektedir. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ve sonrasında yaşananlar Türkiye'yi kilit bir konuma taşımıştır. ABD açısından BM ve Batılı ülkelerin de desteği ile Irak'ın çevrelenmesi önemli bir strateji olmuştur. Bu bağlamda Türkiye konumu itibari ile bu stratejinin en önemli aktörü haline gelmiştir. Türkiye'nin tarafsızlık politikası uygulayamayışının diğer bir nedeni olarak Türkiye-Irak arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler gösterilebilir. Türkiye'nin Irak'la ticari ilişkilerini kesmesiyle BM'nin Irak'a ambargo kararı uygulanabilmiştir. Bu ortamda Türkiye'nin tercih edeceği üç strateji bulunmaktaydı. Türkiye ya saldırgan tarafa karşı mücadele edecek ya da saldırganı destekleyecekti. Bu koşullarda Türkiye'nin tarafsızlık politikası benimsemesi mümkün değildi. Bu çerçevede Özal saldırganı karşı olma stratejini benimsemiş ve Irak'a karşı ambargoyu uygulayarak diplomatik baskı yöntemlerini kullanmıştır (Gözen, 1998:187-189).

Şule Kut Türkiye'nin Körfez Savaşı sırasında tarafsızlık politikasını terk ederek koalisyona katılma kararı almasını aktif dış politika yaklaşımından ziyade dönemin uluslararası ortamının zorunluluğundan kaynaklandığını savunmaktadır. Kut, o dönemde Özal haricinde hangi hükümet olursa olsun uluslararası toplumla birlikte davranmak zorunda kalacağına işaret etmiştir (Kut, 2002:9). 1990'larda Türkiye Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) projesi ile uluslararası alanda çatışmaların önlenmesi ve ekonomik işbirliğinin sağlanmasına yönelik adımlar atmaya başlamıştır. Türkiye aynı zamanda Orta Asya'da ve Balkanlar'da bağımsızlıklarını kazanan devletlerle ilişki kurmaya başlarken, Somali, Bosna-Hersek, Kosova ve Arnavutluk'taki barışı koruma operasyonlarına aktif katılım sağlamıştır. 1990'ların sonuna doğru AB

üyeliği yolunda aday ülke statüsü elde eden Türkiye 1999 Marmara depreminin ardından Yunanistan'la olan ilişkilerinde yakınlaşma sürecine girmiştir. Yine aynı dönemde terör sorunu nedeniyle ilişkilerinde gerginlik yaşadığı Suriye ile yakınlaşmaya başlamıştır (Kut, 2002:10).

Türkiye'nin Balkanlar ile olan ilişkilerinde tarihsel bağların önemli bir etkisi vardır. Türkiye Yugoslavya'nın dağılmasının ardından Balkanlar'da daha aktif bir dış politika benimsemeye başlamıştır. Türkiye Balkanlar'da çatışmaların önlenmesi ve bölgenin kalkınmasına yönelik olarak uluslararası inisiyatiflerle birlikte diplomatik, siyasi ve askeri adımlar atmıştır (Uzgel, 2002:86). Türkiye'nin Balkanlar'a yönelik aktif politikasının uluslararası bir çerçevede uygulaması hem uluslararası saygınlığını artırmış hem de ittifak ilişkilerini pekiştirmiştir (Uzgel, 2002:117).

1990'lı yıllar Türkiye-AB ilişkileri açısından önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. 1963'te imzalanan Ortaklık (Ankara) Anlaşmasının ardından 1987 yılında AT'ye üyelik başvurusu ile devam eden Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde 1997 yılında gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesinde Türkiye'nin AB'ye aday ülkeler listesinden çıkarılması Türkiye'nin büyük tepki vermesine neden olmuştur. Türkiye 1999 Helsinki Zirvesinde adaylık statüsü kabul edilmediği takdirde bir daha adaylık başvurusunda bulunmayacağını açıklamıştır. Helsinki Zirvesinde adaylık statüsü kazanan Türkiye'nin 1995 yılında imzaladığı Gümrük Birliği Anlaşması ile Türkiye-AB ilişkilerinde yeni bir dönem başlamış oldu. Türkiye'de iç politikada Gümrük Birliği yoğun bir şekilde tartışılmış, tekstil ve hazır giyim alanında kotaların kaldırılması olumlu bulunurken, ithalatta gümrük vergilerinin kaldırılması ile ithalat patlaması yaşanacağı endişeleri artmıştır. Türkiye'de tam üyelik gerçekleşmeden Gümrük Birliğine girmenin Türkiye ekonomisi açısından olumsuz bir gelişme olduğunu ve Türkiye'nin ekonomik yükümlülükler altına girmesinin doğru olmadığını savunanlar olmuştur. Bu süreçte 1999 yılında gerçekleştirilen Helsinki Zirvesinde Türkiye'ye aday ülke statüsünün verilmesi Türkiye-AB ilişkileri açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye 1990'ların ortalarından itibaren önemli yapısal reformları gerçekleştirmeye başlamıştır (Hale ve Avcı, 2002:63-70).

1990'lı yıllarda Türkiye'nin iç siyasi yapısının özelliği olarak koalisyon hükümetlerinden birini 1996'da kuran Erbakan döneminde ise Türk dış politikasının

geleneksel tutumunda değişiklik sinyali verilmiştir. Erbakan'ın D-8 oluşumuna öncülük etmesi Ortadoğu ülkeleri ile yürütülen ilişkiler iç politikada yoğun eleştirilerin oluşmasına neden olmuştur (Kirişçi, 2002a:17-168). Örneğin Türkiye Erbakan döneminde 1996 yılında İran ile 23 yıllığına 23 milyar dolarlık doğalgaz alım anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma ile İran Türkiye'nin ikinci doğalgaz tedarikçisi olmuştur. İç ve dış politikada Türkiye'nin bu tutumu geleneksel politikalarında bir değişim olarak algılansa da bu anlaşma Erbakan iktidara gelmeden önce başlamış ve dış politikada tutum değişikliğinden ziyade Türkiye'nin enerji ihtiyaçları açısından gerekli olan bir durumdur (Sasley, 2002:331 8 numaralı dipnot).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Türkiye'nin doğu sınırında komşu olduğu ülkeler değişmiş ve bu bağlamda güvenlik paradigmalarında değişim yaşanmaya başlamıştır. Sovyetlerin ardından Rusya'nın iç sorunlarına yönelmesi ve bölgede oluşan yeni devletlerin Türkiye'ye nispeten daha zayıf olmaları Türkiye'nin gücünü artırmıştır (Oran, 2005:232). Tehdit algısında Sovyetler riskinin azalması Türkiye'nin güvenlik politikalarında yeniden yapılanma süreci başlamıştır. Bu çerçevede değişen tehdit algıları paralelinde güç konseptinde değişim yaşanmıştır. Bu dönemde iç politikada yaşadığı en önemli güvenlik sorunu PKK terör örgütünün eylemleri olmuştur. Türkiye güç kullanımı politikalarını ağırlıklı olarak terörle mücadele bağlamında oluşturmuştur.

SSCB'nin dağılmasının ardından Türkiye-Rusya ilişkileri normalleşme süresine girmiş ancak geçmişte yaşanan güvensizlik nedeniyle gerçek bir yakınlaşma gerçekleşmemiştir. Duygu Bazoğlu Sezer'e göre 1990'lı yıllarda Türk-Rus ilişkilerini açıklayan en iyi kavram "sanal yakınlaşma" olabilir. Sanal yakınlaşma güvenlik paradigmalarında düşmanlık ve hasımlığın son bulduğu, ulusal çıkarlar doğrultusunda işbirliği yollarının arandığı, aktörlerin birbirlerini kışkırtacak beyanlardan uzak durduğu anlık çatışma ya da kriz ortamından uzak durmak için iletişim kanallarının açık tutulduğu ilişkiler düzenini ifade eden bir kavramdır (Bazoğlu Sezer, 2002:235). Bu bağlamda Türkiye-Rusya ilişkilerinde 90'lı yıllarda yaşanan ihtilafların başında Türkiye'nin PKK terörü konusunda Rusya'nın desteğinin bulunduğunu ve Rusya'nın da Çeçenistan konusunda Türkiye'nin yardım ettiği düşüncesi gelmektedir. Hazar Denizi petrolü konusunda Rusya'nın Bakü-Novorossiysk boru hattına karşı Türkiye'nin Bakü-Ceyhan boru hattını savunması enerji konusunda yaşanan anlaşmazlığın nedenini

oluşturmuştur. Türkiye güvenlik algısında Gürcistan ve Ermenistan'da bulunan Rus askeri üsleri birer tehdit unsuru oluşturmuştur (Bazoğlu Sezer, 2002:238). Güvenlik endişelerinin yanında 1990'larda Türkiye-Rusya ilişkilerinde ekonomik alanda başlatılan işbirliği ise Türkiye ve Rusya açısından bir zorunluluğun sonucu olarak görülebilir (Bazoğlu Sezer, 2002:256-257).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren dış politikasında en az değişime uğrayan faktörlerden birisi kuruluş anlaşması olan Lozan'a bağlılığıdır. Bu bağlamda ulusal Kurtuluş Savaşı sürecinde "Misak-ı Milli" olarak tanımlanan ideal önce *de facto*, Lozan Anlaşması'nın imzalanması ile birlikte *de jure* bir hale dönüşmüştür. Misak-ı Milli çerçevesinde Musul ve Hatay'ın durumu birer istisna oluşturmuş, uluslararası ortamın şartlarından dolayı Musul Lozan ile oluşan durumun dışında kalmış, Hatay ise Türkiye'nin bir parçası olmuştur. Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazların egemenlik hakkı devralınmıştır (Sönmezoğlu, 2006:760).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin geleneksel dış politikasında Özal döneminde önemli gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Özal'ın eskiden Osmanlı hinterlandında bulunan bölgelerde aktif bir dış politika uygulaması gerektiğini ifade eden dış politika yaklaşımı geleneksel dış politikaya bağlı kesimler tarafından eleştirilmiştir. Türkiye'nin klasik dış politika anlayışının temel özelliklerinden birisi "yüzünü Batı dünyasına dönmek" anlayışıdır. Cumhuriyet öncesi de benimsenen batı yanlısı dış politika davranışı sadece uluslararası sistemin gereği olarak değil, aynı zamanda siyasal sistemin de garantisi olarak algılanmıştır (Sönmezoğlu, 2006:760-761).

Soğuk Savaş sonrası dönemde oluşmaya başlayan "yeni dünya düzeni" sistematüğinde demokrasi ve insan haklarına dayalı küresel bir kimliğin oluştuğı savunulmuştur (Dağı, 1998:17). Bu bağlamda Türk dış politikası açısından 1990 sonrası dönemde en önemli sorunlarından biri insan hakları ihlalleri olmuştur. Terörle mücadelede yoğun dönemini de kapsayan 1980-1994 arası dönemde Türkiye iç ve dış politikada insan hakları konusunda eleştiriler yöneltilmiştir (Oran, 2005:233; Gönlübol ve Bingün, 1996:664). SSCB'nin dağılmasından sonra Türkiye dış politikada jeostratejik önemini kaybetmiş ve Türk dış politikasında Osmanlı'dan itibaren süre gelen denge politikasını sürdürmek imkânsız hale gelmiştir. ABD açısından ise Türkiye Soğuk Savaş sonrası dönemde artan çatışma ve gerilim ortamında stratejik önemini tekrar kazanmıştır. Bu dönemde

Türkiye’de iç siyasi koşulların etkisi dış politikaya da yansımıştır. Örneğin Şubat 1990 ile Haziran 1997 arasında 11 Dışişleri Bakanı değişmiştir. Bu dönemde bakanlık görevini üstlenenlerin içinde dış politika tecrübesi bulunmayanların da oluşu dış politikada yapım süreci ve süreklilik açısından olumsuz bir gelişme olarak kabul edilebilir (Oran, 2005:238-240).

ABD dış politikasının şekillenmesinde iç politik gelişmelerin önemli bir rolü vardır. Bu bağlamda Amerikan vatandaşlarının siyasi değer, norm ve ideallerinin oluşturduğu siyasi kültür dış politika yapım sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. ABD siyasi kültürünün liberal geleneği yansıttığı, egemenlik, siyasal eşitlik ve ifade özgürlüğü gibi değerleri önemseydiği ABD konusunda çalışan akademisyenlerin ortak bir kanısı olmuştur. ABD siyasi kültürünün bu değerleri kamuoyu, çıkar grupları, medya ve Kongre tarafından sıkça ifade edilmektedir (Wiarda ve Wylie, 2001:35). Bu bağlamda 1990’lı yıllar ABD-Türkiye ilişkilerinde önemli bir dönüşümün yaşanmasına sahne olmuştur. Soğuk Savaş döneminde ABD’nin güvenlik algısında Türkiye SSCB’nin yayılmacılığına karşı bir kanat ülke konumundayken, 90’lı yıllardan itibaren Türkiye ABD’nin Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu politikalarında stratejik güç olarak görülmeye başlamıştır (Kirişçi, 2002b:200).

Türkiye Körfez Savaşı’nın ardından Irak’ın kuzey bölgesinde bir otorite boşluğunun oluşmaması ve terör örgütünün bölgeyi üs olarak kullanmasının engellenmesine çalışmıştır. Türkiye’nin güvenlik algısında en önemli tehdit olan terör sorunu ABD ile ilişkiler açısından önemli bir gündemi oluşturmuştur (Oran, 2005:267). 1990’ların ortalarından itibaren Türkiye-İsrail ilişkileri giderek artmaya başlamıştır. Bu çerçevede askeri ilişkiler ön plana çıkmıştır (Oran, 2005:273). 1990’lı yıllar Türkiye’de sadece dış politika açısından değil aynı zamanda iç politikada kültür, kimlik ve siyaset bağlamında sorunların yaşandığı bir dönemdir.

“Bu çatışmalar ve beraberinde getirdiği kimlik pratikleri Türkiye devletinin tüzel, tip, rol ve kolektif kimliklerini tehlikeye atan ve cevap verilmesi gereken birer ‘tehdit’ olarak algılanmıştır. Türkiye’nin İsrail’e olan yaklaşımının arkasındaki bir başka etken de işte bu kimlik merkezli tehdit algılamasıdır” (T. Kardaş, 2006a:341).

Türkiye-İsrail arasında 1990-2000 arası dönemde stratejik ortaklık ve askeri işbirliği anlaşmaları temelinde şekillenen ilişkiler 2001 sonrasında yoğunluğunu kaybetmeye

başlamıştır.⁹ Bu dönemden sonra Türkiye-İsrail arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesine yönelik atılan adımlar ön plana çıkmaya başlamıştır (T. Kardaş, 2006b:345-346).

Türkiye 1990'lı yıllarda dış politikada küresel dönüşümden oldukça etkilenmiştir. Aynı zamanda iç politik çevre de dış politikayı etkilemiştir. 1991 seçimlerinde Özal'ın partisinin zayıflaması ile azalan Özal etkisi 1993'te Cumhurbaşkanlığı görevini sürdürdüğü sırada vefatının ardından sona ermiştir. Bu durum iç siyasi çevrede hükümetler açısından istikrarsızlık dönemini başlatmış ve iç ve dış politikada etkin karar alma ve uygulama mekanizmasını oldukça kısıtlamıştır. PKK terör örgütü ile yürütülen yoğun mücadele ve bu bağlamda artan insan hakları ihlalleri eleştirileri dış politikanın en çok uğraş meselesi olmuştur (Hale, 2002:192). Özal sonrası Demirel döneminde Türk dış politikasında önemli sembollerinden birisi haline gelen "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası" söylemi ve bu doğrultuda oluşturulmaya çalışılan dış politika yaklaşımı Türkiye'nin yayılmacı bir politika anlayışına sahip olduğu yönünde endişelerin oluşmasına neden olmuştur (Oran, 2005:388).

1991, 1995 ve 1999 genel seçimlerinde hiçbir partinin tek başına iktidarı oluşturabilecek çoğunluğu elde edememesi Türkiye'nin 1970'li yıllarda tecrübe ettiği kronik iç siyasi istikrarsızlık ile Özal sonrası dönemde güçlü liderlik eksikliği Türkiye'nin 1990 sonrası dönemde iç politikada yaşadığı en önemli sorunları oluşturmaktadır (Hale, 2002:196). Türkiye'de 1990'lı yıllarda Cumhurbaşkanı, Başbakan, Dışişleri Bakanı, Silahlı Kuvvetlerin komutanları, MGK ile Dışişleri Bakanlığının diplomatları dış politikada yapım sürecinin en önemli aktörleridir. Bu bağlamda özellikle 1989-1993 döneminde Cumhurbaşkanı olarak Özal dış politikada daha etkin, vizyoner ve yeni dış politika anlayışı konusunda risk alabilen aktif bir tutum benimsemiştir. Özal'ın aksine selefi Demirel dış politika konusunda gelenekçi, tutucu ve nispeten daha az ilgili bir yaklaşım izlemiştir. Bu dönemde devlet dışı aktörler de dış politika yapım sürecinde etkili olmaya başlamıştır (Hale, 2002:205).

Türk dış politikasının temel özelliklerinden bir diğeri de jeopolitik konumundan oluşan güvenlik kaygıdır. Tarihsel olarak Anadolu'da yaşanan istila ve göçler ile "kavşak

⁹ Türkiye-İsrail ilişkilerinin "Analiz Düzeyi" kapsamında ayrıntılı bir değerlendirilmesi için ayrıca bkz. (Kardaş, 2006).

noktası” olarak tanımlanan jeopolitik konumundan dolayı Türkiye’nin komşuları geleneksel tehdit algısında en önemli etken olarak güvenlik kaygısı oluşturmuştur (Sönmezoğlu, 2006:761). Türkiye’nin dış politikasından yaşanan değişimler uluslararası sistemde oluşan gelişmelerle ilişkilendirilebilir. Dönemsel olarak yaşanan değişimlerin iç politikada ortaya çıkan değişikliklerle de paralellik göstermesi önemli bir durumdur (Sönmezoğlu, 2006:763).

1923-1945 arası dönemde Lozan’dan kalan sorunların çözülmesine yönelik çaba gösteren Türkiye, Batı ile sorun yaşadığında Sovyetler ile iyi geçinmeye özen gösteren, devletçi, planlamayı öncelikleyen biri tutum benimsemiştir. 1946-1964 döneminde ise iki kutuplu dünya düzenine adapte olmaya çalışan Türkiye’de 1960 askeri müdahalesinin yaşanması ile yeni bir dönem başlamıştır (Sönmezoğlu, 2006:763-764). 1965-1980 döneminde uluslararası sistemde ortaya çıkan “yumuşama” Türk dış politikasında Ortadoğu konusunda etkisini göstermiştir. Bu dönemde Türk dış politikası “Batı/İsrail ekseninden Filistin/Arap eksenine” kaymıştır (Sönmezoğlu, 2006:764). 1981-1991 döneminde Turgut Özal Türk dış politikasında etkili olmuştur. Bu dönemde en çok dikkat çeken konu dış politikada ekonomik araçlardan yararlanmayı benimseyen bir anlayışın hâkim olmasıdır. 1991 Körfez Savaşı’nda Özal’ın tutumu bu dış politika davranışın bir örneği olarak gösterilebilir. 1991 sonrası dönemde ise uluslararası sistemde yaşanan önemli gelişmeler paralelinde Türk dış politikasında değişimler yaşanmaya başlamıştır. Uluslararası sistemde Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte bloklaşmanın sona ermesi ve bölgeselleşmenin önem kazanması Türkiye’nin özellikle bağımsızlıklarını yeni kazanan devletlerle ilişki kurması sonucunu doğurmuştur (Sönmezoğlu, 2006:764). Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye’nin dış politikasındaki en önemli değişim güvenlik ve işbirliği stratejilerini ittifak yapılarının üzerinde oluşturmasıdır. Türkiye Soğuk Savaş sonrası dönemin karmaşık ve düzensiz yapısı içerisinde güvenlik ve dış politikasını bölgesel çıkarları doğrultusunda belirlemeye başlamıştır (Sander, 2004:960).

İki kutuplu dünya düzeni içerisinde Türkiye Batı’nın savunma sistemi açısından anahtar ülke konumuna sahip olmuştur. Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından Türkiye’nin öneminin azalacağı iddiaları ortaya atılsa da tam tersi bir durum oluşmuş ve Türkiye’nin önemi daha da artmıştır. Bu bağlamda Türkiye güvenlik ve dış politikasını genişleterek

uluslararası alanda daha etkin bir aktör olmaya başlamıştır. Türkiye'nin dış politika algısında Batı öncül konumdayken 1990'lardan itibaren ilgi Doğu ve Güney hattında yoğunlaşmış ve bu çerçevede dış politikasını yeniden kurgulamaya çalışmıştır (Larabbe ve Lesser, 2004:1516). Türkiye'nin Körfez Savaşı'ndaki rolü Batı'nın güvenlik algısının şekillenmesinde önemli bir etken olmuştur. Körfez Savaşı sırasında ve sonrasında Türkiye'nin Batı açısından stratejik bir ortak olduğu düşüncesi oluşmuştur. Ancak bu gelişmeler paralelinde Avrupa'nın güvenlik inşasında Türkiye'yi bir *bariyer* olarak algılama çabası Türkiye'nin itirazını beraberinde getirmiştir. Türkiye 1999 Helsinki Zirvesi'nin ardından AB'ye aday ülke olarak kabul edilmesine rağmen, müzakere süreci tamamlandığında tam üyeliğin gerçekleşmemesi durumunda Avrupa'nın Türkiye'nin stratejik ve jeopolitik konumundan yararlanamayacağını savunmuştur (Larabbe ve Lesser, 2004:192-193). Hüseyin Bağcı'ya göre Avrupa'nın algısında Türkiye'nin güvenlik unsuru olarak yer almaması Türkiye'nin değil, Avrupa'nın "stratejik hatasıdır" (Bağcı, 1998:12).

Türkiye'de 1990'lı yıllarda uygulanan dış politika "vizyon eksikliği" ve "stratejik konsept yoksunluğu" nedeniyle eleştirilmiştir. Türkiye'nin güvenlik ve dış politika yapımının askeri kurumlara bırakıldığı ve hükümetlerin ve araştırma kurumlarının politika üretmedikleri iddia edilmiştir (Bağcı, 1998:2-3). Geleneksel Türk dış politikası bağlamında Türk-Amerikan ilişkileri de ABD'nin realist dış politikası doğrultusunda ekonomi ve güvenlik kaygıları temelinde şekillenmiştir. Yardımlara dayalı ekonomik ilişkiler ile güvenlik kaygıları Türkiye'nin dış politika alanını sınırlandırmıştır. Türkiye-ABD politikalarını çeşitlendirememiş ve bu çerçevede Türk dış politikası "etkin ve etkileyici değil, edilgen ve tepkisel" olmuştur (Bostanoğlu, 1998:74-75). Türkiye'nin geleneksel dış politikasının bir diğer özelliği ise stratejik değerini uluslararası sistemdeki aktörlerin çıkarları açısından biçimlendirmesidir (Bostanoğlu, 1998:75).

"Politikasını sadece güvenlik endişesine dayandıran Realist tutumu ile Türkiye, hegemonyanın özgül bütünselliğini kavrama gayretini göstermek yerine, kendisini müttefikinin bakış açısıyla değerlendirerek bir rol atfetmiştir. Bu rol, jeostratejinin askeri ehemmiyetine dayanarak biçilmiş ve Soğuk Savaş politikaları bağlamında Türkiye'de ne derece gerçekçi olduğu bilinmeyen bir 'vazgeçilmezlik' algılamasının doğmasına yol açmıştır. Türkiye, dolaylı biçimde kendisine atfettiği bu önemden ötürü üstlendiğine inan role istinaden, ittifaktaki işlevini yerine getirmeyi, bu sayede de güvenliğini ittifak şemsiyesi altında tutmayı neredeyse tek parametre sayan bir politik üslubu benimsemiştir.

ABD ile ilişkilerini parçasal bilişlerle yorumlayarak Realist politikalar uygulamaya çalışırken dahi, Türkiye'nin realist felsefeyi, projelerini, ortaya çıkış sürecini ve işlevini tarihsel bir perspektifle değerlendirdiği ve mantığını çözümlendiği kuşkuludur. Türkiye, geleneksel dış siyasetinde gücünü ABD genel çıkarları açısından taşıdığı önemle özdeş tutarak ölçmüş, uluslararası varlığını Batı ittifakı içinde kendisine verildiğine, daha doğrusu, stratejik önemi ve sadık politikası dolayısıyla verilmesi gerektiğine inandığı değere endekslemiş; bu nedenle, ulusal çıkar algılamaları ile zaman zaman çatışsa bile Washington'ın askeri-politik ilgilerine göre koyduğu çizgiyi, rızası ile izlemiştir: Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinin tek sorunsalı, jeostratejik olarak vazgeçilmezliğini varsaydığı konumu dolayısıyla, Batı güvenlik sistemi içinde mutlaka yer almaktır” (Bostanoğlu, 1998:76).

Türkiye'nin stratejisinde “güvensizlik (*insecurity*)” dış politikasını şekillendiren en önemli etken olmuştur (Bilgin, 2009). Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin geleneksel güvenlik kültürünün ana paradigması Batı ile tam entegrasyon sağlanması ve toprak bütünlüğünün korunması şeklinde oluşmuştur. Ortadoğu ve komşu ülkeler ile ilişkilerde “müdahil olmama” politikası izleyen Türkiye, Bağdat Paktı örgütlerin oluşumuyla birlikte güvenlik ve dış politikasındaki bu tutumunu değiştirmeye başlamıştır. 1980'lerde Özal ile birlikte Türkiye'nin stratejik kültüründe yeni kimlikler ve farklı güvenlik söylemleri ortaya çıkmıştır. Siyasi ve ekonomik liberalleşme reformları gerçekleştiren Türkiye'de sivil toplum yapısı oluşmasıyla Türkiye'nin güvenlik kavramı ve dış politika pratiği sorgulanmaya başlanmıştır. Özal Türkiye'nin komşularını tehdit olmaktan ziyade özellikle ekonomik ve ticari alanda işbirliği geliştirme açısından bir fırsat olarak algılamıştır. İsmail Cem Dışişleri Bakanı olarak görev yaptığı dönemde 1999 yılında Türkiye'ye Avrupa Birliğine aday ülke statüsünün verilmesi Türkiye'de oluşan stratejik kültür açısından önemli bir gelişme olmuştur (Sandrin, 2010).

BÖLÜM 3: TÜRKİYE’NİN STRATEJİK KÜLTÜRÜ (2002-2010)

Türkiye’de son dönemde yaşanan dönüşüm yeni politika anlayışını da beraberinde getirmiştir. Türkiye’de yaşanan bu değişim ve dönüşümün dış politikaya etkilerinin incelendiği bu çalışmada dönüşümün arka planındaki stratejik kültürün yapısı analiz edilmektedir. Çalışmada metodolojik olarak açıklanmaya çalışılan stratejik kültür kuramına göre öncelikle stratejik kültürün oluşup oluşmadığı incelecek, sonrasında ise stratejik kültürün dış politikada davranışa etkileri irdelenecektir.

Johnston’un analizinden yola çıkarak stratejik kültürün oluşumunda “semboller sistemi”ni oluşturan unsurlar; stratejik çevreye ilişkin fikirler ve stratejik seçenekler tehditlere yönelik tedbirler belirleyici olmaktadır. Türkiye’nin stratejik kültüründe karar alıcıların bölgesel ve küresel çevreye ilişkin fikirleri ve görüşleri nedir? Tehdit algılamaları ne yönde oluşmaktadır? Potansiyel tehdit ve çatışma alanları fırsata dönüştürülebilir mi? Çatışma ve şiddetin önlenmesinde diplomasinin rolü nedir ve güç kullanımının sınırı ne olmalıdır?

Çalışmanın sınırlandırılması açısından Türkiye’nin stratejik kültür analizi yeni Türk dış politikasında değişim ve dönüşümün yaşandığı 2002-2010 dönemini kapsamaktadır. Stratejik kültür analizi bu döneme ilişkin sınıflandırılmış stratejik seçenekler ve tercihler üzerinden incelenecektir.

3.1. Türkiye’nin Stratejik Kültür Analizinin Metodolojisi

3.1.1. Analizin Nesnelere

İncelenen döneme ilişkin analizde yeni Türk dış politikasının oluşumu ve karar alma sürecinde önemli etkisi olduğu düşünülen temel eserler analizin nesnelere olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda 2003-2007 yılları arasında Başbakan Yardımcılığı ve Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Abdullah Gül’ün *Yeni Yüzyılda Türk Dış Politikasının Ufukları* ve 2002-2009 yılları arasında yürüttüğü Başbakan Dış Politika Başkanlığı görevinin ardından 01 Mayıs 2009 tarihinden itibaren Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Ahmet Davutoğlu’nun 2001 yılında ilk basımı yayımlanan *Stratejik Derinlik; Türkiye’nin Uluslararası Konumu* adlı kitabı ile 2004 yılında bir televizyon kanalında yeni Türk dış politikasının temel normlarına dair mülakatından

derlenen *Türkiye Merkez Ülke Olmalı* başlığı altında bir gazete yayımlanan makalesi analizin nesnelere oluşturmaktadır.

2007 yılında Dışişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan *Yeni Yüzyılda Türk Dış Politikasının Ufukları* adlı eser dönemin Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı olan Abdullah Gül¹⁰,ün yurt içi ve yurt dışındaki dış politikaya ilişkin yaptığı konuşmalarını içermektedir. Eser giriş bölümünün ardından Türk Dış Politikası Üzerine, Avrupa Birliği ve Kıbrıs, Türk-Amerikan İlişkileri, Ortadoğu ve Irak, Küreselleşme, İslam Dünyasında Yenilenme, Medeniyetler Arası Diyalog, Çeşitli İkili ve Uluslararası Konular başlıklı bölümlerden oluşmaktadır. Bu başlıklar altında konu ile ilgili yapılan açıklama, mülakat ve konuşma metinleri kronolojik sıraya göre verilmiştir. Abdullah Gül'e göre eser, Türkiye'nin yakın geçmişine kadar izlediği dış politika tutumundaki dönüşümün izlerini yansıtan, yumuşak güce dayalı, reaktif dış politika yerine proaktif bir anlayışını açıklayan temel bir kaynaktır (Gül, 2007:16). Yeni Türk dış politikasının oluşum sürecinde karar alma mekanizmasında önemli bir aktör olarak Abdullah Gül'ün

¹⁰ 28 Ağustos 2007 tarihinde TBMM Genel Kurulunda yapılan seçimle Türkiye Cumhuriyeti'nin 11'inci Cumhurbaşkanı olarak seçilen Abdullah Gül "29 Ekim 1950'de Kayseri'de doğdu. Öğrenimini Kayseri Lisesi ve İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde yaptı. Aynı fakültede başladığı doktora çalışmaları için iki yıl İngiltere'de kaldı ve 1983'te İstanbul Üniversitesi'nden Doktor unvanı aldı. Sakarya Üniversitesi Endüstri Mühendisliği Bölümü'nün kuruluşunda çalıştı ve aynı bölümde ekonomi dersleri verdi. 1991'de uluslararası ekonomi dalında Doçent oldu. 1983-1991 yılları arasında merkezi Cidde'de olan İslam Kalkınma Bankası'nda ekonomist olarak çalıştı. 1991-2007 yılları arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde beş dönem Kayseri Milletvekili olarak hizmet verdi. 1991-1995 yılları arasında TBMM'de Plan ve Bütçe Komisyonu üyeliği yaptı. 1991-2001 yılları arasında Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi üyesi olarak Konsey'in Kültür, Tüyük, Siyasi ve Ekonomik Kalkınma komitelerinde çalıştı. 1995-2001 yılları arasında TBMM'de Dışişleri Komisyonu'nda üye olarak görev yaptı. 1996'da kurulan 54. Hükümet'te Devlet Bakanı ve Hükümet Sözcüsü olarak görev aldı. 2000 yılında Yenilikçi Hareket'e liderlik etti ve Fazilet Partisi Kongresi'nde genel başkan adayı oldu. 2001'de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kuruluşunda rol alan öncülerden oldu. Siyasî ve Hukukî İşlerden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı olarak görev yaptı. 2001-2002 yılları arasında NATO Parlamenterler Meclisi üyeliği yaptı. 2002'de Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nde 10 yıl aralıksız sürdürdüğü başarılı çalışmalarından dolayı kendisine "Pro merito" madalyası ve "Sürekli Onursal Üye" unvanı verildi. 18 Kasım 2002'de Başbakan olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 58. Hükümeti'ni kurdu. 2003-2007 yılları arasında 59. Hükümet döneminde Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı olarak görev yaptı. 28 Ağustos 2007 tarihinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Türkiye'nin onbirinci Cumhurbaşkanı olarak seçildi. Bulgaristan Burgaz Hür (2003), İngiltere Exeter (2005), Azerbaycan Bakü Devlet (2007), Romanya Dimitrie Cantemir Hristiyan(2008) ve Kazan Devlet (2009), Hindistan Amity (2010), Bangladeş Dakka (2010), Pakistan Kaid-i Azam Üniversiteleri (2010) tarafından verilen fahri doktora, Kırgızistan Yusuf Balasagun Millî Üniversitesi (2009) tarafından verilen fahri profesörlük, Çin Kuzeybatı Üniversitesi (2009) tarafından verilen fahri ekonomi doktora ve Sincan Üniversitesi tarafından verilen fahri profesörlük unvanları bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, İngiltere'den "Knight Grand Cross of the Order of the Bath, Portekiz'den "Grande Colar" adlı nişanların yanı sıra İtalya, Katar, Kuveyt, Kamerun, Suudi Arabistan ve Pakistan'dan da yüksek devlet nişanlarına layık görülmüştür. Abdullah Gül, 2010 yılı Chatham House ödülünü kazanmıştır. Hayrünnisa Gül ile evli olan Abdullah Gül, Ahmet Münir, Kübra ve Mehmet Emre adlı üç çocuk babasıdır." Ayrıntılar için ayrıca bkz. <http://cankaya.gov.tr/sayfa/cumhurbaskani/>.

bu eseri Türkiye'nin stratejik kültür analizinde önemli kaynaklardan biri olarak görülebilir.

Analizin diğer bir nesnesini oluşturan Ahmet Davutoğlu¹¹'nin *Stratejik Derinlik; Türkiye'nin Uluslararası Konumu* adlı eseri ilk olarak 2001 yılında basılmıştır. Eser kavramsal ve tarihi çerçeve, teorik çerçeve ve uygulama alanları kısımlarından oluşmaktadır. Davutoğlu eserinde Türkiye'nin bölgesel ve küresel alandaki dış politik tercihlerine ilişkin değerlendirmelerde bulunmaktadır. Türkiye'nin son dönem dış politikasının teorik arka planını oluşturan bu eser yeni Türk dış politikasının anlaşılmasında temel kaynak olarak kabul edilebilir. Davutoğlu'na göre Türkiye'nin dış politika geleneğinde alışagelmış durağan yapısının temel nedeni stratejik teori eksikliğidir. Davutoğlu (2009)'na göre Türkiye'nin mevcut potansiyeli ile kaynaklarının kullanımını belirleyecek stratejiler ile etkin kullanması halinde bölgesel ve küresel alanda etkin hale gelebilecektir.

Analizin diğer bir nesnesini ise yine Ahmet Davutoğlu'nun Başbakan dış politika başdanışmanı olarak görev yaptığı dönemde yeni Türk dış politikasına dair değerlendirmelerini içeren *Türkiye Merkez Ülke Olmalı* adlı makalesidir. Makaleyi önemli kılan yeni Türk dış politikasının temel normlarının açıklanmış olmasıdır. Davutoğlu yeni Türk dış politikasına dair bir değerlendirmenin ardından Türkiye'nin dış politikada yeni dönemde beş temel esasın takip edilmeye çalışıldığını ifade etmektedir. Yeni Türk dış politikasının normlarını oluşturan bu esaslar; özgürlük ile güvenlik arasında kurulacak bağlantı, komşularla sıfır problem ilişkisi, çok boyutlu-çok kulvarlı

¹¹ "Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu 26 Şubat 1959'da Konya'da doğdu. Ortaöğrenimini İstanbul Erkek Lisesinde tamamladı. 1983-84 eğitim öğretim yılında Boğaziçi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Ekonomi bölümlerinden mezun oldu. Boğaziçi Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümünde yüksek lisans, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde de doktorasını yaptı. 1990 yılında, Malezya International Islamic University'de yardımcı doçent unvanı ile çalışmaya başladı. Üniversitenin Siyaset Bilimi bölümünü kurdu ve 1993 yılına kadar bu bölümün başkanlığını yürüttü. 1993 yılında Doçentlik unvanını aldı. 1995-1999 yılları arasında Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yaptı. 1998-2002 yıllarında, Silahlı Kuvvetler Akademisi ve Harp Akademilerinde misafir öğretim üyesi olarak ders verdi. 3 Kasım 2002 yılında yapılan genel seçimlerin ardından 58. Cumhuriyet Hükümeti döneminde, Başbakan Başmüavirliği ve Büyükelçilik görevine atanan Davutoğlu, 59. ve 60. Cumhuriyet Hükümetleri döneminde de bu görevlerini sürdürdü. 1999-2004 yılları arasında Profesör unvanı ile Beykent Üniversitesinde, üniversite yönetim kurulu üyeliği, senato üyeliği ve uluslararası İlişkiler bölümü başkanlığının yanı sıra, Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde de misafir öğretim üyeliği yaptı. Dış politika konusunda Türkçe ve İngilizce kaleme aldığı çok sayıda eseri bulunmaktadır. Ayrıca eserleri Japonca, Portekizce, Rusça, Arapça, Farsça ve Arnavutça başta olmak üzere çeşitli dillere tercüme edildi. 1 Mayıs 2009 tarihinde 60ncı T.C. Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı olarak atandı. Evli ve dört çocuk babası olan Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu İngilizce, Almanca ve Arapça bilmektedir". <http://www.mfa.gov.tr/ahmetdavutoglu.tr.mfa>.

dış politika, yeni bir diplomatik üslup ve ritmik diplomasiye geçiştir (Davutoğlu, 2004b). Analizde ayrıca Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Türk dış politikasına dair söylemleri ile aktörlerin diğer yayın, demeç ve açıklamalarından da yararlanılmıştır.

3.1.2. Analizin Metotları

Analizin nesnelere seçiminin ardından Türkiye'nin stratejik kültürünün ana elemanları belirlenen nesnelere araştırılacaktır. Araştırma yapılırken birden fazla metot uygulanabilir ancak her metodun farklı sonucu olacak ve metinlerin farklı anlamları oluşacaktır. Bu çalışmada metot olarak Johnston'un da uyguladığı gibi düşünsel haritalama (*cognitive mapping*) ve sembolik analiz (*symbolic analysis*) yönteminin uygulanması kullanılmaktadır. Bu yöntemle analizin nesnelere olarak belirlenen dokümanların dış politikada karar alma mekanizmasında yer alan aktörlere yapılması gerekenler hakkında nelerin tavsiye edildiği, tercihlerin nasıl sınıflandırılacağı ve dış politika tercihlerinin nasıl belirleneceği konularında neler söylediği anlaşılmasına çalışılacaktır.

Düşünsel haritalama politika tartışmalarını ve genel önermeler ile bunların davranışlar üzerine muhtemel etkileri arasındaki bağlantıyı açıklayan bir tekniktir. Bu yöntem alternatif stratejik tercihlerin değerlendirilmesinde önemli bir adımdır. Düşünsel haritalama hem olumlu hem de olumsuz anlamları olduğu kabul edilen farklı stratejik eylem ve bunların sonuçları arasındaki bağlantıyı bulmaya yardımcı olmaktadır. Bu yöntem ayrıca çok fazla sayıdaki dokümanların içinde yer alan stratejik tercihlerin ortaya çıkarılmasında da önemli kolaylık sağlamaktadır (Johnston, 1995b:50).

Sembolik analiz açısından ise semboller ortak kurallar, önermeler ve tercihler gibi kültürel formların ampirik olarak gözlemlenebilen birer araçtır. Sembolik olarak bakılacak olursa stratejik kültür insan ilişkilerinde gücün rolü, belirgin stratejilerin yeterliliği gibi konularda hangisinin diğerinden daha iyi olduğunu açıklayan sembollerin bir yansıması olabilir. Bu bağlamda belirgin semboller davranış seçenekleri hakkında bazı ipuçları vermektedir (Johnston, 1995b:50-51). Semboller olarak stratejik karar alıcıların kullandığı deyimler, mecazlar ve benzetmeler stratejik tercihlere dair önemli çıkarımlar oluşturmaktadır. Bu bağlamda aktörlerin demeç ve söylemlerinde kullandıkları üslup ve dil sembollerin analizinde önemli yer tutan verilerdir. Bu nedenler yeni Türk dış politikasının oluşumunda etkin olan aktörlerin bölgesel ve

küresel politikalara ilişkin Türkiye'nin dış politika tercihlerine ilişkin açıklamalarında yer alan anahtar kelimeler ve mecazlar analizin içeriğini oluşturmaktadır. Sembol analizinde, analizin yukarıda açıklanan ana nesnelere yanında aktörlerin günlük konuşma metinleri ve demeçleri de araştırılmaktadır. Bu metinler aktörlerin konferans, toplantı, ziyaret, resmi gezi, ikili temas ve zirve benzeri buluşmalarda yaptıkları konuşmalardan oluşmaktadır.

Metodolojinin temel amacı Türkiye'nin stratejik kültürünü ifşa eden temel metinlerin; karar vericilere dış politika hedeflerini gerçekleştirebilmek amacıyla, stratejik tercihlerin sıralanması ve dış politika davranışında seçimleri nasıl yapacağı konusunda ne söylediğini anlamaya çalışan bir içerik analizi yapmaktır.

3.1.3. Ampirik Analiz

Stratejik kültür davranış üzerindeki etkisi test edilmediği takdirde fazla anlamlı olmayan analitik bir kavramdır. Analizin en önemli yanı Türkiye'nin ortaya konulmaya çalışılan stratejik kültürünün stratejik tercihlere yansımaları ve davranışları etkileyip etkilemediğinin test edilmesidir. Analizin bu aşamasında analizin nesnelere ortaya çıkarılan stratejik sınıflandırılmış tercihler arasında uyum olup olmadığının test edilmesi ve bu tercihlerin stratejik karar alıcıların aldığı kararlardaki etkisi ile dış politika davranışlarındaki etkilerinin araştırılması yer almaktadır.

3.2. Türkiye'nin Stratejik Kültürünün Yapısı

Analizin araştırıldığı 2002-2010 döneminde Türkiye'nin stratejik kültürü oluşmuş mudur? Eğer stratejik kültür oluşmuş ise özelliği nedir? Oluşan stratejik kültür aktörlerin karar alma sürecini ve dış politika tutum ve davranışını etkileyebilmekte midir? Yeni Türk dış politikasının oluşumundaki stratejik kültür ampirik olarak incelenirken analizin nesnelere şu sorulara cevap aranmaktadır. Birincisi insan ilişkilerinde ya da uluslararası ilişkilerde savaşın veyahut çatışmanın rolü nedir? Türkiye'nin stratejik karar alıcıları savaş ve çatışmayı kaçınılmaz beklenen bir durum olarak mı algılamaktadır yoksa Türkiye'nin yeni stratejik kültüründe çatışmalar ve savaşlar önlenemez bir olgu olarak mı kabul edilmektedir? İkincisi ortaya çıkan stratejik kültür düşmanın niteliğini (*nature of the enemy*) nasıl okumaktadır? Tehdit algılamalarında nasıl bir değişim yaşanmaktadır? Ortaya çıkan durumda güvenlik ve

özgürlük denklemi nasıl sağlanmaktadır? Cevabı aranan üçüncü soru ise güç kullanımının yeterliliğidir. Türkiye'nin stratejik kültüründe tehditlerin kontrol altına alınması ve bertaraf edilmesinde hangi gücün kullanımı etkili olarak kabul edilmektedir? Diplomatik ve barışçıl girişimler güç kullanımı konusunda nasıl bir dönüşümün işaretidir? Türkiye stratejik tercihlerinde sert güç ya da yumuşak güçten hangisi tercih edilmektedir?

Johnston'un stratejik kültür analizinde cevabını aradığı sorular stratejik kültürün güvenlik boyutunu öne çıkaran bir incelemesini ifade etmektedir. Stratejik kültür analizinde farklı kuşaklarda yer alan analistler devletlerin güvenlik ve savunma tercihlerini incelemiştir. Bu çalışmada ise dış politika davranışı üzerinde durulmaktadır. Güvenlik dış politikanın belirleyici unsurlarından olmakla birlikte dış politika kavramı sadece güvenlik stratejileri üzerine kurgulamak eksik olacaktır. Uluslararası örgütler, dış politika araçları gibi enstrümanlar dış politika analizinde önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda stratejik kültürün dış politikayı belirleme ve davranışa etkilerinin analizinin yapıldığı bu çalışmada stratejik kültürün dış politika açısından ortaya çıkarılmasında yeni sorulara ihtiyaç vardır. Güvenlik kaygıları devletlerin uluslararası alandaki pozisyonunun belirlenmesinde ve dış politikada karar alıcıların karar alma sürecinde ön sıralarda yer almasına rağmen yeni yüzyılda uluslararası örgütler ve yeni diplomasi araçları uluslararası ilişkilerin belirleyici öğeleri haline gelmiştir.

Bu bağlamda stratejik kültürün analizinde cevabı aranan sorulara analizin dış politika yönünü de irdelenecek şu sorular eklenmelidir. Uluslararası ilişkilerde uluslararası örgütlerin rolü nedir? Uluslararası örgütler güçlü ittifaklar oluşturarak ortak politikalar benimseyip uygulayan organlar mıdır? Yoksa baskın güçlerin politikalarını meşrulaştıran mekanizmalar mıdır? Diplomaside kullanılan klasik araçlar dış politikada etkinliğini sürdürebilmekte midir? Uluslararası ilişkilerde diplomasinin gücünü artırabilmek için hangi dış politika araçlarına ihtiyaç vardır? Tüm bu sorulara aranacak yanıtlar Türkiye'nin dış politika alanında yeni dönemde ortaya çıkan stratejik kültürünün oluşup oluşmadığını ve ortaya çıkan stratejik kültürün niteliğini ortaya koyacaktır.

3.2.1. Şiddet ve Çatışma Üzerine: Önleyici Faktör Daha Fazla Diplomasi

Türkiye geleneksel dış politikasında bekle-gör olarak tabir edilen durağan ve içe kapanık bir yaklaşım benimsemiştir. Bu dış politika tercihinin sonucu olarak dönemin şartlarının da etkisi ile tehdit algılamaları bölgesel ve küresel alanda sorunların ve muhtemel çatışmaların ön planda olduğu güvenliksiz bir şekilde belirlenmiştir. Belki de bu geleneksel dönemi ifade eden en önemli kurgu “üç yanı denizlerle, dört yanı düşmanlarla çevrili” söylemidir. Karar alıcıların zihinsel arka planında yatan bu düşünce dış politika seçeneklerini daraltmış ve güvenlik eksenli bir tutum sergilenmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin dış politika geleneğine önemli ölçüde yön veren bu yaklaşım güvenlik temelli, sınır komşu ülkelerinin neredeyse tamamıyla güvenlik sorunlarının ve tehditlerin yaşandığı bir ortamı oluşturmuştur.

Ortaya çıkan bu stratejik düşüncenin doğal sonucu olarak dış politikada alan daralmış ve dış politikada en belirgin araç olarak askeri güç yer almıştır. Karar alma mekanizmasında bürokratik-elit bir yapı etkili olmuş ve toplumsal beklentilerin süreçte yer alma imkânı kalmamıştır. Türkiye'nin bu güvenikleştirme hedefli tutumu yakın çevresel bölgesini kriz ve istikrarsızlık yapısı içeren bir alan olarak algılamış ve kurmuştur. Böylelikle bölgesel ve küresel sorunların çözümünde “müdahil olmama” anlayışı doğrultusunda içe dönük bir tarz benimsenmiştir. Örneğin yakın geçmiş döneminde yakın çevresinde yaşanan savaş ve kriz ortamlarında “tarafsızlık” politikasını yürüten Türkiye savaş ve çatışmaların öncesinde de sonrasında da tarafların hiçbirinin yanında olmama anlayışını devam ettirmiştir (Gözen, 2004a:275).

Son dönemde ise geleneksel dış politika anlayışı terk edilerek çok boyutlu ve aktif bir dış politika tercih edilmeye başlanmıştır. Bu yaklaşımın en temel dinamiği Türkiye'nin stratejik kültürünün yeniden şekillenmeye başlamasıdır. Soğuk savaş döneminin sert ve kesin ayırımlarla oluşan tehdit algılaması yeniden ele alınmaya başlanmıştır. Türkiye'nin stratejik kültürü oluşumunda son dönemde vurgulanan en önemli norm barış ve istikrar vurgusudur. Muhtemel kriz ve çatışma alanları ve tehdit algılamaları kaçınılmaz, karşı konulması gerekli ve güç maksimizasyonuna dayalı bir strateji terk edilmeye başlanmıştır.

Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül 22 Aralık 2003 tarihinde Dışişleri Bakanlığı Bütçesinin TBMM Genel Kurulu'nda görüşülmesi vesilesiyle yaptığı konuşmada tehdit

algılamaları ve çatışma alanları konusunda zihinsel arka plandaki dönüşümün işaretlerini vermiştir.

“Yine, bu süre içinde, özellikle komşularımızla çok iyi ilişkiler kurulmuştur. Komşularımızla, sıfır problemlili bir komşuluk ilişkisi hedeflenmiş ve bu çerçevede, bütün komşularımız, Bulgaristan, Yunanistan, İran, Suriye, Gürcistan, Azerbaycan hepsi ziyaret edilmiş ve bu ülkelerle ilişkilerimiz geçmişle mukayese edilemeyecek düzeylere ulaşmıştır. Türkiye, bölgeyi güvenli bir bölge yapma yolunda önemli adımlar atmıştır. Şuna inanıyoruz. ‘Çevremiz düşmanlarla çevrili’ varsayımına dayanan çatışma psikolojisinden hızla çıkarak, ‘çevremizle işbirliği ve diyalog ortamının kurucu aktörü’ psikolojisini benimsemek zorundayız. Büyük ülke ideali, ancak ve ancak böyle bir özgüven psikolojisiyle gerçekleştirilebilir diye düşünüyoruz ve bunun gereklerini yapma gayreti içinde bulduğumuz son bir yıl içinde”¹² (Gül, 2007:56).

Çatışma ve savaşların kaçınılmaz olduğu anlayışının kabul edilmediği stratejik düşüncesi paralelinde Ahmet Davutoğlu’nun Türkiye’nin yeni dış politikasının beş temel esasını vurguladığı makalesinde ikinci temel esas olarak tehdit üreten değil dost kazanan bir yaklaşımı vurgulamaktadır.

“[Yeni Türk dış politikasının] [i]kinci temel esas[ı] ise komşu ülkelerle sıfır problem ilişkisidir. Komşu ülkelerin tümüyle gelinecek sıfır problem noktası, aynı zamanda birinci esas ile de bütüncül bir noktaya ulaşmayı sağlayacaktır. Bu esas ‘Türkiye’nin etrafı sürekli düşmanlarla çevrilidir’ psikolojisinden ve buna bağlı gelişen defansif refleksten kurtulup, bütün komşuları ile ilişkilerini iyi düzeye getiren bir ülke olma üzerine kuruludur. Şu an ilişkilerimizin sıkıntılı seyrettiği iki komşu ülke vardır; Ermenistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi. Bu noktada açılımlara öncülük edecek şekilde, Türkiye’nin stratejik çıkarlarını, Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünü ve Kıbrıs Türk halkının kültürel, siyasi ve ekonomik varlığını gözeterek, parametrelerini kendimizin belirleyerek oluşturacağımız Kafkas ve Kıbrıs politikası ile bu alanlarında problemlili olmaktan çıkması ve komşu ülkelerle geleceğimiz sıfır problem noktası, bize dış politika yapımı anlamında olağanüstü bir manevra kabiliyeti kazandıracaktır” (Davutoğlu, 2004b).

Türkiye’nin İspanya ile başlattığı “Medeniyetler İttifakı” projesi de Huntington’un savunduğu medeniyetlerin çatışması tezine karşı uzlaşılı temelli barış ve istikrar arayışının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Projenin sahibi iki ülkeden biri olarak uluslararası alanda muhtemel çatışma bölgesi olarak kabul edilen doğu ile batının kesişme noktasındaki coğrafyası ile kriz alanları çözüm çabaları ile fırsata dönüştürülmeye çalışılmıştır.

Uluslararası sistemde çatışmanın ve savaşların kaçınılmaz olduğu düşüncesi güvenlik kavramını stratejik kültürün sıfır-toplamlı doğasının merkezine yerleştirmektedir.

¹² Altçizgiler yazar tarafından eklenmiştir.

Devlet reel-politik yaklaşımın gereği olarak dış tehditleri bertaraf etmeyi en birincil görevi olarak kabul edecektir. Devletin bekası önceliğinde diğer başka alternatif ya da çözüm çabalarının önemi yok denecek kadar azdır. Buna karşılık çatışmaların önlenabilir olduğu düşüncesi hayli yüksek ekonomik ve siyasi maliyetinin de etkisi ile çözüm ve müzakere arayışlarını zorlayacaktır. Bu bağlamda ideal politik yaklaşım diplomasi ve diğer araçları devreye sokarak savaş ve çatışma ortamını en alt seviyeye indirme yolları arayacaktır.

Türkiye'nin yeni dönemde stratejik kültürü çatışma ve şiddetin önlenabilir olduğu düşüncesi temelinde şekillenmiştir. Stratejik karar alıcıların önemli üzerinde durdukları konu barış ve istikrar olmuştur. Kriz zamanlarında gerginliklerin tırmanmasını önlemek amacıyla inisiyatifler alınarak taraflar arası diplomatik kanallar açık tutulmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin bölge ülkeleri açısından güvenirliliğinin artması bölgesel sorunların çözümüne olumlu katkı sağlamaktadır. ABD'nin 2003 yılındaki Irak müdahalesinin ardından Irak'ın sorunlarının çözümüne yönelik olarak İstanbul'da düzenlenen Irak'a Komşu Ülkeler Zirvesi, Rusya-Gürcistan krizinde bölge sorunlarının çözümüne yönelik olarak önerilen Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu gibi girişimler Türkiye'nin stratejik kültürünü uluslararası alanda çatışma ve savaşın istenmediği, önlenabilir olduğu fikriyle şekillendirmiştir.

Türkiye'nin bölge ülkeleri ile başlattığı girişimler Türkiye'yi komşu ülkelerin tüm kesimleri ile görüşebilen, tarafları bir araya getirebilen önemli bir aktör konumuna getirmiştir. Ahmet Davutoğlu bölgesel sorunların çözümü ve Türkiye'nin komşu ülkeleri ile olan ilişkilerinde güvenlik temelli ilişkilerin ötesinde kültürel ve ekonomik bağların da önemini vurgulayarak bölgeyi çatışma ve kriz alanı algısının tersine işbirliği ve diyalog zemini olarak görmektedir.

“Türkiye'nin bölgesel anlamda daha büyük ölçekli dış politika ufuklarına açılması öncelikle yakın kara havzası ile irtibatını sağlayan sınır komşuları ile olan ilişkilerini yeniden düzenlemesine bağlıdır. Yakın sınır komşuları ile sürekli bunalımlar yaşayan bir ülkenin bu sınırları aşan bölgesel ve küresel politikalar üretebilmesi imkansızdır” (Davutoğlu, 2009a:146).

“Türkiye bölgede etkin olmak istiyorsa komşuları ile arasında elektronik nitelikteki Berlin Duvarı oluşturmak yerine var olan duvarları da aşabilen politikalar üretmelidir. Türkiye'nin yakın komşuları ile olan ilişkilerinin sürekli gergin tutulması da, bu sınırların kâh Kuzey Irak'ta olduğu gibi iç savaşla, kâh İran'la olan ilişkilerde olduğu gibi ideolojik gerekçelerle, kâh Suriye örneğinde olduğu gibi

arızî bunalımların kronikleştirilmesi suretiyle istikrarsızlaştırılması da aslında dolaylı olarak Türkiye’yi sınırlarına hapsederek kontrol altında tutmaya yöneliktir. Yapılması gereken, bu korkuları aşarak Türkiye’yi kendi komşuları ile rasyonel ilişkiler kurabilen sınır ötesi ittifaklarla da bölgesel etkinliğini artırabilen bir konuma getirmektir.

Komşularımızdan kaynaklanan dış politika riskinin azaltılması için karşılıklı bağımlılık düzeyini yükseltecek adımlar atılması belli bir hareket alanı sağlayacaktır. Karşılıklı bağımlılık ilişkisi, dış politika projeksiyonu tutarlı olan ülkelerin lehine işleyen mekanizmalar üretir.

Ekonomik ve kültürel nitelikli bu mekanizmalar siyasi merkezlerden kaynaklanan gerginliklerin tansiyonunu düşürür ve Türkiye gibi bölgesel güçlere alternatif politikalar oluşturma şansı sağlar. Ulaşım imkanlarının genişletilmesi, sınır ticaretinin yaygınlaştırılması, karşılıklı kültürel mübadele programlarının artırılması, iş emek ve sermaye transferinin kolaylaştırılması gibi araçlar özellikle otoriter rejimlerin hakim olduğu bölgemizdeki merkezi elit kaynaklı problemlerin aşılmasında büyük kolaylıklar sağlar. Mesela ulaşım, sınır ticareti gibi araçlarla Halep merkezli Kuzey Suriye’nin, Gaziantep ve Kahramanmaraş’ta patlama gösteren sanayi ile GAP’ın tarımına entegre olan bir yapıya kavuşturulması, sınır boyunca büyük masraflarla elektronik donanım ile kontrol altında tutulmasından daha etkin bir yoldur. Türkiye ve Suriye arasındaki düzlüklerden geçen sınır, bölgesel entegrasyonların ve liberal ekonomik politikaların ağırlık taşıdığı günümüz ekonomi-politiğinde terörün ve ekonomik bunalımın belini askeri yöntemlerden daha etkili bir şekilde kırabilir” (Davutoğlu, 2009a:146).

Davutoğlu bu ifadeleri ile Türkiye açısından bölgesel ve küresel sorunların geleneksel yapısının aksine kaçınılmaz ve doğal çatışma ortamı oluşturan kriz alanları yerine sorunların çözümüne müdahil olma alışagelmış askeri yöntemlerin yerine sosyal, kültürel ve ekonomi temelli diplomatik araçların kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Türkiye yeni dönemde oluşan stratejik kültüründe savaş ve çatışmaları beklenen, kaçınılmaz bir olgu olarak algılamamakta, sorunların daha fazla diplomatik seçenekler kullanarak önlenmesi seçeneği benimsenmektedir. Türkiye’nin stratejik kültüründe çatışmaların önlenmesi ve barış ve istikrarın sağlanmasının en temel argümanı diplomasi seçeneği olduğu görülmektedir. Aktörler ve stratejik karar alıcılar dış politika enstrümanlarını daha aktif kullanmayı tercih ederken askeri güç zor kullanma seçeneği en son şık olarak kabul görmektedir. Algıdaki bu değişikliğin oluşumunu etkileyen sebeplerden biri de tehdit olgusu hakkında geleneklerin aşılması korku ve kaygıların yerini işbirliği ve diyalog ortamına bırakmasıdır. Bu yapı çatışma ve savaşların kaçınılmaz bir son olduğu düşüncesini zayıflatarak zamanla meşruiyet zemininin de kaybolmasına yol açacaktır.

Ahmet Davutoğlu'nun savaşların doğasına y6nelik şu tespitleri stratejik k6lt6r6n savaş ve çatışmaya dair algılamasının ipuçlarını vermektedir.

“Birinci ve İkinci D6nya Savaşları ise ontolojik g6venlik arayışına y6nelik beklentileri temelinden sarsmıştır. Savaş teknolojisinin tahripk6r 6zelliğinden sonra, insani kendisinin d6nyev6 bir cennetten çok, insanoğlunun topyekun varoluşunu tehdit eden kıyametvar6 bir cehenneme daha yakın olduğunu hisseder olmuştur.

Savaşın tahripk6rlığı tarihi gelişim içerisinde 6 aşamada incelenebilir: 1) Meydan muharebeleri teknolojisi; 2) tahribatı, varolan nesille sınırlı olan savaşlar; 3) teknolojik seviyeye bağlı olarak tahribatı kalıcı olan savaşlar.

Geleneksel meydan muharebelerinin tahribatı, savaş alanlarının fizik6 çevresi ile sınırlıydı. Meydan muharebeleri ister metalin kullanıldığı ilkel savaş teknolojisi d6nemlerinde olsun, isterse barutun etkin bir şekilde kullanıldığı daha gelişmiş savaş teknolojisi d6nemlerinde olsun genelde orduların karşılıklı ve doğrudan çarpışmalarını gerekli ve yeterli kılmıştır. Bilinen ilk yazılı anlaşma olan Kadeş Anlaşmasının imzalandığı Hitit-Mısır çatışmasından son derece kapsamlı Napolyon ve Amerikan i savaşlarına kadar yaşanan savaşların hemen hemen t6m6nde bu 6zellik s6rm6řt6r. Savaşın kapsam ve niceliği artmakla birlikte ordularla sınır tahrip niteliği radikal bir değişiklik g6stermemiştir. Bu d6nemin gayri insan6 katliamları, savaş teknolojisinin kaçınılmaz neticelerinden ziyade ahl6k6 bunalımın sonucuydu.

Geleneksel meydan muharebeleri teknolojisi yeni silahların gelişmesi ile radikal bir değişikliğe uğradı. Birinci D6nya Savaşı, bu yeni ve son derece yıkıcı savaş teknolojisi için bir başlangıç idi. 6zellikle meydan savaşlarının sınırlarını aşan hava kuvvetlerinin kullanımı meydan savaşları d6neminin sona erdirerek topyekun savaş d6neminin başlatmıştır. Topyekun savaş, tarafların sadece silahlı g6lerini değil ekonomik ve k6lt6rel varlıklarını da yok etmeyi gerektirdiği için savaşın tahrip g6c6 ve kapsamı hem nitelik hem de nicelik olarak belli bir zaman ve mekanın 6tesinde bir nesli t6m6yle kuşatan bir nitelik kazanmıştır. Savaşın tahribatının savaş alanlarının dışına taşınması ile orduların karşı karşıya geldiği meydan savaşlarının çok 6tesinde bulunan insanlar ve şehirler de savaşın b6t6n yıkıcılığını hissetmeye başlamışlardır.

Ancak bu savaş bile s6re ve zarar bakımından mevcut nesille sınırlıydı. İkinci D6nya Savaşı bu yıkıcı g6c6, varolan zaman ve mekanın dışına da yaymıştır. Atom bombaları savaştan habersiz olan gelecek nesillerin ontolojik g6venliğini de etkilemeye başlamıştır. Bomba atmak gibi gayri insan6 bir karar ise demokratik bir s6re içinde, liberal bir h6k6met tarafından alınmış ve Fukuyama'nın Batı medeniyetinin 6st6nl6đ6n6n temel aygıtı olarak 6vd6đ6 rasyonel bir 6rg6t tarafından da uygulanmıştır.

Bu çerçevede ne bu demokratik mekanizmayı ne de rasyonelliği kınıyoruz. Yapmak istediğimiz, insanın ontolojik g6venliğinin belli bir siyas6 ya da ekonomik sistem tarafından garanti edilemeyeceğini vurgulamaktır. Ontolojik g6venlik meselesi bir sistem meselesi olmaktan çok bir zihniyet meselesidir. Dolayısıyla bu hedefe, uygun ontolojik, epistemolojik ve aksiyolojik 6nc6llerin ve sosyal mekanizmaların kaynaştığı bir d6nya g6r6ř6 (*Weltanschauung*) ile ulaşılabilir. Ayrıca, birçok savaşın, liberal ekonominin rasyonel k6r-zarar mekanizması olarak

savaş sanayii lobileri tarafından kışkırtılmış olduğu da açıktır” (Davutoğlu, 2000:16-17).

Sonuç olarak yeni dönem Türk dış politikasında savaş ve çatışmaların önlenmesinde en çok tercih edilen aracın diplomasi olduğu söylenebilir. Ahmet Davutoğlu diplomasi ve aktörlerin geliştirdiği ikili ilişkiler beklenen savaş ve çatışmaya karşı bir refleks geliştirmek yerine kültürel, ekonomik ve diplomatik bağların güçlendirilmesi ile birlikte barış ve istikrar zemininin oluşturulması hedefi ön plana çıkmaktadır. Stratejik karar alıcıların düşünsel planında diplomasi ne kadar iyi işletilebilirse çatışma ve savaş ihtimalinin de o derecede azalacağı fikri ağırlık kazanmaktadır.

3.2.2. Tehdit Algulamalarında Denklem: Güvenlik ve Özgürlük

Uluslararası sistemde soğuk savaşın sona ermesinin ardından yaşanan en önemli gelişme ABD’de gerçekleştirilen 11 Eylül saldırılarıdır. 11 Eylül’ün ardından İngiltere, İspanya ve Türkiye’de de benzer terör eylemleri gerçekleşmiştir. Yaşanan terör saldırıları uluslararası güvenlik konusunda “küresel tehdit” kavramı sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Uluslararası alanda tartışılan yeni dünya düzeni kavramı da yeni bir boyut kazanarak gündemin en çok tartışılan konusu güvenlik alanına ilişkin sorunlar olmuştur. Güvenlik kaygılarının oluşturduğu endişe başta ABD olmak üzere birçok ülkede yeni önlemlerin alınmasını beraberinde getirmiştir. Güvenlik temelli ortaya çıkan yeni durum özgürlüklerin daraltıldığı ve terör eylemlerine karşı sert karşılıkların verildiği bir dönemi ifade etmektedir. ABD’nin küresel terör eylemlerine karşı başlattığı mücadelede Afganistan ve Irak müdahaleleri Türkiye açısından da önemli sonuçları olan gelişmelerdir.

Yaşanan bu gelişmelerle birlikte Türkiye’nin yeni dönemdeki stratejisi güvenlik ve özgürlük denklemine göre şekillenmiştir. Türkiye’nin güvenlik ve tehdit algulamalarına ilişkin dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül’ün şu açıklamaları dikkat çekicidir.

“11 Eylül terör saldırısından sonra bütün dünyada, özellikle de gelişmiş ülkelerde güvenlik tedbirleri bahane edilerek özgürlükler daraltılırken, giderek daha çok içe kapanırken, Türkiye, tam tersini yapmış, güvenlik konularını bir taraftan dikkatli bir şekilde götürürken, diğer taraftan da özgürlükleri geliştirmiş, reformları ülke içinde yapmaya devam etmiştir. Bu ikisini birleştiren tek ülke olarak dünyada dikkati çeken bir ülke olmuştur” (Gül, 2007:56).

Gül tehdit algulamalarındaki farklılıkların diplomasi ile aracı ile ortak tutum benimsenerek ortadan kaldırılacağını düşünmektedir.

“Zaman zaman önyargılar vardır, zaman zaman ülkelerin farklı tehdit anlayışları vardır, zaman zaman tarihten gelen ve hala devam eden problemler vardır. Dolayısıyla bugünkü çağdaş dünyada, bütün bunların diyalog içinde, karşılıklı çıkar anlayışı içinde çözülebileceğini gösterebilmek için yine çok iyi bir kamu diplomasisine ihtiyaç vardır.” (Gül, 2007:656).

Ahmet Davutoğlu’na göre ise uluslararası alandaki 11 Eylül sonrası yeni dönem Berlin duvarının yıkılmasının ardından başlayan özgürlük temelli yeni dünya söyleminin terk edilerek güvenlik temelli bir yeni dünya düzeninin kurulmasının istendiği bir dönemi ifade etmektedir (Davutoğlu, 2004b). Davutoğlu salt güvenlik kaygılarına dayalı bir strateji yerine demokrasinin güçlendirilerek özgürlük alanının genişletilmesini savunmaktadır.

“11 Eylül sonrasında başta ABD olmak üzere, küresel aktörler, sivil toplum kuruluşları ve akademi camiası güvenlik ağırlıklı bir söyleme yönelmiştir; ancak bunun bir tek istisnası Türkiye’de yaşanmıştır. Bu dönemde, güvenliğini riske etmeden, sürekli demokratikleşme paketleriyle özgürlük alanını genişleten tek ülke Türkiye’dir. Biz bunu gerçekleştirebildiğimiz ve iç siyasal meşruiyeti dengeli bir özgürlük ve felsefî bir güvenlik anlayışı ile irtibatlandırabildiğimiz oranda Türkiye diğer ülkelere de model olacaktır. Türkiye bu anlamda hem coğrafî, hem de tarihî açıdan bölgesinin merkez ülkesidir. Bunun özgüveni içinde davranıp kendi projemizi, kendi paradigmamız içinde harekete geçirebilirsek, dışarıdan bir ihale olmaksızın kendi bölgemizde ciddi dönüşümlerin önünü açabiliriz” (Davutoğlu, 2004b).

Türkiye stratejik kültüründe küresel güvenlik endişelerine karşı tehdit algılamasında düşman üreten anlayışından dost kazanmaya çalışan bir anlayışa yönelmiştir. Bu süreçteki en önemli söylemler olarak “komşularla sıfır sorun” ideali diğeri ise “özgürlük alanının genişletilmesi” hedefi görülebilir. Küresel alandaki güvenlik kaygılarının ve terör eylemlerinin arttığı bir dönemde komşu ülkeleri ile yaşadığı güvenlik sorunlarına karşı “sınırları düşmanlarla çevrili” psikolojisinin aksine “komşularla sıfır problem” söylemi önemli bir düşünsel değişimi ifade etmektedir. Diğer taraftan Türkiye yaşanan uluslararası alandaki terör saldırıları ile eş zamanlı olarak kendi içinde de benzer eylemler yaşamasına rağmen demokratikleşme paketlerini hayata geçirerek özgürlük alanını genişletme hedefini benimsemiştir. Davutoğlu’nun söyleminden yola çıkarak güvenlik kaygılarını göz ardı etmeden özgürlük alanının genişletilmesi ise bölgesinde kurucu bir aktör olarak merkez ülke olma idealinin gerçekleşmesi düşünülmektedir. Türkiye’nin tehdit algılamalarındaki dönüşümü ifade eden “sıfır problem” söylemine dair Davutoğlu’nun şu ifadeleri oldukça anlamlıdır.

“Biz bu kavramsallaştırmayı bir hedefi ortaya koymak için yaptık. Atatürk, onca savaş yapmış bir asker olarak ‘Yurtta Sulh, Cihanda Sulh’ derken cihanda sulh olmayacağını bilmiyor muydu? Biliyordu ama vizyonunu açıklıyordu ve bir imaj değişimine yol açıyordu. Şimdi biz bütün bu değişimi yapsaydık da adını koymasaydık, Türk imajını değiştirmemiz mümkün olmazdı.

Sırbistan Dışişleri Bakanı hemen her basın toplantısında ‘Biz de Türkiye gibi komşularımızla sıfır problem istiyoruz’ diyor. Bazı Afrikalı dostlarımız da bize sıfır sorun politikasını hayata geçirmenin koşullarını sormaya başladı. Ama asıl önemlisi dışarıdaki Türk algısı kadar içerideki zihniyet dönüşümünün de başlamış olması. Yavaş yavaş herkesin bize düşman olduğu anlayışından kurtuluyoruz.

Sokaktaki insan artık Yunanistan’ı, Rusya’yı düşman, İran’ı, Suriye’yi rakip olarak algılamıyor. Kavramsallaştırma bariz bir şekilde işe yaradı. Dışarıda da algı değişimi yaşandı. Türkiye bütün komşuları ile problemlili olan bir ülke olmaktan çıktı. Aynı şey ‘Ritmik Diplomasi’ kavramı açısından da geçerli... Kast ettiğim hareketli ve ahenkli bir diplomasiydi. Başta istihza konusu bile edildi. Ama artık herkes bunun böyle olduğunu biliyor.

‘Barış Diplomasisi’ de benzeri bir kavram. Bunların hepsi sizin zihninizden başkalarının zihnine bir şeyler aktarmak için kurduğunuz köprülerdir. Bu köprüyü doğru kurduğunuzda algıyı, zihniyeti değiştirebiliyorsunuz. Bizim Türkiye’deki yerleşik zihniyeti de açmamız gerekiyor. Kavramlar bunu kolaylaştırıyor” (Davutoğlu, 2010a).

Türkiye’nin güvenlik kaygılarının temelinde geleneksel olarak sınırdaş ülkelerin başta terör eylemlerini desteklemeleri ve ülkesinin toprakları üzerinde hedefleri olduğu yönündeki iddialar yer almıştır. Bu paradigma realist bakış açısı ile bir güvenlik refleksi oluşturmuş, ikili ilişkiler güvenlik yönünden konulan rezervleri aşmamıştır. Türkiye’nin geçmiş dönemde sergilediği bu stratejik tavır, askeri gücü ön planda tutan ve aktörleri güvenlik boyutlu bir düşünsel alanda sınırlayan bir yaklaşım olarak görülebilir. Türkiye’nin yeni dönemdeki stratejisinde güvenlik kavramı kolektif boyutu ile ele alınmakta, aktörler güvenliğin salt askeri yöntemlerle sağlanamayacağı vurgusu yaparak özgürlük alanının genişletilmesi gerekliliğini ifade etmektedirler. Temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi ideali ve bu bağlamda demokrasiden taviz verilmeyeceği vurgusu bu argümanın en önemli destekleyici unsuru olarak kabul edilebilir. Tehdit, savaş ve çatışmalar kaçınılmaz ön kabulünde güç maksimizasyonunu ön plana çıkararak mutlaka bertaraf edilmesi gereken kavramlar olarak görülmesi yerine, güvenlik tedbirlerinin yanında demokrasi, insan hakları ve temel hak ve hürriyetlerin genişletilmesi ile sorunların minimuma indirilmesi gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

Türkiye’nin stratejik kültürünün ana paradigmasında güvenlik ve özgürlük denklemi çatışmaların sıklılığının ve şiddetin azaltılması, sıfır-toplamlı (kazançsız/faydasız)

çatışmaların en aza indirilmesi yönünde ideal-politik bir tutum izlenmektedir. Aktörler bölgesel ve uluslararası alandaki çatışma ve savaşlar hakkında muhtemel krizlerin öncesinde inisiyatif alınarak diplomatik seçeneklerin zorlanması ve uluslararası hukukun işletilerek özgürlük alanlarının daraltılmasına karşı çıkmaktadır.

“Ben, Dışişleri Bakanı olmayı ya da bürokrasi içinde yer almayı hayatım için hiç bir zaman planlamadım. Bilim adamı olmayı planlamıştım. Yazacağım kitaplar belliydi. Tarihi Derinlik’i yazacaktım, sonra Felsefi Derinlik’i yazacaktım. Ama pratik hayata geçtim. İçinde yaşadığım toplumun bana verdiği sorumluluğu diplomatik açıdan yerine getirmeye çalıştım. Türkiye öylesine bir tarih ve coğrafya kesişmesinde yaşıyor ki pek çok sorumluluğu zaten bünyesinde barındırıyor. Çevremizdeki herkesle ya akrabayız, soydaşız ya da tarihi hesaplaşmalarımız var. Hiç kimse ile nötr bir ilişkimiz yok. Dolayısıyla bu tür toplumların bir pozisyon alması lazım. Bu toplumun içinde yaşayan birisi olarak benim de pozisyon almam gerekirdi. Böylesi bir konjonktürde yaşayan bir Türk aydını olarak izah etmem gereken bir şey vardı. Stratejik Derinlik’i bu sorumluluk duygusu ile yazdım ve şimdi de aynı sorumluluk duygusuyla hareket ediyorum.

Kitabımı yazdığım da hiç bir diplomatik tecrübem yoktu. Siz de bilirsiniz İstanbul’daki akademisyenler diploması ve bürokrasiden daha kopuk yaşarlar. Dışişleri Bakanlığı’ndan içeri adımımı atmamıştım. Ama Soğuk Savaş şartlarının yapay bölünmesinden çıktığı zaman Türkiye’nin kendi tarihi ve coğrafyasıyla yeniden buluşması gerektiğini düşündüm. Stratejik derinlikten de kasıt zaten bu. Tarih ve coğrafyayla buluşurken de NATO gibi, Avrupa Birliği üyeliği süreci gibi Soğuk Savaş dönemi kazanımlarını bütünleştirmeyi öngördüm. Orada geliştirdiğim bazı kavramlar var.

Ancak yaptığım salt bir jeopolitik analiz değil. Aynı zamanda bir zihinsel hesaplaşma. Ben yeni bir zihniyet inşa etmek istedim. Bu çabanın arka planında da özgüven aşlamak arzusu vardı.

İddialı olduğumu biliyorum ama toplum özgüven kazandı. ‘Biz bu tarihin akışını yönlendirebiliriz’ demeye başladık. Hatta bizden gücümüzün ötesinde beklentileri oluşmaya başladı¹³” (Davutoğlu, 2010a).

Davutoğlu’nun da ifade ettiği gibi yeni bir zihniyet inşa etmek Türkiye’nin yeni bir anlayışa yönelişinin işareti olarak görülebilir. Benzer şekilde Davutoğlu’nun stratejik zihniyet ile kültürel kimlik arasındaki bağlantıyı açıklayan şu ifadeleri oldukça önemlidir.

“Bir toplumun *stratejik zihniyeti*; içinde kültürel, psikolojik, dini ve sosyal değer dünyasını da barındıran tarihî birikim ile bu birikimin oluşturduğu ve yansıdığı coğrafi hayat alanının ortak ürünü olan bir bilincin, o toplumun dünya üzerindeki yerine bakış tarzını belirlemesinin ürünüdür. Bu açıdan bakıldığında zihniyet ile strateji arasındaki ilişki, coğrafi verilere dayalı mekan algılaması ile tarih bilincine dayalı zaman algılamasının kesişim alanında ortaya çıkar. Farklı toplumların farklı

¹³ Alt çizgiler yazar tarafından eklenmiştir.

stratejik bakış açılarına sahip olmaları, aslında, bu mekan ve zaman boyutlarına dayanan farklı dünya algılamalarının ürünüdür.

Toplumların kendi coğrafî konumlarını eksen edinen mekan algılamaları ile kendi tarihî tecrübelerini eksen edinen zaman algılamaları, yönelişleri ve dış politika yapımını etkileyen zihniyet altyapısını oluşturur. Milleti ezeli bir siyasal siyasî birlik ya da hemen değişebilir bir insan topluluğu olmaktan çok, istikrarlı bir tarih sürecinin ürünü olan ve uzun tarih dilimleri içinde oluşan bir birliktelik olarak kabul edersek stratejik zihniyetin aynı zamanda bir kimlik bilincinin tarihî süreç içinde biçimlenmesinin ve yeniden şekillenmesinin sonucunda ortaya çıktığını ve geçici siyasî dalgalanmaların ötesinde bir süreklilik arzettiğini görürüz.

Mesela Alman stratejik zihniyeti, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun, kökenleri 9. yüzyıla kadar giden tarihî serüveni ile modern ulus-devletin felsefî temellerinin, tarihi gerçeklik alanıyla buluşarak ideolojik bir altyapı kazandığı 19. yüzyıla kadar uzanan bir tarihî bilincin eseridir. Bu bilinç Ortaçağ feodal-dinî birikimi ile modern seküler-ideolojik birikimin unsurlarını birlikte barındırır. Hegel'in Alman bilincinin tarihî kökenlerini ortaya koyduğu tarih yorumu ile Hitler'in *III. Reich* kavramı arasındaki paralellik böylesi bir stratejik zihniyet sürekliliğinin ürünüdür.

Aynı şekilde Ortodoks Rus Çarlığı ile ateist Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin stratejik öncelikleri arasındaki paralellik ve süreklilik de toplumların stratejik zihniyelerinin tarih ve coğrafya gibi sabit veriler tarafından ne ölçüde belirlenmekte olduğunun bir göstergesidir. Rus kimlik bilincinin evrensel ideolojik kimlik tanımlamaları öngören sosyalist ideolojiye rağmen varlığını sürdürebilmesi ve Soğuk Savaş sonrası dönemde eski Marksistlerin yönlendirdiği yeni milliyetçi akımlarda kendini tekrar siyasal bir kimlik olarak üretebilmesi bir stratejik zihniyet sürekliliğinin sonucudur. Siyasî kariyerini bir sosyalist olarak oluşturan Miloseviç'in Soğuk Savaş sonrası dönemde radikal ırkçılığa dönüşen Sırp milliyetçiliğinin lideri konumuna gelmesi de bu açıdan ilginç bir misal teşkil etmektedir.

Kendi tarihimizden misal vermek gerekirse, Söğüt civarında göçer Türkmenlerin oluşturduğu küçük bir beylikten başlayarak zamanla antik yerel medeniyet havzalarının tümüne yayılan ve insanlık tarihinin en renkli, sinkretik ve karmaşık siyasî yapılarından biri haline dönüşen Osmanlı Devleti'ni kuran ana unsur da böyle bir stratejik zihniyetin altyapısını dokuyan zaman ve mekan bilincidir. Bu stratejik zihniyet hem Osmanlı Devleti'nin atılım gücünü hem de bu atılım gücünün oluşturduğu Osmanlı düzeninin (*Pax Ottomanica*) istikrarını sağlamıştır. Geçmişini kuşatan *kadim* kavramı da, geleceği belirleyeceği iddiasını taşıyan *Devlet-i Ebed-müddet* kavramı da bu stratejik zihniyetin muhtevasını dokuyan bir tarih ve kimlik bilincini yansıtmaktadır.

Gerek Osmanlı Devleti'nin çözülme sürecinde gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana karşıya kalınan uluslararası problemlerde ortaya çıkan en önemli gerilim alanı, bu stratejik bilincin süreklilik unsurları ile cari uluslararası güç dengelerindeki konum arasındaki farkın doğurduğu psikolojik gerilim ve bu gerilimin kimlik bilinci üzerindeki yapıcı etkisidir. Bu açıdan Osmanlı-Türk stratejik bilincinin ana unsurlarının süreklilik ve değişim yönleriyle yeniden tartışılması, yüzleşmemiz gereken en önemli meselelerden birisidir.

Kimlik, mekan ve zaman bilincinin tarihî birikim ve cari gerçeklikler çerçevesinde yeniden kurulması tarih içinde varoluşun ve insanlık birikimine katkıda

bulunabilmenin olmazsa olmaz şartıdır. Stratejik zihniyet bir varoluş iddiasına dayanmadıkça edilgenlikten kurtulabilmek mümkün değildir. Bunun içindir ki, stratejik zihniyeti oturmuş olan ve bu zihniyeti değişen şartlara göre yeni kavramlar, araçlar ve formlar ile yeniden üretebilen toplumlar güç parametrelerine de ağırlık koyabilme kabiliyeti kazanırlar. Bunun aksine, stratejik zihniyeti diğer toplumlara dışlayıcı bir araç olarak görerek donuklaştıran toplumlar ise ortak insanlık bilincinden kopmakta ve kendileri dışlanmaktadır¹⁴” (Davutoğlu, 2009a:30-31).

Davutoğlu’na göre stratejik kültür karşıt tarafta yer alan ya da düşman olarak tanımlanan toplumlara dışlamanın yerine “kimlik, mekan ve zaman bilinci birikimi ve cari gerçeklikler çerçevesinde yeniden kurulmasını” başarabilmelidir. Bunu gerçekleştirebilmenin en iyi yolu ise zaman ve mekan bilincini adeta bir kilim gibi dokunmasına bağlıdır. Davutoğlu böylelikle stratejik kültürün ötekileştirmeyen ve dışlamayan bir yapıya sahip olacağını vurgulayarak Osmanlı’nın istikrar ve barış ortamının bu zihniyetle oluştuğunu vurgulamaktadır. Türkiye’nin Davutoğlu dönemindeki stratejik kültür altyapısının düşman ve tehdit algılamasını bu kurgu açıklayabilir. Güvenlik ve özgürlük denkleminde kimlik vurgusu farklılıkların tehdit olarak algılanmaması ve çok kültürlülüğün bir sonucu olarak kabul edilebilir. Kimliklerin stratejik kültür kurgulamasında bir değer olarak kabulü tehdit algılamasında dışlayıcı olmayan bir yönelimi işaret etmektedir.

Son dönemde yaşanan nükleer kriz döneminde bölgesel ve küresel güvenlik açısından Türkiye’nin İran konusundaki tutumu da stratejik kültür açısından önemli ipuçları vermektedir. Ahmet Davutoğlu konuya yönelik Türkiye’nin bakış açısını üç ilkeyle açıklamaktadır.

“Bir, biz her türlü nükleer silaha, her ülkede karşıyız. Özellikle Ortadoğu bölgesinin nükleer silahlardan arındırılmasını istiyoruz. İki, problemlerin çözümünde askeri yöntemin kullanılmasına karşıyız. Çünkü askeri yöntemin kullanılmasının yarattığı kaostan en fazla Türkiye etkileniyor. Üç, yeni yaptırımlarla çevremizdeki ekonomik dinamizmin engellenmesini istemiyoruz. Türk ekonomisi bütün çevre ülkelerin lokomotif ekonomisidir, biz bu ekonominin dizginlenmesini istemiyoruz.

Etrafımıza uygulanan, izolasyon, ambargo ve yaptırımlar bu ülkelerden daha çok bizi etkiliyor. Irak örneğinde olduğu gibi. Dolayısıyla bu üç temel ilkeyi hayata geçirmek için biz aktif bir diplomasi uyguladık, uygulamaya da devam edeceğiz. Biz herhangi bir ülkeyi başka bir ülkeye karşı savunma ya da mazur gösterme durumunda değiliz. Bizim ilk hedefimiz ülkemizin âli menfaatlerini korumaktır.

¹⁴ Altçizgiler yazar tarafından eklenmiştir.

Türkiye'nin âli menfaati, etrafında nükleer bir güç olmaması, askeri bir tehdit bulunmaması, yaptırımlar uygulanmamasıdır. İkinci hedefimiz, bölgesel istikrarı korumak, buradan hareketle de ait olduğumuz ittifak sisteminin daha fazla yük altında kalmasını engellemektir” (Davutoğlu, 2010a).

Bu bağlamda Türkiye'nin stratejik kültüründe tehdit algılamaları yeni bir kavramlaşma (komşularla sıfır problem) ile yerleşik refleksleri terk edilerek diyalog ve uzlaşma temelinde güvenlik kaygılarından arındırılmış yeni bir zihniyet ile yeniden inşa edilmiştir. Bu yeni zihniyet tarihsel derinliği ve felsefi altyapısı zaman ve mekan idrakine dayalı minimum sorun maksimum diyalog ve işbirliği ile barış ve istikrarın sağlanmasını ifade etmektedir. Davutoğlu'nun şu ifadeleri bu yorumu destekler biçimdedir.

“Biz Soğuk Savaş şartlarını doğrudan ya da dolaylı şekilde ortaya çıkaracak bir uluslararası konjoktürün doğmasını istemiyoruz. NATO'nun da bu yeni uluslararası konjoktürde, kanat ve merkez ülkeler gibi ayrılmasını ve Türkiye'nin Soğuk Savaş'ta olduğu gibi sanki bir kanat veya cephe ülkesi gibi algılanmasını doğru görmeyiz. Türkiye yürüttüğü dış politikası ve diplomasisiyle bütün çevre bölgelere, ülkelere istikrar yayan, sadece güçlü askeri gücüyle güvenlik unsuru olarak istikrar yayan değil, yumuşak gücüyle, diplomasisiyle, yaptığı faaliyetlerle de Orta Asya'dan Ortadoğu'ya, Balkanlardan Kafkaslara ve Karadeniz'den Akdeniz'e kadar bir bölgeye istikrar yayan ve ekonomik kalkınmasıyla da bölgeye ciddi bir ekonomik refah alanı oluşturan bir politikamız var.

Bu birinci ilkede balistik füze veya nükleer gelişmeler veya terörizm tehdidine karşı alınacak güvenlik tedbirleriyle, savunma sistemleriyle bizim bu dış politika vizyonumuz arasında bir çelişki olmasını istemeyiz. Biz çevremizdeki hiçbir komşumuzdan bir tehdit algılaması içinde değiliz. NATO'ya dönük de bir tehdit algılaması veya tehdit oluşturduğu kanaati içinde değiliz. Ancak NATO da bütün güvenlik unsurlarını gözönüne alarak geleceğe yönelik planlama yapmakla yükümlüdür. Biz de bu planlamaların içinde oluruz, olmaya devam edeceğiz¹⁵” (Davutoğlu, 2010e).

3.2.3. Güç Kullanımı: Sert Güçten Yumuşak Güce

Uluslararası ilişkiler disiplinde realist perspektifte güç tanımlaması çıkar odaklı ve devletlerin uluslararası sistemde üstünlük elde etme çabalarının genelini ifade eden bir kavram olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda materyal ölçekteki kapasite genişliği güç dengesindeki üstünlüğün sağlanmasında en önemli etkenlerden biri olarak kabul edilmektedir. Ahmet Davutoğlu küreselleşme sürecinin bir sonucu olarak ekonomik açıdan karşılıklı bağımlılıkların artması ile birlikte klasik realist güç anlayışında değişimin yaşandığını belirtmektedir. Davutoğlu'na göre tarihsel ve kültürel etkenlerin

¹⁵ Altyazılar yazar tarafından eklenmiştir.

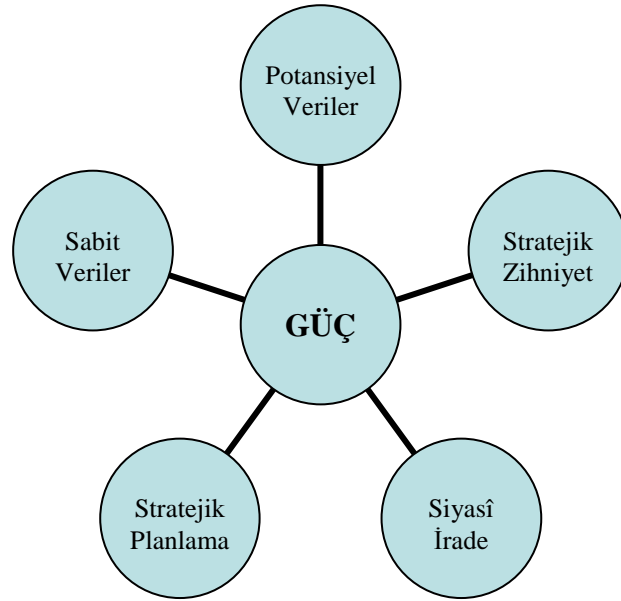
uluslararası ilişkiler alanında ön plana çıkması devletlerin güç yapılarını etkileyen parametreler olmuştur (Davutoğlu, 2009a:16).

Ahmet Davutoğlu'nun güç parametresi analizinde Sabit veriler (SV); tarih (t), coğrafya (c), nüfus (n) ve kültür (k)'ü, potansiyel veriler (PV) ise; ekonomik kapasite (e_k), teknolojik kapasite (t_k), ve askeri kapasite (a_k)'yi almaktadır. Bu verilerden yola çıkarak ülkenin gücünü ise şu şekilde formüle etmektedir;

$G = (SP + PV) \times (SZ \times SP \times Sİ)$, formüldeki SZ stratejik zihniyeti, SP stratejik planlamayı, Sİ ise siyasî iradeyi ifade etmektedir. Sabit ve potansiyel verileri formülde yerine koyduğumuzda Güç Denklemi;

$G = \{(t + c + n + k) + (e_k + t_k + a_k)\} \times (SZ \times SP \times Sİ)$ olarak ortaya çıkmaktadır (Davutoğlu, 2009a:17).

Şekil 2. Ahmet Davutoğlu'nun Güç Denklemi¹⁶

Sabit Veriler: Coğrafya, Tarih, Nüfus ve Kültür

Davutoğlu güç formülünde sabit verileri ülkelerin kendi iradeleri ile değiştiremeyecek olan unsurlar olarak kabul etmekle birlikte, uluslararası sistemdeki konjoktürel

¹⁶ Ahmet Davutoğlu'nun gücün yapısına ilişkin tasviri şematik olarak verilmiştir. Gücü oluşturan unsurların güç formülasyonundaki çarpan etkisi farklıdır.

değişimlerin etkisi ile birlikte güç parametreleri içindeki özgül ağırlıklarının değişebileceğini de ifade etmektedir. Konuya örnek olarak da Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türkiye'nin güç dengesindeki sabit coğrafya unsurunun Hatay'ın Türkiye'ye katılmasının dışında değişmemesine rağmen uluslararası güç dengesinde Soğuk Savaş öncesi ve sonrası dönemlerdeki özgül ağırlıklarının farklılığına dikkat çekmektedir (Davutoğlu, 2009a:17-18).

“Jeopolitik ve jeokültürel ön-hatlarla uyumlu hukukî sınırların belirlendiği bölgelerde ve dönemlerde genellikle istikrarlı siyasî ilişkiler doğmaktadır. Mesela, asırlar boyu süren Osmanlı-İran savaşlarından sonra 1639'da Kasr-ı Şirin Anlaşması ile oluşturulan Osmanlı-İran sınırının değişmeden bugüne kadar ulaşabilmiş olması tabii bir jeopolitik hattın hukukî sınır haline dönüşmesinin sonucudur. Buna karşılık sınırlar ile ön-hatların çatıştığı ve uluslararası sınırlar ile jeopolitik hatlar üzerinde farklılaşmaların doğduğu durumlarda iki ya da daha çok siyasî aktörün etki alanı mücadelesine girdiği çatışma kuşakları oluşmaktadır. Bu durumun en çarpıcı misali Türkiye ile Irak sınırı üzerinde son yıllarda yaşanan bunalımlardır. Bu bunalımların kökeninde iki ülke arasındaki hukukî sınırın bölgenin jeopolitik ve jeokültürel yapısı ile uyumlu olmaması yatmaktadır. Tarih boyunca bu hat üzerinde hiçbir kalıcı sınırın görünmemiş olması da jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik temelden yoksun sınırların bunalım kaynağı olmasına önemli bir delil teşkil etmektedir. Hindistan ile Pakistan arasında Keşmir üzerinde süregelen mücadele bu çelişkinin doğurduğu çatışmaların bir başka çarpıcı misalini teşkil etmektedir” (Davutoğlu, 2009a:21).

“...Türkiye'nin basit bir verisi olan Osmanlı tarih mirasının Soğuk Savaş dönemindeki ağırlığı Soğuk Savaş sonrası dönemde önemli bir değişim geçirmiş ve Türkiye'nin gerek Balkanlar'da gerekse Kafkaslar'da çok daha aktif bir dış politika yapımına yönelmesine yol açmıştır. Son on yıl içinde Türkiye'nin gerek Balkanlar gerekse Kafkaslar'da müdahil olduğu birçok bölgesel mesele temelde bu tarih mirasının izlerini taşımaktadır” (Davutoğlu, 2009a:22).

“Bu bölgelerdeki Osmanlı Bakiyesi unsurlar, ortaya çıkan jeopolitik boşluğun doğurduğu baskılarla tarihî güvenlik alanı olarak gördükleri Balkanlar/Anadolu eksenli Osmanlı merkez alanına (*Heartland*) yönelmişlerdir. Asrın başında Osmanlı tarih mirasından yeni tanımlara dayalı bir ulus-devlet olarak çıkan Türkiye Cumhuriyeti asrın sonunda bu mirasın jeokültürel ve jeopolitik sorumlulukları ile tekrar yüzleşmek zorunda kalmıştır. Türk dış politikasına önemli yüklerle birlikte yeni ufuklar ve imkanlar da kazandıran bu sorumluluklar önümüzdeki dönemde Türk stratejik zihniyet ve kimliğinin yeniden şekillenmesindeki en belirleyici unsurlar olarak devreye girecektir.¹⁷

Türkiye'nin genç ve dinamik *nüfus yapısı* da önemli bir güç parametresi olduğu için özellikle Avrupa Birliği ile olan ilişkilerde göz önünde tutulan bir unsur olagelmıştır. Soğuk Savaş süresince Rusların sıcak denizlere inmesinin önündeki en önemli askerî/demografik engel olarak görülen bu nüfus unsuru, Soğuk Savaş sonrası gelişmelerde Avrupa-içi insan hareketliliklerini etkileyebilecek en önemli ekonomik/demografik unsurlar arasında görülmeye başlanmıştır. Aştı Almanya olmak üzere Türkiye kaynaklı göç hareketlerine sahne olan Avrupa ülkelerinin

¹⁷ Altçizgiler yazar tarafından eklenmiştir.

Avrupa Birliği ile entegrasyon sürecinin tabii uzantısı olan serbest dolaşım hakkı konusunda takındıkları tavır, bu nüfus unsurunun güç parametreleri içindeki yerinin bir sonucudur.

Belli bir insan unsurunun (nüfus) belli bir mekan içinde (coğrafya) ve belli bir zaman boyutunda (tarih) sahip olduğu kimlik ve aidiyet hissi ile ürettiği değerler dünyasına dayalı psikolojik, sosyolojik, siyasî ve ekonomik yapı taşlarından oluşan *kültür*, bir ülkenin sabit güç verilerini potansiyel güç verilerine bağlayan en önemli unsurdur. Bu unsur bir taraftan sabit verilerin yaşanan süreç içinde tezahür etmesini sağlarken, diğer yandan potansiyel verileri harekete geçiren temel muharrik rolü oynamaktadır.

Ortak zaman-mekan idrakinden kaynaklanan güçlü bir kimlik ve aidiyet hissine sahip olan ve bu his ile psikolojik, sosyolojik, siyasî ve ekonomik unsurları harekete geçirebilen kültürel yapısı oturmuş toplumlar sürekli yenilebilen stratejik açılımlar gerçekleştirme imkanına sahiptir. Buna karşılık kimlik bunalımı yaşayan ve bu bunalımı bir kültür buhranı haline dönüştüren toplumlar psikolojik, sosyolojik, siyasî ve ekonomik dalgalanmaların kısılcacında bir açmaz içine düşerler” (Davutoğlu, 2009a:22-23).

Potansiyel Veriler: Ekonomik, Teknolojik ve Askeri Kapasite

Davutoğlu’na göre kısa ve orta vadede değişebilen potansiyel veriler olarak ekonomik, teknolojik ve askeri kapasite güç hesaplamasında diğer bir önemli çarpanı oluşturmaktadır. Davutoğlu bu verilerin dış politika yapımında tutarlı ve koordineli olarak kullanıldığı halde uluslararası güç dengesinde ağırlığın artacağını düşünmektedir. Soğuk Savaş döneminde ithal-ikameci ekonomi modelini benimseyen güçlerin Soğuk Savaş sonrası dönemde ihracata dayalı kalkınma modellerini benimsemeleriyle küresel ekonomik dengelerde bir değişim süreci yaşanmaya başlanmıştır. Bu değişim “ekonomi-politik” ile “strateji” arasındaki karşılıklı bağımlılığı artırmış ve ekonomik ilişkiler diplomasinin ana unsurlarından biri haline gelmiştir (Davutoğlu, 2009a:24). Bu yaklaşım gücün tanımını yeniden oluşturmakta ve uluslararası ilişkilerde hangi gücün daha yararlı olduğu sorusuna önemli ölçüde yanıt oluşturmaktadır.

Türkiye’nin stratejik kültürünün güç unsurunun formüle edilmesinde önemli bir çarpan olan potansiyel verilerin anlamlandırılmasında Davutoğlu’nun şu analizi oldukça önemlidir.

“Soğuk Savaş sonrası dönemde *ekonomik kapasitenin* ulusal güç parametreleri içindeki konumunda önemli bir mahiyet değişimi yaşanmıştır. İletişim teknolojisindeki olağanüstü sıçrama ile yüksek bir ivme kazanan küresel ölçekli karşılıklı bağımlılık ilişkisi devlet-dışı aktörlerin ulusal strateji içindeki önemlerini artırmıştır. Bugün çokuluslu şirketler arasındaki ilişkiler devlet-ölçekli ilişkilerin de ötesinde etkiler yapabilmektedir. Bölgesel entegrasyon faaliyetleri ile birlikte

daha da karmaşık bir nitelik kazanan bu durum ithal ikamesi politikalarına gerekçe oluşturan ulusal *ekonomik bağımsızlık* kavramını temelden sarsmaktadır.

Bugün resmî ve gayiresmî aktörlerin birlikte oluşturdukları ulusal teorik etkinlik, sadece devlet kontrolüne dayanan ulusal bağımsızlığın önüne geçmiş bulunmaktadır. Çokuluslu şirketler, sivil toplum kuruluşları, bölgesel ve uluslararası kuruluşlar gibi ulus-devlet yapılanması dışındaki aktörlerin artan etkisi, küresel ölçekli makro stratejiler ile yerel ölçekli mikro stratejiler arasında önemli bir uyum problemi doğurmuş bulunmaktadır. Böylesi çok aktörlü dinamik bir konjonktürde ülkelerin göreceli güçleri bu uyum problemini aşabilme kabiliyetine bağlıdır.

Bu çerçevede ülkenin *bilim ve teknoloji* alanındaki üretkenliği ve etkinliği de güç parametrelerinin değişken unsurlarının başında gelir. Bir örnek alan olarak üzerinde duracağımız gibi bir ülkenin savunma sanayiinin altyapısı da, ekonomik gelişme düzeyi de, sabit kaynakların etkin bir şekilde değerlendirilebilmesi de bu alanlarda *yetişmiş insan unsuruna* bağlıdır. ABD'nin hegemonik güç olarak ortaya çıkışında bilim ve teknolojik kapasite konusunda yaptığı atılımların rolü büyüktür. Son zamanlarda gerçekleşen ekonomik zirvelerde sürekli gündem maddeleri arasında yer alan telif hakları ve lisans uygulamaları da aslında bilim ve teknoloji konusundaki gelişmelerin denetim gücünü elinde tutma gayretinin bir ürünüdür. Japonya'yı ekonomi-politik bir dev haline getiren temel faktör de teknoloji uygulama alanında gerçekleştirilen adımların ticarî bir hüviyetle piyasa unsuru haline dönüştürülebilmiş olmasıdır.

Bu nedenledir ki, bilim ve teknolojik üstünlük konusunda süren rekabet, Soğuk Savaş sonrası dönemin perde gerisindeki ana gerilim alanlarından birisi olmuştur. Bunun sebebi de teknolojik savaşın sonuçlarının sıcak savaşın sonuçlarından daha belirleyici olmasıdır. Sıcak savaşı bugün kazanmış görünenler teknolojik savaşın uzun dönemli galiplerine boyun eğmek zorunda kalacaklardır. Bu açıdan dünya-sisteminin merkezini oluşturan güçlerin en öncelikli hedefi teknolojik üstünlüğü elden bırakmamaktır. Bu da sistemik güçler arasındaki mücadeleye acımasız bir iç rekabet niteliği kazandırmaktadır. Sıcak savaşlarda geçici ittifak ve koalisyon oluşturan güçler teknolojik savaşta karşı karşıysa gelmekte ve en yoğun ittifak dönemlerinde bile karşılıklı markajı sürdürmektedirler. *Askerî ittifaklar geçici, teknolojik üstünlük kalıcıdır* (Davutoğlu, 2009a:25-26).

Davutoğlu yeni güç parametrelerinde bilim ve teknolojik üstünlük ile birlikte yetişmiş insan gücünün önemine vurgu yapmaktadır. Türkiye'nin güç algılamasında “yumuşak güç” kavramının önemine vurgu yapan Abdullah Gül'ün 22 Mayıs 2004'te İstanbul'da Boğaziçi Yöneticiler Vakfı'nın Düzenlediği Toplantıda yaptığı konuşmasında güç tanımlaması, Davutoğlu'nun güç parametreleri ve Türk dış politikasında gücün kullanımına dair şu açıklamaları önemlidir.

“Türkiye'nin siyasi deneyimine, insan kaynaklarına, ekonomik ve askeri büyüklüklerine ve stratejik coğrafi konumuna sahip bir ülkenin, daha geniş bir açıyla dünyaya bakma ve uluslararası gelişmeleri sadece riskler değil, fakat aynı zamanda fırsatlar açısından da değerlendirme imkanı vardır. Türkiye'nin nüfuzu da salt siyasi, ekonomik ve askeri gücünden çok ileridedir. Türkiye, bölgesine ve uluslararası sisteme dar bir güvenlik penceresinden bakmamaktadır.

Gerçi, birden fazla bölgenin kesişme noktasında yer alan ülkemizin çevresinde faal ve donmuş çok sayıda sorunlar olduğu bilinmektedir. Ancak artık, ‘çevremiz hasımlarla çevrili’ varsayımına dayanan çatışma psikolojisinden hızla çıkarak, ‘çevremizle işbirliği ve diyalog ortamının kurucu aktörü’ rolünü benimsemek zorundayız.

Türkiye bir değerler dış politikası izlemelidir. Çok taraflılığın, bölgesel işbirliği ve entegrasyonun, çağdaş demokrasi ve yönetişimin savunucusu olmak zorundadır. Çıkarlarını geniş bir bölgesel ve hatta küresel işbirliği çerçevesinde tanımlayan Türkiye, uluslararası gelişmelerde etkin bir oyuncu olmak istemektedir. Şeffaf, ilerici ve çevresinde olumlu değişiklikleri teşvik eden bir politikayla, ülkemiz ve halkımız için daha iyi bir gelecek inşa edebileceğimize inanmaktayız.

Dolayısıyla, Hükümetimizin dış politikası uzlaşma kültürünü yaşayan ve yayan bir içerik ve dinamizme sahiptir. Değerli konuklar, [b]ütün bu saydığım unsurları topladığımızda, Türkiye’nin dış politikasının, zorlamalara değil; ikna, teşvik, öncülük ve örnek olmaya dayalı bir ‘yumuşak güc’ü (soft power) süratle geliştirmekte olduğunu görmekteyiz. Esasen, yumuşak gücümüzü geliştirmeyi bir hedef olarak benimsemekteyiz. Büyük ülke ideali, ancak böyle bir özgüvenle gerçekleştirilebilir. Bu yaklaşımlarımızın belki en somut meyvelerini, komşularımızla ilişkilerimizin ulaştığı aşamayla şimdiden almış bulunuyoruz. Bulgaristan ve Romanya’yla mükemmel dostluk ve komşuluk ilişkilerine sahibiz. Suriye’yle ilişkilerimizde beyaz bir sayfa açılmıştır. Bu durum, Suriye Devlet Başkanı Sayın Başar Esad’ın ahiren Türkiye’ye gerçekleştirdiği ziyaret vesilesiyle tescil edilmiştir. Yunanistan’la geçmiş dönemlerin tersine yakın ilişkiler tesis edilmiş ve ilişkilerimiz stratejik ortaklık perspektifinde geliştirilmektedir.

Kıbrıs konusunda sergilediğimiz yapıcı yaklaşım malumunuzdur. Adada çözüm için gösterdiğimiz çaba bugün herkes tarafından kabul ve takdir edilmektedir. Vardığımız noktada, çabalarımız sayesinde Kıbrıs Türklerinin on yıllardır mahkum edildikleri ambargo ve tecridin sonlarına gelmektedir¹⁸ (Gül, 2007:84-85).

Davutoğlu 09 Eylül 2009 tarihinde Kahire’de 132’nci Arap Ligi Olağan Dışişleri Bakanları Konseyi Toplantısı’nın açılış oturumunda yaptığı konuşmasında Türkiye’nin savaş ve çatışmaların önlenmesi, tehdit algılaması ve güç kullanımına ilişkin stratejik kültürünü şu şekilde özetlemektedir.

“Türk dış politikasının temel hareket noktası, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün belirlediği ‘yurtta sulh, cihanda sulh’ ilkesidir.

Türkiye’nin bu ilke doğrultusunda şekillenen dış politika vizyonunu şu şekilde özetleyebilirim:

i) Tüm ülkelerin, halkların ve bireylerin güvenlik içinde yaşamaya hakkı çerçevesinde ‘herkes için güvenlik’.

ii) Güç kullanımı ve gerginliği tırmandırıcı uygulamalardan kaçınılarak, sorun ve ihtilafların ‘siyasi diyalog’ yoluyla çözülmesi.

iii) Bölge ülkeleri arasında her ülkenin ve halkların karşılıklı yararına olacak şekilde ‘karşılıklı ekonomik bağımlılık’ yaratılması.

¹⁸ Altçizgiler yazar tarafından eklenmiştir.

Ülkemiz, bölgedeki krizlerle ilgili olarak, bu vizyon dahilinde üç ana stratejik eksende hareket etmektedir:

i) Bunlardan ilki, ön alıcı tedbirlerle krizlerin çıkmasını engellemektir. Bu çerçevede değişik dönemlerde muhtelif ülkeler arasında yaptığımız girişimler bulunmaktadır.

ii) Alınan tüm tedbirlere rağmen bir krizin yaşanmasının önüne geçilemediği takdirde, bu krizin sona erdirilmesine katkıda bulunmak stratejimizin ikinci eksenini oluşturmaktadır. Türkiye'nin Gazze savaşı esnasında da aktif diplomasi takip ederek, krizin sona erdirilmesine yönelik çabalarını buna örnek olarak gösterebilirim.

iii) Stratejimizin üçüncü ana eksenini ise, bölgede genel çerçeve içinde düzen, istikrar ve refahı temin edici misyonlar üstlenmektir. Suriye ile İsrail arasındaki dolaylı görüşmelerdeki rolümüzü bu boyuttaki katkılarımıza örnek gösterebilirim¹⁹ (Davutoğlu, 2009b).

Türkiye'nin stratejik kültüründe güç ve gücün yapısına dair yorumlarda klasik güç kavramının ötesinde ekonomik, sosyal ve kültürel öğeler ile birlikte kimlik, mekan ve zaman parametreleri bağlamında yeni bir yönelim ortaya çıkmıştır. Davutoğlu'nun güç formülüne göre ortaya çıkan yeni denklemde güç, daha komplike ve geniş yelpazeli bir kavramda tanımlanmaktadır. Ortaya çıkan bu yeni güç tanımı ekseninde gücün kullanımına ilişkin olarak salt askeri yöntem ve müdahaleleri içeren sert güç yerine daha fazla diplomasi ve arabuluculuğu ön plana çıkararak yumuşak gücün tercih edilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Davutoğlu (2008a:80)'na göre "Türkiye'nin en güçlü yumuşak gücü demokrasisidir".

"Çevremizdeki her kriz bizim vizyonumuzu harekete geçirecek yeni bir fırsattır. Çevremizdeki her yeni gerilim, kadimden moderniteye gelen köklü birikimimiz, bize bir mesajın iletilmesi imkânını sağlar. Dolayısıyla biz krizlerden korkmuyoruz. Yeter ki güçlü bir vizyonumuz olsun. Türkiye'nin bir ulus devleti olarak sınırlarının güvenliği, diplomasinin etkinliği konusunda hiçbir kaygımız yok. Aksine Türkiye kendi istikrarını sağlamanın ötesinde çevre bölgelere ve dünyaya istikrar sağlar. Türkiye'nin gücü demokrasisindedir. Demokrasimiz dış politikada da en büyük gücümüzdür.

Çevremizde güvenli bir havza olmazsa, etrafımızdaki bölgeler sürekli güvenlik riskleri ortaya çıkarırlarsa, bizim ulusal güvenliğimizi de sağlamamız ve çevreye mesaj iletmemiz zor olur. Bu bağlamda, çevredeki her güvenlik riskiyle sadece güçlü bir orduyla değil, diplomatik kabiliyet ve yumuşak güç ile hitap etmek durumundayız. Özgürlükle güvenliği, karşı karşıya koymuyoruz. İki kavramı da hem ülke içinde hem çevre bölgede ve hem de dünyada birlikte gerçekleştirilmesi gereken hedefler olarak görüyoruz ve istikrar ile düzen getireceklerine inanıyoruz" (Davutoğlu, 2010d).

¹⁹ Altçizgiler yazar tarafından eklenmiştir.

3.2.4. Uluslararası Örgütlerin Diplomasideki Rolü

Stratejik kültür kuramı küreselleşme ve teknolojik gelişmişliğin etkisi ile birlikte stratejinin yeni kavramını ortaya koymaya çalışan bir kavramdır. Dolayısıyla geleneksel stratejiler de olduğu gibi güvenlik eksenli ve düşman ve tehdit algılaması ve mücadelesi üzerine kurgulanmış bir yaklaşımdır. Stratejik kültürün dış politika açısından analizi yapılırken dış politika seçeneklerini ve dış politika araçlarını anlamaya ihtiyaç vardır. Dolayısıyla “semboller sistemi” olarak tanımlanan stratejik kültürün birinci bölümünü oluşturan stratejik çevrenin ve stratejik kültürün ana paradigmasının dış politika yönünden tam olarak anlaşılabilmesi için analize yeni sorular eklenmelidir. Eklenecek soruların çeşidi ve sayısı artırabileceği gibi çalışmada uluslararası örgütler ve dış politika araçları olarak iki temel alana yönelik tercih edilmiştir.

Bu bağlamda Türkiye'nin yeni dış politikasının stratejik kültüründe cevabı aranan sorulardan biri de uluslararası örgütlerin uluslararası ilişkilerdeki rolünün nasıl görüldüğüdür. Uluslararası örgütler Milletler Cemiyeti ve ardından kurulan Birleşmiş Milletler (BM) ile uluslararası ilişkiler disiplinin en temel aktörlerinden biri haline gelmiştir. Uluslararası alanda savaş ve çatışmaların önlenmesi ve ortak politikaların benimsenmesi açısından uluslararası sistemin düzenleyici mekanizması olarak algılanan uluslararası örgütler beklentilere tam olarak cevap verebilmekte midir? Bu bağlamda uluslararası örgütler ittifak oluşturma ve uluslararası alanda kriz çözebilme mekanizması olarak nasıl algılanmaktadır? Uluslararası örgütlerin diplomasideki yeri nedir? Bu sorular uluslararası örgütlerin stratejik kültürdeki yerini konumlandırarak soruların başında gelmektedir.

Bir uluslararası örgüt “bağımsız ve egemen devletlerin veya hükümetler-dışı kuruluşların küresel ya da bölgesel ölçekte, genel ya da özel amaçlara ulaşma doğrultusunda işbirliğini sağlamak için kurdukları yapılar, mekanizmalar ve süreçler” biçiminde tanımlanabilir (Hasgüler ve Uludağ, 2007:393). Uluslararası örgütler güvenlik, askeri, ekonomik, siyasi, kültürel ve ticari amaçlar temelinde oluşurlar. Örneğin NATO ve Varşova Paktı iki kutuplu sistemde askeri rekabetin birer ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği ve Arap Birliği gibi örgütler ise siyasi, kültürel ve ekonomik entegrasyonun sağlanması amacıyla oluşmuştur. Uluslararası örgütlerin temel amacı “bir ‘rejim’ ortaya çıkarmak” ve kural ve kurumlar oluşturmaktır (Hasgüler

ve Uludağ, 2007:396-397). Avrupa Birliği, NATO ve IMF gibi diğer uluslararası örgütlerle karşılaştırıldığında üye ülkelerin stratejik tercihleri ve davranışları üzerinde daha fazla etkisi olan bir yapıdır. Ancak AB'yi tek bir devlet olarak tanımlamak ta mümkün değildir. Üye ülkeler ulusal çıkarları gerektirdiğinde AB'den bağımsız olarak hareket edebilmektedir. Bu bağlamda AB üye devletlerin ulusal çıkarları ile birlikte dış politikada kolektif çıkarları ön planda tutan bir örgüt olarak tanımlanabilir (Sperling, 2001:119).

Abdullah Gül uluslararası örgütleri uluslararası güvenlik sağlanması ve ikili ilişkilerin geliştirilmesi açısından önemli organlar olarak görmektedir. Gül'e göre Türkiye uluslararası örgütlerde etkinliğini artırmalı ve uluslararası örgütlerin de etkinliğinin artırılması için çaba sarf etmelidir. Bu bağlamda Gül 28 Temmuz 2004 tarihinde İstanbul'da İstanbul Sanayi Odası'nın Olağan Meclis Toplantısında yaptığı konuşmada uluslararası örgütlerin rolünü ve Türkiye'nin bu örgütlerle olan ilişkilerini şöyle açıklamaktadır.

“Bildığınız gibi, Haziran ayı ev sahipliğini yaptığımız İKÖ Dışişleri Bakanları Konferansı ve ardından NATO Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’yle Türk dış politikası açısından son derece yoğun ve neticeleri itibariyle başarılı bir dönem olmuştur. Türkiye, mensubu olduğu bu iki önemli Örgüt’ün toplantılarına ev sahipliği yaparak, çok boyutlu ilişkileri çerçevesinde çok taraflı işbirliğine ve uluslararası güvenlik için vazgeçilmez gördüğü Trans-Atlantik ittifaka olan bağlılığını sergilemiştir. NATO Zirvesi, genişleyen ittifakın günümüzün yeni küresel ve bölgesel koşul ve ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir dönüşüm içinde salt askeri bir ittifakın ötesinde istikrar yaratıcı bir dinamik olarak güçlenmekte olduğunu ortaya koymuştur.

Öte yandan, İKÖ Genel Sekreterliği görevine adayımızın seçilmiş olması, ülkemizin Örgüt içinde sahip olduğu itibarın bir göstergesidir. Bu önemli seçim sonucu aynı zamanda ülkemizin Örgüt’ün daha etkin bir yapıya kavuşturulmasında önümüzdeki dört yıl boyunca daha faal bir rol üstlenmesine imkan tanımaktadır.

Aynı ay içinde Türkiye, demokratik ortak sıfatıyla davet edildiği G-8 Zirvesi’ne Başbakan düzeyinde iştirak etmiştir. Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika projesinin dünya gündemine taşınmasının çok öncesinde, çevremizde reform ve daha etkin siyasi ve ekonomik katılımı sağlayacak bir değişimin gerekliliğini savunanların ve iç dinamiklerden kaynaklanacak dönüşümü teşvik edenlerin başında geldik. G-8 Zirvesi’nde de, İtalya ve Yemen’le birlikte eş-başkanlığımı üstlendiğimiz Demokrasi Yardım Diyaloğu aracılığıyla bölge ülkelerinin ihtiyaç ve hassasiyetlerini gözeterek bir anlayışla demokrasi alanındaki birikimlerimizi dönüşümden yana bölge ülkeleriyle paylaşmaya hazır olduğumuzu dile getirdik. Bölge halklarının ve hükümetlerinin kendi iradeleriyle hayat bulacak siyasi, ekonomik ve sosyal reform girişimlerini destekleyeceğimizi belirttik. Ortadoğu genelinde daha demokratik, şeffaf ve hesap veren idari yapıların hayata geçirilmesini, insan hakları, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim, kadın erkek eşitliği

gibi ilkelerin yaygınlaşmasını sağlayacak bir sürece önemli ve deneyimli bir bölge ülkesi olarak Türkiye'nin yapıcı katkıları olabileceğine ve bunun bölgesel barış, istikrar ve refaha hizmet edeceğine inanıyoruz[.]

Değerli konuklar,

Geçtiğimiz ay sadece bu gelişmelerle sınırlı kalmamış, dış politikada öncelikli stratejik hedefimizi oluşturan AB'ye üyeliğimiz yönünde sürdürülen yoğun çalışma ve temaslarımıza da sahne olmuştur. 17-18 Haziran tarihleri arasında düzenlenen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi vesilesiyle Sayın Başbakanımızla birlikte Brüksel'de AB çevreleriyle temaslarımızı sürdürdük ve Anayasal Antlaşmanın kabul edildiği Hükümetlerarası Konferans'a katıldık. Önümüzdeki Aralık ayında düzenlenecek ve katılım sürecimiz bağlamında hem Türkiye hem de AB bakımından önemli kararların alınacağı Brüksel Zirvesi'ne giden yolda AB başkentlerine yapmakta olduğumuz ziyaretler bağlamında Sayın Başbakanımız geçtiğimiz ay AB Dönem Başkanı Hollanda'ya ve son günlerde Fransa'ya önemli iki ziyaret gerçekleştirmiştir.

Ülkemiz AB Komisyonu Başkan Yardımcısı ve Ulaştırma ile Enerjiden sorumlu Komiser Loyola de Palacio ve Ticaretten sorumlu Komiser Pascal Lamy olmak üzere bu ay içinde de iki üst düzey Komisyon yetkilisini ağırlamıştır.

Haziran Zirvesi'nde AB, Komisyon'un değerlendirmeleri ışığında Kopenhag siyasi kriterlerinin karşılandığına kanaat getirdiği takdirde, ülkemizle katılım müzakerelerine gecikmeksizin başlanılacağını teyit etmiştir. Objektif ve adil kıstaslar karşısında, Aralık ayında Türkiye'nin hakkının teslim edileceğine inanıyoruz. Zira Türkiye kendisinden beklenenleri, kendi üstüne düşenleri güçlü bir siyasi irade sergileyerek yerine getirmiştir.

Halkımızın daha demokratik bir toplum ve çağdaş standartlara duyduğu özleme yanıt vermek üzere kısa sürede attığımız dev adımlar ve gerçekleştirdiğimiz devrimsel nitelikteki reformlarla katılım müzakerelerinin başlatılması için gerekli olan siyasi kriterlerin karşılanması yönünde kritik eşiği aşmış bulunuyoruz. Tabiatıyla reform süreci ve uygulama alanında yürütülen çalışmalar müzakereler başladıktan sonra da sürdürülecektir. Üyelik müzakerelerinin zorlu bir süreç olması ve makul bir süre alması beklenmektedir. Bu süreçte AB müktesebatına uyum yolunda daha da büyük hamleler yapmamız gerekecektir.

Ekim ayında yayınlanacak ve Aralık kararına dayanak teşkil edecek ilerleme Raporu'nun adil ve objektif bir değerlendirme içermesi beklenmektedir. AB'nin en yetkili ağızlarından bu yönde aldığımız güvencelerle Brüksel Zirvesi'nden amaçladığımız hedefe doğru kararlı ve güvenli adımlarla ilerlemeye devam edeceğiz. AB'nin de hakkaniyetli ve vizyon sahibi bir karar alacağı yönündeki beklentimize yanıt vereceğine inanıyoruz. Böylece Birliğin, temsil ettiği değerlerin küresel bir anlam ifade etmesine, yetkin ve etkin küresel bir güç olmasına, medeniyetler arası uyum ve uzlaşya doğru ilk adımı atmasını temenni ediyoruz.

Ekim ayında ev sahipliğimizde ikinci kez düzenlenecek olan AB-İKÖ Ortak Forumu da, Aralık kararının hemen öncesinde ülkemizin AB'ye diğer bölgelere açılım yönünde ve medeniyetler arası diyaloga sunduğu katma değerini hatırlatılması bakımından önemli bir vesile olacaktır²⁰ (Gül, 2007:91-93).

²⁰ Altçizgiler yazar tarafından eklenmiştir.

Ahmet Davutoğlu'nun uluslararası örgütlerin rolüne ilişkin Türkiye'nin stratejik kültürünü yansıtan şu ifadeleri önemlidir.

“2003 yılı, kronikleşmiş dış politika problemlerine çözüm ve son yıllarda ihmal edilen dış politika alanlarında telafi programlarının uygulanmasıyla geçti. 2004 yılının hedefi küresel aktör olmaya aday bir bölgesel güç olarak Türkiye'nin uluslararası gündeme taşınması ve uluslararası örgütlerdeki etkinliğin artırılması olacaktır. Haziran ayında İKÖ Dışişleri Bakanları toplantısı ve NATO Zirvesi, eylül ayında ABİKÖ Ortak Forumu ve Irak'a komşu ülkeler inisiyatifinin yanı sıra bilimsel ve kültürel alandaki uluslararası kongrelere ev sahipliği yaparak Türkiye'nin yeni bir imajla küresel alana taşınması planlanmaktadır. 2005 yılına ilişkin vizyon; bir taraftan, Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu gibi yakın havzalarımızdaki etkinliğimizi pekiştirmek, diğer taraftan bu etkinlik ile AB politikaları arasında uyum sağlamaktır. 2006 yılında dış politikamızda ihmal edilemiş Afrika ve Latin Amerika gibi alanlara sağlıklı ve kalıcı bir şekilde açılarak Türkiye'nin dış politika ölçeğini büyütmek ve Dışişleri'ni bu kapsamlı misyona uygun düşecek bir şekilde yeniden yapılandırıp güçlendirme sürecini tamamlamak hedeflenmektedir. 2007 yılı ise stratejik oryantasyonumuzun, küreselleşme sürecinin getirdiği meydan okumalara cevap oluşturacak şekilde derinlik kazanması yılı olacaktır. Türkiye'ye dış politika alanında stratejik planlama ve yönetim imkânı sağlayan bu politika çerçevesinde gerçekleştirmek istediğimiz nihai hedef; tarihî derinliğimiz, bugünkü konumuz ve gelecek vizyonumuz arasında sağlıklı bir köprü kurmak ve 'merkez' ülke Türkiye'yi potansiyeli ile orantılı bir küresel aktör haline getirebilmektir²¹” (Davutoğlu, 2004b).

Türkiye uluslararası örgütleri uluslararası barış ve istikrar açısından önemli bir diplomatik araç algılamaktadır. Küreselleşme sürecinin de etkisi ile daha aktif hale gelen uluslararası örgütler, uluslararası sistemin anarşik olduğu realist görüşün aksine uluslararası sistemin denge unsuru olarak görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de stratejik karar alıcılar hemen hemen tüm uluslararası olayda uluslararası örgütler nezdinde girişimlerde bulunarak konu ile alakalı uluslararası kamuoyunun ilgisini çekmesini gerektiğini ifade etmiştir. Uluslararası hukuk ve normların çatışmaların önlenmesi ya da krizlerin aşılması noktasında bağlayıcı ve bağdaştırıcı rolünün olduğu ve ittifakların sadece tehditler karşısında değil, kimlik, kültür ve tarih gibi değerler ile de oluşması düşüncesi hâkimdir.

3.2.5. Dış Politika Yapımında Araçlar

Devletlerin askeri güç kapasiteleri uluslararası sistemde belirleyici faktör olarak yer almıştır. Diplomaside ve uluslararası ilişkilerde ordular ve materyal kapasiteler en belirgin diplomasi aracı olarak kullanılmıştır. Stratejik kültür klasik askeri stratejilerin

²¹ Altçizgiler yazar tarafından eklenmiştir.

savaşların kazanılmasına yönelik taktik ve usullerin ötesinde yeni bir yaklaşımı ifade etmektedir. Uluslararası ilişkilerde yaşanan dönüşüm diplomasi araçlarının da yeni boyutlarını ortaya çıkarmıştır. Gücün yapısındaki değişim ve teknolojik gelişmelerin diplomasideki yansımaları yeni dış politika araçlarının da kullanımını beraberinde getirmiştir. Uluslararası politikaların uygulanabilmesi ve diyalogun artırabilmesi için diplomasinin gücü nasıl artırılabilir? Bu bağlamda dış politika araçlarının rolü ve yapısı nasıl olmalıdır? Dış politikada kullanılan araçlar aktörlerin stratejik tercihlerinin birer pratiği sayılabilir. Dolayısıyla araç kullanımındaki tercihler stratejik karar alıcıların nasıl bir stratejik ilişki kurmaya çalıştıklarının ipuçlarını verebilmektedir.

Türkiye yeni dönemde pro aktif dış politika anlayışının bir sonucu olarak yeni diplomatik enstrümanları tercih etmeye başlamıştır. Dış politikadaki çok boyutluluk klasik anlamdaki araçların yanında yeni dış politika araçlarını da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın şu ifadeleri Türk dış politikasında uluslararası diplomasinin gücünün artırılmasına yönelik yeni araçların gerekliliğini vurgulamaktadır.

“Bugün Haiti'ye, Şili'ye, Pakistan'a, Sudan'a, Gazze'ye ulaşabilen kırmızı hilali dünyanın en ücra köşelerine kadar taşıyan ve gururla dalgalandıran bir Türkiye var. Bugün artık ay-yıldızlı bayrak yurt dışında sadece büyük elçiliklerimizin bahçesinde değil, oradaki yatırımlarımızın, girişimlerimizin, oradaki yardımlarımızın kalbinde dalgalanıyor. Açık söylüyorum; bizler bu tarihe, bu coğrafyaya asla sırtımızı dönmeyiz. Açe'de Müslümanlar sıkıntı yaşadıklarında çareyi İstanbul'a mektup yazmakta bulmuş, İstanbul'dan medet ummuşlardı. Endülüs Müslümanları, Osmanlıyı bir kurtarıcı olarak görmüşlerdi. Mehmetçik, Anadolu'ya doğru geri çekilirken, nice insan askerlerimizin boynuna sarılıp bizi bırakıp nereye gidiyorsun Türk diye ağıtlar yakmışlardı. Fransa'nın esir Kralına, Polonya'nın mültecilerine, Endülüs'ten kovulan Musevilere işte bu topraklar sahip çıkmış, bu topraklar yardım elini uzatmıştı. Bugün zulme karşı sesimizi yükselttiğimizde bizi anlamayanlar, bu ülkenin, bu milletin tarihini okuyamayanlar haksızlık, adaletsizlik, hukuksuzluk karşısında sesimizi yükselttiğimizde bizi eksen kaymasıyla itham edenler, yüklendiğimiz mirasın idrakinde olmayanlardır²²” (Erdoğan, 2010).

Erdoğan Türkiye'nin dış politika kazanımlarını klasik diplomasi araçlarının yanında yatırım, girişim ve yardımlar gibi unsurların etkisi ile de açıklamaktadır. Bu yöneliş yeni dış politika araçlarının gerekliliğini açıklamaktadır. Erdoğan'ın bu stratejik söylemine benzer şekilde Davutoğlu da dış politikanın sadece diplomasiyi kapsamadığını, enerji, ekonomi ve kültür gibi konularda da iç içe olduğunu

²² Altçizgiler yazar tarafından eklenmiştir.

vurgulamaktadır (Zaman, 02.01.2009). Davutoğlu Türkiye'nin stratejik tercihleri ile dış politika araçları arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır.

“Soğuk Savaş sona ermesinin küresel ve bölgesel dengeler üzerinde yaptığı etkiler Türkiye'nin yakın kara, deniz ve kıta havzalarının stratejik karakterini büyük ölçüde değiştirmiştir.”²³ Bu değişim dalgası, birçok benzer ölçekte ülkede görüldüğü gibi, Türk dış politika yapımcılarını da önce şaşkırtmış, daha sonra biraz da hayalciliğe varan ciddi bir ölçek büyültme çabasına yöneltmiş ve nihayet doksanlı yılların ikinci yarısından itibaren tedirginlik doğuran bir bekleyişe ve yeni stratejik konum arayışına sürüklemiştir.

SSCB'nin dağılma süreci içinde dönemin cumhurbaşkanının Azerbaycan ile olan mezhep farklılığına dayalı olarak yaptığı Kafkas politikası tanımlaması, Körfez Savaşı süresince bu savaşın neticesi ile ilgili olarak ortaya çıkan *bir koyup beş alma* yönünde beklentiler ve buna tezat teşkil edecek şekilde ülke bütünlüğü ile ilgili yaşanan tedirginlikler ve AB'nin genişleme planlarında yer almış olmamızın doğurduğu sükût-u hayal ilk dönemde yaşanan şaşkınlığın yansımaları olarak değerlendirilebilir. 1992'den itibaren sık sık kullanılmaya başlanan 'Adriyatik'ten Çin Seddine Türk dünyası' tezi, ECO'nun Orta Asya'yı da içine alacak şekilde genişletilmesi, KEİ'nin kurulmasına öncülük edilmesi sınır-ötesi alanlarla ilgili olarak ölçek büyültme çabasına yönelik inisiyatif yüklü adımların habercisi olmuştur. Bu dönem Refahyol iktidarınca geliştirilen D-8 projesine kadar uzatılabilir. Ülke-içi tartışmaların ve kutuplaşmaların kısmî bir artış gösterdiği, bölge politikalarında Suriye ile yaşanan Abdullah Öcalan krizinde olduğu gibi ülke sınırlarını koruyucu etkin defansif tepkilerin öne çıktığı, AB ile ilişkilerin gerilim-bütünleşme sarkacı içinde seyrettiği, komşu ülkelerle konjonktürel nitelikli gerilimlerin yaşandığı, iç siyasî kültürde ve dış politika yapımında tek eksenli arayışların arttığı üçüncü dönemde dinamik uluslararası ve bölgesel konjonktürün getirdiği refleksif tepkiler öne çıkmıştır.

Dış politika oluşum psikolojisinde son on yıl içinde yaşanan bu iniş ve çıkışların ciddi bir muhasebesini yaparak Türk dış politikasının stratejik yönelişi ile bu yönelişin araçları arasında yeni bir anlamlılık ilişkisi kurmak önümüzdeki yüzyıla yönelik teorik stratejik hazırlığın temel meselesidir. Bu anlamlılık ilişkisini tanımlayan stratejik teorinin değişen uluslararası konjonktür çerçevesinde rasyonel bir diplomatik retorik içinde ifade edilmesi ve pratik uygulama alanı bulabilmesi de dış politika yapımcılarının dinamik uluslararası konjonktüre uyum gösterecek şekilde kendilerini yenilebilmelerine bağlıdır.²⁴ Bu anlamda Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminin kendine has şartları içinde geliştirdiği ittifak ilişkilerine dayalı dış politika araçları ile Soğuk Savaş sonrası dönemde öne çıkan projelere yönelik dış politika araçlarının, bu araçların dinamik uluslararası konjonktürde yaşadığı dönüşümleri de göz önüne alan bir stratejik bütünlük içinde yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemi ve sonrası geliştirdiği ittifak ve işbirliği ilişkileri bir araya getirildiğinde aslında kendi içinde çeşitlilik ve bütünlük ihtiva eden bir görüntü vermektedir. Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan ve Türkiye'nin bugüne kadar aktif üyeliğini sürdürdüğü NATO, AB ve İKÖ; Soğuk Savaş sonrası dönemde gündeme getirilen veya yeniden yapılandırılan ECO, KEİ, Türk dünyası

²³ Altçizgiler yazar tarafından eklenmiştir.

²⁴ Altçizgiler yazar tarafından eklenmiştir.

zirveleri ve D-8 gibi yapılar küresel ve bölgesel bağlantılar itibarıyla kimi zaman kendi içinde çelişkiler de barındıran bir çeşitlilik arz etmektedir.

Soğuk Savaş dönemin üç temel aracı üç farklı gerekçeye dayalı üç temel bağlantıyı özellikle yakın kıta havzası politikaları açısından hâlâ sürdürebilir niteliktedir. NATO Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini önceleyen Atlantik bağlantısı, AB yakın kıta havzası bölümünde ele aldığımız tarihî bir diyalektiği bünyesinde taşıyan Avrupa bağlantısı, İKÖ ise tarihî etki alanını da kapsayan Asya ve Afrika derinliğindeki doğu ve güney bağlantısı açısından temel stratejik araçlar olarak önemlerini korumaktadır. Ancak her örgüt de Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni unsurlarla ciddi dönüşümler geçirmiştir. Bu örgütlerin geçirdiği dönüşümler Türkiye'nin yakın kıta havzası politikaları ve bu politikaların gerektirdiği bağlantılar açısından yeniden değerlendirilmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur.

Soğuk Savaş döneminin bu temel stratejik araçları Soğuk Savaş döneminin getirdiği dinamik konjonktüre uygun bir şekilde yeni unsurlarla takviye edilmişlerdir. ECO'nun Orta Asya ülkelerini içine alacak şekilde genişlemesi, KEİ'nin kurulması, Türk dünyası zirvelerinin mutad bir nitelik kazanması ve D-8 projesi yakın kara, kıta ve deniz havzaları politikaları arasında önemli bağlantılar kuran bir çerçeve oluşmasını sağlamış görünmektedir. ECO ve KEİ Doğu Avrupa ve Batı Asya'yı kapsayan Avrasya kıtalararası etkileşim havzaları açısından olduğu kadar Karadeniz ve Hazar deniz havzaları açısından da büyük bir önem taşımaktadır. Mutad Türk zirveleri Türkiye'nin Orta Asya derinliğine nüfuzu açısından D-8 de Soğuk Savaş döneminde ihmal edilen Güney ve Doğu Asya ile Afrika bağlantılarını devreye sokması açısından öne çıkmıştır.

Bütün bu stratejik araçlar ve bağlantılar kağıt üzerinde ele alındığında gerçekten etkileyici bir dış politika çeşitlendirilmesi ve bütünlüğü ortaya çıkmaktadır. Ancak, hemen hemen bütün bu stratejik araçların tek tek kullanımıyla ilgili önemli problemler vardır. NATO ve AB'nin genişleme planlarının Türkiye açısından doğurduğu intibak problemleri, ECO ve KEİ'nin kurumsallaşma problemleri, Türk dünya zirvelerinin bir türlü seremonyal özelliklerden sıyrılarak ortak bir dış politika platformu olmaya dönüşmemesi ve hemen hemen hiçbir küresel ve bölgesel problem için aktif bir sonuç doğurmaması, D-8'in daha bir araç olarak devreye girmeden önemini kaybederek düşmesi, bu araçların iç yapısı ile ilgili hemen zikredilebilecek problemler arasındadır.

Bu stratejik araçların uyumlu bir bütün içinde kullanılabilmesi ise çok daha geniş kapsamlı bir problem alanıdır. ABD ve Avrupa arasındaki her türlü diplomatik çelişkinin doğrudan yansıdığı NATO ve AB politikalarının sürekli ve dakik bir uyum içinde sürdürülmesi, Soğuk Savaş sonrası dönemin konjonktüründe hemen hemen eşzamanlı olarak devreye girmekle birlikte, genelde Avrasya etkileşim alanları, özelde de Türkiye-İran ve Türkiye-Rusya ilişkileri açısından ciddi iç çelişkiler barındıran ECO, KEİ ve Türk dünyası zirvelerinin bir diğerini engelleyen değiş destekleyen bir hüviyete büründürülmeleri Türk dış politikasının esneklik ve uyum problemlerini oluşturmaktadır.

Türkiye'nin diplomatik esneklik ve stratejik uyum bakımından güçlük doğuran bu derece çeşitli dış politika arayışlarına yönelmesi Soğuk Savaş sonrası dönemin dinamik şartlarının tahrik ettiği bloklaşma temayülünün Türk dış politikasına doğal bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Daha önce de zikrettiğimiz gibi Soğuk Savaşın statik şartlarından Soğuk Savaş sonrası dönemin dinamik şartlarına geçiş süreci birçok küresel ve bölgesel aktörü çok alternatifli dış politika arayışlarına yöneltmiştir.

Bu durum Türkiye'nin dış politika tercihlerini ve yapım mekanizmalarını da değiştirmiştir. Türkiye'nin son on yılda kendi bölgesinin sınırlarını da aşan birçok ekonomik ve siyasî ittifak arayışlarına yönelmesi ve bu tabii değişimin bir sonucudur. Ancak, böylesi dinamik bir döneme gerekli diplomatik, ekonomik ve siyasî alt yapı hazırlığı yapmaksızın giren Türkiye diğer bazı bölgesel güçler gibi uzun dönemli entegrasyon faaliyetlerinden çok birbirleriyle çelişkili taktik adımlar atmayı tercih etmiş görünmektedir. Stratejik bir öngörü ve planlama çerçevesinde birbirleriyle taktik koordinasyonu sağlanabilecek olan bu adımlar, çelişkili tavırlar yüzünden öncelikler konusunda ciddi şüpheler uyandırmış ve projelerin büyük ölçüde kağıt üzerinde kalmasına yol açmıştır.

Türkiye bütün bu bloklaşma çabaları içinde taktik manevra kabiliyeti yüksek bir coğrafyada bulunmaktadır. Bu coğrafyanın sağladığı avantajlar birçok bloklaşma teşebbüsü için gerçek bir çekim alanı oluşturabilir. Ancak bugün Türkiye'deki siyaset yapımcıları öncelikle bu tür bir çekim alanı oluşturmak ile mekanizmalarını oluşturmuş bir blokun çevre unsuru olmak arasında ciddi ve uzun dönemli bir tercih yapmak zorundadırlar. Böylesi bir tercih bütün bu stratejik araçları bir bütün içinde yeniden değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Böylesi bir değerlendirme NATO, AB, AGİT, İKÖ ve ECO gibi Soğuk Savaş döneminden Soğuk Savaş sonrası döneme aktarılan uluslararası örgütler yanında KEİ, D-8 ve G-20 gibi Soğuk Savaş sonrası dönemde geliştirilmiş yeni projeleri de kapsamak zorundadır" (Davutoğlu, 2009a.221-225).

"Türkiye artık uluslararası itibarını sadece Kuzey ve Batı ülkelerinin periferisinde bulunmaktan değil, kendi yakın kara, deniz ve kıta havzalarındaki etkinliğinden ve küresel gelişmelerdeki özgür ve özgün tavrından almak zorundadır" (Davutoğlu, 2009a:289).

Davutoğlu Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkiler paradigmalarındaki değişim ile birlikte dış politika araçlarında da dönüşümü zorunlu olduğunu ifade etmektedir. Davutoğlu özellikle dış politika araçlarının pratikte etkinliğinin önemine vurgu yapmakta ve uluslararası ilişkilerde diplomasinin etkinliğinin artırılmasının en önemli unsuru olarak kabul etmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemin yeni koşulları ile birlikte devletlerarası ekonomik, kültürel ve teknolojik ilişkiler dış politikanın yeni bir boyutunu ortaya çıkarmıştır. Dış politikada uluslararası örgütlerin birer dış politika aracı olarak daha işlevsel ve etkin hale getirilmesinin yanında ekonomik ve kültürel ilişkilerin de araçsallaştırılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Türkiye stratejik tercihlerinde hem uluslararası örgütlerin hem de Türkiye'nin uluslararası örgütlerdeki rolünün güçlenerek daha etkin hale gelmesi yönündeki söylemleri kuvvetlendirirken bir taraftan da stratejik kültürünün ortaya koyduğu normlar temelinde ekonomik ve kültürel boyutlu yeni dış politika araçlarının kullanılmasını gerekli görmektedir.

Türkiye'nin dış politika tercihlerinde dinamik koşullarda uzun dönemli ve çok boyutlu bir anlayışı destekleyecek dış politika enstrümanlarının alt yapısının oluşumu da önemli

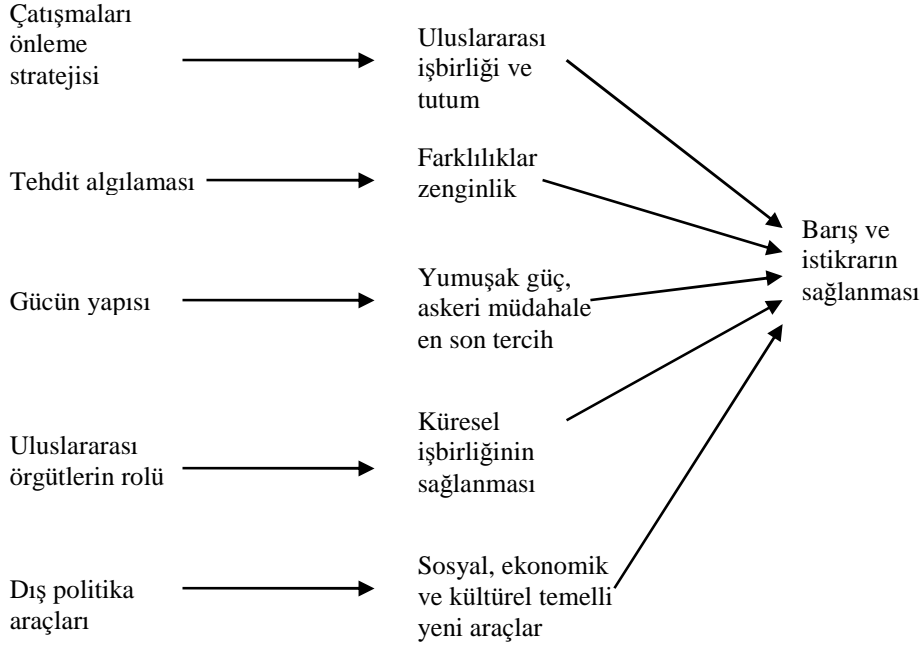
bir etkidir. Soğuk Savaş döneminin durağan şartlarına göre kurgulanmış uluslararası ilişkiler denkleminin yeni dönemin şartlarına uygun şekillenmesi ve bu dönemin şartlarına uygun ekonomik, siyasal ve kültürel birliktelik hareketlerinin sağlam bir altyapı ile kurulması bu oluşumların etkinlik ve başarısı açısından zorunlu görülmektedir. Bu noktadan hareketle Türkiye'nin stratejik kültürü klasik dış politika araçlarını uluslararası ilişkilerdeki yeni paradigmaya yeterli görmemekte, uluslararası diplomasinin gücünün ve etkinliğinin artırılması için yeni dış politika araçlarını bir ihtiyaç haline getirmiştir. Bu gereklilik stratejik karar alıcıların sorunların çözümü ve ittifakların işlevselliğini dış politikadaki araçların başarısını paralel görmesinin bir sonucu olarak görülebilir.

3.2.6. Türkiye'nin Stratejik Kültürünün Ana Paradigması

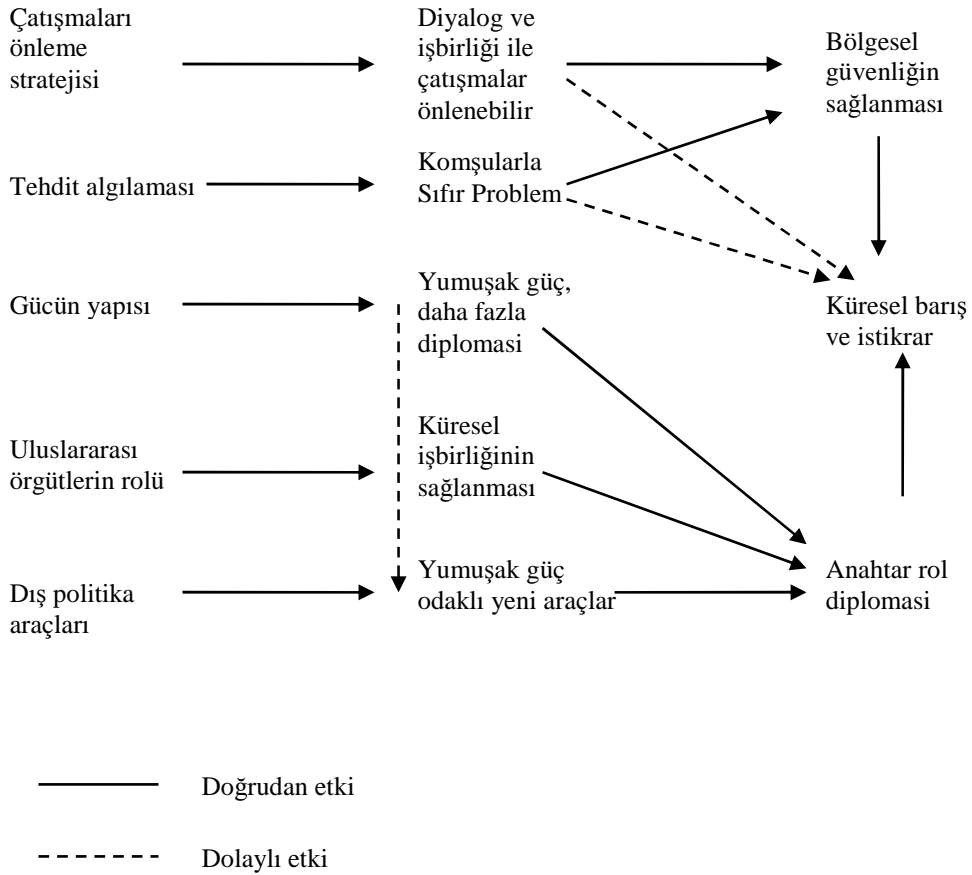
Stratejik kültür analizi yapılırken metinler, söylemler ve teşbihler analizin en önemli nesnelere oluşturmaktadır. Türkiye'nin stratejik kültür analizinde Johnston'un cevabını aradığı üç sorunun yanında, dış politika yönünden cevabı aranması gereken sorularla birlikte analizin nesnelere içerisinde stratejik aktörlerin tercihlerini oluşturan düşünsel haritalarının çıkarılması da stratejik kültürün oluşup oluşmadığı, oluştu ise nasıl bir stratejik kültürden bahsedilebileceği sorularının cevabını bulmada faydalı bir metottur. Bu yöntemle Türkiye'nin analizi yapıldığı dönem içerisindeki stratejik kültürünü resmetmek mümkün olabilecektir.

Abdullah Gül güvenlik ve istikrar unsuru olarak uluslararası işbirliği ve küresel ittifakı zorunlu görmektedir. Gül'ün stratejik söylemleri Türkiye'nin stratejik tercihlerinde çatışmaların önlenmesine yönelik olarak diplomatik kanalların kullanılarak yumuşak güç konseptine dayalı sosyal, kültürel ve ekonomik bağlarla karşılıklı bağımlılık kurulmasına yönelik bir tercihi ifade etmektedir. Gül güvenlik kavramını kolektif bir olgu olarak nitelendirmekte, Türkiye'nin güvenlik ve dış politika stratejik tercihlerini bölgesel alanda önceliklendirmekte ve küresel alana taşımaktadır. Bu bağlamda stratejik kültürün paradigması çatışma ve savaşları anormal, farklılıkları tehdit olarak algılamayan, işbirliği ve diyalog temelli şekillenmiştir.

Şekil 3. Abdullah Gül'ün Düşünsel Haritasının Bileşimi

Şekil 4. Ahmet Davutoğlu'nun Düşünsel Haritasının Bileşimi

Ahmet Davutoğlu'nun zihinsel arka planında savaş ve çatışmalar önlenebilir bir olgu üzerine kurguludur. Kaçınılmaz olarak savaş ve çatışmalara karşı gücü yapılandırmak yerine önlenebilir çatışma ve savaş olgusu paralelinde yeni güç konsepti oluşmaktadır. Güç salt materyal yapıların yerine stratejik planlama ile sabit ve değişken verilerin kurgulanmasından ortaya çıkan bir kavramı ifade etmektedir. Çatışmaların ve savaşların önlenmesine dayalı güç konsepti ile birlikte Davutoğlu bölgesel ve küresel alanda uluslararası işbirliğini zorunlu görmektedir. Anahtar rol uluslararası örgütlerin rolünün güçlenmesi ve devletlerarası politikaların uygulanabilmesi için yeni dış politika araçlarının kullanılabilmesidir. Tehdit algılamalarında Davutoğlu'nun "komşularla sıfır problem" politikası hem ulusal hem de uluslararası alanda yeni bir paradigmayı ifade etmektedir. Davutoğlu'na göre Türkiye'nin komşularıyla sıfır sorun politikasının amacı komşularla sorunları minimuma indirgeyecek diyalog ve işbirliğini artırmak ve bölgesel ve küresel güvenliği sağlayacak bir araç olarak kullanabilmektir. Davutoğlu Türkiye'nin tüm komşuları ile hiçbir sorun olmayan bir ortamın olamayacağını da ifade ederek, "komşularla sıfır sorun" idealini ölkeler arası ilişkilerde tehdit ve çatışma temelinde güvenlik temelli kaygılar yerine işbirliği ve diyalogu en üst düzeye çıkaracak bir "semboller sistemi" olarak kullanmaktadır.

Bu bağlamda analizde sorulan sorulara bulunan cevaplardan olarak 2002-2010 döneminde Türkiye'de bir stratejik kültürün oluştuğu söylenebilir. Bu çerçevede Türkiye'nin stratejik kültürünün ana paradigması stratejik çevreyi tehdit kaygılarından ötede fırsatlara dönüştürebilmeyi amaçlayan, çatışma ve savaşları önlenebilir bir kavram olarak gören, yumuşak gücü ön plana çıkaran, uluslararası örgütleri uluslararası ilişkilerde daha aktif rol alması gerektiğini vurgulayan ve yeni dış politika araçlarını gerekli gören bir yaklaşımı ifade etmektedir.

Stratejik kültür üç farklı kategoride değerlendirilebilir; diplomasiye dayalı uzlaşmacı, savunmacı ve saldırgan. Ortaya çıkan Türkiye'nin stratejik kültürü analizin nesnelere yola çıkarak uzlaşmacı olarak nitelendirilebilir. Bu tanımlama stratejik aktörlerin söylem ve eylemlerinde de yansımaktadır. Analizin temel nesnelere Türkiye'nin stratejik kültürünün yapısına ilişkin yapılan Tablo 2'deki sonuçtan da anlaşılacağı üzere, aktörlerin karar alma süreçlerinde saldırgan ya da savunmacı bir anlayıştan ziyade uzlaşmacı biri tutumu benimsedikleri sonucuna varılabilir.

Tablo 2. Büyük Strateji ve Sınıflandırılmış Tercihlerin Uyumu

Metin	Strateji		
	Uzlaşma (<i>Accommodation</i>)	Savunma (<i>Defense</i>)	Saldırı (<i>Offense</i>)
Yeni Yüzyılda Türk Dış Politikasının Ufukları	1	2	3
Stratejik Derinlik; Türkiye'nin Uluslararası Konumu	1	2	3

Not. Stratejilerin numaralandırılması en çok tercih edilen (1) en az tercih edilene (3) doğru yapılmıştır.

Türkiye'nin stratejik kültüründeki stratejik tercihler stratejik kültürün ana paradigmasındaki düzeyleri ifade etmektedir. Şekil 1'deki diyagrama göre Türkiye stratejik kültüründe yumuşak gücünü ön plana çıkaran, savaş ve çatışmaları önlemeye yönelik uzlaşma temelli ve tehdit algılamalarında güvenlik kaygılarını en aza indirgeyerek işbirliği ve diyalog ekseninde bölgesel ve küresel düzeyde aktif bir anlayışı benimsemiştir. Türkiye'nin benimsediği bu stratejik tercihleri güvenlik eksenli sert reel politik yaklaşım çerçevesinde ifade etmek mümkün görünmemektedir. Artık çevresini tehdit ve düşman olarak algılamayan Türkiye bölgesel ve küresel barış ve istikrara azami katkı sağlamak hedefi ile potansiyel tehdit olarak algılanan çevreyi fırsata çevirme stratejisi izlemektedir. Türkiye'nin bu yaklaşımı stratejik kültürünün sert reel politik düzeyinde olmadığı bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Diğer taraftan Türkiye'nin stratejik kültür düzeyi tehdit algılamalarındaki değişim, gücün yeniden tanımlanması ve yumuşak güç yaklaşımı Türkiye'nin uluslararası ilişkilere yeni bir bakış açısını ifade etmektedir. Türkiye yeni dönemde potansiyel çatışma alanlarını işbirliği alanlarına dönüştürme idealini ortaya koymuştur. Bu süreçte stratejik aktörler stratejik tercihlerini diyalog, istikrar ve ekonomik işbirliği temelinde şekillendirmişlerdir. Türkiye yakın bölgesindeki ülkeler ve diğer kıta ülkeler ile olan ilişkilerinde ekonomik bağlar ve anlaşmalar kurmasına önem vermiştir. Sorunların işbirliği ve diyalog ile çözülebilmesinin yanında ekonomik ve ticari bağların dış politik bağları güçlendireceği düşüncesini ortaya çıkaran bir yaklaşımı benimsemiştir. 1997-2002 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı yapan İsmail Cem Türkiye'nin uluslararası konumuna ilişkin ticari ve ekonomik ilişkilerin önemine vurgu yapmıştır. Cem'e göre;

“Geçmişte, NATO'ya stratejik katkılarıyla öncelikle bilinen Türkiye, şimdi, ekonomik canlılığıyla, girişimciliğiyle ve dış ticaretiyle öne çıkıyor. Türkiye'nin bu özellikleri[], tarihsel ve kültürel yakınlıklarla ekonomik gelişimi kaynaştıran bir dış siyaset yaklaşımı bütünüyor. Böylece, Türkiye, yeni ve güçlü bir ekonomik ivmenin sağladığı hızla, geçmişteki bölgesel rolünü, şimdi, küresel bir r[o]le” dönüşmektedir (Dışişleri Bakanlığı, 1998).

Türkiye'nin bu yaklaşımında anahtar rol tarihsel ve kültürel bağlar ile başarılı ittifak yapılarıdır. Çatışma ve krizlerin askeri yöntemlere başvurmadan yeni araçlar ve diplomatik yöntemlerle aşılabilmesi Türkiye'nin stratejik kültürünün dış politika anlayışı olarak kabul edilebilir. Bu yönüyle Türkiye'nin stratejik kültürü reel politikten daha çok ideal politik yaklaşımı çağrıştırmaktadır. Ancak Türkiye'nin stratejik seçenekleri doğrultusunda şekillenen stratejik kültürünü açıklamaya çalışırken ideal politik kavramı da tam olarak yeterli olmamaktadır. Türkiye stratejik tercihlerinde işbirliğini salt çıkar amaçlı ya da anlık olarak görmemekte, ekonomik ve ticari bağların diyalog ve işbirliğini uzun soluklu olarak geliştireceğini düşünmektedir. Stratejik aktörlerin en çok vurgu yaptığı işbirliği ve diyalogun en temel bağlacı kültürel, ekonomik ve ticari ilişkilerdir.

Bu bağlamda Türkiye'nin stratejik kültürünü açıklayabilecek en iyi kavram ekonomi kalkınmacı yaklaşım olabilir. Ekonomi kalkınmacı stratejik kültür kavramı siyaset ile ekonominin etkileşimini ifade etmektedir. Ekonomi kalkınmacı stratejik kültür ekonomik ve ticari ilişkilerin dış politika yapımındaki önemini vurgulamaktadır. Bu yaklaşımda Türkiye uluslararası ilişkilerde bir yandan tarihsel ve kültürel arka planında yer alan dinamiği harekete geçirmeye çalışırken diğer taraftan bölgesel ve küresel ölçekte ekonomik ve ticari ilişkileri güçlendirmeye çalışmaktadır.

Stratejik karar alıcıların Türkiye Cumhuriyeti'nin 100'üncü kuruluş yıldönümü olan 2023 yılında belirlediği Türkiye'nin “dünyanın en gelişmiş on ekonomisinden biri olma” hedefi de ekonomi kalkınmacı stratejik kültür yaklaşımının bir sonucu olarak okunabilir. Dış politikada stratejik karar alıcılar sadece çatışma ve savaşların önlenmesine yönelik değil aynı zamanda kalıcı barış ve istikrara da vurgu yapmaktadırlar. Türkiye'nin stratejik kültüründe kalıcı barış ve istikrarın sağlanmasında ekonomik kalkınmışlık ve bölgesel refahın artması önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin “komşularla sıfır sorun politikası” ekonomik perspektiften ticari ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla güvenlik endişeleri nedeniyle rezerv konulan

ilişkilerin yeniden canlandırılmasını ve ticaret alanları oluşturmayı amaçladığı söylenebilir (Kirişçi, 2009:48).

Türkiye'nin dış politikadaki stratejik seçeneklerinde ortaya koyduğu bu yeni normlar stratejik seçeneklerin aktörlerin zihinsel arka planında var olan algının dışa yansımaları olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda Türkiye'nin ortaya çıkan stratejik kültürü uluslararası çevrenin potansiyel risklerini fırsatlara dönüştürebilmeyi amaçlayan, tarihsel ve kültürel bağların işbirliği ve diyalog ortamını genişletmesine katkı sağlayacak, yumuşak güç odaklı ve ekonomik ve ticari ilişkileri artıracak yeni dış politika araçları ile ilkesel bir dış politika anlayışını ortaya koymaktadır.

3.2.7. Ulusal Güvenlik Stratejisi

Türkiye geleneksel güvenlik politikaları klasik güvenlik tehditleri üzerine kurgulanmıştır. Soğuk Savaş döneminde Sovyet tehdidi, sonrasında Yunanistan, Suriye ve Irak'tan oluşan güvenlik kaygıları Türkiye'nin ulusal güvenlik politikalarını şekillendirmiştir. 1990'larda uluslararası sistemde yaşanan gelişmelerle birlikte Türkiye'nin tehdit algısında değişim yaşanmaya başlamıştır. SSCB'nin dağılmasının ardından Sovyet tehdidi ortadan kalkmış, Yunanistan ile komşu ülkelere kaynaklanan terör temelli tehdit algısı devam etmiştir. Türkiye geleneksel "yüksek politika (*high politics*)" tehdit algısının yanında insan ve silah kaçakçılığı, yasa dışı göç, organize suç ve uyuşturucu ticareti gibi "düşük politika (*low politics*)" güvenlik tehditleri ile karşılaşmaya başlamıştır. Bu bağlamda güvenlik kavramının ilgi sahası genişlemiş ve Türkiye'nin güvenlik politikalarına sadece güvenlik kurumları değil, devlet ya da devlet dışı daha fazla aktörler dâhil olmaya başlamıştır (Kirişçi, 2006:31-32).

TSK'nın tanımlamasına göre ise Türkiye'nin savunma politikası "ülkenin ulusal bağımsızlığını, egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve hayati çıkarlarını korumak ve muhafaza etmek esaslarına dayanmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye; Savunma Politikasında;

- Bölgesinde bir güç ve denge unsuru olmayı,
- Çevresinde bir 'Barış ve Güvenlik Kuşağı' oluşturmayı,

- Bölgesinin barış ve güvenliğine katkıda bulunmayı ve bunu geniş bölgelere yaymayı,
- Bulunduğu bölgeye ve ötesine yönelik strateji ve güvenlik üreten bir ülke olmayı,
- Ülkelerle iş birliği, yakınlaşma ve olumlu ilişkiler geliştirmek için girişimlerde bulunmayı hedef olarak seçmiştir” (http://www.tsk.tr/1_TSK_HAKKINDA/1_4_Savunma_Politikasi/savunma_politikasi.htm, 20.10.2010).

Dışişleri Bakanlığının yaklaşımına göre ise güvenlik,

“‘kendini koruma’ olgusuyla yakından ilgili bir kavram olup, tanımı itibarıyla üçe ayrılmaktadır: bir toplumun yaşamını devam ettirmesi; bir ulusun toprak bütünlüğünün korunması ve yine bir ulusun, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel nitelikleriyle şekillenen temel kimliğinin muhafaza edilmesi[dir]. Küreselleşmeyle tanımlanan yeni güvenlik ortamı bu bağı pekiştirmiş ve güvenliğin bölünmez olduğunu kanıtlamıştır.

Günümüzün güvenlik anlayışında gözönüne alınması gereken bazı unsurlar şunlardır: toprak bütünlüğünün korunması, barış ve istikrarın tesisi, kolektif savunma ve kriz yönetim operasyonlarına katkıda bulunulması (barışı koruma, insani yardım ve polis görevleri vb.), etnik ve dini çatışmaların önlenmesi ve kontrol altına alınması, Kitle İmha Silahlarının (KİS) ve bunların fırlatma vasıtalarının yayılmasının önlenmesi, silahsızlanmanın teşvik edilmesi, terörizm, organize suç, temel kaynakların azalması, silahlı çatışmalar sonucu insanların kontrol dışı kitlesel hareketleri, siber savaş olasılıkları, bulaşıcı hastalıkların yayılması, fakirlik ve sosyo-ekonomik dengesizlikler gibi asimetrik risk ve tehditlerle mücadele.

Sözkonusu risk ve tehditlerin, bir bölümünün esas itibarıyla askeri nitelikte olmaması nedeniyle, güvenlik artık yalnızca askeri imkan ve politikalarla sağlanamamaktadır. Güvenliğin tanımının genişlemiş olması risk ve tehditlerle mücadele yöntemlerinin de çeşitlendirilmesini gerektirmektedir. Bu çerçevede, günümüzde karşılaşılan güvenlik risk ve tehditleriyle mücadele edilirken, askeri, ekonomik, sosyal ve siyasi araçların birarada ve eşgüdüm halinde kullanılması önem arz etmektedir. Sürdürülebilir barış ve istikrarın küresel düzeyde sağlanmasının tek yolu budur” (http://www.mfa.gov.tr/i_turkiye_nin-guvenlik-perspektifleri-ve-politikalari.tr.mfa, 20.10.2010).

BÖLÜM 4: STRATEJİK KÜLTÜRÜN DIŞ POLİTİKAYA ETKİSİ

Türkiye'nin dış politikası tarihsel süreçte pasif, reaktif ve düşük profilli bir eğilim izlemiştir. Türkiye kuruluşundan itibaren dış politikada risk almayan, uluslararası gelişmeleri dinamik olarak izleyemeyen bir tutum benimsemiştir. Türkiye bu tutumu ile dış politikada özne konumundan ziyade nesne konumunda bırakılmıştır. Türkiye müdahil olmama stratejisi ile birlikte uluslararası alanda düşük profilli bir politika izlemiştir. Soğuk Savaş döneminde Türkiye dış politikada “jeopolitik konumu” retoriği haricinde kullandığı başka bir enstrüman yoktu (Ataman, 2007a:293).

Stratejik kültürünün bir yansıması olarak Türkiye son döneminde dış politikada önemli bir dönüşüm süreci yaşamaktadır. Geleneksel anlayışın ötesinde Türkiye bu süreçte inisiyatif alan, aktif ve çok boyutlu bir dış politika refleksi sergilemektedir. Türkiye'nin bu yeni dış politika tutumu arka planda yer alan stratejik kültürünün bir yansımasıdır. Türkiye'nin stratejik kültürü dış politika seçeneklerini etkilemiş ve stratejik aktörlerin karar alma mekanizmasında yeni bir inşa süreci başlatmıştır. İç politikada yaşanan dönüşüm ve küresel dinamikler pro-aktif, çok boyutlu, yumuşak gücü ve diplomatik etki temelli pratiği ön plana çıkaran yeni Türk dış politikasını şekillendirmiştir (Keyman, 2009c:39). Türkiye'nin geleneksel dış politika seçenekleri güvenlik ve tehdit eksenli iken yeni dönem Türk dış politikası stratejik kültüründe dokusunda yer alan yumuşak güç ve azami işbirliği gibi normlar temelinde işbirliği ve diyalog ile savaş ve çatışmaları önleme idealini benimsemiştir.

Türkiye'nin son dönemdeki pratikteki dış politikasında tarihsel ve kültürel bağlar dönüşümün en önemli argümanlarından biri olarak kabul edilebilir. Devletlerarası ilişkilerde stratejik kültürün ana paradigmasında yer alan tercihleri uluslararası ortamda en etkili stratejik seçeneğin ne olduğu hakkında aktörleri yönlendirmiştir. Stratejik aktörler Türkiye'nin dış politikasında en etkili araç olarak diyalogun artırılmasını ve güvenlik eksenli reflektivist tutumların yerine ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerin artırılmasını benimsemişlerdir.

Türkiye'nin ortaya çıkan stratejik kültürünün neticesinde geleneksel dış politika tutumunda yer alan “bekle gör” tavrının devam etmesi de mümkün görünmemektedir. Bu yönüyle stratejik kültür dış politikada aktörleri ve seçenekleri etkilemiş ve dönüşüm

kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu bağlamda Türkiye yeni dönemde tehdit algısını değiştirmiş, potansiyel ve olağan güvenlik kaygısı taşıyan kavramlar yerini fırsat ve işbirliği kavramlarına bırakmıştır. Yeni dış politikada anlayışının bir sonucu olarak ortaya çıkan “çok boyutluluk” kavramı dönüşümün en temel göstergelerinden biri olarak ifade edilebilir. Türkiye yeni dönemde dış politika davranışında korkulara dayalı politikalar yerine ümitlere dayalı bir yaklaşım benimsemiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı Prof. Dr. Bülent Aras ile Kişisel Mülakat, 2011).

Kenan Dağcı Türkiye'nin yeni dış politikasının anlaşılabilmesi için “aklı yeniden kurmaya ihtiyaç” olduğunu savunmuştur. Dağcı'ya göre Davutoğlu'nun Türk dış politikasında yapmaya çalıştığı şey akli yeniden kurmaktadır. Davutoğlu'nun sistematik dış politika yaklaşımında birinci kuşakta yakın komşu ülkeler, ikinci kuşakta yakın bölgesel ülkeler, üçüncü kuşakta kıtalar ve dördüncü kuşakta hükümet dışı organizasyonlar yer almaktadır. Davutoğlu Türkiye'nin ilgi alanında dört dalgalı sistematik yaklaşımı ile etkin, aktif ve özgün bir dış politika kurgulamıştır (Dağcı, 2010). Dağcı'nın bu analizi Türkiye'nin yeni dış politika yaklaşımının zihinsel arka planındaki yeni kurguyu ifade etmektedir.

11 Eylül sonrasında uluslararası alanda Türkiye algısı ve Türkiye'nin dış politikasındaki aktivizmi önemli ölçüde ilgi çekmiştir. Bu ilgilinin başlıca nedenlerinden biri Türkiye'nin demokratik, laik ve modern ulus-devlet yapısıyla Irak'taki barış ve istikrar ortamının sağlanma sürecinde ve genelde Ortadoğu'da “model ülke” konumundadır. İkincisi, Türkiye'nin modern tarihi medeniyetler çatışması tezine karşı bir alternatif olarak medeniyetler ittifakı antitezini oluşturmuştur. Türkiye tarihsel tecrübesi ile bölge ülkelerine örnek olabilecek durumdadır. Üçüncüsü, 11 Eylül sonrasında Türkiye barış ve istikrarı temel alan laik demokratik yapısı, hem Avrupalı hem de Ortadoğulu kimliği ve küresel terörizmle mücadelede bölgesel güç ve eksen ülke konumuna ulaşmıştır. Dördüncü olarak tam üyelik müzakerelerinin başlaması ile birlikte Türkiye AB üyelik sürecinde AB kamuoyunda bir farkındalık meydana getirmiştir. AB bölgesel anlamda tam entegrasyonun sağlanmasında çok kültürlü kozmopolit yapısına ancak Türkiye'nin tam üyeliğinin gerçekleşmesi ile birlikte ulaşabilecektir. Türkiye'nin AB üyeliği ayrıca Avrupa'nın gerçek anlamda bölgesel güç olmasını sağlayacaktır. Türkiye genç nüfusu,

dinamik ekonomik yapısı ve artan gelişmişlik düzeyi ile birlikte küresel ekonomik sistemde önemli bir aktör olmaya başlamıştır. Türkiye doğalgaz ya da petrol üretimi yapmamasına rağmen Ortadoğu, Orta Asya ve Avrupa arasında stratejik bir enerji koridoru oluşturmuştur (Keyman, 2009a:17-18).

4.1. Türk Dış Politikasının Yeni Normları

Türkiye'nin stratejik kültürünün bir sonucu olarak yaşanan dış politika dönüşümü yeni dış politika alanları açılması ve yeni bir dış politika anlayışını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda yeni Türk dış politikasının en önemli aktörlerinden biri olan Ahmet Davutoğlu'nun ortaya koyduğu normlar yeni Türk dış politikasının izlediği en önemli stratejik tercihleri ifade etmektedir. Ahmet Davutoğlu yeni dönemde Türkiye'nin dış politikada stratejik tercihlerini beş temel norm temelinde oluşturması gerektiğini düşünmektedir. Türkiye'nin stratejik kültüründe sınıflandırılmış tercihlerini ifade edebilecek bu normları Ahmet Davutoğlu şu şekilde açıklamaktadır;

“Türkiye'de takip edilmeye çalışılan dış politikanın temel esası olarak beş unsur öne çıkmaktadır. **Bunlardan ilki özgürlük ile güvenlik arasında kurulacak bağlantıdır.** 11 Eylül sonrasında başta ABD olmak üzere, küresel aktörler, sivil toplum kuruluşları ve akademi camiası güvenlik ağırlıklı bir söyleme yönelmiştir; ancak bunun bir tek istisnası Türkiye'de yaşanmıştır. Bu dönemde, güvenliğini riske etmeden, sürekli demokratikleşme paketleriyle özgürlük alanını genişleten tek ülke Türkiye'dir. Biz bunu gerçekleştirebildiğimiz ve iç siyasal meşruiyeti dengeli bir özgürlük ve felsefî bir güvenlik anlayışı ile irtibatlandırabildiğimiz oranda Türkiye diğer ülkelere de model olacaktır. Türkiye bu anlamda hem coğrafî, hem de tarihî açıdan bölgesinin merkez ülkesidir. Bunun özgüveni içinde davranıp kendi projemizi, kendi paradigmamız içinde harekete geçirebilirsek, dışarıdan bir ihale olmaksızın kendi bölgemizde ciddi dönüşümlerin önünü açabiliriz.

Komşularla sıfır problem ilişkisi

İkinci temel esas ise komşu ülkelerle sıfır problem ilişkisidir. Komşu ülkelerin tümüyle gelinecek sıfır problem noktası, aynı zamanda birinci esas ile de bütüncül bir noktaya ulaşmayı sağlayacaktır. Bu esas ‘Türkiye'nin etrafı sürekli düşmanlarla çevrilidir’ psikolojisinden ve buna bağlı gelişen defansif refleksten kurtulup, bütün komşuları ile ilişkilerini iyi düzeye getiren bir ülke olma üzerine kuruludur. Şu an ilişkilerimizin sıkıntılı seyrettiği iki komşu ülke vardır; Ermenistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi. Bu noktada açılımlara öncülük edecek şekilde, Türkiye'nin stratejik çıkarlarını, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü ve Kıbrıs Türk halkının kültürel, siyasi ve ekonomik varlığını gözeterek, parametrelerini kendimizin belirleyerek oluşturacağımız Kafkas ve Kıbrıs politikası ile bu alanlarında problemlilikten çıkması ve komşu ülkelerle geleceğimiz sıfır problem noktası, bize dış politika yapımı anlamında olağanüstü bir manevra kabiliyeti kazandıracaktır.

Çok boyutlu-çok kulvarlı dış politika

Üçüncü esas Türkiye'nin bu merkez karakteri dolayısıyla dış politikasının çok boyutlu ve çok kulvarlı bir yapı kazanmasıdır. Bugün uluslararası ilişkilerin seyrettiği dinamik şartlarda, Türkiye'nin statik ve tek parametrelili bir politika yürütmesi mümkün değildir. Irak'ta su yüzüne çıkan, hem Atlantik İttifakı içindeki bölgesel, hem de Transatlantik'le Avrasya arasındaki küresel parçalanma ve Asya-Avrupa, İslam-Batı, Güney-Kuzey kutuplaşmaları içinde Türkiye, kendisi problem kaynağı olmayan, aksine problem çözücü, küresel ve bölgesel barışa katkı sağlama yönünde inisiyatif kullanan ve çekim alanı oluşturan bir ülke olmalıdır. Türkiye değişik kulvarlarda çok boyutlu bir politika izlemek durumundadır. Rusya ve AB ile eşzamanlı biçimde ortak çıkar alanları geliştirebilmek, komşular ile yakın işbirliği tesis etmek ve bu arada ABD ile stratejik ilişkiyi sürdürmek bir çelişki değil, yeni politikanın temel esası olarak görülmelidir. Geçirdiğimiz kriz sürecinde diplomamız bu yeni yapıya büyük bir başarıyla uyum sağlamıştır. Bugün başarılı 'ilişki yönetimi' performansı ile Türkiye; sadece Doğu ile Batı arasında değil, Avrupa ile Amerika arasında yaşanan Transatlantik ayrışmada da merkezî bir role sahip olabileceğini kanıtlamıştır. Zira kriz döneminde bir taraftan AB aday ülkesi olarak dış politika senkronizasyonu bakımından AB'nin genel trendine paralel bir konumu, istişareyi sürekli devam ettirerek korumuş, diğer taraftan ABD ile ilişkilerini de NATO içerisindeki sorumluluklar çerçevesinde kararlı bir denge içinde yürütmeyi başarabilmiştir. Psikoloji, bu çok boyutlu ve kulvarlı politikada en kritik faktörü teşkil etmektedir. Girilen ilişkilerin hiçbirisini diğerine alternatif görmemek ve göstermemek gerektiği gibi, bir tarafa ölçsüz ağırlık vererek dengeyi bozmamak da büyük önem taşımaktadır. Ne ABD ile ilişkilerimiz AB'ye, ne komşu ülkelerle ilişkilerimiz ABD'ye bir alternatiftir. Gerçek anlamda bir stratejik vizyon geliştirebilmemiz, bunların hepsini büyük bir resmin içinde birbirini tamamlayan faktörler olarak görmemize bağlıdır.

Yeni bir diplomatik üslup

Dış politikamızdaki dördüncü temel esas, yeni bir diplomatik üslup geliştirmektir. Türkiye'nin uluslararası sistemdeki rolü tanımlanırken genellikle kullanılan kavram 'bir köprü olma' rolü idi. Halbuki köprü'nün tek işlevi, iki entite arasında irtibat kurmak ve bir tarafı diğer tarafa taşımaktan ibarettir; kendi bağımsız varlığı olan bir aktör olarak algılanmaz. Bu tanımlamanın benimsenmesi, Doğu ile ilişkilerimizde Batı'nın değerlerini empoze etmeye çalışan bir Batılı, Batı ile ilişkilerimizde ise Doğu'nun olumsuz görülen unsurlarını taşıyan bir Doğulu olarak algılanmamıza yol açtı. Türkiye yeni dönemde 'köprü' değil, 'merkez' ülke olarak tanımlanmalıdır. Yeni diplomatik üsluptan kastedilen; Doğu platformlarında Doğulu kimliğinden gocunmadan, ama o kimlikle yüzleşip yine o kimlik etrafında tezler ve çözümler üretebilen, Batı platformlarında ise Batı'nın nosyonlarını özümsemiş, Avrupalı bir bakışla Avrupa'nın geleceğini tartışabilen bir ülke olmaktır. Bunun gerçekleşebilmesi sadece diplomatlarımızda ve siyasilerimizde değil, aydınlarımızda da zihniyet değişikliğini gerektirmektedir. Bir aydın reformasyonu olmadan, yeni bir aydın prototipi geliştirmeden bunu sağlayamayız. Gül'ün Tahran'da İslam Konferansı Örgütü Zirvesi'nde yaptığı ve tutarlı bir özeleştiriden kalkarak çözümler üreten konuşmaya gelen olumlu tepkiler veya Esad'ın, Erdoğan'ı Ortadoğu'da tanınırlığı ve popülaritesi hızla yükselen lider olarak tanımlaması bu üslubun sonuç vermeye başladığının göstergesidir. Aynı şekilde Avrupa ile ilişkilerimizde de Türkiye'nin çok eskiye dayanan bir Avrupa tecrübesi olduğunu göz önüne alarak hareket edecek özgüvene kavuşmalıyız. Kadim medeniyetlerin birikimine sahip bir ülke olan Türkiye'nin, AB'nin kıtasal bir

güç olmaktan çıkıp küresel bir güce dönüşebilmesinin en önemli itici gücü olduğundan hareketle, Avrupa'ya bir yük olmadığını, tersine hayati bir katkı sağladığını ortaya koyacak diplomatik üslubun toplumsallaştırılması çok büyük önem taşımaktadır.

Ritmik diplomasiye geçiş

Beşinci esas; statik diplomasi anlayışından dinamik şartlara intibak etmemizi sağlayacak ritmik diplomasiye geçiştir. Geçen bir yılı değerlendirdiğimizde, sürdürülen kriz yönetimine rağmen, sadece başbakan ve dışişleri bakanı düzeyinde ziyaret ettiğimiz ülke sayısının 40'ı aştığını, bu ülkelerin dengeli bir bölgesel dağılım gösterdiğini, dokuz cumhurbaşkanı, 14 başbakan ve 25 dışişleri bakanının da Türkiye'yi ziyaret ettiğini görüyoruz. Sadece yakın dönemde; Esad'ın ziyaretinin 57 yıldır, Prodi'nin ziyaretinin ise 40 yıldır yapılmayan ziyaretler olması; Irak krizinin ardından ilişkilerimizin çok sorunlu bir hale geleceği iddia edilen ABD'de Erdoğan'ın çok başarılı bir program gerçekleştirmesi ve Bush'un haziran ayında ikili görüşmeler için NATO Zirvesi dışında resmi ziyaretle Türkiye'ye gelecek olması, Schröder'in ziyareti söz konusu ritmik diplomasiye başarısına birer örnektir (Davutoğlu,2004b).

Yeni Türk dış politikasının normları Türkiye'nin dış politika davranışındaki stratejik seçeneklerin bir yansıması olarak görülebilir. Örneğin Türkiye'nin stratejik kültüründe savaş ve çatışmalar olağan ve beklenen gelişmeler olarak görülmemekte önlenabilir bir olgudur. Benzer şekilde güç kavramında yumuşak güç tercih edilmekte, bu paralelde tehdit algılamaları değişmektedir. Bu tercihlerin dış politikaya yansımasının bir sonucu olarak uluslararası örgütlerin etkinliğinin artırılması ve yeni dış politika araçlarının kullanılması tercih edilmiştir. Bu bağlamda uluslararası alanda çatışma ve krizlerin yerine “komşularla sıfır sorun” politikası başlatılarak potansiyel tehditler işbirliği ve diyalog ile yeniden tanımlanmaya çalışılmıştır. Türkiye geleneksel algısında yer alan “dört yanı düşmanlarla çevrili” retoriğini terk etmiş ve yeni bir ideal ortaya koymuştur. “Sıfır sorun” ideali stratejik tercihlerde işbirliği ve diyalogu artırmaya yönelik ekonomik ve kültürel ilişkilerde yeni dış politika araçları kullanılarak küresel barış ve istikrar sağlama iddiasındadır.

Ahmet Davutoğlu'nun dış politikada stratejik vizyonunun arka planında Türkiye'nin iç dinamiklerinde dönüşümün sağlanması ile siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması yer almaktadır. Türkiye yapısal reformları ve büyüyen ekonomik yapısıyla birlikte komşu ve bölge ülkelerine barış sağlayan bir ülke pozisyonuna geçmiştir (Aras, 2005a:90). Davutoğlu'nun yeniden şekil verdiği Türk dış politikası stratejik aktörlerin düşünsel haritalarında ufuk genişlemesini sağlamıştır (Aras, 2009a:4).

4.2. Dış Politikada Aktörler ve Karar Alma Mekanizması

Anayasanın 112’nci maddesinin birinci fıkrasına göre “Başbakan, Bakanlar Kurulunun başkanı olarak, Bakanlıklar arasında işbirliğini sağlar ve hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir. Bakanlar Kurulu, bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur”. Dolayısıyla Bakanlar Kurulu dış politikanın yürütülmesinden sorumludur. Dış politikada karar alma sürecinde Dışişleri Bakanlığı da etkili bir konuma sahiptir (Özcan, 2004:839). Bakanlar Kurulunun Başkanı olarak Başbakan’ın dış politikadaki rolü ile liderlik tarzı yakından ilişkilidir. Güçlü liderlik vasıflarına sahip olan bir Başbakan dış politikada gündem belirlemede ve yönlendirmede etkilidir (Altınkaya, 2009). Türkiye’de dış politikada karar alma sürecinde Başbakan, Bakanlar Kurulu ve Dışişleri Bakanlığının yanında yetkileri sınırlı olmakla birlikte Cumhurbaşkanlığı makamı da rol oynamaktadır.

Türkiye’nin geleneksel “ulusal güvenlik” refleksinden kaynaklanan dış politika anlayışının bir sonucu olarak Milli Güvenlik Kurulu ve Genelkurmay Başkanlığı da dış politika belirleme sürecinde etkin bir rol almıştır (Özcan, 2004:829; Aydın ve Açıkmeşe, 2007:269; Bilgin, 2005:195; Cizre, 2003). Ulusal güvenlik, kamu düzeninin korunması, anti-terörizm gibi etmenler asker aktörlerin karar alma mekanizmasındaki etkisini artırmıştır (Cizre, 2004:108). Türkiye’nin AB normlarına uyum çerçevesinde başlattığı reform çalışmaları ile birlikte 2003 yılından itibaren dış politika belirleme sürecinde askeri bürokratik aktörlerin etkisinin giderek azaldığı ve hükümet dışı organizasyonlar ile sivil toplum örgütlerinin süreçte aktif rol almaya başladığı görülmüştür (Özcan, 2009:85).

Türkiye’nin dış politika belirleme süreci geleneksel yapısında güvenlik kaygılarına dayalı, içe kapanık ve durağan olarak tanımlanmıştır. Tehdit tanımlamaları ve algılamalarının bir sonucu olarak dış politika askeri yöntemlerin ve stratejiler temelinde şekillenmiştir. Bu bağlamda tehdit analizleri ve değerlendirmeleri ekseninde Türkiye’nin “yapması gerekenler” askeri bürokratik aktörler ile Millî Güvenlik Kurulu (MGK) gibi yapılarda alınan kararlar dış politika öncelikleri olarak kabul edilmiştir. Türkiye’nin yumuşak güç odaklı ekonomi kalkınmacı stratejik kültüründe dış politika güvenlik eksenli ve bürokratik-otoriter kesin belirleyici aktörlerden, daha çoğulcu ve demokratik bir karar alma sürecine evrim yaşanmıştır (Aras, 2007). Yeni dönemde

Türkiye'nin stratejik kültürünün bir sonucu olarak sivil-siyasî aktörler dış politikada etkin olmaya başlamıştır.

Avrupa Birliği kriterlerinin karşılanmasına yönelik başlatılan yapısal reformlar çerçevesinde MGK'nın yapısında değişiklik yapılmıştır.²⁵ Söz konusu değişiklikler ile birlikte kurulda sivil üye sayısı artırılmış, kurulun her ay yapılan toplantı sayısı iki ayda bire çıkartılmış ve kurul kararları tavsiye niteliğine dönüşmüştür. Böylelikle kurulda alınan kararların Bakanlar Kurulunda kabul edilmesi halinde uygulanması benimsenmiştir. Ayrıca kurulun genel sekreterlik görevine sivillerin de atanabilmesi sağlanmıştır.²⁶ Türkiye'nin geleneksel güvenlik temelli dış politika yapısını etkileyen organlardan biri olan MGK'nın yapısında yapılan bu değişiklikler güvenlik algısındaki dönüşümün bir sonucu olarak kabul edilebilir.

Türkiye'nin dış politikasının belirlenmesinde "Millî Güvenlik Siyaset Belgesi" önemli bir yer almıştır. T.C. Anayasasının Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin yapısını belirleyen 118'inci maddesine göre Millî Güvenlik Kurulu "Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini" Bakanlar Kuruluna bildirmekle görevlendirilmiştir. 2945 sayılı Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanununun 4963 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanunla değişik 4'üncü maddesine göre Millî Güvenlik Kurulu; "millî güvenlik ve Devletin millî güvenlik siyasetine ilişkin tanımlar çerçevesinde Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili konularda tavsiye kararları alır ve gerekli koordinasyonun sağlanması için görüş tespit eder; bu tavsiye kararlarını ve görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir ve kanunlarla verilen görevleri" yerine getirmekle görevlidir.

²⁵ Söz konusu değişiklikler 15.01.2003 tarihinde TBMM'de kabul edilen ve 18.01.2003 tarihli ve 24997 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 4789 sayılı Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 30.07.2003 tarihinde TBMM'de kabul edilen ve 07.08.2003 tarihli ve 25192 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 4963 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ve 10.12.2003 tarihinde TBMM'de kabul edilen ve 17.12.2003 tarihli ve 25319 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 5017 sayılı Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanununun Bazı Hükümlerinin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Kanun ile yapılmıştır.

²⁶ Değişikliğin ardından MGK Genel Sekreterliğine ilk sivil genel sekreter olarak 2004 yılında M. Yiğit ALPOGAN atanmıştır. Ardından atanan iki genel sekreter de sivilidir.

Anayasanın ilgili hükmü ve kuruluş kanunu uyarınca Milli Güvenlik Siyaset Belgesi Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğince taslak metni hazırlanarak ilgili kurum ve kuruluşların görüşü alındıktan sonra Milli Güvenlik Kurulunda görüşülmektedir. Taslak metin MGK'da kabul edildiği takdirde Bakanlar Kurulunun onayına sunulmakta, onaylandığı takdirde Başbakanlık direktifi ile bakanlık ve ilgili kurum ve kuruluşlara gönderilmektedir. Bu yapısı ile Milli Güvenlik Siyaset belgesi ülkenin iç ve dış siyasetine ilişkin stratejileri içermektedir. Metin sonu 0 ve 5 ile biten yıllarda revize edilmektedir. 2005 yılında yenilenen metinde önemli bir değişim yaşanmazken 2010 yılında kabul edilen metinde önemli değişimler yaşanmıştır. Türkiye'nin 21'inci yüzyıl öncesi güvenlik anlayışını yansıtan "düşman ve tehdit algısı" revize edilmiştir. Komşu ülkelerin potansiyel tehdit olarak görme anlayışı terk edilmiştir.

22.11.2010 tarihinde Bakanlar Kurulunca kabul edilen yeni Milli Güvenlik Siyaset Belgesi ile ilgili açıklama yapan Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Cemil Çiçek belgenin Soğuk Savaş sonrası dönemin uluslararası şartlarına göre yeniden şekillendiğini ifade etmiştir. Çiçek'in şu açıklamaları belgeye ilişkin değişimi özetlemektedir.

"Yeni belgede, soğuk savaş sonrası dönemde uluslararası alanda meydana gelen gelişmeler dikkate alınmak suretiyle ülkemizin bugün ve gelecekte karşılaşılabileceği güvenlik sorunları kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiş ve Milli Güvenlik Siyasetimizin esasları kabul edilmiştir. Bu değerlendirmede, geleneksel güvenlik sorunları yanında kamu düzeni ve güvenliği, enerji arzı güvenliği, gıda ve su güvenliği, sanal ortam güvenliği, afetler ve kamu sağlığına yönelik riskler gibi sorun alanları da yer almaktadır. Diğer taraftan ülke yararına kullanılabilir imkan ve fırsatlar da göz önünde bulundurulmaktadır. Vatandaşlarımızın huzur ve güvenliğini esas alan bir yaklaşımla güvenliğin sağlanması yanında temel hak ve özgürlükleri kullanmasının kolaylaştırılması da dikkate alınmıştır. Uluslararası alanda güvenliğin sağlanması konusunda çok boyutlu bir yaklaşım benimsenmiş ve uluslararası barış ve istikrara katkıda bulunma hususu bu metinde yer almıştır. Dolayısıyla bugün Bakanlar Kurulu'nda kabul edilen metnin özü burada zikredilen hususlardır" ("Milli Güvenlik Siyaset Belgesi Bakanlar Kurulu'nda Kabul Edildi", 22.11.2010, Radikal).

Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nde yapılan bu değişiklikler Türk dış politikasındaki geleneksel düşman, tehdit ve öncelikler algısında yaşanan dönüşümün bir ifadesidir. Türk dış politikasındaki "aktivizm ve dinamizm" Milli Güvenlik Siyaset Belgesindeki değişimi de beraberinde getirmiştir (Çakmak, 2010a). Türkiye'nin dış politikasının ve güvenlik algısının belirlenmesinde Soğuk Savaş ve sonrası dönemde önemli ölçüde belirleyici rolü olan Milli Güvenlik Siyaset Belgesinde 2010 yılında yapılan

değişikliklerle birlikte güvenlik parametrelerinde önemli değişim yaşanmıştır. Geleneksel tehdit unsurları ve düşman tanımlamaları potansiyel risk ve tehdit olmaktan çıkarılmış ve ulusal ve uluslararası güvenliğin sağlanmasında işbirliğinin geliştirilmesinin önemine vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda güvenlik sorunlarına ilişkin enerji, su ve gıda güvenliği gibi yeni güvenlik alanları belgede yer almıştır. Bu çerçevede Milli Güvenlik Siyaset Belgesinde gerçekleştirilen bu değişiklikler Türkiye'nin stratejik kültüründe tehdit algısındaki çatışmaların önlenebilir olduğu ve bunun için diyalog ve işbirliğinin geliştirilmesi gerektiği düşüncesi ile açıklanabilir. Yaşanan bu dönüşüm Türkiye'nin stratejik kültürünün güvenlik alanındaki yansıması olarak görülebilir.

Yeni dönem Türk dış politikasında dış politika yapım sürecinde sivil aktörler ağırlıklı olarak söz sahibi olmaya başlamışlardır. Dış politika ve güvenlik kavramları elitist ve seçkinci yüksek düzeyli politika (*high politics*) gibi bir olgu olarak değil barış ve istikrarın sağlanmasında önemli bir araç olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu süreçte kurumsal olarak dış politika belirleme sürecinde Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı daha etkin hale gelmiştir. Ahmet Davutoğlu ile birlikte Türkiye'de dış politikada yeni bir döneme girildiği görülmüştür. Davutoğlu'nun uluslararası ilişkiler profesörü olması da dikkat çeken bir diğer noktadır. Türkiye dış politika alanında “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” idealinin ardından bu ideali devam ettiren ve bütünleyen yeni bir ideali ortaya atmıştır. Davutoğlu'nun Türkiye'nin stratejik kültürüne yön veren en önemli söylemlerinden biri olan “Komşularla Sıfır Sorun” ideali Türk dış politikasındaki stratejik aktörlerin en çok kullandığı söylemlerden biri haline gelmiştir.

Kurumsal olarak Başbakanlık dış politika belirleme sürecinde stratejik tercihleri belirleyen konuma geçmiştir. Başta Dışişleri Bakanlığı olmak üzere diğer kurum ve kuruluşlar daha çok uygulamaya yönelik olarak görev almıştır. Türkiye'nin güvenlik-bürokratik dış politika aktör yapısı stratejik kültürün etkisi ile birlikte değişmeye başlamıştır. Tehdit algısındaki değişim, savaş ve çatışmaların önlenebilir olduğu düşüncesi ve güç kullanımındaki düşünsel dönüşüm ile birlikte dış politikada belirleyici stratejik aktörler Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı yöneticileri olmuştur. Dış politika yapım sürecinde diplomasi ve uluslararası hukukun en üst düzeyde işletilmesi ve uluslararası ilişkilerde “çok boyutluluk” esas olarak benimsenmiştir.

Yeni Türk dış politikasının analizinde Ahmet Davutoğlu'nun yeni Türk dış politikasının temel aktörü olduğu ortak bir kanaat olmuştur.²⁷ Yeni Türk dış politikasının kuramsal yapısını geliştiren Davutoğlu önce Başbakan Dış Politika Başdanışmanı ardından Dışişleri Bakanı olarak yeni Türk dış politikasına yön vermiştir. Türkiye'nin pro-aktif yeni dış politikasında önemli aktörlerden bir diğeri ise Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'dür. Abdullah Gül gerek Cumhurbaşkanı gerekse Başbakan ve Dışişleri Bakanı olarak dış politikada aktif bir tutum takip etmiştir. Yeni dönem Türk dış politikasında Gül ve Davutoğlu'nun yanında Başbakan Erdoğan da aktif olarak önemli rol oynamıştır (Öniş, 2011:53).

Bu bağlamda Türkiye'de dış politikada belirlediği vizyonunu sahada uygulayabilecek yeni enstrümanları oluşturmaya başlamıştır. Bu yöndeki gelişmelerden biri de aktörlerin etkinliğidir. Ahmet Davutoğlu'nun uzun bir süre Başbakanlık Dış Politika Başdanışmanlığının ardından Mayıs 2009'dan itibaren Dışişleri Bakanlığına getirilmesi ile birlikte Türkiye'de iç politika ile dış politika arasında bir denge kurulmuştur. Türkiye Davutoğlu vizyonu ile birlikte dış politikada hareket alanını genişletmiştir (Aras, 2010b).

Türkiye'nin dış politika yapım süreci iki aktör grubunun bir ürünüdür. Bunlardan biri devlet eliti diğeri ise hükümet elitidir (Heper, 2006). Devlet eliti daha çok askeri bürokratik aktörleri devlet ve güvenlik eksenli bir yapıyı öncelik olarak düşünürken, seçilmiş iktidarların elitleri sosyal yapıların değerlerini öncelikleştirmektedir. Türkiye'de devlet eliti ulusal güvenlik retoriğine odaklanmış sivil ve askeri bürokrasiyi ifade ederken, hükümet eliti reformist siyasi aktörleri ifade etmektedir (Kaliber, 2005). Türkiye'nin tarihsel sürecinde dış politikada uzun bir süre devlet elit gurubu hakim olmuştur. Yeni dönem Türk dış politikasında etkin aktörler ise hükümet eliti olmuştur (Robins, 2006:207-208).

Bu bağlamda Türkiye'nin stratejik kültürü Türk dış politikasının karar alma sürecinde askeri-bürokratik bir aktör grubundan sivil-hükümet aktör grubuna dönüşümü meydana getirmiştir. Analizin nesnelere ortaya çıkan uzlaşma stratejisi de yeni Türk dış politikasında yaşanan aktör dönüşümünün arka planında yer alan derinliği ifade ettiği söylenebilir. Bu dönüşüm sürecinde yaşanan etkileşim stratejik kültürün oluşumunda

²⁷ Bkz. Murinson (2006).

etkin olan aktörlerin, ortaya çıkan stratejik kültürün dış politikayı etkilemesi ile birlikte pratikte bu yeni dış politikayı sahada uygulayanlar olmasının sonucu olarak görülebilir.

Dış politikada karar alma sürecinde rezervlere neden olan güvenlikleştirme olgusu sorun ve çatışmalara odaklı dar alanlı bir saha oluşturmuştur.

“Günümüzde tehdit-düşman düzeyine tırmandırılacak güvenlik sorunu, diğer aktörlerin etkisinde şekillenmektedir. Güvenlik elitinin söylemi ve girişimleri diğer aktörlerle ve etkileşimin gerçekleştiği amalgam yapı içerisinde ifadesini bulmakta, güvenlikleştirme çoğulcu bir süreç içerisinde gerçekleşmektedir” (Aras ve diğ., 2010:20).

Bu bağlamda yeni Türk dış politikası güvenlikleştirme kavramını çoğulcu anlayış ile almıştır. Yeni Türk dış politikası çok boyutlu stratejisi ile çatışmaları önlemek amacıyla güvenlikleştirme kavramını diyalog ve işbirliğini artırmaya yönelik bir araç olarak görmeye başlamıştır. Bu süreçte güvenlik kavramı salt askeri güvenlik olarak ele alınmak yerine “güvenliği daha geniş bir çerçevede ve öznel bir olgu olarak ele alma eğilimi yaygınlaşmıştır” (Aras ve diğ., 2010:35). Bu çerçevede Türkiye’de güvenlik alanında başat askeri ve bürokratik aktörlerin yanında konu hakkında uzman akademisyen ve araştırmacıların yer aldığı düşünce kuruluşları etkili olmaya başlamıştır.²⁸

Türkiye’de yeni dönemde stratejik aktörler dış politika yapım sürecinde diplomasiyi ideal araç olarak görmüşler ve karar alma mekanizmalarında diplomatik enstrümanlar daha aktif olarak kullanılmaya başlanmıştır. Dış politikadaki “komşularla sıfır sorun” ve “çok boyutluluk” stratejisi karar alma mekanizmasında en önemli faktör olarak ele alınmıştır. Bu yönü ile Türkiye’nin stratejik kültüründe tehdit algısı düzeyindeki değişimin bir yansıması olarak kabul edilebilir. Türkiye en önemli dış politika önceliği

²⁸ “Türkiye’de Soğuk Savaş sonrası dönemde sayısı artan ve çeşitlenen araştırma merkezleri, güvenliği belirleyen sektörlerden birisi haline gelmeye adaydır. Güvenliğin gündemini oluşturacak şekilde tırmandırılan bir sorun, araştırma merkezi uzmanları tarafından derinlemesine ele alınmakta, uzmanlar bazen güvenlikleştirme bazen de tersi süreçlerde etkili olarak güvenliğin alanı ve konusunun belirlenmesinde etkili olmaktadır” (Aras ve diğ., 2010:38). Bu araştırma merkezlerinden bazıları şunlardır; Türk-Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), Marmara Grubu Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), Arı Grubu, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) ve Heinrich Böll Vakfı (Heinrich Böll Stiftung). Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM-kapanmıştır), Dış Politika Enstitüsü, Liberal Düşünce Derneği, Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu (USAK), Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), Global Strateji Enstitüsü (sonradan ORSAM kısaltması ile Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi olmuştur) ve Türkiye Ulusal Güvenlik Stratejileri Merkezi (TUSAM-kapanmıştır). Araştırma merkezlerinin Türkiye’de güvenlik konusunda etkisi için ayrıca bkz. (Aras ve diğ., 2010).

haline gelen güvenlik refleksinden kaynaklanan durağan potansiyelini, stratejik kültürün oluşturduğu ivme ile yeni dış politika alanlarına açılma isteği ile aktif hale getirmiştir.

Dışişleri Bakanlığı teşkilat kanunun yenilenmesi Türkiye'nin stratejik kültürünün etkisi ile birlikte ortaya çıkan yeni dış politika anlayışının kurumsallaşmasına örnek olarak gösterilebilir. 1994 yılında yürürlüğe giren 4009 sayılı Dışişleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunun Türkiye'nin yeni dış politika vizyonunda ihtiyaçlara cevap veremez hale geldiğini söyleyen Ahmet Davutoğlu Bakanlık Teşkilat Kanun Tasarısı'nın görüşülmesi vesilesiyle 01 Temmuz 2010 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada Türkiye'nin yeni dönemde uluslararası alanda artan rolü paralelinde Bakanlığın yeniden yapılanmaya ihtiyacı olduğunu vurgulayarak, kurumsal anlamda da bir değişim ve dönüşüme ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. Kurumsal değişim ve dönüşümün gerekliliğine yönelik olarak Davutoğlu'nun şu ifadeleri önemlidir;

“Türkiye'nin etkinliği arttıkça, uluslararası örgütte Türk vatandaşlarının rolü de artıyor, bu da bizim diplomatlarımız için yeni bir alan açıyor. Dolayısıyla Bakanlığımızın yeniden yapılanmaya ihtiyacı vardır. Bakanlığın mensupları bir taraftan bu derece yoğun tempolu bir dış politika yürütürken, diğer taraftan da, size bugün sunduğumuz bu yeni yasa tasarısını hazırladılar.

Burada yine üç önemli omurga konuyu ele almaya çalıştık. Birincisi, yapısal bir değişime ihtiyaç vardı, onu gerçekleştirdik. On yedi genel müdürlük kurduk. Sayın Yakış'ın biraz önce gayet veciz bir şekilde anlattığı için çok detayına girmeyeceğim yeni yapılar ortaya çıkardık bu küresel meseleye hitap edecek, Küresel ve İnsani Konular Genel Müdürlüğü gibi.

Artık Türkiye sadece güvenlik konusunda konuşan bir ülke olmayacak. İnsan haklarının sözcüsü Türkiye olacak, uluslararası vicdanın sözcüsü Türkiye olacak. Her alanda, her yerde, dünyadaki her meselede bir Türk görüşü olacak ve bu görüş, bu yeni birimde hazırlanacak.

Çatışmayı Önleme ve Kriz Yönetimi Genel Müdürlüğü kuruyoruz. On sene önce buna ihtiyaç olmayabilirdi, gerçekten hicap duyuyorum. Ara buluculuk hevesi deniyor, biz ara buluculuk hevesi peşinde değiliz. Çevremizdeki bölgelerimizde olan her mesele bizi ilgilendirir, bir heveskârlık içinde de değiliz. İran'a dönük olarak bir askerî müdahale olduğunda biz bu coğrafyada rahat durabilecek miyiz? Irak savaşının nasıl sonuçlar doğurduğunu hepimiz görmedik mi? İran'da bu yüksek tansiyonlu gerilimi seyrederken biz Ankara'da birileri bizi ara buluculuk hevesiyle suçlamasın diye oturup bekle gör politikası mı izleyeceğiz? İzlemeyeceğiz. Bundan önce olduğu gibi bundan sonra da Balkanlarda, Orta Doğu'da, Kafkaslarda, Orta Asya'da kıpırdayan bir yaprak olursa önce Ankara duyacak ve önce Ankara cevap verecek. Bunun için de çatışmayı önleme ve kriz yönetimi masası kurduk. Bunun için Dışişleri Bakanlığına psikoloji mezunlarını da alacağız” (Davutoğlu, 2010ç).

07.07.2010 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilen ve 13.07.2010 tarihli, 27640 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 6004 sayılı Dışişleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanununun 2 nci maddesinin ikinci fıkrasına göre Dışişleri Bakanlığının görev ve yetkileri şu şekilde tanımlanmıştır;

a) Türkiye Cumhuriyetinin dış politikasının tespiti için hazırlık çalışmaları yapmak ve tekliflerde bulunmak, Hükümet tarafından tayin ve tespit edilen hedef ve esaslara göre dış politikayı uygulamak ve koordine etmek.

b) Türkiye Cumhuriyetini ve Hükümetini yabancı devletler ve uluslararası kuruluşlar nezdinde yetkili makam olarak temsil etmek, yabancı devletler ve uluslararası kuruluşlarla temas ve müzakereleri ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak suretiyle yürütmek, Türkiye Cumhuriyetinin dış ilişkilerini tüm boyutlarıyla ve ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak suretiyle tesis etmek, yürütmek, yönlendirmek, geliştirmek ve ülkenin çıkarlarını korumak.

c) Devlet organlarının uluslararası temaslarının yürütülmesinde bu organlara yardımcı olmak.

ç) 5/5/1969 tarihli ve 1173 sayılı Milletlerarası Münasebetlerin Yürütülmesi ve Koordinasyonu Hakkında Kanun çerçevesinde, diğer kamu kurum ve kuruluşlarınca dış politika ile bağlantılı olarak yurtdışında yürütülen faaliyetlerin Hükümetçe saptanan dış politikaya uygunluğunu gözetmek, bu faaliyetleri koordine etmek ve bunlara katılım sağlamak.

d) Hükümeti dış dünyadaki gelişmeler ve değişen şartlar konusunda bilgilendirmek.

e) Türkiye Cumhuriyeti hakkında yurtdışında bilgilendirici faaliyetler yürütmek.

f) Yurtdışında yaşayan vatandaşların hak ve menfaatlerini korumak ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesine yönelik çalışmalar yürütmek, ülke dışındaki vatandaşlara ve Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğunu taşıyan tüzel kişilere destek, yardım ve konsolosluk himayesi sağlamak.

g) 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Milletlerarası Andlaşmaların Yapılması, Yürürlüğü ve Yayınlanması ile Bazı Andlaşmaların Yapılması İçin Bakanlar Kuruluna Yetki Verilmesi Hakkında Kanun çerçevesinde, diğer devletlerle ve uluslararası kuruluşlarla akdedilen andlaşmalara ilişkin temas, müzakere, yetki belgesi, imza, onay ve tescil süreçlerini ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği içinde yürütmek, bu andlaşmaları veya tescil edilmiş kopyalarını muhafaza etmek ve sicillerini tutmak, andlaşma taslaklarının mevzuata uygunluğunu incelemek ve görüş bildirmek.

ğ) Uluslararası hukukun ve uluslararası hukuk içtihadının gelişimine yönelik süreçleri takip etmek ve bu süreçlere iştirak etmek.

h) Türkiye Cumhuriyetinin tarafı olduğu siyasi nitelikli uluslararası davaları ve Adalet Bakanlığı ile işbirliği yapmak suretiyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesindeki davaları ikame ve takip etmek.

ı) Türkiye Cumhuriyetini temsil yetkisine sahip olarak Bakanlar Kurulu kararı ile belli bir geçici görevle görevlendirilen temsilciler ve temsil heyetlerine Türkiye

Cumhuriyetini bağlayan hususlarda Hükümetin talimatlarını iletmek, bu temsilci ve temsil heyetlerinin ihtisasa dair hususlarda ihtiyaç duyacakları talimatları ilgili bakanlıklar ile istişare suretiyle tespit edip onlara iletmek, heyetlerin başkanları diğer bakanlıklardan ise bu heyetlerde temsilci bulundurmak.

i) Kamu kurum ve kuruluşları tarafından yurtdışı teşkilatı kurulması ve dış temsilcilik açılması konusunda görüş bildirmek.

j) Mali, iktisadi ve diğer teknik konularda ilgili kurum ve kuruluşlarca yürütülmesi gereken veya statülerinde, üyelerinin ve ortaklarının belirli bakanlık veya merci vasıtasıyla işlem yapacağı belirtilen uluslararası kuruluşlarla yürütülen dış temas ve müzakerelerin dış politikaya uygun olarak yürütülmesini gözetmek, gerekirse bunlara katılmak.

k) Türkiye Cumhuriyetinin Devlet ve dışişleri protokolünü düzenlemek ve yürütmek.

l) Diplomasi ve konsolosluk ilişkilerinin yürütülmesi ile bağlantılı olarak uluslararası andlaşmalardan kaynaklanan iş ve görevleri yerine getirmek.

m) Uluslararası kuruluşlarla işbirliğini geliştirmek.

n) Kanunlarla verilen diğer görevleri yapmak”.

Dışişleri Bakanlığının yeni teşkilat kanunu ile birlikte Çatışmayı Önleme ve Kriz Yönetimi Genel Müdürlüğü ve İkili Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlükleri gibi yeni kurumsal yapılar oluşturulmuştur. 6004 sayılı kanunun 6 ncı maddesine göre Bakanlığın Ana Hizmet Birimlerinden olan Çatışmayı Önleme ve Kriz Yönetimi Genel Müdürlüğü *bölgesel ve küresel boyutlu çatışmalara yol açma riski taşıyan gelişmeleri ve çatışmaya dönüşmüş uyuşmazlıkları takip etmek, bunların önlenmesine, yönetimine ve çözümüne yönelik olarak ilgili ülke ve uluslararası örgütlerle işbirliği içerisinde izlenecek politikaları ve tatbik edilecek hareket tarzlarını, ilgili kurum, kuruluş ve Bakanlık birimleriyle eşgüdüm içerisinde belirlemekle* görevlidir. Diğer bir yapı olan İkili Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğünden *biri Türkiye’ye komşu ülke veya bölgelerle ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi için gerekli olan çalışma ve faaliyetleri, ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içerisinde yürütmekle, diğeri bu ülkeler dışındaki diğer ülkelerle ikili düzeydeki ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi için gerekli olan çalışma ve faaliyetleri, ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içerisinde yürütmekle* görevlendirilmiştir.

Çatışmayı Önleme ve Kriz Yönetimi Genel Müdürlüğü ve İkili Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü’nün kurulması ve üstlendikleri görevlerinin Türkiye’nin

stratejik kültürü açısından da sembolik bir anlamı olduğu söylenebilir. Kurumsal yapıda gerçekleştirilen bu değişimler Türkiye'nin çatışmaların önlenilebilir olduğu stratejik düşüncesi ve tehdit algılamalarındaki değişimin bir sonucu olarak ortaya çıkan “komşularla sıfır sorun” stratejik söyleminin şekillendirdiği ekonomi kalkınmacı stratejik kültürünün dış politikayı etkilediği ve bu bağlamda kurumsallaştığının en önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir.

Yeni Türk dış politikasında benimsenen yeni stratejiler öncelikle salt askeri kapasiteleri en son çare olarak algılamış ve diyalog ve işbirliğini ön plana çıkarmıştır. Dış politika karar alma mekanizmaları uzlaş ve ekonomi kalkınmacı stratejiye dayalı olarak her alanda politika üretebilmeyi ve uygulayabilmeyi öngörmüş ve yeni bir *güvenlileştirme* süreci başlatmıştır. Dış politikada karar alıcı aktörlerin söylemlerindeki sembollerin analizinden olarak yeni dönemde *güvenlik koridorları* ve *çizgiler* yerine *enerji koridorları* ve *ticaret yolları* ve *ortadan kalkan sınırlar* kavramları sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Stratejik aktörlerin kullandığı bu söylem ve semboller ile birlikte komşu ülkeler ve diğer devletlerle olan ilişkilerde başlatılan *stratejik ortaklık* ve *ekonomik entegrasyon* girişimleri yeni Türk dış politikasının arka planında yer alan ekonomi kalkınmacı stratejik kültürünün bir sonucu olarak görülebilir.

4.3. Yeni Türk Dış Politikası: Strateji ve Uygulama

4.3.1. Komşu Ülkelerle İlişkiler

Türkiye AB üyeliği hedefini en temel dış politika önceliği olarak belirlemiştir. Ancak Ortadoğu'nun önemli bir parçası olarak Türkiye bölge ile ilişkilerini de devam ettirmiştir. Yeni dönem Türk dış politikasının normları Türkiye'nin Ortadoğu politikasına yön vermiştir. Türkiye yeni dönemde bölge ülkeleri ile olan ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla ortadaki engellerin kaldırılması ve uzlaş ortamını sağlamayı temel alan bir yaklaşım benimsemiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin “komşularla sıfır sorun” ve “çok boyutlu dış politika” anlayışı bölge ve komşu ülkeleri ile olan ilişkilerini biçimlendiren normları oluşturmuştur (İnat, 2006a:1).

4.3.1.1. Suriye

Türkiye-Suriye ilişkileri son on yılda geçmiş dönemlere kıyasla önemli bir değişim geçirmiştir. Başta terör ve su sorunu olmak üzere gerginlik döneminin ardından Türkiye

ve Suriye'nin paralel dış politika yaklaşımı iki ülke arasındaki ilişkiyi yeni bir perspektif kazandırmıştır. Suriye'de Beşar Esad'ın Devlet Başkanlığı'na gelmesi ile Türkiye'de Davutoğlu vizyonu ile şekillenen yeni dış politika tutumu güvenlik algısı nedeniyle geliştirilemeyen ilişkileri işbirliği ve diyalog çabaları oluşmaya başlamıştır. Türkiye Suriye-İsrail arasında yaşanan sorunlarda arabulucu moderatör rolü ile güvenlik üreten bir yaklaşım benimsemiştir. 1998 yılında imzalanan Adana Mutabakatı ile ilişkilerde başlayan yumuşamanın ardından 2004 yılından itibaren gerçekleştirilmeye başlayan liderlerin ziyaretleri iki ülke arasındaki yapısal sorunların çözümüne yönelik olarak atılan adımların başlangıcını oluşturmuştur (Miş, 2006:239-240).

2004 yılında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın ziyaretinin ardından 2005 yılında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Suriye'yi ziyaretleri uluslararası alanda dikkat çekmiştir. ABD'nin Cumhurbaşkanı Sezer'in ziyaretine karşı çıkmasına rağmen Türkiye dış politikadaki kararlı tutumunu sürdürmüş ve ziyaret gerçekleşmiştir. ABD Suriye'yi Lübnan Başbakanı Refik Hariri suikastında sorumlu tutarken, Türkiye sorunun Birleşmiş Milletler bünyesinde oluşturulan komisyon tarafından araştırılmasını ve Suriye'nin komisyona destek vermesini savunmuştur. Bu süreçte Türkiye Suriye ilişkileri özellikle ekonomik boyutta önemli gelişme kaydetmiştir. Bu bağlamda Suriye AB ile müzakere eden, modern Türkiye'yi rol model olarak algılarken, Türkiye açısından Suriye Ortadoğu ve bölge ülkelerine yönelik politikalarının uygulanmasında bir üs ve çatışma ve krizlerin önlenmesinde işbirliği platformu olarak algılanmıştır (Miş, 2008:306).

Türk dış politikasında yaşanan dönüşümün en önemli yansımaları Türkiye'nin Ortadoğu politikalarında oluşmuştur. Türkiye başta askeri anlaşmalar olmak üzere İsrail ile olan ilişkileri Ortadoğu ülkelerinde özellikle Suriye ile olumsuz bir izlenim oluşturmuşken, yeni Türk dış politika davranışının etkisiyle bölge ülkeleri ve Suriye ile olan ilişkilerde önemli gelişmeler sağlanmıştır. Örneğin Hatay konusu geçmiş dönemlere nazaran Türkiye-Suriye ilişkilerini engelleyen bir unsur olmaktan çıkmıştır. 1950'li yıllarda iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmaya başlaması ile birlikte döşenmeye başlanan mayınlı bölgelerin temizlenmesine ilişkin anlaşma sağlanması ilişkilerde gelen düzeyin en önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir (Kirişçi, 2004:49).

“Türkiye-Suriye ilişkileri 2003 sonrası dönemde bölgesel koşullarda ve güç dengelerinde meydana gelen değişikliklerin etkisiyle işbirliği düzeyinden kısa sürede yüksek düzeyli stratejik işbirliğine dönüşmüştür. Irak işgali, Amerikan baskıları ve Lübnan kriziyle gelişmeye başlayan işbirliği ve diyalog süreci her iki ülke arasında var olan olumsuz önyargıların yerini ortak çıkarlara bırakmasını sağlamıştır. Her iki ülke arasında işbirliği alanlarının başında ekonomi, enerji ve su kaynaklarının yönetimi gelmekle birlikte dış politikada da Irak sorunundan kaynaklanan ortak güvenlik sorunlarıyla birlikte mücadele etme, Lübnan sorununun barışçıl yöntemlerle sonlandırılmasında işbirliği yapma, Suriye’nin İran ekseninden Arap eksenine katılımını sağlama ile Suriye’nin AB ve ABD ile ilişkilerini restore etme gelmektedir” (Ayhan, 2009b:31).

4.3.1.2. Irak

Irak Türkiye dış politikasının en önemli gündem başlıklarından birisidir. Son dönemde Irak’ta yaşanan gelişmeler ve terör örgütünün faaliyetleri Türkiye’nin Irak politikasının ana hatlarını çizmiştir. 2003 yılındaki ABD’nin Irak müdahalesi ve Türkiye’nin ABD askerlerinin Irak’a geçişi için topraklarını kullanılmasını TBMM oylamasında reddetmesi ile yaşanan gelişmeler Irak konusunun Türk dış politikasındaki önemini artırmıştır. Türkiye Irak müdahalesinde ABD’nin taleplerini reddederek karşı duruş sergilemesi ile bölge politikalarında AB ile paralel bir tutum benimsemiştir (Gözen, 2006). Türkiye Irak’ın istikrarı ve toprak bütünlüğünün korunmasını hem kendi güvenliği hem de bölgedeki güvenlik, barış ve istikrarın sağlanması açısından önemli bir faktör olarak algılamıştır. Irak’ın özellikle kuzey bölgesinde bulunan terör örgütü faaliyetlerinin sonlandırılması, bölgede oluşan özerk yönetimle ilişkilerin belirlenmesi ve bölgede Türkmenlere yönelik izlenen politikalar ile Irak’taki seçimler Türkiye’nin ele aldığı konuların başında gelmektedir (İnat, 2006a:2).

2003 yılındaki müdahalede Türkiye’nin ABD askerlerinin Irak’a geçiş amacıyla topraklarını kullanma iznini vermemesinin ardından Türkiye-ABD ilişkileri en son 1975 yılındaki silah ambargosunun uygulandığı tarihte yaşanan en düşük düzeye indirgenmiştir (Kirişçi, 2004:42). Washington yönetiminin Irak ve Suriye’yi yalnızlaştırma politikasına rağmen Türkiye’nin bölgede kendi politikalarını uygulaması ABD’yi rahatsız etmiştir. Türkiye’nin dış politikadaki en önemli gündem maddelerinden biri olan terörle mücadelede ABD terör konusunu “bir araç olarak kullanmaktan kaçınmamıştır” (İnat, 2008b:1).

Stratejik kültür tarihsel tecrübelerin bir sonucudur (Gray, 1984:28; Klein, 1988). Bu bağlamda Türkiye’nin Birinci Körfez Savaşında ABD’ye destek vermesinin sonucunda

savaşın olumsuz etkilerini yaşaması ile elde ettiği tarihsel tecrübe 2003 yılında ABD müdahalesi karşısında bir arka plan oluşturmuştur (Ş. Kardaş, 2006:309). Bu çerçevede Türkiye'nin stratejik kültürü ve dış politika davranışı Türkiye'nin müdahaleye destek vermemesi gerektiği şeklinde oluşmuştur. Türkiye'nin müdahaleye destek vermemesinin birinci nedeni Irak'ın kuzeyinde oluşacak bir otorite boşluğu Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehdit edeceği endişesidir. İkinci neden ekonomik kaygılardır. Birinci Körfez Savaşında yaşanan ekonomik kayıplar göz önüne alındığında Türkiye gerek Irak ile gerekse Ortadoğu ile olan ticaretinde sorun yaşamamak için müdahaleye destek vermeyi reddetmiştir (Ş. Kardaş, 2006:310-311).

Irak müdahalesi öncesi iç politik, bölgesel ve uluslararası şartlar Türkiye'nin ulusal güvenlik ve ekonomik çıkarlarının zedelenmemesi için savaşın tarafında yer almamayı, soruna barışçıl bir çözüm aramayı zorunlu kılmıştır (Ş. Kardaş, 2006:310). Türkiye'nin ekonomik kaygıları savaşın önlenmesi gerektiği sonucunu ortaya çıkmıştır (Ş. Kardaş, 2006:311). Türkiye'nin Irak politikasını belirleyen temel unsurlar terör, Irak'ın kuzeyindeki otorite boşluğu ve 2003 yılından sonra ABD müdahalesinin ardından Irak'ın geleceği sorunları olmuştur. Türkiye bu gelişmeler karşısında diyalog ve işbirliği çabalarını geliştirerek, Irak'taki tüm kesimlerle görüşebilmiş ve Irak'ın iç politikadaki istikrarının sağlanması için çaba harcamıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin Irak'a Komşu Ülkeler Konferansına ev sahipliği yaparak Irak'taki çatışmaların önlenmesi ve istikrarın sağlanmasına yönelik önemli bir adım atmıştır.

ABD'nin Irak müdahalesi öncesi dönemin Başbakanı Abdullah Gül Suriye, Mısır, Ürdün, Suudi Arabistan ve İran'ı kapsayan bir bölge turuna çıkmıştır. Gül ziyaretlerinde Irak'a müdahalenin bölgenin istikrarına zarar vereceğini ve savaşın önlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda 23 Ocak 2003 tarihinde altı Ortadoğu ülkesinin Dışişleri Bakanının katılımıyla İstanbul'da toplanan Irak'a Komşu Ülkeler Zirvesinde ABD'nin Irak'a müdahalesinin bölge istikrarına zarar vereceği, Irak'ın kuzeyinde ve güneyinde farklı yönetim yapılarına yol açacağı ifade edilmiştir. Sonuç bildirgesinde Irak'taki yöneticilerin BM ile işbirliği yapmaları, silah denetçilerine gerekli bilgilerin verilmesi yer almıştır. Bakanlar ayrıca Filistin-İsrail sorununda taraflara kalıcı barışın sağlanmasına yönelik olarak BM kararlarına uymayı ve Ortadoğu'nu tamamen kitle imha silahlarından arındırılması gerektiğini belirtmiştir (Balcı ve Yeşiltaş, 2006:22-24).

Türkiye'nin bölgesinde barış ve istikrarın sağlanmasına yönelik olarak savaşların ve çatışmaların önlenmesine yönelik olarak üstlendiği inisiyatif uluslararası alanda öne çıkan bir aktör olarak kendi politikalarını uygulaması oluşan stratejik kültürünün bir yansıması olarak okunabilir.

“Irak nüfus ve sosyal yapısı itibariyle adeta Ortadoğu'nun bir minyatürü gibidir. Irak'taki gelişmeler komşuları etkilerken, komşuların izleyeceği politikaların da Irak'ı doğrudan etkilemesi kaçınılmaz gözükmektedir” (Çetinsaya, 2006:3). Bu çerçevede Türkiye'nin Irak politikası genel anlamda Ortadoğu'ya bakışının bir sentezi olarak görülebilir. Irak'ın demografik ve etnik yapısı dikkate alındığında Türkiye'nin Irak'taki tüm kesimlerle iletişim kurabilmesi ve siyasi istikrarın sağlanmasına yönelik olarak uzlaştırıcı bir rol üstlenmesi bölge ülkeleri ve Ortadoğu açısından önemli bir anlam oluşturmuştur.

Türkiye'nin Irak'a yönelik güvenlik algısını Irak'ın toprak bütünlüğü, terör örgütünün eylemleri ve Irak'taki yapılanması ve Kerkük'ün geleceğine ilişkin kaygılar oluşturmuştur. Türkiye Irak politikalarında Irak'taki hükümet kurma çabalarında aktif rol oynayarak Irak'ın barış ve istikrarında önemli rol oynamıştır. Türkiye'nin 2003 yılındaki ABD müdahalesine destek vermemesi ve sonrasında sorunun çözümüne yönelik olarak diplomatik seçenekleri kullanması askeri yöntem ve güç kullanımına karşı olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

2003 yılındaki ABD müdahalesinin ardından Irak'ta yaşanan etnik ve mezhep temelindeki anlaşmazlıklar siyasi istikrarsızlığı artırmıştır. İşgalden sonra 2005 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerin ardından 7 Mart 2010'da yapılan ikinci genel seçimlerde hükümet dokuz ay sonra kurulabilmiştir (SETA, 2011:105). Türkiye Irak'ta yapılan seçimlerde tüm tarafların seçime katılımına destek vermiştir (İnat, 2006b:75). Türkiye bu süreçte aynı zamanda hükümetin kurulması için yoğun çaba sarf etmiştir. Irak'ta kurulan yeni hükümetteki dengeler Türkiye'nin beklentilerini tam olarak karşılamasa da ortaya çıkan sonuç bir önceki hükümet dönemine nazaran daha da kötü değildi (SETA, 2011:108).

Türkiye'nin dış politikada benimsediği yeni üslup ve bölgesel politikalar Türkiye-Irak ilişkilerine de yansımıştır. Türkiye'nin yeni dönemdeki Irak ile olan ilişkilerinde başta Davutoğlu olmak üzere karar alıcı aktörlerin paylaştığı fikir Ortadoğu'nun sınırlarının

yapay olarak çizildiği ve bu sınırların anlamsızlaştırılabileceğidir. Türkiye Irak sadece ekonomik ve siyasi açılarından değil aynı zamanda “ortak kader” bağlamında bir birliktelik inşa etmek istemiştir. Türkiye “ortak kader” düşüncesi ile ABD’nin 2003 yılındaki işgaline karşı çıkarken Irak’ın yanında olduğunu vurgulamıştır. Türkiye “orta kader” vurgusu ile aynı zamanda ekonomik ve siyasi ilişkilerinde istenen gelişmeyi sağlarken Irak’ın geleceğine yönelik endişeleri de dile getirmiştir. Irak’ın toprak bütünlüğü, Kerkük’ün statüsü ve su sorunu Türkiye’nin Irak politikalarını sınırlandıran önemli sorunların başında gelmektedir. Türkiye’nin Irak politikasında kalıcı başarının sağlanabilmesi için Irak’ın iç siyasi belirsizlik ve istikrarsızlık unsurlarının ortadan kalkması gerekmektedir. Irak’ın dış politikada Suriye gibi komşularıyla iyi ilişkiler geliştirmesi bölgesel barış ve istikrar açısından bir zorunluluktur. Bu bağlamda Irak’ın istikrara kavuşmasında çok boyutlu ve aktif dış politikasıyla yumuşak güç olarak Türkiye’nin önemli bir rol üstlendiği söylenebilir (Oktav, 2010:66-70).

Türkiye’nin yeni dönemde Irak politikasında yaşanan diğer önemli bir gelişme iki ülke arasında Stratejik İşbirliği Konseyi kurulması kararının alınmasıdır. 2008 yılında kurulması kararlaştırılan Stratejik İşbirliği Konseyi ile birlikte Türkiye-İrak ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Davutoğlu’nun vizyonunda Türkiye-İrak ilişkilerinde “dört temel prensibi vardır. Bunlar, ortak güvenlik alanı, üst düzey siyasi diyalog, ekonomik karşılıklı bağımlılık ve ortak kültürel zeminde bir arada yaşamadır” (Ayhan, 2009a:30). Bu bağlamda Türkiye’nin Irak’a yönelik dış politikası Davutoğlu’nun işaret ettiği stratejik tercih temelinde gelişmiş ve Türkiye yumuşak güç, ekonomik açıdan karşılıklı bağımlılık ve diplomatik ilişkilerin geliştirilmesini benimsemiştir.

4.3.1.3. İran

“Komşularla sıfır sorun” politikası Türkiye’nin dış politika pratiğinde son dönemi özetleyecek olan en önemli kavram olarak kabul edilebilir. Türkiye’nin bölgesel ve küresel politikalarında “paylaşılan bir değer” olarak görülen bu normu gerek bölge ülkeleri ile gerekse diğer bölge ülkeleriyle olan sorunların çözümüne yönelik olarak önemli bir araç aynı zamanda karşılıklı olarak siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesinde bağdaştırıcı bir argüman olarak kullanılmıştır. Son dönemde Türkiye-İran ilişkilerinde sıfır sorun politikasının bir sonucu olan “maksimum çıkar” hedefi doğrultusunda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Türkiye yeni dönemde İran’la başta

terörle mücadele olmak üzere işbirliği zeminleri oluşturmaya başlamıştır. PKK terör örgütünün İran'daki kolu olan PJAK ile ortak mücadelede ortak güvenlik tedbirleri geliştiren Türkiye ve İran ilişkileri güvenlik ve ekonomik açıdan karşılıklı bağımlılık temelinde şekillenmiştir (İnat, 2009:9).

Türkiye'nin İran politikalarında gündemi meşgul eden bir diğer konu ise İran'ın nükleer programıdır. Başta ABD olmak üzere batılı devletlerin İran'ın nükleer programının hedefinde nükleer silah elde etme amacının olduğu gerekçesi ile İran'a karşı yaptırım uygulanmasını savunurken, Türkiye İran'ın barışçıl ve enerji amaçlı nükleer programını desteklerken, bölgenin nükleer silahlardan tamamen arındırılmasına yönelik olarak karşı duruşunu sergilemiştir. Bu bağlamda İran'a uygulanması istenen yaptırımlara karşı çıkan Türkiye sorunun diyalog ve diplomasi yöntemleri ile çözümünden yana tavır almıştır.

İran'ın savunma programı çerçevesinde 1990'ların başından itibaren Rusya ile birlikte Buşehr nükleer santralini tamamlamaya çalışması Batılı devletler ve ABD tarafından nükleer silaha sahip olma çabası olarak görülmüştür. İran Nükleer Yayılmanın Önlenmesi Anlaşması (NPT)'nin bir üyesi olarak barışçıl amaçlı nükleer enerjiyi elde etmek istediğini ve buna hakkı olduğunu savunmuştur. İran'ın tesislerini Uluslararası Atom Enerjisi Kurumunun (UAEK) denetimine açması bu eleştirilerin sonlanmasına yetmemiştir. Bu çerçevede 2002 yılında İran'ın iki nükleer tesisinin daha (Natanz ve Arak) ortaya çıkması İran hakkındaki şüpheleri daha da artırmıştır. İran üzerinde artan uluslararası baskılarla birlikte İran'ın uranyum zenginleştirmesinin durdurulması ve nükleer faaliyetlerinde denetimin artırılması istenmiştir. İran 2004 yılında uranyum zenginleştirme faaliyetlerini geçici olarak durdururken 2005 yılında tekrar başlamıştır. 2006 yılında yüzde 3 oranında uranyum zenginleştirdiğini açıklayan İran 2007 yılında tutumunu yumuşatarak nükleer tesislerini tekrar UAEK denetimine açmıştır. 2007 yılındaki UAEK denetiminde İran'ın nükleer silah elde etmeye yönelik herhangi bir bulguya rastlanmadığı rapor edilmiştir. ABD İran'a uranyum zenginleştirme programının durdurulması karşılığında kapsamlı müzakerelere başlanabileceğini duyurmuştur (Sinkaya, 2009:72-73).

2008 yılında BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi Fransa, İngiltere, Rusya, Çin, ABD ve Almanya'nın (P5+1 grubu²⁹) İran ile Cenevre'de başlayan müzakerelerde bir sonuç alınamamıştır. 2009 yılında yapılan görüşmelerde ise yeni ortaya çıkan İran'ın nükleer tesisi Fordo (Fordrow)'nun UAEK denetimine açılması ve Tahran Nükleer Araştırma Reaktörü'nün yakıtının UAEK tarafından karşılanması tartışılmıştır. İran Fordo tesisinin UAEK denetimine açılmasını kabul ederken, P5+1 grubu İran'ın elindeki düşük oranda zenginleştirilmiş uranyumun yurt dışına gönderilerek reaktör için gerekli olan yakıtı dönüştürülmesini ve İran'a verilmesini prensipte kabul etmişlerdir (Sinkaya, 2009:74). İran'ın nükleer yakıtı aldıktan sonra uranyumunu teslim etmeyi önermesinin ardından UAEK Başkanı Baradey nükleer yakıt teslim edilene kadar İran'ın elindeki düşük oranda zenginleştirilmiş uranyumun tarafların güvendiği bir ülke olan Türkiye'de geçici olarak depolanmasını önermesinin ardından Türkiye bunu yapmaya hazır olduğunu bildirmiştir (Sinkaya, 2009:76-77). İran'ın ülke dışına uranyum çıkarılması önerisini de reddetmesinin ardından P5+1 grubunun önerisi ile UAEK tarafından İran'ı kınayan bir karar alınmıştır (Sinkaya, 2009:77). Oylamada Türkiye çekimser kalmıştır.

Bu gelişmelerinden ardından Türkiye aktif dış politika tutumunu sürdürerek İran'ın nükleer programına yönelik sorunların barışçıl ve diplomatik yollardan çözümüne ilişkin olarak Brezilya ile birlikte yeni bir diplomatik girişim başlatmıştır. Türkiye, Brezilya ve İran arasında 17 Mayıs 2010 tarihinde imzalanan Tahran Anlaşması ile İran'ın elindeki düşük oranda zenginleştirilmiş uranyumun (yüzde 3,5 oranında zenginleştirilmiş 1200 kg. uranyum) Türkiye tarafından aracılık edilerek UAEK'ya gönderilmesi ve UAEK'nın yüzde 20 oranında zenginleştirilmiş 120 kg. uranyumun İran'a teslim etmesi kararlaştırılmıştır.

“Türkiye, İran'ın nükleer meselesi üzerinden yürüttüğü diplomasisi abartmasız söylemek gerekirse uluslararası düzende bir paradigma değişikliğine neden olmaktadır. Bölgesinde ve uluslararası arenada olayları seyretmeyen, vizyonu olan, alanda diplomasi uygulayan, alışkanlıkları bozan bir politika izleyen Türkiye, uluslararası arenada aylarca bazı ülkelerin net tutum sergileyememesinden kaynaklanan nedenlerle uzayıp giden bir kriz karşısında çok kısa sürede tutum belirleyerek İran nükleer krizinin çözümüne önemli katkı yapması ve tüm taraflara nefes aldırmasının önemi her halde ilerleyen dönemlerde daha da iyi anlaşılacaktır” (Dilek, 2010).

²⁹ P5+1 kavramındaki P5 BM Güvenlik Konseyinin 5 daimi üyesini (Permanent member), +1 Almanya'yı ifade etmektedir.

Ahmet Davutoğlu anlaşmanın imzalanmasının ardından yaptığı açıklamada Türkiye'nin bölgesinde ve küresel ölçekte çatışmaların önlenmesi için önemli ve aktif bir rol üstlendiğini vurgulayarak Türkiye'de karar alıcı aktörlerin aynı düşünce ve ideali paylaştığını ifade etmiştir.

“Türkiye olarak bu sağlanan başarının arkasında bütün milletimizin iradesi, güveni olduğunun bilinci ile süreci sonuna kadar sürdürmeye devam edeceğiz. Çünkü bu herkesten önce bizim meselemizdir. Biz bölgemizde savaş istemiyoruz. Yaptırım istemiyoruz. Bunalım, problem, gerilim istemiyoruz. Barış istiyoruz, güvenlik istiyoruz, istikrar istiyoruz, huzur istiyoruz. Bunu herhangi bir ülke adına ve herhangi bir tarafa karşı yapıyor değiliz. Türkiye'nin bölgesel ve küresel vizyonun sonucu olarak yapıyoruz.

Ben burada birkaç hususu daha vurgulayıp İran konusunu bitirmek istiyorum. Her şeyden önce Sayın Cumhurbaşkanımız sürecin en başından itibaren devrede olmuşlardır. Sayın Başbakanımızın liderliği bütün taraflar nezdinde oluşturduğu büyük güven ve kararlılık, son olarak Tahran ziyaretine gidiş takviminin ayarlanması bile bunun sonucudur ve gösterdiği siyasi irade bana ve ekibime gösterdiği güven ile bu süreç yakından takip edilmiştir” (http://www.mfa.gov.tr/bakan-davutoglu_nun-iran-ile-varilan-nukleer-uzlasi-ile-guncel-dis-politika-gelismeleri-hakkinda-basin-toplantisi-metni.tr.mfa, 09.10.2010).

Türkiye İran'ın nükleer programına ilişkin olarak yürüttüğü diplomatik girişimlerle birlikte bir yandan soruna barışçıl ve diplomatik bir çözüm ararken uygulanmak istenen yaptırımlarla karşı İran'la arasındaki ekonomik ilişkilerin bozulmasına karşı çıkmıştır. Türkiye ile İran arasındaki ticaret hacmi geçmiş yıllara oranla önemli orandan artmış, 2007 ve 2008 yılında imzalanan doğalgaz anlaşmaları ile birlikte Türkiye'nin İran'da doğalgaz üretmesi ve İran doğalgazının Avrupa'ya ulaştırılması amacıyla boru hatları inşa edilmesine karar verilmiştir (İnat, 2009:9). Türkiye Tahran Anlaşmasının ardından 2010 yılında BM Güvenlik Konseyinde oylanan İran'a yaptırım kararına Brezilya ile birlikte hayır oyu kullanarak sorunun barışçıl yollardan çözümüne işaret etmiş ve Tahran Anlaşmasının hayata geçirilmesinin önemini vurgulamıştır. Ahmet Davutoğlu Newsweek dergisine vermiş olduğu bir mülakatta Türkiye'nin hayır oyu kullanmasının ABD yönetimine karşı olarak algılanmaması gerektiğini, Türkiye'nin hayır oyunun diplomasiye evet anlamına geldiğini belirtmiştir (Davutoğlu, 2010c).

“Türkiye'nin, gerek komşularıyla gerekse bölgesindeki diğer ülkelerle özellikle ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi konusunda attığı her adımı, ‘ortak bir havza oluşturmaya götürecektir karşılıklı bağımlılık’ yönünde bir girişim olarak tanımlayan Davutoğlu, böyle bir havzanın parçasını oluşturacak aktörler arasında kurulacak bağımlılık ilişkisinin bölgesel istikrara katkıda bulunacağı beklentisi içindedir” (İnat, 2009:9-10).

Türkiye ile İran arasında işbirliği ve karşılıklı bağımlılığı esas alan ilişkiler bir yandan çatışmaların önlenmesine katkı sağlayacak öte yandan iki ülkenin de güçlerini artıracaktır. Ekonomik ve ticari ilişkilerini geliştiren iki ülke ekonomik olarak kalkınma seviyelerini artırdıkça güçlü ekonomileriyle bölgesel ve küresel alanda güçlü birer aktör olmalarına da katkı sağlayacaktır (İnat, 2009:10). Bu yönüyle Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde uyguladığı “ötekileştirme” politikasını yeni dönemde benimsediği “komşularla sıfır sorun” ve “çok boyutlu dış politika” normları ile birlikte devam ettirmesi imkansızdı. “Türkiye yönetimi NATO'daki müttefiklerinin tersine, İran'ı ‘sıfır problem’e sahip olunacak bir komşu olarak ve İran’la ilişkilerini ‘maksimum çıkarı’ getirmesi beklenen ilişkiler olarak algıladı” (İnat, 2009:11).

Türkiye'nin yeni dönemde benimsediği aktif ve çok boyutlu dış politika diğer bölge ülkelerinde olduğu gibi İran özelinde de belirgin olarak gözlemlenmiştir. Siyasi rejim ve güvenlik kaygıları nedeniyle engellenen ilişkiler ekonomik, siyasi ve kültürel alanda başlatılan diyalog ve işbirliği iki ülke açısından önemli kazanımları beraberinde getirmiştir. Türkiye İran'ın nükleer programı konusunda barışçıl ve enerji amaçlı nükleer çalışmaları desteklerken nükleer silahlara karşı olduğunu belirtmiştir. Türkiye bölgenin tamamen nükleer silahlardan arındırılması gerektiğini savunurken, İran'a uygulanmak istenen yaptırımlara da karşı çıkmıştır. Türkiye'nin tarihsel tecrübelerinin bir sonucu olarak komşu ülkelere uygulanan ambargo ve yaptırımlardan en çok zarar gören ülkenin kendisi olduğu sonucu Türkiye'nin yeni dönem dış politikasında diplomatik seçeneklerin kullanılarak diyalog ve işbirliği ile sorunlara çözüm aranması gerektiği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda Türkiye bölge ülkelerine uygulanacak zorlayıcı tedbirler ve ambargolarla geliştirdiği ekonomik ve ticari ilişkilerinin zarar görmesini istememektedir.

4.3.1.4. Ermenistan

1991 yılında bağımsızlığını kazanan Ermenistan'ı tanıyan ilk ülkelerden birisi Türkiye'dir. Ermenistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte ermeni sorunu Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde en önemli gündem maddesi olmuştur. Türkiye'nin güvenlik algısında Ermenistan kendi toprakları dışında yaşayan Ermenilerle (diaspora) birlikte Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit eden bir komşu olarak yer almıştır. Oluşan güvenlik kaygıları nedeniyle Türkiye Ermenistan'ı tanımasına rağmen diplomatik

ilişkiler kurulamamıştır. Ermenistan diasporası özellikle ABD olmak üzere Fransa, Kanada'da etkilidir. Diasporanın da etkisiyle söz konusu ülkelerde 1915 olayları “sözde soykırım günü” olarak tanınmaya çalışılmasıyla Türkiye'nin uluslararası alanda itibarının azaltılmasına çalışılmıştır.

Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde diğer bir güvenlik sorunu Karabağ meselesidir. Ermenistan'ın yılında işgal ettiği Azerbaycan toprağı olan Karabağ'dan çekilmesi amacıyla Türkiye AGİT çerçevesinde çözüm bulunmasını savunmuştur. 1992 yılında Türkiye ve ABD'nin önerisi ile koridor önerilerek Nahçıvan ve Azerbaycan arasındaki bir bölgenin (Mehdi Koridoru) Azerbaycan'a geri verilmesi teklif edilmiş ancak bu öneri her iki taraf tarafından da reddedilmiştir (Kasım, 2003). Türk diplomatların yurt dışında Ermeni terör örgütü tarafından öldürülmesiyle Türkiye tarafından sert tepkiyle karşılanmış Türkiye'nin güvenlik gündeminin ön sıralarına taşınmıştır.

Geliştirilemeyen ilişkiler ve iki ülke arasındaki sınırların kapalı olması Ermenistan'ın denize ve dışarıya ulaşımını engellemiş, Türkiye açısından ise sorunlu bir komşuluk ilişkisi oluşturmuştur. Türkiye son dönemde benimsediğı yeni dış politika anlayışı çerçevesinde Ermenistan politikalarında önemli gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. AB ilerleme raporlarında Türkiye'nin “iyi komşuluk ilişkisi” oluşturmaya yönelik beklentiler ve ABD'nin Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde normalleşme sağlanmasına yönelik talepleri Türkiye-Ermenistan ilişkilerini yeni bir boyuta taşımıştır. Uluslararası alanda artan beklentiler ve Türkiye'nin “sıfır sorun” politikası ile birlikte Ermenistan ile görüşmeler başlamış iki ülke Cumhurbaşkanlarının karşılıklı futbol karşılaşması ziyaretleri ile yumuşayan ilişkilerin ardından 10 Ekim 2009 tarihinde Zürih'te iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesine yönelik olarak protokoller imzalanmıştır (Akgün ve Çemrek, 2010:14).

Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol³⁰ karşılıklı menfaatlere saygı temelinde iki ülke arasında diplomatik, ekonomik ve kültürel ilişkileri geliştirmeyi hedeflemiştir. Protokolün yürürlüğe girmesinden itibaren 2 ay içerisinde iki ülke arasındaki ortak sınırların açılması, iki ülkenin Dışişleri Bakanları arasında düzenli siyasi istişarelerin

³⁰ Protokolün orjinal metni için bkz. <http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/turkiye-ermenistan-turkce.pdf>.

gerçekleştirilmesi, karşılıklı güvenin tekrar tesis edilmesi amacıyla mevcut sorunların tanımlanması ve çözüm önerileri getirilmesi amacıyla tarihsel kaynakların ve arşivlerin tarafsız ve bilimsel olarak incelenmesi, uzman ve öğrenci değişimini de içeren eğitim ve bilimsel alanda işbirliğinin yapılması kararlaştırılmıştır.

Protokollerin imzalanmasıyla ivme kazanan süreç uluslararası sistemden ve karşılıklı beklentilerden kaynaklanan nedenlerle tıkanmıştır. ABD'nin Ermenistan'ın Batı ile entegre olmasını istemesi ve Rusya'nın Ermenistan üzerindeki etkisini azaltması açısından Türkiye-Ermenistan ilişkilerini normalleştirme çabaları ABD Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Konseyinde Ermeni iddialarını içeren tasarıyı kabul etmesinin ardından süreç istenen şekilde ilerletilememiştir. Türkiye açısından sürecin işletilebilmesi Ermenistan'ın soykırım iddialarını uluslararası alana taşımaması, konunun uzmanlardan oluşan bir tarih komisyonu tarafından tüm yönleriyle araştırılması ve arşivlerin araştırmaya açılması, Ermenistan'ın Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tanıdığını ilan etmesi ve Karabağ sorunun çözümüne ilişkin olarak Ermenistan'ın adım atmasına bağlanmıştır. Türkiye bu süreçte sorunların barışçıl ve diplomatik yollardan çözümü noktasında adım atmıştır (Kasım, 2010).

Türkiye'nin en uluslararası alanda karşılaştığı en önemli sorunlardan biri olan Ermeni meselesinde ilişkilerin normalleştirilmesi ve sorunun çözümüne yönelik başlattığı girişimle uluslararası alanda ilgi gören yeni aktif ve çok boyutlu dış politika anlayışını devam ettirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Nisan 2005'te Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Ermenistan Cumhurbaşkanı Robert Kocaryan'a gönderdiği mektupla iki bağımsız tarih komisyonu kurulması teklifi uzun dönemde sorunun çözümüne ilişkin olarak önemli bir araç olarak görülebilir. Ermenistan açısından ise "soykırım meselesi" itiraz kabul etmez" ve "tartışılmaz" bir mesele olarak algılanmaktadır. Bu çerçevede Ermenistan komisyon önerisine sıcak bakmamıştır. İki ülke arasında imzalanan protokollerin hayat geçirilebilmesi için meclis onayından geçmesi şartı bulunmaktadır. Her iki ülke açısından imzalanan protokol farklı beklentiler oluşturmuştur. Türkiye bağımsız tarih komisyonu kurularak Ermeni iddialarının araştırılması konusu öncelikli konu olarak görürken, Ermenistan diplomatik ilişkilerin tesis edilmesini ve ekonomik açıdan çok önemli olan sınırların açılmasını beklemektedir (Görgülü, Iskandaryan Minasyan, 2010:13).

Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkilerini normalleştirme süreci Azerbaycan açısından bazı endişeleri oluşturmuştur. Azerbaycan yönetimi Türkiye'nin Ermenistan ile başlattığı diplomatik ilişkileri normalleştirme sürecinin Azerbaycan'ın çıkarlarını zedelediğini ve Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini olumsuz yönde etkileyeceğini belirtmiştir. Başbakan Erdoğan Bakü'ye gerçekleştirdiği ziyarette Azerbaycan Meclisinde yaptığı konuşmada Dağlık Karabağ sorunu çözülmeden Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesinde ilerleme kaydedilemeyeceğini söyleyerek Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinde yükselen tansiyonu düşürmeye çalışmıştır (Ş.Kardaş, 2001a:66-67). Azerbaycan, Karabağ sorunu çözülmeden Türkiye-Ermenistan sınırlarının açılmasının Türkiye-Azerbaycan ilişkilerini olumsuz yönde etkileyeceğini ve mevcut durumun Karabağ sorununun çözümünde Ermenistan'ı geri adım atmaya zorlayacağını düşünmektedir (Görgülü, 2008:9).

Türkiye Ermenistan ile ilişkilerini normalleştirme sürecinde stratejik kültürünün ana paradigmasında yer alan diplomasi ve çatışmaların önlenmesine yönelik olarak sorunların barışçıl yollardan çözümü seçeneği paralelinde hareket etmiştir. Geçmişten gelen sorunların ve güvenlik endişelerinin tamamen ortadan kaldırılması mümkün olmayabilir ancak Türkiye'nin barışçıl ve diplomatik girişimleri muhtemel çatışma ya da krizlerin önlenmesine yönelik bir çaba olarak okunabilir. Türkiye eleştiri konusu olan komşuluk ilişkilerinde çok boyutlu ve aktif dış politika anlayışı temelinde "komşularla sıfır sorun" idealinde adımlar attıkça, gerek uluslararası kamuoyunda olumlu tepkiler almıştır gerekse bölgesel alanda işbirliğini alanını genişletmiştir. Ermenistan'ın Karabağ sorununda Minsk grubunun daha aktif bir rol oynaması gerektiğini savunan Türkiye sorunun uluslararası hukuk normları temelinde ve uluslararası örgütlerin daha aktif tutum benimsemeleriyle çözümünü savunmuştur.

Bu bağlamda Türkiye ile Ermenistan arasında imzalanan protokoller iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesi açısından önemli bir dış politika enstrümanıdır. Koşulların oluşturulması durumunda etkili olarak kullanılacak bir norm olarak kabul edilebilir. Sürecin sağlıklı olarak işletilebilmesi Karabağ sorunun uluslararası hukuk temelinde kalıcı olarak çözülmesi ile ilişkilidir. Bu bağlamda Türkiye Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesine yönelik olarak imzalanan protokoller önemli bir dönüşümü ifade etmektedir. Bu çerçevede oluşan toplumsal beklentilerin de dikkate alınması diğer

önemli bir hususu işaret etmektedir. “Toplumsal taleplerin dikkate alınması normalleşme sürecinin meşruiyeti açısından gerekli bir durum” olarak görülebilir (Aras, 2010c). Türkiye Ermenistan ile ilişkilerinde normalleşmeyi sağlamayı amaçlayan protokollerin imzalanması ile uluslararası alanda kronikleşen sorunlarına ortak akıl ve çıkarları ile hareket eden bir işbirliği, uzlaşma ve diyalog dilini geliştirmiştir (Öztürk, 2010:289). Türkiye bu yaklaşımı ile sorunları en aza indirmeyi ve “maksimum çıkara” ulaşmayı hedeflemiştir.

Ahmet Davutoğlu Harvard Üniversitesi’ne bağlı John F. Kennedy School’da gerçekleştirdiği bir konuşmada Ermenistan’la imzalanan protokollere ilişkin olarak Türkiye’nin var olan statükoyu değiştirmeye çalıştığını ve Kafkaslarda Ermenistan ile yeni bir dönem başlatmak istediğini belirtmiştir. Davutoğlu konuşmasında;

“Biz Ermenistan’la ilişkilerimizde 3 seviyeli normalleşme olması amacındaydık. Birincisi; Türkiye ile Ermenistan arasındaki normalleşmeyi dünyanın her tarafında sağlamak. Sadece Türkiye-Ermenistan arasında değil; Boston, California, Arjantin, Paris gibi, her nerede Türkler ve Ermeniler yaşıyorsa oralarda iki toplum arasında barışı tesis etmek. Bu iki millet 4. yüzyıldan itibaren birlikte yaşamaya başlamıştır. 19. yüzyıla kadar Bu iki millet arasında bir ırk ayrımı olduğunu göremezsiniz. Hiçbir Türk şehrinde Ermeni gettosu göremezsiniz. Öncelikle Ermeniler bizim kapı komşumuzdur. Evet, biz bir acı yaşadık. Ve biz bu acıyı paylaşmaya hazırız. Ancak birileri bizi soykırım ile suçlar ya da 100 yıldır inkar etmekle itham ederse, aynı yıllarda Türklerin, Kafkaslarda ve Balkanlar’da yaşamış oldukları nedir? Bugün neden Türkiye’de kendi ülkelerinde olduklarından daha fazla Boşnak, Gürcü, Arnavut var? Çünkü onlar da aynı şeyleri yaşadıkları için Türkiye’ye göç etmek zorunda kaldılar. Ancak biz bugün Balkan milletlerini suçlamıyoruz. Biz bugün Rusları Kafkaslar’da Abazalara, Çeçenlere neden baskı yaptınız diye suçlamıyoruz. Tüm Ahıska Türkleri Stalin döneminde vatanlarından sürgün edildi. Ancak biz Rusları soykırım yapmakla suçlamadık. Çünkü bunlar geçti ve biz bugün bu sıkıntıları paylaşmaya hazırız. Herkes birbirinin bölgesine saygı göstermeli. Ermenistan ve Azerbaycan ilişkilerinin de normalleşmesi gerekiyor. Bu iki millet arasında normalleşme sağlanamaz ise bir ayaklı işbirliği olmuş olur. Ermenistan bölgede barışı tesis etmek istiyorsa eğer Azerbaycan ile barış yapmalı. Yüzde 20’sini işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çıkmalı” (Kalaycı, 2010).

diyerek imzalanan protokollerin hayata geçirilebilmesi için Ermenistan tarafının atması gereken adımların beklendiğine vurgu yapmıştır. Bu bağlamda yeni dönemde Türkiye’nin Ermenistan ile ilişkilerinde geldiği nokta Azerbaycan politikaları açısından takip etmesi gereken dengeyi işaret etmektedir. Türkiye her ortamda Azerbaycan ile Ermenistan arasında Karabağ sorununda ilerleme kaydedilmedikçe sınırlarını Ermenistan’a açmayacağını duyururken, özellikle diasporanın Ermenistan üzerindeki etkisini azaltarak Ermenistan karar alıcılarının protokollerin uygulanması noktasında

Karabağ sorununa çözüm arayışlarına katkı sağlamasını beklemiştir. Türkiye'nin Davutoğlu'nun deyimi ile "barış havzası" oluşturma isteği Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde gerçekleşecek normalleşme ile önemli bir ivme kazanacaktır.

Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkilerinde ilerleme kaydetmemesi Türkiye'nin barış kuşağı/havzası oluşturma düşüncesini sorgulanır hale getirebilir. Bu bağlamda Türkiye'nin kalıcı barış ve istikrar açısından bölgesel sorunların çözümünde aktif tutumunu devam ettirmesi gerekmektedir. Türkiye bölgede işbirliği ve diyalog ortamına katkı sağlayacağı düşüncesi ile Ermenistan ile ilişkilerini normalleştirmek istemektedir. Türkiye'nin zor olan süreci tamamlaması ve Ermenistan ile olan ilişkilerini normalleştirilmesi halinde Türkiye'nin bölgesel güç konumu daha da güçlenmiş olacak ve bölgesel ve küresel alanda inandırıcılığı da artacaktır (Aras ve Özbay, 2009:7).

4.3.1.5. Gürcistan

Kafkasya'da diğer bir önemli ülke olan Gürcistan Türkiye açısından önemli bir stratejik noktada bulunmaktadır. 1991 yılında SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını ilan eden Gürcistan'ı Türkiye 16 Aralık 1991 tarihinde tanıdığını ilan etmiştir. Tarihsel süreçte Türkiye-Gürcistan ilişkilerinde sorun yaşanmamıştır. Türkiye Gürcistan'ın sorunları karşısında Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü savunmuş ve Kafkasya'da barış ve istikrarın sağlanması açısından Gürcistan'ın iç istikrarının önemine vurgu yapmıştır. Abhazya ve Güney Osetya ile Acara Özerk Bölgesi Gürcistan'ın güvenlik algısında önemli bir gündem oluşturmaktadır. Abhazya ve Güney Osetya tek taraflı olarak Gürcistan'dan bağımsızlığını ilan etse de tanınma noktasında başarılı olamamıştır. Türkiye de Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanımamıştır. Türkiye sorunların barışçıl yollardan çözümünü savunmuştur.

11 Eylül saldırıları Kafkasya'nın jeopolitik önemini önemli ölçüde artırmıştır. ABD'nin Afganistan operasyonlarında Gürcistan ve Azerbaycan kritik öneme sahip birer ülke konumuna gelmiştir. Bu süreçte iki ülke ile askeri ilişkilerini artıran ABD ile birlikte Türkiye de Gürcistan'la askeri ilişkilerini geliştirmiştir. Bu bağlamda Gürcistan'ın barış ve istikrarı Türkiye'nin Kafkasya politikaları açısından oldukça önemlidir. Türkiye bölgedeki tansiyonun düşürülmesi ve barış ve istikrarın sağlanmasında önemli rol oynayabilir (Cornell, 2003).

Ahmet Davutoğlu Gürcistan'da yayımlanan Rezonansi Gazetesinde 7 Eylül 2009 tarihinde yayımlanan makalesinde Türkiye-Gürcistan ilişkilerini Şu Şekilde özetlemiŐtir.

“Türkiye ve Gürcistan, yakın komşuluk ilişkileri içerisinde iki modern devlet... Bugün ilişkilerimizin ulaştığı seviye, ticaret hacmimizdeki istikrarlı artış, başarıyla hayata geçirdiğimiz ikili ve bölgesel işbirliği projeleri hakkında pek çok olumlu Şey söylenmekte ve yazılmaktadır. Ancak, Türkiye ve Gürcistan arasındaki yakınlığı tanımlarken, uluslararası ilişkilerde devletlerarası ilişkilerin düzeyini göstermekte istifade edilen bu tür göstergelerin ötesinde bir anlayışa ihtiyaç duyulduğunu düşünüyorum. Zira Türkiye ve Gürcistan arasındaki ilişkiler gücünü, sadece bu tür somut verilerden değil, halklarımızın yüzyıllar boyunca yan yana, hatta iç içe yaşamış olmasından almaktadır.

Gerçekten de halklarımız arasındaki temas ve ilişkiler çok eskilere dayanmaktadır. Kraliçe Tamara döneminde Anadolu'daki Gürcistan varlığı, bilahare Osmanlı İmparatorluğu döneminde, bugün Türkiye ve Gürcistan topraklarında yer alan geniş bir bölgeyi içeren Çıldır Eyaleti ile ölkelerimiz arasında bir köprü vazifesi gören Ahıska Türkleri hatırlandığında, Türkiye ve Gürcistan arasındaki köklü tarihi daha iyi anlamamız mümkün olmaktadır. Topraklarımızda yer alan, birbirimize ait zengin kültürel miras ise bu tarihi yakınlığımızın somut göstergeleri olarak bugün ziyaretçilerinin hayranlığını kazanmaktadır.

Bugün hala Türkiye'de pek çok kiŐinin Gürcü kökeninden, Gürcistan'da ise pek çok kiŐinin Türk ve/veya Müslüman kimliğinden söz edilebilmesi, aramızdaki yakın bağı kaybetmediğimizi göstermektedir. Bu etnik zenginlik, ilişkilerimize güç katmaktadır” (http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-rezonansi-gazetesinde-gurcistan-7_09_2009-tarihinde-yayimlanan-makalesi.tr.mfa, 07.07.2010).

Türkiye Gürcistan'la siyasi, askeri ve ekonomik alanlarında yakın işbirliği olmuştur. Türkiye Gürcistan'ın NATO üyeliğini desteklemiş ve Gürcistan'ı askeri açından yardımda bulunmuştur. Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı projesi Gürcistan'ın enerji koridorunda kritik bir role sahip olmasını sağlamıştır. Türkiye ile Gürcistan arasında stratejik açından diğer bir önemli hat ise Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattıdır. Gürcistan'ın petrol ve doğalgaz nakli konusunda önemli bir rol üstlenmesi Gürcistan'ın güvenliğini de önemli bir hale getirmiştir. Enerji hatlarının yanında Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu hattı da bölge ekonomisi açısından stratejik bir öneme sahiptir. Demiryolu hattının 2012 yılında tamamlanması öngörülmektedir.

Gürcistan'da 2003 yılında yaşanan devrimin ardından 2004 yılında Ocak ayında Mikhail SaakaŐvili Devlet Başkanlığa seçilmiştir. 2008 yılında ikinci kez Devlet Başkanlığına seçilen SaakaŐvili 2008 yılı Ağustos ayında Güney Osetya'da tırmanan gerilimin ardından bölgeye müdahale kararı almıştır. Gürcistan'ın Güney Osetya'ya askeri müdahalesinin ardından Rusya Güney Osetya'da karşı saldırıya geçerek Gürcüleri Őehirden dıŐarı çıkardı. Gürcistan ile Rusya'nın yaşadığı bu kriz uluslararası

kamuoyunda büyük tepki çekti ve aktörler çatışmaların sonlandırılması için girişimlerde bulunmaya başladılar. Bu süreçte Türkiye krizin daha da büyümemesi ve çatışmaların sonlandırılması amacıyla “ritmik diplomasi” yürüterek taraflarla iletişim kurmayı başarmıştır. Başbakan Erdoğan Dışişleri Bakanı Babacan ile birlikte Rusya’ya yaptığı ani ziyarette “Kafkasya’da İstikrar ve İşbirliği Platformu” önermiştir (USAK, 2008:8-16). Türkiye bu yaklaşımı ile çatışmaların önlenmesi ve barış ve istikrarın sağlanmasına yönelik aktif tutumunu pratiğe dökmüştür.

Türkiye’nin Kafkasya’da İstikrar ve İşbirliği Platformu önerisi Brüksel’de yapılan NATO Konseyi toplantısında da desteklenmiştir. Toplantının ardından Dışişleri Bakanı Ali Babacan Türkiye’nin bölgede barış ve istikrarın sağlanması için yoğun çaba sarf edeceğini belirtmiştir (“NATO Konseyi’nden ‘Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu’na Destek Çıktı”, Milliyet, 19 Ağustos 2008). Türkiye’nin başlattığı bu girişim bölge ülkelerinde de yankı bulmuş ve Ermenistan ve Azerbaycan tarafından da desteklenmiştir.

Türkiye açısından Gürcistan’la ilişkilerin siyasi, ekonomik ve kültürel boyutları bulunmaktadır. Gürcistan Kafkasya’da barış ve istikrar açısından kilit konumdadır. Bir bakıma Türkiye’nin Kafkaslara giriş kapısı olarak görülebilir. Gürcistan’ın iç siyasi sorunlarına uluslararası hukuk ve örgütler nezdinde kalıcı barış ve istikrarın sağlanması açısından gerçekleştirilen girişimler Türkiye’nin bölgede şiddet ve çatışmaların önlenmesi ve kalıcı barışın sağlanmasına yönelik politikalarıyla örtüşmektedir. Bu bağlamda Türkiye Gürcistan’ın toprak bütünlüğünü savunmuş, gerek enerji hatları ile gerekse NATO üyeliğine verdiği destekle Gürcistan’ın Batı ile entegrasyonunda önemli bir rol oynamıştır. “[B]unu Türkiye’nin coğrafi konumundan kaynaklanan köprü olma özelliğiyle, ABD ve Avrupa’yla büyük ölçüde uyumlu olan dış politika yönelimi sağlamıştır” (Çaman, 2006:206).

Öte yandan Türkiye’nin Ermenistan’la sorunlu ilişkileri ve sınırların kapalı olması bölgenin enerji hatlarının yönünü belirlemiştir. Bu süreçte Gürcistan Türkiye ile olan iyi komşuluk ilişkilerinin de etkisiyle oluşan enerji koridorunda kilit ülkelere biri haline gelmiştir. Enerji politikalarında Rusya’ya bağımlılığı azaltmaya çalışan AB ülkeleri açısından da Gürcistan’ın barış ve istikrarı önemli bir boyut kazanmıştır. Türkiye’nin Gürcistan ile ilişkilerinde diğer bir boyut tarihsel, kültürel ve akrabalık ilişkileridir.

Türkiye bu perspektifte geçmiş tarihi ve kültürel ilişkileri paylaştığı komşu ülkesi ile olumlu ilişkiler geliştirmiştir.

4.3.1.6. Yunanistan

Türkiye'nin dış politika sorunlarından en önemlilerinden biri de Yunanistan ile olan ilişkileridir. Ege denizinde karasuları, kıta sahanlığı, hava sahası, On iki Adalar, Batı Trakya ve Kıbrıs başta olmak üzere yaşanan güvenlik sorunları iki komşu ülkeyi tarihsel süreçte karşı karşıya getirmiştir. İki ülke arasındaki diyalog eksikliğinin de etkisiyle gerilim ve donuk ilişki dönemi 1999 yılında terör örgütü başının yakalanması ve 17 Ağustos Marmara depreminin ardından yapılan yardımlarla yeni bir sürece girmiştir. Bu dönemle birlikte iki ülke arasında oluşturulmaya çalışılan “düşmanlık” algısı kaldırılmaya çalışılırken iki ülke arasında diyalog ve işbirliğini güçlendirici adımlar atılmaya başlanmıştır. “Afet diplomasisi” iki ülke arasında yakınlaşma ve yumuşama dönemini başlatmıştır (Ganapati ve diğ, 2010).

Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde yumuşama döneminde iki ülkenin Dışişleri Bakanları Yorgo Papandreu ve İsmail Cem'in dostluk ilişkisi önemli bir etki yapmıştır. İki ülke Bakanlarının karşılıklı ziyaretleri ve sorunlara uzlaşa ve diyalog çerçevesinde çözüm getirme çabaları Türk-Yunan ilişkilerinin geleneksel karşıtlık tutumundan uzaklaşmasını sağlamıştır. İsmail Cem'e göre bu ilişki iki ülke arasındaki sorunların çözümünde koşulları ve fırsatları doğru değerlendirmiş ve Yunanistan'ın Türkiye karşıtlığı tutumundan vazgeçmesine neden olmuştur (Cem, 2004:169). Bu bağlamda İsmail Cem döneminde Yunanistan ile kurulan ilişki yeni dönemde sağlanan ilerleme ve diyalog ortamının arka planını oluşturmuştur.

Türkiye'nin 1999 yılında AB'den aday ülke statüsünün elde etmesi Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin seyrini olumlu yönde etkilemiştir. 1999 yılından itibaren Türk-Yunan ilişkilerinde çatışmaları azaltıcı bir dönem başlamıştır. Türkiye'nin AB üyeliğine yaklaşması iki ülkeyi aynı çatı altında yakınlaşmaya yöneltmiştir. AB faktörü olarak iki ülke arasında alternatif politikalar üretmiş ve AB fonları ile yürütülen projeler ile birlikte Türk ve Yunan toplumları arasındaki kültürel ve sosyal diyalog genişlemiştir (Rumelili, 2007:118; Kutlay, 2009:114). 1999 yılında yaşanan depremlerde iki ülkenin birbirine yaptığı karşılıklı yardımlarla ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır (Bahçeli, 2000:147). Depremlerin ardından Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan bu

yumuşama ve yakınlaşma dönemini iki ülke toplumlarının barış ve dostluk isteğinin bir sonucu olarak ta görmek mümkündür. Bu argümana göre toplumların barış ve kardeşlik talebi iki ülke aktörleri tarafından benimsenmiş ve düşmanlık politikaları yerine toplumların talep ve beklentisi olan barış ve diyalog stratejisi uygulanmıştır (Gündoğdu, 2001:106).

Son dönemde Türkiye ile Yunanistan arasında Dışişleri Bakanları arasında yılda bir defa gerçekleştirilen ziyaretler, Dışişleri Bakanlıkları Müsteşarları arasında Ege sorunlarına ilişkin olarak yapılan istikşafi³¹ temaslar ile Güven Artırıcı Önlemler (GAÖ) görüşmeleri ile diyalog ve işbirliği mekanizmaları kurulmuştur. Bu bağlamda Başbakan Erdoğan'ın uzun bir sürenin ardından Yunanistan'ı ziyaret eden ilk Türk Başbakan 2004 yılında Atina ve Batı Trakya'yı ziyaret etmesi ve Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün 2003 yılındaki ziyareti iki ülke ilişkilerinin gelişmesine önemli katkı sağlamıştır (<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-yunanistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, 29.10.2010).

Türkiye ile Yunanistan arasında son dönemde başlatılan diyalog ve işbirliği dönemi yeni Türk dış politikasının stratejik tercihlerinden bağımsız değildir. İki ülke arasında uzunca bir dönemdir süregelen düşmanlık ve gerginlik politikaları yerini Türkiye'nin Davutoğlu dönemi ile birlikte geliştirdiği "komşularla sıfır sorun" idealine dönüştürmüştür. Yaşanan bu dönüşüm de Davutoğlu'nun ve yeni Türk dış politika stratejisinin de temel etken olmakla birlikte uluslararası konjonktürün de sürece ivme kazandıran bir etkisi olmuştur. Bu bağlamda iki ülke arasındaki gelişen ilişkiler de karşılıklı olarak ekonomik bağımlılık ve Avrupalılaşma tercihi arka plandaki diğer etmenler olarak görülebilir (Vatansever, 2010a; Kutlay, 2009:112-116). İki ülke arasında artan ticaret hacmi ve enerji alanındaki işbirliği iki ülke arasındaki ekonomik karşılıklı bağımlılığı artırmıştır. İkinci etken olan Avrupalılaşma unsuru Yunanistan'ın AB üyeliğinden sonra Türkiye'yi AB'den uzak tutma stratejisini terk edip 1990'lardan itibaren Türkiye'nin AB içerisinde yer aldığı ve sorunların AB perspektifinde aşılması stratejisini benimsemesi ile birlikte Türkiye'nin AB sürecini şartlı desteklemesi sonucunu doğurmuştur (Evin, 2005:397-398). Türkiye'nin Davutoğlu ile birlikte benimsediği yumuşak güç strateji de iki ülke arasındaki sorunlarını tamamen çözme

³¹ Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük'te *istikşaf* kelimesinin anlamı *araştırma, açın-sama* olarak yer almaktadır. Bkz. <http://tdkterim.gov.tr/bts/>.

bile iki ülkenin çatışma ve savaş riskini ortadan kaldırdığı söylenebilir (Vatansever, 2010a).

Bu bağlamda Başbakan Erdoğan'ın 2009 yılında Papandreu'ya gönderdiği mektup Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde Türkiye'nin "komşularla sıfır sorun" politikası çerçevesinde ivme kazandırma isteğini vurgulamıştır. Türkiye'nin stratejik seçeneğinin uzlaşa ve diyalog ortamının genişletilmesi olduğunu ifade eden Erdoğan "Yunanistan ile karşılıklı saygı ve anlayış temelinde geliştirmeye çaba gösterilen ilişkilerin bölgesel barış ve istikrara da olumlu etkileri olacağını" belirtmiştir ("Erdoğan'dan Papandreu'ya Mektup", Milliyet, 04 Kasım 2009). Erdoğan'ın mektubunun ardından iki ülke arasında kurulan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi ile birlikte karşılıklı ziyaretlerde ikili anlaşmalar yapılmıştır.

Başbakan Erdoğan'ın Mayıs 2010'da Atina'ya gerçekleştirdiği ziyarette ilk defa ortak Bakanlar toplantısının gerçekleşmesi ve işbirliği konseyinin hayata geçirilmesi iki ülke arasındaki yüksek tehdit algısının yerini iyi komşuluk ilişkileri paralelinde işbirliği ve diyalog algısının aldığı söylenebilir. Bu gelişmeler iki ülke arasındaki sorunların çözümüne önemli katkı sağlayabilir. Türkiye'nin yeni dönemde kötü komşuluk ve tehdit algılamalarına dayalı sorun-odaklı yaklaşımı terk edip ekonomik ilişkileri geliştirmeyi ve güven inşa etmeyi hedefleyen yaklaşımı geleneksel Türk-Yunan ilişkilerinden farklı bir bakış açısını yansıtmıştır. Zira bu yaklaşım diğer komşu ülkeler ile yürütülen dış politika perspektifi ile de uyumluluk göstermektedir (Çakmak, 2010b).

Bu bağlamda Erdoğan'ın ziyareti iki ülke arasındaki ekonomik bağımlılığın artması ve ikili ilişkilerde yaşanan yumuşama ve diyalog ortamının genişlemesinde etkili olmuştur. İlişkilerin ilerlemesi ve sorunların çözümü noktasında diyalog ve işbirliğinin devam ettirilmesi yapıcı bir önemli rol oynamıştır. Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi'nin kurulması da iki ülke arasında geliştirilen ilişkilerin kurumsallaşması açısından önem taşımaktadır. İki ülke arasında güven inşa edici adımlar güvenlik kaygıları ve tehdit endişelerinin yerini işbirliği alanına bırakmıştır (Vatansever, 2010b).

Türkiye İsmail Cem'in Dışişleri Bakanı olduğu dönemden itibaren Yunanistan'la geliştirdiği iyi niyet ve iyi komşuluk ilişkilerine dayalı dönemi Ahmet Davutoğlu'nun "komşularla sıfır sorun" politikası ile sürdürmüştür. Türkiye Kıbrıs başta olmak üzere Yunanistan'la sorunlarında uzlaşa ve diyalog ile çatışmaları önleyici ve yapıcı ilişkiler

geliştirmeyi hedeflemiştir. Türkiye'nin bu tutumu stratejik kültürünün bir sonucu olarak okunabilir. Türkiye Yunanistan ile arasında ilişkileri engelleyen güvenlik endişeleri ve düşmanlık algısını ortadan kaldırarak yeni bir dönemi inşa etmek istemiştir. Türkiye-Yunanistan ilişkileri düşmanlık ve sıfır-toplamlı oyun yaklaşımı temelinde şekillenmiştir. 1990'lardan itibaren iki ülke Dışişleri Bakanlarının inisiyatifleri ile bir yakınlaşma dönemi başlamıştır (Tsarouhas, 2009:53). Türkiye'nin yeni dönemdeki stratejik tercihi sıfır-toplamlı gereksiz gerginlikler ve çatışmalar yerine, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkileri geliştirerek karşılıklı bağımlılık oluşturmak ve maksimum çıkar elde etmekten yana olmuştur.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki gelişen ekonomik ilişkiler açısından Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) daha fazla sinerji oluşturabilecek bir alandır. KEİ'nin kuruluş amacı da üyeleri arasında ekonomik ilişkileri geliştirilmesi vurgulamıştır. Türkiye-Yunanistan arasındaki ekonomik ilişkilerinin kurumsallaşması açısından KEİ kullanışlı bir araç olarak görülebilir (Tsarouhas, 2009:51-52).

4.3.1.7. Bulgaristan

Türkiye'nin komşuluk politikaları açısından diğer önemli bir Bakan ülkesi ise Bulgaristan'dır. Türkiye açısından Bulgaristan'ın diğer bir önemi Bulgaristan'da önemli miktarda Türk vatandaşının yaşıyor olmasıdır. 1990'ların başına kadar tek parti döneminin hâkim olması ile kapalı bir toplum yapısına sahip olan Bulgaristan'da demokratikleşme yönünde adımlar atılmaya başlandıkça Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde gelişme yaşanmaya başlanmıştır (Kut, 2000:77; Türbedar, 2010). Topraklarında yaşayan Türk azınlığa karşı asimilasyon politikalarında değişime gitmeye başlayan Bulgaristan Türkiye ile yakınlaşmaya başlamıştır. Bu bağlamda Bulgaristan'ın NATO'ya üye olmasının ardından Türkiye ile Bulgaristan güvenlik alanında müttefiklik ilişkisi kurmuştur. Türkiye Bulgaristan'la enerji ve ekonomi alanında olumlu ilişkiler geliştirmiştir. Bulgaristan Balkan ülkeleri içerisinde Türk işadamlarının tercih ettiği ikinci ülke olmuştur (Türbedar, 2010). İki ülke Başbakanlarının karşılıklı ziyaretleri ile Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde güven artırıcı gelişmeler kaydedilmiştir. Bulgaristan'ın 2007 yılında AB'ye tam üye olması ile birlikte Bulgaristan Türkiye'nin AB üyeliği perspektifinde stratejik ortağı haline gelmiştir.

4.3.2. AB, Kıbrıs ve Irak: Davutoğlu Faktörü

Türkiye son dönemde bölgesel ve küresel alanda dikkat çeken ülkelerden biri olmuştur. Türkiye'nin yeni dış politikası geleneksel çizgilerin ötesinde çok boyutlu ve aktif bir tutuma dönüşmüştür. Ahmet Davutoğlu'nun öncesinde Başbakan Dış Politika Başdanışmanlığı ardından Dışişleri Bakanlığı'na getirilmesi ile birlikte Türk dış politikası “olumlu bir jeopolitik eğilim” ve “yeni bir stratejik doktrin” geliştirmiştir (Ş. Kardaş, 2010:115).

Türk dış politikasındaki dönüşüm ile birlikte Türkiye-AB ilişkilerinde de yeni dönem başlamıştır. Türkiye 1999 yılında Helsinki Zirvesi'nde AB'ye aday ülke olarak kabul edilmesinden sonra süratli bir reform sürecine girmiştir. Kopengah siyasi kriterleri karşılama konusunda TBMM'de çıkartılmaya başlanan uyum paketleri ile Türkiye demokratikleşme, insan hakları, temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi kapsamında Anayasa ve kanunlarda kapsamlı değişiklikler gerçekleştirmiştir. 1997 yılındaki Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığını reddeden AB Türkiye'nin AB güvenliği açısından önemi ortaya çıktıkça tutumunu değiştirmiş ve aday ülke statüsünü kabul etmiştir.

1999 sonrası dönemde yakınlaşan AB-Türkiye ilişkileri Türkiye'deki ekonomik ve siyasi reform sürecini hızlandırmıştır. Türkiye'nin iç politikada yaşamaya başladığı dönüşüm dış politika davranışını da etkilemeye başlamıştır. Türkiye'nin bölgesel politikalarında daha uyumlu ve dengeli bir tutum benimsemiştir. Türkiye'nin Ortadoğu politikalarında izlediği tutum Türkiye-Suriye ilişkilerinde yaklaşmayı beraberinde getirmiştir. Güvenlik ve terör sorunları nedeniyle geliştirilemeyen ilişkiler yeni dönemde sağlanan işbirliği ve diyalog ortamının etkisiyle “stratejik işbirliği” modeline dönüşmüş, Türkiye Suriye'nin sorunlarının çözümünde arabulucu bir rol üstlenmeye başlamıştır (Öniş, 2003:87). Türkiye'nin güvenlik ve dış politika yaklaşımı bölgesel ve küresel alanda barış ve istikrarın sağlanması ve çatışmaların önlenmesi açısından önemli rol oynamıştır. Türkiye'nin bu rolü AB'nin güvenlik perspektifinde Türkiye'nin önemini ortaya koymuştur. Türkiye algısındaki bu değişim ile birlikte “1990'lı yıllarda Türkiye'yi ‘güvenlik tüketen ülke’ olarak gören AB, Türkiye'nin Irak, Yunanistan ve Suriye ile ilişkilerinde gösterdiği performans sonrası onu ‘güvenlik üreten ülke’ olarak görmeye başlamıştır” (Gözen, 2006:16).

AB'nin Türkiye'ye yaklaşımının arka planında yaşanan gelişmelerden biri de 11 Eylül saldırıdır. 11 Eylül saldırılarının ardından dünyada güvenlik algılarındaki değişim Türkiye'nin AB'nin güvenliğine sağlayacağı etkileri daha da netleştirmiştir (İnat, 2007:105). Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde kaydettiği gelişmeler Davutoğlu'nun vurguladığı "çok boyutlu" dış politika anlayışına paralellik göstermiştir. Türkiye AB üyeliği ile ABD'nin Türk dış politikasındaki etkisini dengelemeye çalışmıştır (İnat, 2007:108). Türkiye'nin ABD ile dengeli bir politika yürütebilmesi AB'ye üyeliği ile mümkün olabilecektir. Türkiye AB'ye tam üye olduğu takdirde daha fazla Avrupalılaşacak ve AB'nin reel-politik olmayan güvenlik kimliğine sahip olacaktır (Oğuzlu, 2004:100).

Türkiye'nin son dönemde AB üyeliği yolunda kırk yılda yapılanlardan daha fazla gerçekleştirdiği reformlar gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda Türkiye Avrupa ile bütünleşmede önemli mesafe kaydetmiştir. Avrupa Birliği raporlarında Türkiye'nin dış politikası ile Avrupa'nın hedeflerinin örtüştüğü belirtilmiştir. Bu yönüyle Türk dış politikasının yöneliminin Batı ile müttefikliğinin açık bir göstergesi olarak kabul edilebilir (Davutoğlu, 2010b).

Bu bağlamda Türkiye AB ilişkileri Davutoğlu vizyonunda Türkiye'nin demokratikleşmesi, özgürlüklerin genişletilmesi ve küresel bir aktör olma idealini gerçekleştirebilecek faydalı bir araç olarak algılanmıştır. Türkiye AB ilişkilerinde tam üyelik hedefi ile reform süreci başlatırken AB'nin de Türkiye'nin üyeliği ile birlikte daha etkin bir hale geleceğini öne sürmüştür. Türkiye'nin son dönemde Afganistan, Irak, Ortadoğu ve Balkanlar'da yürüttüğü diplomasi Türkiye'yi küresel ölçekte aktif bir aktör haline getirmiştir. Türkiye AB'ye tam üye olduğu takdirde AB'nin dış ve ekonomi politikaları ile bölgesel barış ve istikrar ve sosyal bütünleşmeye katkı sağlayacaktır (Erdoğan, 2011).

Ahmet Davutoğlu'na göre Türkiye ve AB ortak kaderi paylaşmaktadır. Berlin Duvarının yıkılmasının ardından siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan Avrupa ile Asya, Afrika ve Amerika ile duvarlar örülemeyeceğini düşünen Davutoğlu Türkiye'nin tarihsel ve kültürel olarak Avrupa'nın bir parçası olduğunu ve tam üyeliği halinde Türkiye'nin AB'ye sorun değil sinerji katacağını vurgulamıştır ("Turkish FM Davutoglu Says Turkey, EU Share Common Destiny",

<http://www.turkishny.com/english-news/5-english-news/16481-turkish-fm-davutoglu-says-turkey-eu-share-common-destiny>, 15.04.2010).

Türkiye'nin ulusal güvenlik algısı ve dış politikasındaki dönüşümün en önemli örneklerinden birisi de Türkiye'nin Kıbrıs sorununa ilişkin yeni yaklaşımıdır. Türkiye 2005 yılında Kıbrıs'ta yapılan BM planı referandumunu desteklemiş ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'nin referandumda "evet" oyu kullanmasını istemiştir. Referandumda KKTC evet oyu kullanırken, Güney Kıbrıs Rum Kesimi hayır oyu kullanmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin Kıbrıs politikası Türkiye'nin dış politika seçeneğinde tercih ettiği işbirliği, diyalog ve uluslararası çatışmalarda "kazan-kazan" yaklaşımının bir sonucu olarak görülebilir (Kirişçi, 2006:18). Türkiye yeni dönemde Kıbrıs politikasında yaşanan hızlı dönüşümün arka plandaki nedenlerinden biri de Türkiye'nin AB üyeliğidir. Türkiye AB ile üyelik müzakerelerine başlayabilmek ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Ada'nın tamamını temsilen AB'ye tam üye olmadan önce Kıbrıs sorunun çözümü için aktif rol oynamıştır (Çelenk, 2007:354).

Davutoğlu'na göre Türkiye'nin Kıbrıs politikası ile Doğu Akdeniz politikası arasında bir paralellik vardır. Kıbrıs sorunun kapsamlı ve adil çözümü bölgede çatışma riskini azaltacaktır. Kıbrıs sorununun çözüme kavuşturulması ile Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de etkinliği ve enerji, ticaret ve turizm potansiyelini artıracaktır. Bu bağlamda Türkiye'nin çözüm için inisiyatif alması gerekmektedir. Türkiye'nin çözüme yönelik takınacağı tutum diğer sorunlu alanlara müdahil olmayı da kolaylaştıracaktır (Davutoğlu, 2004a:41-42). Bu yönüyle Türkiye yeni dönem Kıbrıs politikası Davutoğlu'nun "bir adım önde olma" stratejisi temelinde şekillenmiştir (Zengin, 2010:356).

Türkiye'nin son dönem Irak politikası ana parametresi Irak'ın toprak bütünlüğü, iç politik istikrar ve terörle mücadelede ortak tutum olmuştur. Türkiye Irak'ta ABD müdahalesi sonrası barış ve istikrarın sağlanması amacıyla diplomatik girişimlerini artırarak Irak'taki demokratik sistemin işletilmesi için inisiyatif almıştır. Türkiye Irak'ta yapılan seçimlerde hükümet kurma çabalarına destek vermiş ve farklı kesimleri bir araya getirerek ortak payda fikrinde istikrarın sağlanmasına katkı sağlamıştır. Türkiye'nin Irak politikasında Ahmet Davutoğlu'nun gerek Danışmanlık gerekse Bakanlık döneminde ritmik diplomasisi ve karşılıklı güven inşası önemli rol oynamıştır.

“Davutoğlu anlayışının bir diğer ayırıcı özelliği, Türkiye’nin sadece Irak’ın kuzeyine değil, ülkenin bütününe yönelik bir bakış açısı geliştirmesidir. Bu bağlamda, Şii ve Sünni Araplar, Türkmenlerle beraber en az Kürt gruplar kadar dikkate alınması gereken aktörlerdir” (Oğuzlu, 2009:46).

“Davutoğlu’nun Dışışleri Bakanı olmasından sonra Türk dış politikasında en önemli gelişme, öncelikle terör sorununa bir çözüm bulmak amacıyla, ama aynı zamanda bölgede barış ve istikrarın gelişmesi amacıyla yaptığı dış politika açılımları oldu. Dış politika açılımları, özünde PKK terörünün kaynağını kurutmak, ama aynı zamanda Türkiye ile komşu ülkeler arasındaki ‘sıfır sorun’ politikasını derinleştirmek amacını güdüyordu. Bu açılımlardan başlıcaları şunlardır: Dış politikayı kısmen ilgilendiren ‘demokratikleşme açılımı’; Suriye, Irak, İnan, Pakistan ile ‘Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyleri’nin kurulması ve bu çerçevede 100’ün üzerinde anlaşmanın imzalanması; birçok ülke ile vizelerin kaldırılması; Ermenistan ile sınırın açılmasını sağlamak ve böylece ilgili sorunları çözmek amacıyla iki protokolün imzalanması; Rusya ile enerji, nükleer reaktör inşası, ticaret, turizm, vizelerin kaldırılması gibi pek çok alanda anlaşmalar imzalanması” (Gözen, 2010:119).

Bu bağlamda Türkiye’nin yeni dış politikası stratejik kültürün ana paradigması temelinde çatışmaları önlenebilir olarak algılayan, yumuşak güç kullanımı tercih ede ve tehdit üreten değil, güven ve istikrar inşa eden bir dış politika anlayışını benimsemiştir. Türkiye’nin yeni dış politika davranışında Ahmet Davutoğlu sürecinde inşasında ve dış politikanın uygulanmasında etken rol oynamıştır. Davutoğlu’nun kuramsal ve pratikteki dış politika vizyonu yeni Türk dış politikasının stratejik seçeneklerinin oluşumunda en önemli parametre olmuştur.

4.3.3. Stratejik Ortaklıkta Değişim: ABD ve İsrail

Türkiye Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında ABD ile “müttefiklik ilişkisi” yaşamıştır. İki kutuplu uluslararası sistemde Batı ittifakında yer alan Türkiye yeni dönemde bölgesel ve küresel ölçekte kendi politikalarını uygulamaya başlamıştır. Türkiye bölgesinde önemli bir aktör haline gelmiştir. Türkiye 2003 yılındaki Irak müdahalesinde ABD ile birlikte hareket etmeyerek yeni dış politika yaklaşımının bir sonucu olarak bölgesinde çatışma ve savaşların önlenmesi paralelinde girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Türkiye’nin yeni dönemdeki dış politika tercihinde ABD ile ilişkiler “müttefiklik” kavramı aynı politikaları uygulamanın ötesinde işbirliği bağlamında ele alınmaya başlamıştır. İsrail ile yaşanan Mavi Marmara krizi ile birlikte gerginleşen ilişkilerde Türkiye’nin bölge politikalarında etkinliğini artırmasının da bir etkisi olduğu söylenebilir.

1990’larda Türkiye-İsrail ilişkileri Türkiye’de karar alma sürecinde askeri ve sivil bürokratik elitlerin etkin olmasının bir sonucu olarak “stratejik ortaklık” şeklinde nitelendirilirken, 2000’li yıllarla birlikte sivil/hükümet elitlerinin karar alma sürecinde etkinliğinin artmasıyla birlikte yeniden şekillenmeye başlamıştır (Balcı, 2011a). Bu süreçte Türkiye başta askeri alanda olmak üzere ortaklık ilişkisinde olduğu İsrail ile yeni bir döneme girmiştir. Türkiye bölgesel ve küresel alanda çatışma ve savaşların önlenmesi ve barış ve istikrarın sağlanmasına yönelik olarak başlatılan girişimlerde İsrail’in tutumu karşısında tepki göstermiş ve İsrail’in güç kullanımı konusundaki tercihini eleştirmiştir. Türkiye İsrail ile sorunları bulunan ülkelerle ilgili olarak tarafları bir araya getirme yeteneği ile arabulucu rol üstlenirken bölgede barış ve istikrarın sağlanması sürecinin engellemesini istememiştir. Bu bağlamda Türkiye’nin bölgede artan etkisi Türkiye-İsrail ilişkilerini etkileyen unsurlardan biri olmuştur.

4.3.4. Yeni Dış Politika Alanları: Afrika ve Latin Amerika

Türkiye’nin yeni dış politikasının sahada genişlemesine örnek olarak Afrika ve Güney Amerika olarak gösterilebilir. Türkiye uzun yıllar boyunca ihmal ettiği bu alanlarda yeni dönemde diplomatik ilişkilerini artırmış ve bölge ülkeleri ile ikili temaslarda bulunmaya başlamıştır. Türkiye 2005 yılında başlattığı Afrika açılımı ile yeni dönemde “ihmalden stratejik ortaklığa” yeni bir ilişki tesis etmiştir. Türkiye bu dönemde Afrika’da yeni büyükelçilikler açmıştır. Başta TİKA olmak üzere bölgede insani amaçlı yoğun proje ve faaliyet yürüten Türkiye bu diplomatik girişimlerin sonucunda BM Güvenlik Konseyi Geçici Üyeliği oylamasında 53 Afrika ülkesinden 51’inin desteğini almıştır (Zengin, 2010:444). Türkiye’nin yeni dönemdeki dış politika yaklaşımı birlikte geliştirilen Afrika ülkeleri ile ilişkiler paralelinde ticaret hacmi de artmıştır. Türkiye bu dönemde Afrika Birliği’ne gözlemci üye olarak kabul edilmiştir. Türkiye’nin bölgeye yönelik olarak insani yardım amaçlı faaliyetleri ile birlikte çatışmaların önlenmesi, barış ve istikrarın sağlanması açısından devlet ve devlet dışı kuruluşlarla önemli katkı sağlamıştır.

Türkiye benzer şekilde Latin Amerika’ya yönelik olarak 2006 yılını “Latin Amerika ve Karayipler Yılı” olarak ilan etmiştir. Bu bağlamda bölge ülkeleri ile başlatılan temaslara ve anlaşmalar ile birlikte Türkiye’nin düşük yoğunlukta olan ilişkileri artmaya

başlamıştır. Artan ticaret hacmi ile birlikte Türkiye “merkez ülke” ideali bağlamında yeni dış politika alanı oluşturmuştur.

4.4. Stratejik Kültürün Dış Politikada Test Edilmesi: Örnek Olaylar

Stratejik kültür analizinde araştırmacının stratejik kültürü test edeceği örnek olayları seçimi önemli bir aşamadır. Stratejik kültür örnek olaylar farklı tekniklerle seçilebilir. Ülkeler arasındaki kültürel ve tarihsel olmayan değişkenler benzer olduğunu, tarihsel ve kültürel değişkenlerin devletlerarasında değişkenlik gösterdiklerini savunanlar karşılaştırmalı örnek olay yöntemini kullanmaktadırlar (Johnston, 1995b:55). Türkiye'nin stratejik kültürünün test edilmesinde ise oluşan stratejik kültürün paradigmalarına uyan örnek olaylar seçilmiştir. Türkiye dış politika davranışında stratejik kültürün önemli ölçüde izlerini taşımaktadır. Dolayısıyla seçilen örnek olaylar stratejik kültürün paradigmalarının pratikteki uygulamaları olarak görülebilir.

4.4.1. Çatışmaların Önlenebilirliğine Dair Bir Düşünce: Medeniyetler İttifakı Projesi

Türkiye'nin stratejik kültürünün özelliklerini yansıtan yeni Türk dış politikasının uygulamadaki en iyi örneklerinden biri olarak Medeniyetler İttifakı projesi gösterilebilir. Türkiye'nin stratejik kültürünün ana paradigmasındaki ilk boyut savaş ve çatışmaları önlenebilir bir olgu olduğudur. Savaş ve çatışmalar beklenen kaçınılmaz bir durum olmaktan öte diplomatik seçenekler ile önlenebilir beklenmedik bir kavram olarak algılandığından stratejik seçenekler diplomasi temelinde şekillenmiştir. Davutoğlu'na göre bu süreci pekiştirecek olan tarihsel ve kültürel derinliktir. Bu bağlamda yeni Türk dış politikasında stratejik tercihler stratejik, tarihsel ve kültürel derinlikleri kesiştirmiştir.

İspanya'da 2004 yılında Madrid'de El-Kaide tarafından gerçekleştirilen terör eylemlerinde 191 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu saldırıların üç gün sonrasında gerçekleştirilen seçimleri Luis Rodriguez Zapatero kazanmış ve terörle mücadelede şiddet yerine diyalog temelli yeni bir süreci başlatmıştır. Yeni dönemde Zapatero Irak'taki İspanyol askerlerinin çekileceğini açıklamış ve 21 Ekim 2004 tarihinde BM Genel Kurulunda yaptığı konuşmada Medeniyetler İttifakı projesini önermiştir. Temmuz 2005'te BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın önerisi doğrultusunda Zapatero

ittifak konusunda Türkiye'ye ortaklık önerisinde bulunmuştur. Başbakan Erdoğan'ın ittifak projesinin ortak başkanlık teklifini kabulünün ardından BM 14 Temmuz 2005 tarihinde Medeniyetler İttifakı girişimin başladığını ilan etmiştir. Medeniyetler İttifakı ilk toplantısını 27-29 Kasım 2005 tarihlerinde İspanya'nın Palma de Mallorca kentinde gerçekleştirmiştir. Toplantıda Türkiye terörle mücadelede diyalog eksikliğine işaret ederek çatışmaların önlenmesinde işbirliği ve diyalogun önemine vurgu yapmıştır (Balcı, 2006). Abdullah Gül'e göre Medeniyetler İttifakı projesi dünyada devam eden gerilim ve krizleri önleyen mekanizma görevi üstlenecek bir projedir (Gül, 2007:586).

2005 yılı Eylül ayında farklı ülkelerden bilim adamı ve devlet adamlarının katılımıyla Üst-Düzy Akil Adamlar Gurubu (Yüksek Düzyeli Grup) oluşturulmuştur. Grubun eşbaşkanlığına Prof.Dr. Mehmet Aydın ile Barış Kültürü Vakfı Başkanı UNESCO Eski Genel Müdürü Prof. Federico Mayor getirilmiştir. Medeniyetler İttifakı ikinci toplantısı 25-28 Şubat 2006 tarihleri arasında Katar'ın Doha kentinde, üçüncü toplantısını Mayıs 2006'da Dakar'da, dördüncü toplantısı 13-15 Kasım 2006 tarihlerinde İstanbul'da yapılmıştır.

11 Eylül saldırılarının ardından oluşan güvenlik temelli uluslararası ortam diyalog oluşturma çabalarını ivme katmıştır. Bu bağlamda Türkiye ve İspanya'nın katkıları ile ortaya çıkan Medeniyetler İttifakı projesi uluslararası alanda oluşan tehdit ve endişe ortamında yeni bir diyalog sürecini oluşturmayı hedeflemiştir. Bu süreçte İspanya diyalog sürecinde merkezi bir rol üstlenme ve Irak işgalinin dışında kalma politikasını benimserken, Türkiye ittifakın AB müzakere sürecine olumlu bir katkı yapacağını beklemiştir (Köse, 2009:89). Medeniyetler İttifakı projesi ile ayrıca İspanya terörizmle mücadele konusunda destek ararken, Türkiye uluslararası alanda stratejik prestij sağlamayı amaçlamıştır (Balcı ve Miş, 2008:401).

Ahmet Davutoğlu'nun ittifak projesine ilişkin çabaları ile birlikte Türkiye'nin diğer stratejik aktörleri de projeyi önemli bir diyalog projesi olarak algılamışlardır. Bu proje ile birlikte Türkiye, Samuel P. Huntington (1993)'un ortaya attığı medeniyetler çatışması iddiasının aksine bir ittifak ideali ortaya koymuştur (T. Kardaş, 2009; Hansen, Mesoy ve T. Kardaş, 2009). 2005 yılında BM zirvesinde Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ile İspanya Başbakanı J.L.R. Zapatero tarafından ortaya konulan Medeniyetler İttifakı projesi Türkiye'nin stratejik kültürünün dış politikasını

etkilediğinin en ideal örneklerinden biri olarak kabul edilebilir. İttifak kültürler ve dinler arası diyalog ve işbirliği kurmak amacıyla kurulmuştur. İttifakta İspanya ile birlikte Türkiye'nin eşbaşkanlık yapmasının sembolik anlamı reel politik stratejik kültürün en önemli özelliği olan çatışmaların kaçınılmaz olduğu fikrine karşı medeniyetler arasındaki farklılıkların çatışma değil ittifak oluşturabileceği iddiasıdır. Bu bağlamda medeniyetler ortak kültür, tarih ve miras paylaşımına aracı olabilirler. Projenin öncesinde Türkiye'de medeniyetler buluşması adı altında başlatılan girişimin ardından "Medeniyetler İttifakı" adı altında oluşturulan ittifak projesi terörizmle ortak mücadele konusunda daha fazla işbirliğinin ön plana çıkması nedeniyle daha stratejik bir kavram olarak görünüyor (Erdoğan, 2005).

Proje kapsamında Devlet Bakanı Prof.Dr. Mehmet Aydın ve UNESCO eski Genel Direktörü Federico Mayor'un eşbaşkanlığında Medeniyetler İttifakı Yüksek Düzeyli Grubu 2006 yılının Kasım ayında İstanbul'da toplanmış ve bir rapor yayınlamıştır. Raporda medeniyetlerin çatışması tezine karşı şu fikirler ön plana çıkmıştır;

“ ‘Medeniyetler çatışması’ teorisinin yarattığı endişe ve karışıklık, ne yazık ki dünyanın aslında karşı karşıya olduğu ciddi durumun gerçek niteliği hakkındaki tartışmayı saptırmıştır. Kültürler arasındaki ilişkilerin tarihi yalnızca savaş ve çatışmalardan ibaret değildir. Bu tarih, yüzyıllardır süregelen yapıcı alış-verişleri, olumlu etkileşimleri ve barışçıl birliktelikleri de içermektedir. Ayrıca, yapısal olarak değişken ve farklı toplumları, katı ve kategorik medeniyet kavramları temelinde sınıflandırmaya çalışmak kimlik, motivasyon ve davranış gibi meselelerin daha aydınlatıcı yollardan anlaşılmasına mani olmaktadır. Bu tip kültürel kategoriler yerine, güçlü ve güçsüz, zengin ve fakir gibi ayrımlar ya da farklı politik gruplar, sınıflar, meslekler ve uluslar arasındaki farklar üzerinde durmak daha aydınlatıcı olacaktır. Esasında sözü edilen bu kültürel kalıplar zaten kutuplaşmış görüşleri daha da kemikleştirmektedir. Daha da kötüsü, kültürlerin önlenemez bir çatışmaya doğru gitmekte olduklarını iddia eden yanıltıcı görüşleri yaygınlaştıran bu kalıplar, müzakere edilebilir ihtilafların, görünüşte başa çıkılmaz bir hâl alan ve kamuoyunun da ilgisini çeken kimlik temelli çatışmalara dönüşmesine de katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle, toplumlar arasında düşmanlığın ve güvensizliğin yerleşmesine neden olan söz konusu kalıpları ve yanlış anlamaları bertaraf etmek zorunlu hale gelmiştir.” (Birleşmiş Milletler, 2006).

Başbakan Erdoğan 28-29 Mayıs 2010 tarihlerinde Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde gerçekleştirilen Medeniyetler İttifakı Üçüncü Forumu'nda yaptığı konuşmada şu cümleleri ile Türkiye'nin stratejik kültürünün "önlenebilir savaş ve çatışma" konsepti çerçevesinde Medeniyetler İttifakı projesinin önemini vurgulamıştır;

“Burada bulunan herkes, hepimiz, yeryüzünün var olan sorunlarını ve yeryüzünü bekleyen sorunları çok yakından biliyor ve tanıyoruz. Küresel bir finans krizinin içinden geçiyoruz. Yoksulluk ve gelir dağılımında eşitsizlik gibi yine küresel boyutta büyük bir sorun var. Nükleer silahlar, kitle imha silahları, ölçsüz silahlanma aynı şekilde geleceğimizi tehdit ediyor. Uluslararası boyuttaki terörizm, insan kaçakçılığı, uyuşturucu trafiği, küresel ısınma, çevre kirliliği, susuzluk diğer tehditler. Tüm bu tehditleri biliyoruz değerli dostlarım. Tüm bu tehditleri ve somut neticelerini görüyoruz. Ancak, görülmeyen, görülmek istenmeyen, sinsi bir şekilde büyüyen ve en az tüm bu tehditlerin tamamı kadar geleceğimizi tehdit eden bir başka tehlike var. Önyargılar, ön kabuller, hoşgörüsüzlük, birbirine karşı tahammülsüzlük, ayrımcılık. Kısacası, medeniyetlerin kutuplaşmasını, hatta çatışmasını tetikleyen, buna zemin hazırlayan bir zihniyet dalgasına şahit oluyoruz. Dünya küçüldükçe büyüyen böylesi bir tehdide dikkat çekmek için buradayız. Biz bugün, hem bu tehlikeye karşı durmak, hem de bu tehlikenin ortadan kaldırılmasının mümkün olduğunu tüm dünyaya göstermek için buradayız, Brezilya'dayız, Rio'dayız” (“Medeniyetler İttifakı Forumu Başladı”, 28.05.2010, Sabah).

Medeniyetler İttifakı projesi 11 Eylül sonrası değişen dünya şartlarında ön çıkan terör kaygılarına karşı farklılaşmanın çatışmaya dönüşmesini önlemeyi amaçlayan bir proje olarak görülebilir. 11 Eylül saldırılarının ardından dünyada terör algısında oluşan ötekileştirme ve güvenlik eksenli dünya düzenine karşı, farklı din, kültür ve geleneklere sahip toplumların tehdit olarak algılanmaması gerektiği ve bu farklılıkların coğrafi olarak yakınlaştıkça çatışmaların artacağı beklentisinin kurgu olduğu fikri ittifakın öne çıkan amaçları olarak görülebilir. Bu bağlamda güvenlik kavramı tehdit ve çatışma düzeyinde ele alınırken, ittifakın kolektif bir güvenlik anlayışına yöneldiği söylenebilir.

Ali Balcı'ya göre ise Medeniyetler İttifakı projesinin amacı çatışmaların önlenmesi ve diyalog ortamının sağlanması olsa da ittifakın yürürlükte kalması çatışmaların varlığına ve devam etmesine bağlıdır. Bu durum yeni bir ikilemi beraberinde getirmektedir. Oluşan ikileme göre daha fazla çatışma tehdidi ve riski dünyaya yayıldıkça daha fazla ittifak ihtiyacı ortaya çıkacaktır (Balcı, 2009a:103). Projenin sadece iki medeniyete indirgenmiş olması ittifakın bir sorunsalını oluşturmuştur. Projede baskın aktör olan İspanya ve Türkiye'nin kendi politikalarının ön planda olması diğer bir eleştiri konusudur. Projenin özellikle Ortadoğu ülkelerinden de beklenen desteği görememesi uygulanabilirliği konusundaki endişeleri de artırmıştır. Bu yönüyle ittifak projesi Türkiye'nin “etkin güç” olma ideali açısından bir araç olarak görülebilir (Balcı, 2009b).

Stratejik kültür paradigmasında çatışmaların oluşması olasılığı, düşmanın yapısı ve güç kullanımına ilişkin yüksek düzeyde reel politik politikalar sonucunda savaş ve çatışma sonucunu doğurur. Türkiye'nin Medeniyetler İttifakı projesindeki aktif rolü çatışmaların

önlenmesi ve kalıcı barış ve istikrarın sağlanmasındaki kilit konumunu güçlendirmiştir (Kılınç, 2009:61). Bu yönüyle Medeniyetler İttifakı projesi ve projede eşbaşkanlık yapan Türkiye'nin rolü savaş ve çatışma ortamının önlenmesine yönelik olarak stratejik kültürün paradigmasındaki düzeyleri düşük seviyede tutmak ve savaş ve çatışmaları kaçınılmaz olarak görmek yerine işbirliği ve diyalog temelinde kolektif bir güvenlik anlayışı ile önlenebilir bir olgu olduğunu benimseyen bir stratejik kültürün sonucu olarak görülebilir.

4.4.2. Tehdit Algılamalarında Yeni Yaklaşım ve Komşularla Sıfır Problem İdeali: Bir Örnekleme Olarak Suriye ile Başlayan 'Sınırsız' İşbirliği Dönemi

Türkiye'nin stratejik kültürü çatışmaların ve savaşların önlenebilir olduğu fikri temelinde şekillenmiştir. Bu bağlamda Türkiye dış politika davranışında komşu ülkeleri ile olan sorunlarının çözümünde iyi niyet ve iyi komşuluk ilişkileri temelinde yeni bir vizyon geliştirmiştir. Davutoğlu'nun söylemleştirdiği ve Türk dış politikasında karar alıcıların paylaştığı yeni normu "komşularla sıfır sorun" politikası Türkiye'nin yeni dönemde komşu ülkeler ile olan ilişkilerinin temel paradigması olmuştur. Türkiye'nin komşu ülkelere yönelik yeni dış politika anlayışını "hegemonik bir rol" olarak tanımlamak doğru olmayacaktır Türkiye'nin yeni dış politika yaklaşımı bölgede barış ve istikrarın sağlanmasını amaçlamıştır. Paylaşılan bu dış politika anlayışı ile birlikte karar alıcı aktörlerin özgüvenleri artmış ve komşu ülkelerle barışa yönelik adımlar atılmıştır. Türkiye artık Avrupa, Afrika, Ortadoğu ve diğer bölge liderlerini ağırlayan, sorunların ve çatışmaların önlenmesine yönelik inisiyatiflerde buluşturabilen bir ülke konuma gelmiştir (Aras ve Görener, 2010:84).

Bu bağlamda Türkiye-Suriye ilişkileri iyi komşuluk ve "sıfır sorun" ideali açısından önemli gelişmeler kaydetmiştir. Türkiye'nin en uzun kara sınıra sahip olduğu Suriye ile olan ilişkileri oldukça sınırlı kalmış, ilişkiler güvenlik boyutundaki tehditler ve yaşanan su sorunları temelinde şekillenmiştir (Arı, 2001a:434-436). Geçmiş dönemlerde iki ülke birçok kez savaşın eşiğine gelmiş, iki ülke arasında yaşanan ilişkileri "tarihsel olarak kimlik, sınır, ideoloji ve Soğuk Savaş saflaşması, Kürtler, su ve İsrail ile ilgili gerilimler" belirlemiştir (Fuller, 2008:177). İki ülke arasındaki ilişkilerin seyrinde tarihsel süreçte kimliklerin oluşturduğu karşıt düşünsel yapının yanı sıra yönetici elitlerin dünya görüşleri ve kimlik algıları da bölgesel dış politika davranışının

arkasında engellerin başlıca kaynağını oluşturmuştur. Ortaya çıkan bu tehdit yapısı ve düşman algısı aktörlerin iç politika meşruiyetlerini sağlayan bir araç olarak ta kullanılmıştır (Aras ve Köni, 2002:52).

Bu bağlamda aktörlerin bazı iç sorunları “dışa vurma” girişimleri Türkiye-Suriye arasındaki ilişkilerin uzun bir dönem kilitli kalmasının nedenlerinden biri olarak gösterilebilir (Aras, 2005c). Bu karşılıklı tartma psikolojisi iki ülke arasındaki diplomasinin yapısını oluşturmuş ve taraflar ne birbirleri ile sıcak bir çatışmaya girmiş ne de ilişkilerinde yeni bir dönem başlatabilmişlerdir. Kapsamlı bir sıcak çatışma dahi yaşamayan iki ülke arasındaki ilişkiler, her iki ülkenin ayrı ayrı sorun yaşadığı ülkeler ile olan ilişkilerinden bile daha alt düzeyde kalmıştır (Davutoğlu, 2009a:402-403).

Türkiye-Suriye arasındaki ilişkilerde yaşanan gerilimin sebeplerinden biri de iki ülke arasında yaşanan su sorunudur. Fırat³², Dicle³³ ve Ası³⁴ nehirleri iki ülke arasında egemenlik ve paylaşım konularında soruna neden olan kaynağı oluşturmaktadır. Türkiye Fırat ve Dicle Havzasını “sınır aşan sular havzası” olarak tanımlamaktadır. Fırat ve Dicle Nehirlerinin Türkiye’de doğması nedeniyle “egemenlik hakkı” iddia etmektedir (Eder ve Çarkoğlu, 2002:356). Fırat ve Dicle sularının paylaşımı noktasında

³² Bölgenin en önemli su kaynaklarından biri olan Fırat Nehri yaklaşık olarak 2780 km. uzunluğundadır. Türkiye’deki uzunluğu 971 km. olan Fırat Nehri Karasu nehri ile Murat nehirlerinin Keban sınırlarında birleşmesi ile oluşur. Şanlıurfa Siverek yakınlarında Şanlıurfa topraklarına giren Fırat nehri Adıyaman ve Gaziantep il sınırını belirledikten sonra Suriye, daha sonra Irak topraklarına girer. Irak’ta Dicle Nehri ile birleşerek Şatt’ul Arab’ı oluşturur ve Basra Körfezi’ne dökülür. Nehrin en önemli kolları Murat, Karasu, Tohma, Peri, Çaltı ve Munzur Çayları’dır. Rejimi düzensiz bir nehir olan Fırat Nehri’nin yıllık ortalama doğal akış miktarı 32.720 m³, tür. 444.000 km² olan Fırat Nehir Havzasının %28’i Türkiye’de, %17’si Suriye’de, %40’ı Irak’ta ve %15’i Suudi Arabistan’da yer alır, yıllık ortalama su potansiyeli 35.58 milyar m³tür. Fırat nehri suyunun %88.7’si Türkiye’den doğmaktadır, %11.3 Suriye’nin katkısı bulunurken Irak’ın hiç katkısı bulunmamaktadır (Kodaman, 2007:31-33).

³³ Dicle Nehri 1900 km. uzunluğundadır. Türkiye’deki uzunluğu 523 km. olan Dicle Nehri, Güneydoğu Toroslar’da Maden Dağları bölümünde doğar. Sonrasında Elazığ’ın Maden ilçesinin önünden geçerek, Maden Çayı adını alır. Diyarbakır’ın güneyinde 8 km mesafede doğuya doğru yönelir. Bundan sonra kuzeyden Anbarçayı, Kuruçayı, Pamukçayı ve Hazroçayı, Batman ve Garzan sularını alır. Güneyden Göksu ve Savur Çayı Dicle’ye katılır. Buradan sonra ise Botan Suyu ile birleşerek Habur Suyu kavşağına kadar 40 km uzunlukta Türkiye-Suriye arasında sınırını oluşturur. Habur Suyu ile birleştikten sonra Irak topraklarına girer. Irak toprağında Musul’da Büyük ve Küçük Zap sularıyla birleşir. Yine burada İran’dan gelen Piyale Nehri ile birleşir. Bu birleşmeden sonra Basra’nın 64 km yukarısında Fırat’la birleşerek Şattülarap ismini alır ve Basra Körfezi’ne dökülür. Dicle Havzasının %12’si Türkiye, %0.2’si Suriye, %54’ü Irak ve %34’ü İran sınırları içinde yer alır. Fırat’a oranla daha kısa bir nehir olan Dicle nehrinin yıllık ortalama potansiyeli 48.67 milyar m³ civarındadır. Dicle nehrinin %51.8’i Türkiye’den, %48.2 Irak’tan kaynaklanmaktadır. Suriye’nin Dicle nehrine hiç katkısı bulunmamaktadır.

³⁴ Ası Nehri Lübnan sınırları içinde Beka Vadisinden doğmakta ve Suriye topraklarını geçtikten sonra yaklaşık olarak 22 km.lik bir mesafede Türkiye-Suriye sınırını oluşturmaktadır. Türkiye’de ise Hatay ilinden Akdeniz’e dökülmektedir. Ası nehri Lübnan’da 40 km., Suriye’de 120 km., Türkiye’de ise 88 km. yol kat etmektedir.

Türkiye sınır aşan sularla ilgili olarak “tahsis” kavramını kullanırken Suriye ve Irak uluslararası su kavramı ile birlikte “taksim/paylaşım” ilkesini savunmaktadır (Kodaman, 2007:68; Pamukçu, 2000:245). Türkiye Fırat ve Dicle sularının uluslararası sular olarak tanımlandığı anlaşmalara da taraf olmamaktadır. 21 Mayıs 1997 tarihinde BM Genel Konseyi’nde oylanan “Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Kullanılmasına İlişkin Hukuk Sözleşmesi”ne red oyu vererek bu yöndeki tutumunu devam ettirmiştir.³⁵ Türkiye bu görüşleri ile kendi toprakları içinde doğan sular için “mutlak egemenlik doktrini”ni³⁶ benimsemekte bu suların kullanımında kendisinin söz sahibi olması gerektiğini savunmaktadır (Pamukçu, 2000:246-247; Aytemiz ve Kodaman, 2006:533). Kıyıdaş ülkelerle suların kullanımı konusunda eleştirdiği GAP projesi ile Türkiye bu görüşlerin aksine Suriye ve Irak’ın yeterli depolama tesisi bulunmadığından, suların değerlendirilmesi ve kullanımı konusunda GAP projesinin diğer ülkeler için de önemli bir proje olacağını savunmaktadır.

Suriye, Fırat ve Dicle nehirleri için temel görüş olarak bu nehirlerin “uluslararası su” olduğu fikrini iddia etmektedir. Bu bağlamda bu nehirlerin “ortak kaynak” olarak kullanılması gerektiğini savunmaktadır (Kodaman, 2007:70). Suriye aynı zamanda Fırat’ın sularının azaltılarak ihtiyacına cevap verme konusunda zarara uğratıldığını iddia etmektedir (Bilgiç, 2006:119). Suriye’nin suların paylaşımı konusundaki önerisi ise; (i) her iki ülkenin Fırat ve Dicle’den ihtiyaç duyduğu su miktarının ayrı ayrı belirlenmesi, (ii) her ülkede iki nehrin kapasitelerinin ayrı ayrı hesaplanması, (iii) üç kıyıdaş ülkenin bir nehirden almak istediği suyun miktarının o nehrin debisinden fazla olması durumunda kalan kısmının oransal olarak her bir ülkenin talep ettiği miktardan düşülmesidir (Kodaman, 2007:72). Suriye su sorunun çözümüne yönelik olarak Türkiye’nin önerdiği barış suyu projesine de su konusunda Türkiye’ye bağımlı hale geleceği endişeli ile karşı çıkarak, suların paylaşımı sorunun uluslararası yollarla çözülmesi gerektiğini savunmaktadır. Su sorunu ile birlikte Suriye ile Türkiye ilişkilerinde PKK terörü sorunu da, bölgede su kaynakları ile yaşanan gerilimin tırmanması ile birlikte gündemi fazlasıyla meşgul etmiştir.

³⁵ Söz anlaşmanın oylanmasında Türkiye’nin yanı sıra Burundi ve Çin’de red oyu kullanmıştır.

³⁶ Harmon Doktrini olarak da bilinen bu yaklaşıma göre her devlet kendi sınırları içinde bulunan sınır aşan sular konusunda tam yetkilidir.

Türkiye-Suriye ilişkilerinin tarihsel sürecinde en temel paradoks olan güvenlik kaygıları iki ülke arasındaki ilişkileri şekillendiren ana parametre olmuştur. Türkiye tehdit algılamasında en önemli olarak algıladığı terör sorunun kaynaklarından biri olarak terör örgütünün Suriye toprakları içerisindeki faaliyetleri olduğunu dile getirmiştir. Suriye'nin PKK terör örgütünün kendi toprakları içerisindeki faaliyetlerini sonlandırma çabaları ve Bekaa Vadisi'nin terör örgütü tarafından kullanılmasının önlenmesi ve PKK terör örgütünün başının Suriye'den sınır dışı edilmesi Türkiye-Suriye ilişkilerindeki normalleşmenin başlangıcı olarak kabul edilebilir.

Türkiye stratejik kültürünün bir sonucu olarak ortaya çıkan tehdit algılamalarındaki değişimin bir sonucu olarak, güvenlik rezervleri nedeni ile geliştirilemeyen ilişkileri tekrar kurgulamaya başlamıştır. Komşu ülkeler ile olan geleneksel tehdit-güvenlik bağlantılı ilişkilerde yeni dönemde güvenlik gündeminden çıkartılması (*desecuritization*) sonucu diyalog ve işbirliği süreci başlatılmıştır (Aras ve Polat, 2008:504). Bu bağlamda Suriye ile yaşanan 1998 yılında bir savaş ihtimalinin bile belirttiği bir ortamdan sınırları ortadan kaldırmaya yönelik olarak başlatılan karşılıklı vizesiz sınır geçişi dönemi Türkiye'nin stratejik kültürünün güvenlik ve tehdit algısı düzeyinin pratikteki dış politika davranışını etkilediğine örnek olarak gösterilebilir.

Davutoğlu dönemi ile birlikte Türkiye'nin geleneksel tehdit algısında “dört yanı düşmanlarla çevirili” paradoksundan “komşularla sıfır sorun” idealine doğru bir evrim yaşanmaya başlanmıştır. Türkiye'nin stratejik kültüründe tehdit algısı düşman üreten değil, dost kazanmaya odaklanmıştır. Bu bağlamda klasikleşen düşman ve tehdit kavramları stratejik kültürün etkisi ile birlikte başta sınır komşuları olmak üzere Türkiye tüm bölgelerde barış ve istikrar amaçlı siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkiler geliştirmeyi amaçlamıştır. Tehdit algısındaki temel norm güvenlik engelinin aşılabilmesi nedeniyle ikili ilişkilerin geliştirilememesinin terk edilerek, diyalog ve işbirliğinin artırılmasıdır. Bu çerçevede Türkiye tehdit düzeyini stratejik kültürün ana paradigmasında en alt düzeye indirgeyerek sıfır-toplamlı çatışma anlayışını terk ederek güvenlik sorunlarını diyalog ve uzlaşma yolu ile aşma yolunu seçmiştir. “Artık iki devlet arasındaki esas gündem güvenlik konuları değil uzlaşma, ortaklık ve işbirliğidir. Bugün Türkiye ve Suriye arasındaki diplomatik dil tamamen olumlu yönde değişmiştir. Bunun

en açık göstergesi, ilişkilerin ‘Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği’ çerçevesinde tanımlanmasıdır” (Şahin, 2010).

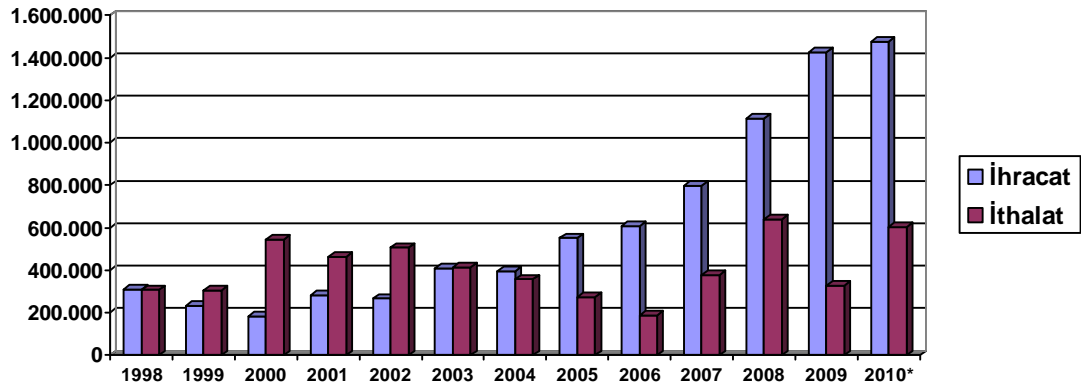
Bu bağlamda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın 2004 yılında Suriye’ye gerçekleştirdiği ziyaret iki ülke arasındaki ilişkilerdeki yeni dönemin işaretlerini taşımaktadır. Erdoğan’ın ziyarette “En önemli felsefemiz düşman üretmek değil dost kazanmaktır” sözü ile yeni dönemin ana paradigmasını ifade etmiştir. Suriye Başbakanı Muhammed Naci Itri Dicle nehrinden sulama konusunda sağlanan destekten ötürü teşekkür ederken, sınır güvenliği ile ilgili olarak “Artık o bölgeler mayından arındırılıyor, tarıma elverişli hale getiriliyor. Türk kardeşlerimiz harıl harıl mayınları temizliyor. Biz halklarımızı kenetleyecek, yaşam düzeyini artıracak projelerden bahsediyoruz” sözleri ile iki ülke arasındaki ilişkilerde güvenlik refleksinden kaynaklanan rezervlerin ortadan kalkmaya başladığının işaretlerini vermiştir (Şen, 2004). Türkiye-Suriye ilişkilerinde başlayan yüksek düzeyli stratejik işbirliği dönemi bu stratejik tercihin dış politika pratikteki yansımasının örneği olarak gösterilebilir.

“Suriye ile ilişkilerin stratejik düzeye çıkmasında Aralık 2004’te Başbakan Erdoğan, ardından da 2005’te Cumhurbaşkanı Sezer’in Batılı ülkelerin muhalefetine rağmen Suriye’ye düzenledikleri resmi ziyaretler etkili olmuştur. Her iki ziyaret birlikte düşünüldüğünde, Türkiye’nin Suriye’ye karşı düzenlenmesi düşünülen bir askeri müdahaleye karşı çıkacağına uluslararası kamuoyuna açıklanması olarak nitelendirilmiştir. Başbakan Erdoğan’ın 2004 Aralık ayında Şam’a düzenlediği iki günlük resmi ziyaret ile Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in ünlü Suriye gezisi Ankara-Şam hattında var olan ve tarihi geri planı Fransız işgal dönemi sonrasına dayanan karşılıklı önyargıların, güvensizliklerin ve kuşkuvarın aşılmasında anahtar rolü oynamış ve ilişkilerin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Sözkonusu iki ziyaret Suriye’nin Türkiye’ye olan güvenini en üst düzeye çıkarmıştır. İlişkilerde bugün gelinen nokta ortak tehdit algılamalarının yanı sıra karşılıklı güven ve diyalog temelleri üzerine kuruludur. Diğer bir deyişle bazılarınca öne sürüldüğü üzere Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi’nin tarihsel geri planı zayıf ve güvenden yoksun olduğu yaklaşımı gerçekçi olmadığı gibi aksine aşağıda belirtildiği üzere oldukça kritik süreçlerin getirmiş olduğu bir tarihsel ve politik zemin üzerine inşa edilmiştir” (Ayhan, 2010:27-28).

Türkiye-Suriye ilişkilerinde dikkat çeken başka bir nokta ise tehdit algısındaki benzeşmedir. Bu çerçevede ABD’nin 2003 yılında Irak’ı işgalinin ardından Suriye ve Türkiye Irak’ın toprak bütünlüğü konusunda ortak kaygıyı paylaşmışlar ve Irak’ın toprak bütünlüğünü savunmuşlardır (Eligür, 2006:2; Altunışık ve Tür, 2006:240). Yeni dönemde Türkiye-Suriye ilişkilerinin öne çıkan boyutu ekonomik entegrasyonun sağlanmasıdır. Bu bağlamda ortaya çıkan “Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği” modeli doğrultusunda oluşturulan “Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi” modeli

Türkiye'nin ekonomi kalkınmacı stratejik kültürünün sonucu olarak tehdit algısındaki dönüşümün ve işbirliği tercihinin bir sonucu olarak okunabilir. 2007 yılında yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması ile iki ülke arasındaki ticaret hacminde önemli büyüme yaşanmaya başlanmıştır. Şekil 5'de görüldüğü üzere son dönemde iki ülke arasındaki ithalat-ihracat rakamlarındaki artış bu görüşü destekler niteliktedir.

Şekil 5. Türkiye-Suriye İhracat-İthalat Rakamları (1998-2010)

Kaynak: TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (Değerler 000 \$, *2010 yılı rakamlarına Kasım ve Aralık ayı miktarları dâhil değildir).

Türkiye'nin yeni dönem dış politikasında Suriye özelinde ele alınan Ortadoğu politikasındaki dönüşümü Kemal İnat iki boyutla açıklamaya çalışmıştır.

“Davutoğlu'nun değişik makale ve röportajlarında açıkladığı, 'çok boyutluluk' ve 'komşularla sıfır problem' ilkeleri üzerine kurulu dış politika vizyonunun gerçekleştirilmesi Ortadoğu konusundaki bu değişiklikleri zorunlu kılmaktaydı.

Başbakan Erdoğan'ın, ekonomik kalkınmayı her şeyin üzerinde gören, ekonomik olarak kalkınmış bir ülkenin siyasi, sosyal ve askeri sorunlarını da çözeceğini temel alan yaklaşımına da uygun düşen bu dış politika yaklaşımı iki gerekçeyle açıklanabilir.

'Sıfır sorun' yaklaşımı

İlk olarak, kalkınmış Batılı tüm devletlerin dış politika yaklaşımlarını benimseyen bu anlayışa göre dış politika, ideolojinin ve duygusallığın bütün sınırlamalarından sıyrılarak 'ekonomik gücün ve toplumsal refahın artırılmasına hizmet' eder hale getirilmelidir. Liberal uluslararası ilişkiler yaklaşımının izlerini taşıyan bu anlayışa göre, bir ülkenin güçlü olabilmesi her şeyden önce ekonomisinin güçlü olmasıyla mümkündür.

Güçlü bir ekonomik yapıya ulaşabilmek için dış ticaretin geliştirilmesi, dış ticaretin artırılması için ise, başta komşular olmak üzere ticaret yapılacak ülkelerle gerginliklerin azaltılması ve iyi ilişkiler kurulması gereklidir. Bu nedenle AK Parti hükümeti, Türkiye'nin Ortadoğulu komşularıyla ilişkilerindeki sorunları 'sıfıra'

indirmeye çalışarak, yukarıda değinildiği gibi, İran, Suriye ve Irak'la iyi ilişkiler geliştirmeye önem vermiştir.

Davutoğlu'nun şahsıyla özdeşleşen ve AK Parti'nin de büyük ölçüde benimsediği işbirliğinin geliştirilmesi temeline dayalı yeni Ortadoğu politikasının idealist bir yaklaşımı da içinde barındırdığı söylenebilir. Davutoğlu'nun, Ortadoğu'yu, Avrupa Birliği örneğindeki gibi, çatışmaların ve hatta sınırların ortadan kalktığı ve işbirliği içerisinde bölge halklarının birlikte kalkındığı bir bölge haline getirmeyi amaçladığını ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Osmanlı geçmişinden aldığı misyonla, Türkiye'nin bir 'merkez ülke' olarak Ortadoğu'da barışın korunması ve işbirliğinin güçlendirilmesi konusunda önemli görevleri olduğu düşünülmektedir. Ankara'nın İsrail-Suriye, Irak'taki Şii-Sünni ve [L]übnan'daki iç siyasi kriz konularındaki, kabul gören arabuluculuğu bu dış politika anlayışının ürünleri olarak görülmelidir" (İnat, 2008a).

Türkiye'nin Suriye ile yeni dönemde başlattığı ilişkiler tarihsel süreçte var olagelen Hatay, su ve terör sorunu gibi güvenlik endeksli engelleri ortadan kaldırmış, ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesine yönelik olarak ticaret anlaşmaları, karşılıklı olarak vizelerin ortadan kaldırılması ve sınır hattı boyunca yerleştirilmiş kara mayınlarının temizlenmesi gibi adımları beraberinde getiren bir dinamizm oluşturmuştur. Türkiye'nin stratejik kültürünün bir yansıması olarak tehdit algısındaki değişim ile birlikte Türkiye-Suriye ilişkilerindeki gelişmeler sadece iki ülke arasındaki sorunların çözümüne yönelik değildir. Türkiye bu süreçte Suriye'nin bölge ülkeleri arasındaki sorunların çözümünde de arabulucu rolünü üstlenerek kalıcı barış ve istikrarın oluşturulması açısından inisiyatif kullanmaya başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin stratejik kültürü yansıtan dış politika davranışı ile birlikte Ortadoğu'daki dengeler de değişmeye başlamıştır. Bülent Aras (2010a)'a göre bu değişimin hedefinde "sıfır toplamlı denklemleri geride bırakma ve herkesin kazanacağı yeni bir kurgu oluşturma var. Türkiye bu hedefin tayininde ve gerçekleşmesi için yürütülen girişimlerde merkezi rol oynuyor".

4.4.3. Güç Kullanımında Stratejik Tercih: Yumuşak Güç

Geleneksel strateji çalışmalarından güç eldeki mevcut askeri kapasite ile sayısal verilerin çokluğu ile birlikte değerlendirilmekte idi. Stratejide üstünlük kurmanın ve savaşları kazanmak için gücü maksimize etmek gerektiği görüşü ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda uluslararası sistemde güç dengesi askeri kapasite ve materyal veriler üzerine kurgulanmıştır. İki dünya savaşı ve ardından Soğuk Savaş döneminde yaşanan silahlanma yarışı bu güç dengesi ve gücün yapısı hakkındaki kurgunun bir örneği olarak gösterilebilir.

Soğuk savaş döneminin ardından küreselleşme sürecinin de etkisi ile birlikte genelde askeri yöntem ve silahlanma yarışını ifade eden sert güç (*hard power*) kavramı yerine, diplomasi, özgürlük, insan hakları gibi değerleri ön plana çıkararak yumuşak güç (*soft power*) kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Yumuşak güç tehdit ya da zorlama yerine çekim gücü oluşturarak istenileni elde edebilme yeteneğidir. Sert güç ise bir ülkenin askeri gücünü genişleterek diğer ülkeleri tehdit edebilme yeteneğini ifade etmektedir. Yumuşak güç bir ülkenin kültürel ve siyasi politikalarının çekiciliğinden ortaya çıkar. Politikalar diğerlerinin gözünde meşrulaştığında yumuşak güç genişler (Nye, 2004:256).

“Bunların yanı sıra bir ülkenin [yumuşak] güç kapasitesini belirleyen en önemli unsurlardan biri de sahip olduğu siyasal sistemdir. Özgürlüklerin önünü açan, paylaşımcı, insan merkeze alan, adil, şeffaf ve demokratik bir siyasal düzen, bir ülkenin [yumuşak] güce sahip olmasını sağlayan unsurların başında gelir. Bu manada Türkiye'nin [yumuşak] gücünün temel dayanaklarından biri, onun demokrasi tecrübesidir. İnişli çıkışlı tarihine rağmen Türkiye'de demokrasinin her gün biraz daha kurumsallaşması ve halk arasındaki meşruiyetinin güçlenmesi, Türkiye'nin bölgesel ve küresel bir aktör olmasını sağlayan dinamiklerin başında gelmektedir” (Kalm, 2010a:54).

Türkiye geleneksel tehdit algılamaları, Soğuk Savaş döneminde uluslararası sistemdeki rolü ve bölgesindeki güvenlik sorunları nedeniyle reel politik bir güvenlik stratejisi benimsemiştir (Karaosmanoğlu, 2000:200). Bu stratejinin bir sonucu olarak Türkiye'nin stratejik düşüncesi ve davranışı sert gücü tercih etmiştir. Bu bağlamda Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Türkiye'nin güvenlik algısındaki temel endişe devletin varlığına yönelikti. Bu paralelde batılılaşma süreci en önemli güvenlik stratejisi olarak benimsendi. İkinci dünya savaşının ardından Türkiye'nin temel güvenlik kaygısı Sovyet tehdidine karşı sınır güvenliğini korumak oldu. Güvenliğin sağlanması için askeri kapasite genişletildi ve ardından Türkiye'nin NATO üyeliği gerçekleşti (Oğuzlu, 2007:84-85).

Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında yaşadığı güvenlik sorunları sert gücü tercih etmesinin nedeni olarak kabul edilebilir. Yunanistan, Ermenistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Irak ve Suriye gibi ülkelerle ilişkilerde yaşanan güvenlik endişeleri sert gücün kullanılması yönünde eğilim belirlenmesine yol açmıştır (Oğuzlu 2007:86-87). Türkiye son dönemde yaşanan iç ve dış gelişmeler ve uluslararası sistemde artan önemi neticesinde yumuşak gücü tercih etmeye başlamıştır (Çandar, 2009:8). Türkiye son dönemde demokrasi ve insan hakları konusunda önemli gelişmeler

kaydederken, AB ile 2005 yılında başlatılan fiili müzakereler neticesinde önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Dış politikada benimsenen çok boyutlu, kazan-kazan prensibine dayanan pro-aktif yaklaşım Türkiye'nin yumuşak gücünü ortaya çıkaran gelişmeler olarak kabul edilebilir (Oğuzlu: 2007:84).

Türkiye'nin gücün yapısı ve kullanımı konusunda yaşadığı bu dönüşüm stratejik kültürün ana paradigmasında güç kullanımına ilişkin benimsediği yaklaşımın pratikteki bir yansıması olarak kabul edilebilir. Türkiye'de son dönemde gerek iç politikada gerekse dış politika davranışında benimsenen yumuşak güç Davutoğlu'na göre demokratikleşmedir. Türkiye'nin demokratikleşme ve AB müzakereleri kapsamında ele aldığı reform hareketi stratejik kültüründe gücün yapısına ilişkin stratejik tercihlerin stratejik davranışı etkileyen en önemli yansımalarından biri olarak görülebilir.

Türkiye'de son dönemde demokratikleşme, insan hakları ve temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi iç politikadaki en temel norm olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda AB ile yürütülen müzakereler kapsamında idam cezasının ve Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kaldırılması, Türk Ceza Kanunu başta olmak üzere ceza yasalarında önemli değişiklikler yapılarak demokratikleşme, temel hak ve özgürlükler ve açısından önemli yapısal değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda askeri harcamaların kamu bütçesindeki payında da önemli değişiklikler yaşanmıştır. Milli Savunma Bakanlığının 2003 yılındaki bütçesi milli gelirin 2,3'ünü oluştururken, 2010 yılında 1,5 seviyelerine düşmüştür. Son dönemde ilk defa Milli Eğitim Bakanlığı bütçesi merkezi yönetim bütçesinden en fazla pay alan bakanlık olmuştur.

Türkiye dış politika davranışında yumuşak gücünü 2003 yılındaki Irak krizinde göstermiştir. TBMM yapılan oylama sonucunda Türkiye'nin ABD'ye Irak'a müdahalede kendi topraklarının kullanılmasına ilişkin tezkereyi reddetmesinin ardından ABD-Türkiye ilişkilerinde "sadık müttefiklik" ilişkisi sorgulanmaya başlanmıştır. Türkiye gerek ABD'nin müdahalesi öncesi gerekse işgal sonrasında bölge ülkeleri yoğun diplomatik temas kurmuş savaşın önlenmesi ve sorunun barışçıl yollarla çözümüne önemli ölçüde çaba sarf etmiştir. Dönemin Başbakanı Abdullah Gül savaşın önlenmesine yönelik olarak bölge ülkelerine yaptığı gezi kapsamında İran'da yaptığı açıklamada "Amacımız barışı konuşmak. Şüphesiz her ülke kendini her tür senaryoya karşı hazırlayacaktır. Ama amacımız, bütün bu gayretler, giderek tehlikeli bir şekilde

tırmanan bu krizi savaşız bir şekilde, askeri çatışmaya fırsat vermeden çözmektir” (Gül, 2003) diyerek Türkiye’nin tutumunu açıkça ifade etmiştir.

Türk-Amerikan ilişkilerinde iki ülkenin içinde bulunduğu stratejik çevrenin şartları ve iç/dış politika yaklaşımları iki ülke arasındaki stratejik ortaklık dönemini sona erdirmiştir. İki ülke arasındaki stratejik çevreye bakış açılarındaki farklılıklar nedeniyle stratejik ortaklığa dönüş pek mümkün görünmemektedir. Ancak yine de iki ülke arasındaki ilişkilerin yeniden inşası açısından iki ülkenin paylaştığı ortak çıkar ve ilgi alanları vardır. Türkiye-ABD ilişkilerinde dış dünyaya bakış açılarını yansıtan stratejik kültür perspektifinden fikir ayrılığından daha fazla uyum vardır. Her iki ülke de güvenlik meselelerinde azami dikkatli bir stratejik bakış açısına sahiptir. Örneğin enerji hatları, İran’ın Nükleer Programı, Rusya’nın Kafkasya ve Karadeniz’e etkisi, Kafkasya’daki ülkelerin geleceği, Pakistan-Afganistan arasındaki uzlaşma sağlanması, Afganistan’ın geleceği ve yeniden imarında Türkiye’nin rolü, Ortadoğu’daki mezhep çatışmaları, Fransa’nın yeniden NATO’nun askeri kanadına dönüşü gibi tek taraflı olmayan konularda Türkiye ve ABD’nin stratejik tercihlerinde bir yakınlık vardır (Aydın, 2009:139-140).

Türkiye’nin bu yaklaşımı komşu ülkeler ve Ortadoğu’ya yönelik geliştirdiği yumuşak güç politikasının bir sonucu olarak okunabilir. Türkiye Irak krizi ve sonrasında Irak’ın toprak bütünlüğünü savunmuş, Irak’a Komşu Ülkeler Zirvesi gibi uluslararası organizasyonlar düzenleyerek krizin çözümüne yönelik diplomatik inisiyatif üstlenmiştir. Zirve bu yönüyle Irak sorununun çözümüne askeri yöntemlerin kullanılmasına karşı bir tutum olarak ta görülebilir (Yeşiltaş, 2009:51). Türkiye’nin yeni bölgesel rolü ile birlikte stratejik karar alıcılar Türkiye’nin Irak’taki tüm aktörleri ve Irak’a komşu ülkelerle yapıcı ilişkiler geliştirebilecek tek ülkenin Türkiye olduğunu savunmuştur (Aras, 2009b:38). Irak’a müdahale sonrasında yaşanan hükümet kurma krizlerinde de benzer şekilde Irak’ta yaşayan farklı toplum kesimlerini bir araya getirme çabaları ile sert gücü öne çıkaran yaptırımlar yerine sorunun yumuşak gücü ön plana çıkaran diplomatik yöntemlerle çözümlenmesine taraf olmuştur. Türkiye bu tutumu ile Irak’taki tarafları bir araya getirebilen tek ülke olmuştur (Akyol, 2005).

Benzer şekilde İran’ın nükleer programı konusunda BM ve uluslararası kamuoyunda sorunun yaptırımlar ya da müdahaleler yerine diplomatik yöntemlerle çözümüne

yönelik başlatılan girişimler de Türkiye'nin stratejik kültüründe ortaya çıkan yumuşak güç anlayışının dış politika davranışına yansımaları olarak okunabilir. Türkiye bu stratejik tercihin bir sonucu olarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde İran'a uygulanacak yaptırımlar konusundaki oylamada hayır oyu kullanarak, yumuşak güç olan diplomatik yollarla sorunun çözülmesinden yana pozisyon belirlemiştir.

Türkiye'nin Irak krizi, İran'ın nükleer programı ve İsrail-Filistin sorunu gibi Ortadoğu politikasındaki yaklaşımı ile AB'nin bakış açısı benzerlik göstermektedir. Türkiye'nin yumuşak gücü AB'nin de dikkatini çekmiştir. Çoğu Avrupalılar artık Türkiye'yi Avrupa'da bir Ortadoğu ülkesi olmaktan ziyade Ortadoğu'da bir Avrupa ülkesi olarak görmeye başlamıştır (Oğuzlu, 2007:91).

2009 yılında Davos'ta düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu toplantılarında "Gazze Orta Doğu İçin Model" konulu oturumda Başbakan Erdoğan ile İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres ile yaşanan gerginliğin ardından Türkiye-İsrail ilişkilerindeki önemli değişimler yaşanmıştır. Söz konusu oturumda Başbakan Erdoğan'ın İsrail'in Filistin'de uyguladığı şiddet yanlısı tutumları sert bir dille eleştirmesinin ardından toplantıyı terk etmesi ve ardından İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon ile Türkiye'nin Tel Aviv Büyükelçisi Oğuz Çelikkol arasında yaşanan "alçak koltuk krizi" ile ilişkiler önemi ölçüde hasara uğramıştır. İsrail'in resmi ömrünün ardından bir ölçüde yumuşayan ilişkiler 31 Mayıs 2010 tarihinde İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH)'nin organize ettiği Gazze'ye insani yardım malzemesi taşıyan Mavi Marmara adlı geminin uluslararası sulara İsrail askerleri tarafından işgal edilmesi ve mürettebatta bulunan dokuz sivilin İsrail askerleri tarafından öldürülmesi Türkiye-İsrail ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir.

Saldırının yaşandığı sırada Şili'de resmi temaslarda bulunan Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu saldırıya ilişkin ilk açıklamalarında İsrail'in insani yardım malzemesi taşıyan bir gemiye uluslararası sulara müdahalede bulunmasından dolayı "uluslararası hukukun çiğnendiğini" vurgulamıştır. Tartışma bu boyutuyla BM çatısına taşınmış ve Türkiye BM Güvenlik Konseyini acil olarak toplantıya çağırmıştır. Davutoğlu saldırı için "Uluslararası hukuk açısından hiçbir meşruiyeti yoktur. Hiçbir ülkenin bunu yapmaya hakkı yoktur. Hiçbir ülke de uluslararası hukuk karşısında bu hukukun üstünde değildir" diyerek Türkiye'nin tepkisini dile getirmiştir ("Türkiye

şimdi ne yapacak?”, Bugün, 31 Mayıs 2010). Davutoğlu aynı zamanda Türkiye'nin İsrail'e diplomatik tepki olarak büyükelçisini geri çektiğini açıklamıştır. Davutoğlu İsrail'in Türkiye'den özür dilemesini uluslararası tarafsız bir araştırma komisyonu kurulmasını kabul etmesini halde Türkiye'nin İsrail ile diplomatik ilişkileri keseceğini duyurmuştur (Black, 2010).

Başbakan Vekili Bülent Arınç Türkiye'nin saldırıya ilişkin tutumunu şu sözlerle belirtmiştir;

“Biz bir devletiz. Herkesin aklına estiğini yapacağı bir yerde değiliz. İsrail'i yaptığı bu eyleminden dolayı ne kadar kınıyorsak, bunun ne kadar yanlış olduğunu söylüyorsak, buna karşılık tüm çareyi hukuk ve diplomasi içerisinde bulacağız. Hiç kimse bizden bu olay sebebiyle İsrail'e savaş ilan etmemizi beklemesin. Böyle birşey olmaz. Mümkün de değil, doğru da değil” (“Türkiye şimdi ne yapacak?”, Bugün, 31 Mayıs 2010).

Benzer şekilde Davutoğlu da BM Güvenlik Konseyi toplantısı için gittiği ABD'nin New Jersey eyaletindeki Teterboro havalimanında gazetecilere yaptığı açıklamada bir gazetecinin “askeri seçeneğin masada olup olmadığı” sorusuna “Şu anda biz uluslararası hukukun bize verdiği bütün imkanları kullanıyoruz, kullanmaya devam edeceğiz” diyerek Türkiye'nin tutumunu ifade etmiştir (“Bu Uluslararası Ciddi Bir Meseledir”, Yenişafak, 31 Mayıs 2010). Davutoğlu BM Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşmada da benzer ifadeler kullanmıştır.

“Güç kullanımı uygun olmadığı gibi orantısızdı. Uluslararası hukuk, savaş zam[an]ında bile sivillere saldırılmaması ya da zarar verilmemesini öngörür. Kendini savunma doktrini, İsraili güçlerin yaptığı eylemleri hiçbir şekilde meşrulaştıramaz. Açık deniz özgürlükleri uluslararası teamüller de dahil olmak üzere uluslararası deniz hukukun en temel haklarından birini oluşturur. Seyrüsefer özgürlüğü, yüzyıllar öncesine dayanan uluslararası normların en eski türlerinden biridir. Hiçbir deniz aracı kaptanının ya da bayrağını taşıdığı ülk[e]nin rızası olmadan durdurulamaz ya da yavaşlatılamaz. Bu tarz eylemlere izin veren istisnai durumlar ise açık bir şekilde belirtilmiştir. Dahası, aracın bir bölümünde ya da mürettebatı tarafından hukukun ihlal edildiği yönünde oluşan kuşku, müdahale eden ülkenin uluslararası hukuk çerçevesindeki görevlerine ve sorumluluklarına hanel getirmez. İnsani yardım sevkıyatını düşmanca bir eylem, yardım görevlilerini muharip olarak görmek, hem bölgesel hem de küresel barış üzerinde olumsuz etki yaratacak tehlikeli bir akli durumun yansımasıdır. Dolayısıyla İsrail'in eylemleri ne yasal ne de meşru olarak görülebilir. Bu saldırıyı meşrulaştırmaya yönelik her türlü girişim nafilidir” (“Davutoğlu'nun Konuşmasının Tam Metni”, Hürriyet, 31 Mayıs 2010).

Stratejik aktörler bu söylemleri ile Türkiye'nin saldırı karşısında karşı sert gücü ortaya koyan karşı güç kullanımı gibi bir söylemin aksine sorunun çözümüne ilişkin savaş ya

da çatışma yoluyla değil uluslararası hukuk ve diplomatik çabalar gibi yumuşak gücü tercih ettiğini ortaya koymuştur. Türkiye'nin krizin yaşandığı andan itibaren başlattığı diplomatik girişimler ve uluslararası alanda saldırının kınanması çalışmaları ile aktörlerin “uluslararası hukuk ve diplomasi” temelli çözüm söylemleri Türkiye'nin stratejik kültüründe tercih ettiği yumuşak gücün dış politika davranışına yansımaya örnek olarak gösterilebilir.

“Yumuşak güç” kavramının bir başka anlamı da “güvenilir müttefik” ve “çekim merkezi” değildir. Bu standartlara ulaşabilmek için siyasal istikrarı sağlaması, demokratik hukuk devleti standartlarının benimsenmesi, ekonomik olarak gelişmişlik ve sürdürülebilir bir kalkınmanın oluşturulabilmesi gereklidir. Bu bağlamda Türkiye'nin yumuşak güç politikasını sürdürebilmesi için komşu ülkeleri ile ekonomik ve ticari işbirliğinin artırılması, enerji ve ulaşım yolları ile toplumların güveninin sağlanması gerekmektedir (Dedeoğlu, 2010:57).

Türkiye'nin yeni dönemde var olan stratejik kültüründe yumuşak güç kullanımının sert güç kullanımından daha etkili olduğu fikri benimsenmiştir. Stratejik kültürün ana paradigmasında oluşan yumuşak dış politika davranışına da yansımıştır. Türkiye'nin AB üyelik sürecinde başlattığı insan hakları ve demokratikleşme hareketi, Irak hareketinde ABD ile aynı eksende hareket etmeyerek kendi politikasını uygulaması, Irak, İran ve Suriye gibi yakın komşu ülkeleri ile ve bu ülkelerin diğer ülkeler ile olan ilişkilerinde ticari, ekonomik ve kültürel ilişkilerin güçlenerek yaşanan sorunların diplomasi ve uzlaşma ile çözüm arama çabaları ile İsrail ile yaşanan gemi krizinde stratejik aktörlerin krizi çözüm aracı olarak uluslararası hukuk normlarını çalıştırma çabaları ve uluslararası örgütler ve uluslararası kamuoyu nezdinde başlatılan diplomatik girişimler Türkiye'nin stratejik kültüründeki güç kullanımının etkisine ilişkin yumuşak güç stratejik tercihinin bir tezahürü olarak görülebilir.

4.4.4. Çok Taraflı Diplomasi: Uluslararası Örgütlerde Aktivizm

Küreselleşme süreci ile birlikte sınırların ortadan kalkmaya başlaması uluslararası ilişkilerde yeni bir dönemi ifade etmektedir. Devletlerin fiziksel ayrımını oluşturan çizgiler artık sembolik anlam taşımaya başlamıştır. Uluslararası sistemde daha çok etkileşim ortamı oluşmuş ve entegrasyonlar daha fazla ön planda yer almaya başlamıştır. Uluslararası güç dengesinde ve çatışmaların önlenmesinde uluslararası

örgütler önemli bir role sahip olmakla birlikte bu örgütlerin işlevsiz kalması ya da baskın güçlerin politikalarını meşrulaştırma aracı olarak algılanması güvenilirlik sorununu oluşturmuştur.

Stratejik tercihte reel politik yaklaşımı tercih eden devletler uluslararası örgütleri politikalarını meşrulaştıracak araç olarak algılamışlardır. Uluslararası sistemde etkin olmaya çalışan bir devlet sistemin vazgeçilmez bir parçası haline gelen uluslararası örgütlerde tercihlerini meşrulaştıracak çaba içerine girmeyi tercih edecektir. Konjonktür tek başına güç kullanımına olanak vermediğinde baskın güçler uluslararası örgütleri devreye sokarak siyasi alanda meşruiyet sağlamaya çalışacaktır. Diğer taraftan ideal politik ya da ekonomi kalkınmacı stratejik kültüre sahip devletler için uluslararası örgütler uluslararası barış ve istikrarın sağlanması açısından önemli bir role sahiptir. Kriz ve çatışmaların önlenabilir olduğunu düşünen devletler bölgesel ve küresel barış ve istikrarın sağlanmasında uluslararası sistemde yer alan güçleri ortak bir çatı altında toplayabilen ve ortak politikalar alıp uygulayabilen ideal uluslararası örgütleri sistemin dengesi olarak algılamaktadırlar.

Türkiye'nin ekonomi kalkınmacı stratejik kültüründe uluslararası örgütler uluslararası sistemin ortak zemini olarak algılanmıştır. Bu çerçevede Türkiye hem uluslararası örgütlerin etkin olmasını hem de Türkiye'nin bu örgütlerde etkin olmasını benimsemiştir. Bu stratejik tercih Türkiye'nin uluslararası örgütleri baskın güçlerin meşrulaştırma aracı olarak değil kriz ve çatışmaların çözümünde etkin bir aktör olarak algılandığının bir göstergesi olarak görülebilir. Bu bağlamda bu stratejik tercih yeni dönemde dış politikada Türkiye'nin uluslararası örgütlerle olan ilişkilerine de yansımıştır. Türkiye önemli bir parçası olduğu uluslararası örgütlerde kendi politikalarını üretmez bir konumda iken (Aktay, 2010), yeni dönemde uluslararası örgütlerin etkinliğinin artırılması ve Türkiye'nin bu örgütlerdeki rolünün güçlenmesi için yoğun bir çaba sarf etmiştir.

Türkiye'nin yeni dönem dış politikasında uluslararası örgütlerle olan ilişkilerindeki aktivizmine örnek olarak İslam Konferansı Örgütü (İKÖ³⁷)'nün Genel Sekreterlik

³⁷ İKÖ BM'nin ardından dünyadaki en büyük uluslararası örgüttür. İKÖ'ye üye 57 ülke bulunmaktadır. 1969 yılında Kudüs'te El-Aksa Camii'nin ateşe verilmesine bir tepki olarak Fas'ın başkenti Rabat'ta toplanan Birinci İslam Zirve Konferansı'nda İKÖ'nün kurulması kararlaştırılmıştır. Türkiye Bağdat Paketi tecrübesi ile birlikte "İslam Birliği" fikrine karşı mesafeli bir tutum benimsemiştir. 1960'lı yılların

görevine kendi adayını seçtirmesi gösterilebilir. İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı (İBDK) tarafından seçilen İKÖ Genel Sekreteri dört yıl görev yapmaktadır. 2004 yılında görev süresi dolan Fas'lı Abdülvahid Belkeziz'in yerine 14-16 Haziran 2004 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleştirilen İBDK toplantısında Türkiye'nin adayı Prof.Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu İKÖ'nün Genel Sekreterliği'ne seçilmiştir. Ekmeleddin İhsanoğlu'nun İslam Konferansı Örgütünün Genel Sekreterlik görevine seçilmesi, AK Parti'nin yükselen prestijinin ve onun Müslüman ülkeler ve Ortadoğu'ya yönelik aktif dış politikasının bir tezahürü olarak okunabilir (Duran, 2006:292).

Türkiye'nin kuruluş aşmasından itibaren yer aldığı İKÖ, 11 Eylül saldırılarının ardından uluslararası alanda artan güvenlik kaygılarının yaşandığı bir dönemde Genel Sekreterlik görevine getirilen Ekmeleddin İhsanoğlu ile birlikte yeni bir evreye girmiştir. Bu yeni dönemde İKÖ'nün gerek örgüt içi gerekse uluslararası alanda etkinliği artmaya başlamıştır. Türkiye'nin yürüttüğü çok boyutlu dış politikası paralelinde İKÖ bulunduğu coğrafyada değişim ve reform dönemi başlatmıştır. İKÖ'nün uluslararası alanda etkinliğinin artırılması için Türkiye önemli bir rol üstlenmiştir.

Bu bağlamda yeni Genel Sekreter Ekmeleddin İhsanoğlu ile birlikte İKÖ reform hareketini başlatmıştır. İhsanoğlu İKÖ'nün seçimle işbaşına gelen ilk genel sekreteri olarak devir teslim töreninde yaptığı konuşmada İKÖ'nün dünyanın yeni şartlarına uyum sağlayabilecek ve uluslararası barış ve istikrara katkı sağlayabilecek şekilde dönüşüm ihtiyacına vurgu yapmıştır. Bu çerçevede Yeni İKÖ Şartı İKÖ'nün reform hareketinin kurumsallaşmasının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 2008 yılında Senegal'in başkenti Dakar'da düzenlenen 11'inci İKÖ Devlet Başkanları Zirvesi'nde kabul edilen yeni İKÖ şartı temel özgürlükler, insan hakları, hukukun üstünlüğü, dinler ve medeniyetler arası diyalog gibi yeni normları kabul etmiştir. Cumhurbaşkanı Abdullah GÜL'ün İslam Konferansı Örgütü Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK) Başkanı sıfatıyla katıldığı zirvede İKÖ Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu'nun görev süresi bir dönem daha uzatılmıştır. Türkiye yeni İKÖ Şartı'nı kabul eden ilk ülkelerden biri olmuştur.

sonundan itibaren Türkiye'nin başta Kıbrıs konusu olmak üzere uluslararası alanda yalnızlaşması ve destek arayışı ile birlikte İKÖ'ye giden sürece katkı sağlamaya başlamıştır (Özcan, 2005). Bu bağlamda 1969 yılındaki zirveye Türkiye Dışişleri Bakanı başkanlığında bir heyetle katılmıştır.

Türkiye ev sahipliği İKÖ'nün yan kuruluşları olan İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi ve İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi'nin Sekretaryaları'nın yanında 2006 yılında İslam Konferansı Diyalog ve İşbirliği Gençlik Forumu Sekretaryası İstanbul'da açılmıştır. İKÖ'nün ekonomik işbirliği konularında daha aktif hale gelmesi için 1981 yılında Mekke'de yapılan Üçüncü İslam Zirvesi'nde kabul edilen Ekonomik İşbirliğinin Güçlendirilmesine Yönelik Eylem Planı doğrultusunda Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK) kurulmuştur. 1984 yılında Kazablanka'da gerçekleştirilen Dördüncü İslam Zirvesi'nde Türkiye İSEDAK'ın daimi başkanlığına seçilmiştir. Ancak bu süreçte Türkiye'nin İSEDAK Başkanlığındaki rolüne ilişkin yeterli ilginin gösterilmediğine dair eleştiriler de yapılmıştır (Yalçınkaya, 2006). Türkiye son dönemde İKÖ içinde ekonomik entegrasyonun güçlenmesi ve işbirliğinin artırılmasına yönelik olarak İSEDAK'ın daha aktif hale gelmesi için gerçekleştirilen toplantılara ev sahipliği yaparak örgütün işlevselliğinin artırılmasına yönelik girişimlerde bulunmuştur.

İKÖ'nün Türk Genel Sekreter döneminde yaşadığı bu dönüşüm ve aktivizm yeni Türk dış politikasının stratejik tercihlerinin uluslararası alandaki yansımalarına örnek olarak gösterilebilir. Bu paralelde Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'nin geçici üyelik adaylığı yeni dönemde uluslararası örgütlerdeki aktivizminin örneklerinden biridir. BM teşkilatının en önemli organı olarak kabul edilen Güvenlik Konseyi beş daimi on geçici üye olmak üzere onbeş üye ülkeden oluşmaktadır. Konseyin daimi üyeleri Fransa, İngiltere, Rusya, Çin ve ABD'dir. On geçici üye ise ikişer yıllık dönem için seçilmektedir. Güvenlik Konseyi'nde kararlar daimi üyelere hiçbirinin veto etmemesi koşuluyla onbeş üye ülkeden en az dokuzunun olumlu oyuyla alınmaktadır. Güvenlik Konseyi'nde geçici üyelerin veto hakkı bulunmamaktadır. Türkiye BM Güvenlik Konseyi'nde 1951-1952, 1953-1955 ve 1961 yılında Polonya ile birlikte bir yıllık dönemde görev almıştır. Türkiye 2003 yılında yaptığı başvurunun ardından 2008 yılında 48 yıl aradan sonra 2009-2010 dönemi için BMGK geçici üyeliğine seçilmiştir. Türkiye beş ayrı coğrafi grup içerisinde Batı Avrupa ve Diğer Ülkeler grubundan seçimlere katılmıştır. Aynı grup içerisinde Türkiye ile birlikte Avusturya ve İzlanda da aday olmuştur. Türkiye üyelik için yoğun bir diplomasi yürütmüş ve 17 Ekim 2008 tarihinde BM Genel Kurulunda yapılan oylamada 192 üye ülkeden 151'inin oyunu alarak Güvenlik Konseyine geçici üye olarak seçilmiştir. Seçim

için gerekli olan üçte iki barajının (128 oy) hayli üzerinde oy alarak seçilen Türkiye'nin ardından Avusturya 133 oy, İzlanda ise 87 oy almıştır. Türkiye'nin Güvenlik Konseyine geçici üye olarak seçilmesinde ritmik diplomasisinin yanında üyelerinden çoğunun BM'ye de üye olduğu İslam Konferansı Teşkilatı'nın da desteğini almış olması etkili olmuştur (Erdağ, 2007:18).

Türkiye uluslararası örgütleri uluslararası barış ve istikrarın sağlanmasında önemli bir mekanizma olarak görmektedir. Uluslararası sistemin en etkili organların biri olan Birleşmiş Milletlerin ve teşkilatın en önemli karar organı olarak kabul edilen Güvenlik Konseyinde Türkiye'nin uzunca bir süreden sonra tekrar yer alması stratejik tercihlerinin pratikteki yansımaya örnek olarak verilebilir. Türkiye'nin yeni dönemde oluşan stratejik kültüründe uluslararası örgütlerin ve bu örgütler içerisinde Türkiye'nin aktif olması gerektiği düşüncesi Güvenlik Konseyi'nin geçici üyesi olarak Türkiye'nin etkinliğinin artmasını sağlamıştır.

Türkiye'nin uluslararası alandaki artan görünürlüğü ve aktivizminde son dönemdeki AB ile olan gelişmeler önemli bir yere sahiptir. 1999 yılında Helsinki'de yapılan zirvede Türkiye'nin AB'ye "aday ülke" statüsünün kabul edilmesinin ardından 03 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'da yapılan Hükümetler Arası Konferans'ta Türkiye ile AB arasında fiili müzakereler başlatılmıştır. "Saatlerin durdurularak" alındığı bu kararın ardından Türkiye 35 müzakere başlığında tarama süreci başlatılmıştır. Müzakere sürecinde Temmuz 2010 tarihi itibari ile bir fasıl (Bilim ve Araştırma) açılıp geçici olarak kapatılmış, on iki fasılda ise başlıklar açılmış olup müzakereler devam etmektedir. Kalan fasılların açılmasına ilişkin süreç işletilmektedir. 11 Aralık 2006 tarihinde AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyinde alınan karar doğrultusunda sekiz başlığın açılması Kıbrıs konusunda Ek Protokolün uygulanması şartına bağlanmıştır. Dört başlıktaki fasıllar ise Fransa tarafından "üyelikle doğrudan ilgili olması" nedeniyle engellenmiştir.

Türkiye AB ile başlatılan müzakereler çerçevesinde başlattığı reformlar ile tam üyelik yolunda önemli adımlar atmıştır. Türkiye-AB ilişkilerinin tarihsel sürecinde yaşanan "Türkiye'nin AB'ye tam üye olup olamayacağı", "ne yaparsak yapalım bizi almazlar" fikri ve "AB'nin bir Hıristiyan klubu" olduğu yönündeki tartışmalardan ziyade son dönemde AB normlarının Türkiye'nin standartlarını yükselteceği söylemleri ön plana

çıkıştır. Stratejik aktörler AB'ye uyum kapsamında gerçekleştirilen reformların ve değişikliklerin Türkiye'nin geleneksel dış politika ideali olan "muasır medeniyetler seviyesine ulaşma" noktasında önemli bir adım olduğunu ifade etmişlerdir. Bu bağlamda Türkiye'nin son dönemde başlatılan tam üyelik müzakerelerinde Fransa ve Almanya'nın tutumu ile Kıbrıs konusunda konulan rezervlere rağmen tam üye olup olamayacağı ve AB içinde tartışılan tam üyelik yerine "imtiyazlı ortaklık" fikrine karşı aktörlerin "Kopenhag kriterlerinin adını Ankara kriterleri olarak değiştirir yolumuza devam ederiz" söylemi Türkiye'nin bakış açısını ifade etmektedir. Bu noktadan hareketle Türkiye-AB ilişkilerinde son dönemde yaşanan gelişmelerle birlikte içeriğin şeklin önüne geçtiğini söylemek mümkündür.

Türkiye-AB ilişkilerinin analizi ve seyri ayrı bir çalışma konusu olmakla birlikte Türkiye'nin 1949 yılından itibaren üyesi olduğu AB'nin önemli organlarından biri olan Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi (AKPM) Başkanlığına bir Türk milletvekilinin seçilmiş olması uluslararası örgütlerdeki rolü bakımından önemli bir gelişmedir. 2010 yılı Ocak ayında gerçekleştirilen seçimlerde Avrupa Demokratlar Grubu tarafından aday gösterilen AKPM Türkiye Delegasyonu Başkanı AK Parti Antalya Milletvekili Mevlüt Çavuşoğlu AKPM Başkanlığına seçilmiştir. İspanyol Luis Maria de Puig'in yerine iki yıllığına bu göreve getirilen Çavuşoğlu Avrupa Konseyi tarihinde Başkanlığa seçilen ilk Türk milletvekilidir. Çavuşoğlu seçimin ardından genel kurulda yaptığı konuşmada "ırkçılık, İslam ve Musevi karşıtlığı ve her türlü hoşgörüsüzlük ile ayrımcılıkla mücadele etmemiz gerekir" diyerek kültürler ve dinler arası diyalog ve ırkçılığa karşı mücadeleye dikkat çekmiştir (CNN Türk, "AKPM'de Türk Başkan Dönemi", 25.01.2010).

Türkiye'nin İKÖ Genel Sekreterliği ve APKM Başkanlığı görevlerine adaylarını seçtirmiş olması kültürler, dinler ve medeniyetler arası diyalogun geliştirilmesi bakımından önemlidir. Türkiye'nin Batı ve Doğu toplumlarının iki önemli organına başkanlık etmesi stratejik kültüründe oluşan savaş ve çatışmaların önlenabilir olduğu fikri paralelinde 11 Eylül sonrası Batı'da artan İslam karşıtlığının önlenmesine katkı sağlamıştır. Türkiye'nin uluslararası örgütlerdeki aktivizmi örgütlerin ve Türkiye'nin örgüt içindeki rolünün güçlenerek uluslararası alanda daha aktif olması gerektiği düşüncesinin bir sonucu olarak okunabilir. Bu bağlamda Avrupa Güvenlik ve İşbirliği

Teşkilatı (AGİT) nezdinde oluşturulan Müslümanlara karşı Ayrımcılık Özel Temsilciliği görevine bir Türk büyükelçi görevlendirilmiştir.³⁸ Türkiye bu görev ile de hoşgörü ve diyalog politikasını uluslararası platforma taşıma fırsatı elde etmiştir.

Türkiye'nin İran'ın nükleer programına ilişkin olarak yürüttüğü aktif diplomasi paralelinde sorunun uluslararası hukuk temelinde çözümüne yönelik Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK)³⁹ nezdinde başlattığı girişimler sorunun herhangi bir müdahale ya da yaptırıma gerek kalmadan çözümü açısından önemlidir. Bu çerçevede her türlü nükleer silahın yayılması ve üretilmesine karşı çıkan Türkiye İran'ın barışçıl amaçlı enerji elde etmeye yönelik olarak nükleer programını uygulama hakkı olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda savaş ve çatışmaların önlenabilir olduğu stratejisini benimseyen ve bu yönde dış politika tutumu benimseyen Türkiye'nin UA EK Yönetim Kurulu üyeliğine seçilmiş olması önemli bir gelişme olarak kabul edilebilir.

2008 yılı Ekim ayında UA EK'nın boşalan 11 yönetim kurulu üyeliği için yapılan seçimde; batı grubundan Türkiye ile birlikte İspanya, Güney Asya grubundan Malezya, Asya-Pasifik grubundan Yeni Zelanda, Afrika grubundan Mısır ve Burkina Faso, Latin Amerika grubundan Arjantin, Küba ve Uruguay, Doğu Avrupa grubundan Romanya ve Asya-Orta Doğu grubundan da Afganistan seçilmiştir. Türkiye 2008-2009 yılları arasında iki yıl süre ile yürüttüğü UA EK Yönetim Kurulu üyeliği boyunca UA EK nezdinde Heyet Başkanlığı (*governor*) görevini ise dönemin Başbakanlık Dış Politika ve Uluslararası Güvenlikten Sorumlu Müsteşar Yardımcısı Dr. Hakan Fidan yürütmüştür. Türkiye UEK Yönetim Kurulu üyeliği süresince İran ve Suriye'nin barışçıl amaçlı nükleer programına destek verirken tarafları UA EK ile işbirliği yapmaları konusunda iknaya çaba göstermiştir. Türkiye'nin bölgesel ve küresel barış ve istikrarın sağlanmasına yönelik olarak çatışma ve savaşların önlenmesi için diplomatik araçları

³⁸ AGİT Müslümanlara karşı Ayrımcılık Özel Temsilciliğini Büyükelçi Ömür Orhun yürütmektedir.

³⁹ Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu-UA EK (International Atomic Energy Agency-IAEA) Birleşmiş Milletler bünyesinde 29 Temmuz 1957 yılında nükleer bilim ve teknolojinin barışçıl amaçlarla kullanılmasının sağlanması, standartların belirlenmesi ve üye devletlerin taahhütlerinin yerine getirilmesini kontrol edilmesini gerçekleştirmek üzere kurulmuştur. Şubat 2009 tarihi itibarı ile kuruma 146 üye devlet bulunmaktadır. Türkiye kuruma 1957 yılında üye olmuştur. Kurum özellikle ülkelerin nükleer programlarının barışçıl amaçlı olup olmadığı konusunda yaptığı denetlemelerle adından söz ettirmektedir. Kurumun 35 üye ülkeden oluşan Yönetim Kurulu (Board of Governance) en önemli karar organıdır. Yönetim Kurulunun üyeleri Genel Kurul tarafından seçimle belirlenmektedir. Yönetim Kurulu genellikle Mart, Haziran, Eylül (Genel Kurul Toplantısı öncesi ve sonrasında iki defa) ve Aralık ayı olmak üzere yılda beş defa toplanmaktadır (<http://www.iaea.org/About/Policy/Board/index.html>, 28.05.2010).

kullanma ve diyalog ve uzlaşma arayışı açısından UAEK Yönetim Kurulu üyeliği Türkiye'ye önemli bir fırsat vermiştir.

Türkiye bu süreçte Gelişmekte Olan Ülkeler (D-8), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ), Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (CICA), Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), NATO, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) gibi uluslararası örgütlerde aktif bir rol üstlenmiş ve söz konusu örgütlerin birçok konferans ve toplantısına ev sahipliği yapmıştır. Türkiye ayrıca söz konusu örgütlerin çoğunun kuruluş aşamasında yer aldığı gibi son dönemde birçoğunun dönem başkanlığı görevini de üstlenmiştir.

Türkiye'nin uluslararası örgütlerdeki aktivizmi bölgesel ve küresel barış ve istikrar açısından önemli katkı sağlamıştır. Türkiye'nin yapıcı katkısı olmadan bölgedeki sorunların çözümü mümkün görünmemektedir. Ortadoğu, Balkanlar ve dünyanın diğer kriz bölgelerinde barış ve istikrar çabalarına Türkiye'nin yapıcı katkısı bölgesel ve küresel politikalarda daha fazla barış atmosferi oluşmasına katkı sağlamıştır (Davutoğlu, 2008b). Bu bağlamda Türkiye'nin stratejik karar alıcıları uluslararası sistemin daha adil, ekonomik açıdan eşit ve ahlaki değerlere dayalı yeni düzenin kurulabilmesi için uluslararası örgütleri, uluslararası ekonomik kuruluşları reform başlatmaları gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda Türkiye uluslararası sistemin yeniden dizaynında öncü bir rol üstlenmiştir. Davutoğlu'nun bakış açısına göre Türkiye'nin uluslararası alandaki rolü daha çok ahlaki ve idealist fikirlere dayanmaktadır. Davutoğlu Türkiye'yi küresel kültüre katkı yapan ve medeniyetler arası farklılıkları ortadan kaldırmaya çalışan bir pozisyonda görmektedir (Ş. Kardaş, 2011b).

Türkiye'nin son dönemde uluslararası örgütlerdeki aktivizmi ve bu paralelde uluslararası örgütlerin uluslararası alanda artan etkinliği Türkiye'nin stratejik kültürünün davranışa yansımaları olarak görülebilir. Türkiye bölgesel ölçekte oluşturduğu dış politika dinamizmini uluslararası örgütlerdeki aktif rolü ile güçlendirmiş, söz konusu örgütlerin de uluslararası alanda daha etkin bir rol almasına katkı sağlamıştır. Türkiye'nin stratejik kültürünün çatışmaları önleyici ve diplomasiyi ön planda tutan yumuşak gücü tercih eden tercihleri ile uluslararası güç dengesinde belirleyici bir unsur olmaya başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda Türkiye'nin bakış açısı ile uluslararası örgütler kriz ve çatışmaların önlenmesinde daha aktif rol almalı ve

ekonomik entegrasyonlar oluşturarak karşılıklı bağımlılık temelinde işbirliğine gitmelidirler. Türkiye'nin bu tutumu uluslararası örgütlerin baskın güçlerin politikalarını meşrulaştıran bir araç olarak değil, uluslararası sistemde denge rolü üstlenerek uluslararası hukuk ve diplomatik argümanlarla barış ve istikrarın sağlanmasına katkı sağlayacak mekanizmalar olarak algılandığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

4.4.5. Dış Politikada Yeni Araçlar: 4T-TİKA, TUSKON, THY ve TRT

Klasik diplomasi ve uluslararası ilişkiler kuramında askeri güç ve kapasite en etkin dış politika aracı olarak kullanılmıştır. Klasik realizmin de temel argüman olarak benimsediği askeri güç Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında oluşan bölgesel krizler de etkili olarak kullanılmıştır. Küreselleşme süreci her alanda olduğu gibi uluslararası ilişkiler disiplininde de önemli etki oluşturmuştur. Bu bağlamda ortaya çıkan yeni kuramlar ışığında askeri güç ve kapasitenin güç dengesindeki etkisi göz ardı edilmese de modern diplomasinin bir sonucu olarak yeni dış politika araçları ön plana çıkmaya başlamıştır. Uluslararası barış ve istikrarın sağlanmasına yönelik olarak diyalog ve işbirliğinin artırılması gereği sıkça vurgulanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda entegrasyon hareketleri ve kültürel etkileşimin de etkisiyle birlikte sosyal, ekonomik ve kültürel yapılar birer dış politika aracına dönüşmüştür.

Bu çerçevede Türkiye'nin geleneksel dış politika tutumu olarak görülen ve Soğuk Savaş döneminde de benimsenen “batıcılık” ideali ile birlikte ittifaklara üyeliklerinin getirmiş olduğu sorumluluklar neticesinde başta BM ve NATO olmak üzere uluslararası barış gücü operasyonlarında silahlı kuvvetler bir dış politika aracı olarak kullanılmıştır. Türkiye BM barışı koruma operasyonu kapsamında ilk olarak 1950 yılında Kore harekâtına katılmıştır. 1994 yılında Somali’de yaşanan iç çatışmaların sonlandırılmasına yönelik başlatılan “Umut Operasyonu” (UNOSOM)’da yer alan Türkiye bir dönem harekâtın komutasına üstlenmiştir. Ardından Bosna’da UNOFOR, IFOR ve SFOR operasyonları ve bu operasyonlar paralelinde Adriyatik’te gerçekleştirilen ve deniz unsurlarının katıldığı SHARP GUARD Harekâtı ile hava unsurlarının katıldığı “Deny Flight” operasyonuna iştirak edilmiştir. Akabinde Türkiye Arnavutluk’taki ALBA Harekâtı ile Makdeonya’da gerçekleştirilen Essential Harvest, Amber Fox, Allied Harmony, Concordia ve Proxima Harekâtlarına katılım sağlamıştır. Kosova (KFOR) ve

Afganistan'da gerçekleştirilen barış gücü operasyonlarına (Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti-UGYK) da önemli katkı sağlayan Türkiye bu operasyonlarda dönem dönem lider ülke görevlerini de üstlenmiştir.

Klasik anlamda en temel dış politika argümanı olarak kullanılan askeri güç ve silahlı kuvvetler yeni dönem Türk dış politikasında da kullanılmaya devam etmiştir. Son dönemde Türkiye 2006 yılında Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ndeki seçimlerde görev alan BM Kongo DC Misyonu (MONUC), ABD'de deki Katrina Kasırgası'nın ardından NATO'nun başlattığı hava desteği, Pakistan Depremi 2005 Sonrası İnsani Yardım Harekatı ve Lübnan'da yaşanan savaş sonrası oluşturulan Geçici Güvenlik Gücüne birlik, teçhizat ve personel katkısında bulunarak uluslararası sistemde oluşan güç dengesinde yerini almıştır.⁴⁰

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemin değişmesi Türkiye'nin güvenlik alanındaki değeri ortaya çıkmış ve Ankara barışı koruma operasyonlarını bölgesel barış ve istikrar açısından etkili bir güvenlik stratejisi olarak benimsemiştir. Bölgesinde yaşanan değişim Türkiye'nin güvenlik algısı hem sert-güvenlik meseleleri hem de yumuşak-güvenlik meseleleri açısından etkilemiştir. Etnik milliyetçilik, bölgesel sosyal ve ekonomik istikrarsızlık, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi konular Türkiye'nin güvenlik algısında gündemini meşgul eden konular olmuştur. Bu bağlamda Türkiye'nin barış gücü operasyonlarına katılımı bölgesindeki diğer aktörler karşısındaki duruşunu desteklemesi açısından stratejik bir araç olarak görülmüştür (Oğuzlu ve Güngör, 2006:477-478).

Türkiye'nin stratejik tercihleri ile ortaya çıkan stratejik kültürü paralelinde geliştirdiği dış politika anlayışının bir sonucu olarak yeni dış politika araçlarına ihtiyaç duymuştur. Yeni dış politika yaklaşımının bir sonucu olarak çatışma ve savaşların sonunda barışın yeniden sağlanması yerine çatışma ve krizlerin önlenmesi ve ortaya çıkmadan bertaraf edilmesi anlayışı neticesinde yeni enstrümanlar oluşturulmuştur. Bu bağlamda Türkiye yeni dönemde resmi diplomatik organlarının yanında başta Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) olmak üzere, Türkiye İşadamları ve Sanayiciler

⁴⁰ Türkiye'nin barışı destekleme harekâtına katkıları hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. "Türk Silahlı Kuvvetlerinin Barışı Destekleme Harekâtına Katkıları", http://www.tsk.tr/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_6_Turkiyenin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari/konular/Turk_Silahli_%20Kuvvetlerinin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari.htm.

Konfederasyonu (TUSKON), Türk Hava Yolları (THY) ve Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) gibi organlar birer dış politika aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Gürkan Zengin TİKA, THY ve TRT'yi yeni Türk dış politikasının destek unsurları olarak tanımlamıştır (Zengin, 2010:451-461).

Bu bağlamda Türkiye stratejik kültürünün sonucunda oluşturduğu tercihlerinde dış politika belirlerken resmi olarak Dışişleri Bakanlığı ile bakanlığın yurt dışı teşkilatlarının yanında yeni diplomatik enstrümanlar kullanmaya başlayarak dış politikasını sahada daha geniş anlamda uygulamaya başlamıştır. Kullanılan dış politika araçları kurum ve kuruluşlar arasında birer rakip olarak değil, birbirini bütünleyen mekanizmalar olarak tercih edilmiştir.

Bu bağlamda TİKA son dönemde en fazla tercih edilmeye başlanan dış politika araçlarından biridir. SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan Türk devletlerine yardım ve destek vermek amacıyla kurulan TİKA başlangıçta Dışişleri Bakanlığına bünyesinde faaliyet göstermiştir. 1999 yılında Başbakanlığa bağlanan TİKA kuruluş maksadı doğrultusunda bağımsızlıklarını kazanan Türk devletlerine teknik yardım, insan gücü ve teknolojik alt yapı desteği sağlamaya çalışmıştır. TİKA TİKA'nın kuruluş yıllarında Türkiye yetişmiş insan gücü eksikliği, alt yapı ve teknik yetersizlikler nedeniyle bölgede beklenen performansı göstermemiştir. Türkiye'nin bağımsızlıklarını yeni kazanmış Türk devletlerine yönelik "büyük ağabey" yaklaşımının da bölge politikaları açısından aceleci bir tutum olarak görülmüştür (Aras, 2005b:119). "Türk karar vericilerinin Soğuk Savaş sonrası için projelerinin olmaması, hazırlıksız olmalarının yanısıra, iç politikadaki istikrarsızlıklar, koalisyon hükümetlerinin birinin gelip diğerinin gittiği, dışişleri bakanlarının sık sık" değişmesi bu dönemde Türkiye'nin aktif olamamasının nedenleri olarak gösterilebilir (Bal, 2001:344). 2001 yılında Türkiye'de yaşanan ekonomik kriz de Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkaslar politikasına gölge indirmiştir (Aras, 2001:78). Türkiye'nin yeni dış politika anlayışı doğrultusunda TİKA'nın faaliyet alanı genişlemiş ve faaliyetlerinde önemli ölçüde artış sağlamıştır (Fidan ve Nurdun, 2008). TİKA 1992-2002 yılları arasında toplam 2.241 proje ve faaliyet gerçekleştirmişken, 2003-2010 döneminde 6.714 proje ve faaliyeti hayata geçirilmiştir. 2002 yılında yurtdışında 12 Program Koordinasyon Ofisi (PKO) bulunan TİKA'nın 2010 yılında PKO sayısı 26'ya ulaşmıştır. TİKA kuruluşunda Orta Asya ve

Kafkaslar odaklı bir çalışma alanına sahipken, 2002 yılından itibaren yeni Türk dış politikası doğrultusunda Balkanlar, Ortadoğu ve Afrika’da proje ve faaliyet yürütmeye başlamıştır. 1992-2002 yılları arasında yıllık ortalama 15 milyon dolar bütçeye sahip olan TİKA 2009 yılında merkezi yönetim bütçesinden tahsis edilen ödenek ve Başbakanlık Tanıtma Fonu ve diğer kurumlardan aktarılan kaynaklarla birlikte 100 milyon dolar civarında bir bütçeye sahip olmuştur (TİKA, 2010). Bu çerçevede Türkiye’nin stratejik kültürünün bir yansıması olarak oluşan yeni dış politika paralelinde “proje ve faaliyetlerini artıran TİKA’nın Türk dış politikasının uygulayıcısı olarak uluslararası alanda Türkiye’nin pozisyonunu güçlendirdiği” söylenebilir (Erdağ, 2008:67). TİKA’nın kurumsal yapısındaki genişleme ile faaliyetler alanları ve sayısındaki artış yeni Türk dış politikasının arka planını oluşturan stratejik kültürünün pratikteki bir yansıması olarak kabul edilebilir.

Türkiye’nin yeni dış politika anlayışı paralelinde önemli bir dış politika aracı da TUSKON’dur. 1990’lı yılların başından itibaren Türkiye’de faaliyet gösteren küçük ve orta büyüklükteki işletmeler ile büyük şirketlerin dernekleşmeye başlaması ile TUSKON’un kuruluş süreci başlamıştır. Oluşan bu derneklerin bir araya gelmesi sonucu üyelerinin uluslararası pazarda tecrübelerinin paylaşılması, yayılması ve yeni iş olanakları oluşturulması amacıyla 2005 yılında İstanbul’da kurulmuştur. TUSKON bünyesinde 80 ilde 151 dernek faaliyet göstermektedir (www.tuskon.org). TUSKON yurt içi ve yurt dışında gerçekleştirdiği iş forumları ile birlikte üyeleri ile uluslararası alanda faaliyet gösteren şirketleri bir araya getirerek ekonomik kalkınmaya ve işbirliğine önemli katkı sağlamıştır. TUSKON kuruluşundan itibaren Türkiye’nin yeni dış politika alanlarında faaliyetlerini gerçekleştirerek sahada ekonomik ve ticari işbirliklerine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda Türkiye’nin yeni dönemde yoğun diplomasi yürüttüğü Ortadoğu, Afrika ve Balkanlar başta olmak üzere tüm bölgelerde iş adamlarına yeni olanaklar oluşturarak TUSKON’un “ticari köprü” rolü üstlendiği söylenebilir.

TUSKON Tablo 3.’de gösterildiği şekilde kuruluşundan itibaren bölgesel dış ticaret köprüleri oluşturmuş ve dış ticaret köprüsü programları ile 78 farklı ülkeden 330 bakan ve üst düzey bürokrat 110 basın mensubu ağırlamış, 5.000 yabancı işadamı ile 11.000 Türk işadamı ile arasında 132.000 iş görüşmesinin yapılmasını sağlamış ve bu sayede

Türkiye'nin dış ticaretine yaklaşık olarak 7 milyar dolarlık katkı sağlamıştır (www.tuskon.org). Bu bağlamda TUSKON Çin, ABD, Belçika ve Rusya'da temsilcilikler açarak uluslararası alanda görünürliğini artırmıştır.

Tablo 3. TUSKON Tarafından Gerçekleştirilen Dış Ticaret Köprüleri Programları

S.Nu.	Gerçekleştirilen Dış Ticaret Köprüsü Adı	Tarihi
1	Türkiye-Afrika Dış Ticaret Köprüsü-I	8-9 Mayıs 2006
2	Türkiye- Avrasya Dış Ticaret Köprüsü- I	17-18 Eylül 2006
3	Türkiye- Asya/Pasifik Dış Ticaret Köprüsü	7-8 Nisan 2007
4	Türkiye- Avrasya Dış Ticaret Köprüsü-II	4-5 Aralık 2007
5	Türkiye-Afrika Dış Ticaret Köprüsü-II	6-18 Mayıs 2007
6	Türkiye- Asya/Pasifik Dış Ticaret Köprüsü-II	17-18 Haziran 2008
7	Türkiye-Afrika Dış Ticaret Köprüsü-III	13-15 Mayıs 2008
8	Türkiye-Orta ve Doğu Avrupa Dış Ticaret Köprüsü-I	18-19 Kasım 2008
9	Türkiye-Dünya Dış Ticaret Köprüsü-2009	1-7 Haziran 2009
10	Türkiye-Dünya Dış Ticaret Köprüsü-2010	13-18 Haziran 2010
11	Türkiye-Ortadoğu Ticaret Köprüsü -3	11 Aralık 2010
12	Sırbistan Ticaret ve Yatırım Köprüsü	13 Aralık 2010

Kaynak: www.tuskon.org

Ekonomik işbirliği anlamında TUSKON tarafından Dış Ticaret Müsteşarlığı desteği ile gerçekleştirilen dış ticaret köprüleri programları ile birlikte Türkiye son dönemde özellikle yeni dış politika alanlarında ekonomik ilişkilerini geliştirmiştir. Programlarla birlikte yapılan anlaşmalar sonucu bölge ülkelerine olan ihracat oranlarında artış başlamıştır. TUSKON tarafından gerçekleştirilen ekonomik ilişkiler Türkiye'nin yeni dönem stratejik kültüründe oluşan yeni dış politika aracı kullanma ve ekonomik karşılıklı bağımlılık oluşturma stratejisinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Tablo 4. Türkiye'nin Ortadoğu, Afrika ve Asya'ya İhracat Rakamları (2006-2010)

Ülke Grupları	2006	2007	2008	2009	2010
Afrika	4.565.792	5.946.344	9.062.603	10.180.086	8.351.650
Yakın ve Ortadoğu	11.315.751	15.081.322	25.430.395	19.208.247	20.725.040
Diğer Asya	3.941.556	5.227.250	7.074.123	6.704.157	7.742.839

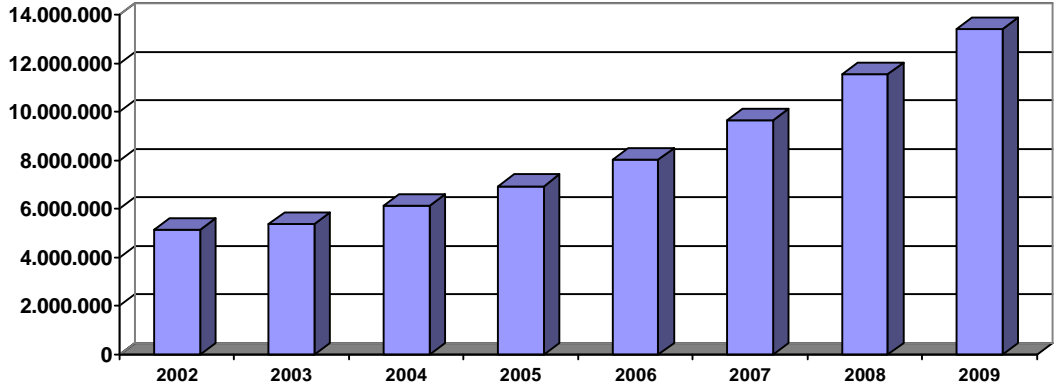
Kaynak: TÜİK (Değerler 000 \$)

Türkiye'nin yeni dış politika yaklaşımında kullanılan yeni dış politika araçları bütüncül bir yaklaşımla aynı dış politika hedefi doğrultusunda birlikte kullanılmıştır. Zira dış politikada başarı kullanılan araç ve enstrümanların senkronize hareketi ile elde edilebilir. Bu çerçevede Türkiye'nin son dönemde kullandığı dış politika araçlarına THY ve TRT'de örnek olarak verilebilir. Türkiye'nin yeni dış politika stratejisi doğrultusunda sosyal ve kültürel anlamda sahada politika uygulayan ve gerçekleştiren TİKA ile ekonomik ve ticari ilişkileri oluşturan TUSKON'un faaliyetlerinde THY ve TRT'nin de önemli bir rolü vardır. TİKA'nın ve TUSKON'un yeni dış politika alanlarında faaliyet ve proje gerçekleştirebilmesi amacıyla THY söz konusu ülkelere sefer açarak ulaşım kolaylığı sağlamıştır. Türkiye sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda ilişkiler geliştirirken sosyal mobilizasyonun kolaylaşması için THY'yi bir dış politika aracı olarak kullanıldığı söylenebilir. Zira THY'nin yeni seferleri Türkiye'nin dış politika öncelikleri paralelinde belirlenmeye başlanmıştır.

THY 2006 yılında 24 yeni dış hat seferini başlatarak önemli bir atılım başlatmıştır. Ortadoğu'da 5, Güney Avrupa ve Balkanlar'da 3, Afrika'da 3, Uzakdoğu'da 2, Kuzey Avrupa ve Türk Cumhuriyetleri'nde 11 yeni nokta THY'nin uçuş hattına katılmıştır. Bu hatlar Avrupa; LJUBLJANA, ROSTOV, DONETSK, KAZAN, BELGRADE, STPETERSBURG, HELSINKI, VENICE, DUBLIN, RIGA, EKATERINBURG, DNEPROPETROVSK, MINSK, DUSHANBETHY, Uzakdoğu; MUMBAI ve OSAKA, Ortadoğu; ABU DHABI, TABRIZ, DOHA, SANAA ve Afrika; ADDIS ABABA, KHARTOUM, LAGOS ve MUSCAT'tır (THY, 2007:31). THY 2007 yılında İstanbul-Batum ve İstanbul-Johannesburg-Cape Town hattını hizmete açmıştır (THY, 2008:7).

15 Mayıs 2008 tarihinde İstanbul-Halep, 15 Aralık 2008 tarihinde BİRMİNGHAM - İngiltere hattını hizmete açılmıştır (THY, 2009:8). 2009 yılında 10 yeni dış hat (NAİROBİ-Kenya (20 Şubat), UFA - Rusya (04 Mart), MEŞHED - İran (15 Mart), SAO PAOLO – Brezilya (05 Nisan), DAKAR - Senegal (05 Nisan), BİNGAZİ - Libya (05 Mayıs), GÖTEBORG - İsveç (29 Haziran), TORONTO - Kanada (11 Temmuz), LVİV - Ukrayna (27 Temmuz), JAKARTA - Endonezya (04 Eylül)) noktasını uçuş ağına katmıştır (THY, 2010:9). THY'nin özellikle Afrika ve Ortadoğu'ya uçuşlarında önemli oranda yolcu artışı olmuştur. 2008 yılında THY'nin Afrika'da yolcu artışı %38,3 Ortadoğu'daki yolcu artışı ise % 53,7 oranında gerçekleşmiştir (THY, 2009:36). 2009 yılında Afrika'da yolcu artışı ise % 49,1 oranında gerçekleşmiştir (THY, 2010:42). THY'nin dış hatlar ve dış hatlarda uçan yolcu sayısındaki artış yeni Türk dış politikası doğrultusunda oluşan dış politika alanlarında artan etkileşimin bir sonucu olarak görülebilir. Bu bağlamda THY'nin stratejik açıdan uluslararası alanda genişlemesi ile stratejik kültürün bir sonucu olarak oluşan yeni Türk dış politikası paralellik göstermektedir. Yeni dönemde THY'nin genişleme stratejisi ve yeni dış hatlar seçimindeki tercihleri bakımından Türkiye'nin bir dış politika aracı olarak ortaya çıktığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Yeni dış hatlar oluşmadan önce özellikle Afrika ve Ortadoğu'daki noktalara yabancı hava yolları aracılığıyla aktarmalı olarak seyahat edildiği düşünüldüğünde THY'nin genişlemesi Türkiye'nin yeni dış politika alanlarına erişimi sağlayarak Türkiye'nin ilişkilerinin güçlenmesi ve hızlanmasına önemli ölçüde katkı sağladığı söylenebilir. Özellikle Türk işadamlarının bölge ülkelerine olan ilgisini çekmek amacıyla atılan adımlar neticesinde Türkiye'nin bölge ülkeleri ile olan ekonomik ve ticari ilişkilerinde önemli artışlar yaşanmıştır. Bu yönüyle THY'nin genişlemesi Türk dış politikasında önemli bir stratejik araç olarak görülmeye başlanmasının bir sonucu olarak görülebilir.

Şekil 6. THY Dış Hatlar Yolcu Sayısı (2002-2009)

Kaynak: (THY, 2007, 2008, 2009, 2010).

Tablo 5. THY'nin Bölge Bazında Taşıdığı Yolcu Sayısı (Dış Hatlar 2009-2010)

Bölgeler	2009	2010	Değişim %
Ortadoğu	1.928.855	2.198.993	% 14
Avrupa	8.274.658	9.266.597	% 12
Uzak Doğu	1.478.780	1.721.321	% 16,4
Kuzey Amerika	308.087	439.111	% 42,50
Afrika	819.546	1.117.114	% 36,3
Güney Amerika	40.696	66.169	% 62,60

Kaynak: (THY, 2010; Rakamlar 000)

Yeni Türk dış politikasının bir dış politika aracı olarak kullanmaya çalıştığı bir diğer organ ise TRT'dir. TRT son dönemde Türk dış politikası hedefleri doğrultusunda Balkanlar, Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik olarak "TRT Avaz" kanalını 21 Mart 2009 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Kanal Türkçe, Azerbaycan Türkçesi, Kazakça, Kırgızca, Özbekçe ve Türkmençe programlar ile yayın coğrafyasında "ortak kanal" olmayı hedef olarak belirlemiştir. TRT 8 Mayıs 2009 tarihinde ise "uluslararası Türkçe haber ve kültür kanalı" olarak "TRT Türk" kanalının yayını başlatmıştır. 4 Nisan 2010 tarihinde Ortadoğu'ya yönelik olarak açtığı Arapça "TRT El Türkiye"

kanalı ile TRT Arap ülkelerinde seyredilen bir kanal olmayı amaçlamıştır. TRT ayrıca dünyada önemli bir haber kanalı olan Euronews ile işbirliği yaparak Euronews haber kanalının 9. dil olarak Türkçe haber yayınına başlamasını sağlamıştır (www.trt.net.tr). TRT'nin uluslararası alandaki bu genişlemesi ile birlikte yeni Türk dış politika sürecinde bir aktör ve dış politika aracı olarak yer aldığını söylemek yanlış olamayacaktır. TRT'nin yeni açtığı kanalları ile bölgesel ve küresel ölçekte Türkiye'nin iletişim aracı haline geldiği söylenebilir.

TRT Türk kanalının açılış programında konuşan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan “TRT Avaz ile Türk dünyasına seslenmiştik ve şimdi de inanıyorum ki TRT Türk ile tüm dünyaya seslenmenin haklı gururunu yaşıyoruz, yaşayacağız” diyerek Türkiye'nin TRT ile birlikte Ortadoğu'da daha etkin bir rol oynayacağını vurgulamıştır. Dünyanın değişik coğrafyalarında yaşayan Türklerin TRT Türk ile Türkiye'nin sesini duyacağını söyleyen Erdoğan şu ifadelerle kanalın uluslararası alanda bir araç olarak önemine vurgu yapmıştır.

“Orta Asya'daki soydaşlarımız, Balkanlar'daki akrabalarımız, Avrupa'daki işçilerimiz, Afrika'da, Orta Doğu'daki kardeşlerimiz, Türkçe üzerinden birbirleriyle hasret giderecekler. Saraybosna Bağdat'tan, Kahire Kudüs'ten, Pekin Stuttgart'tan, tüm bu şehirler İstanbul'dan, güzel Türkçemiz vesilesiyle TRT Türk aracılığıyla haberdar olacaklar. Artık Türkiye, dünya medyasında sadece hüznün dolu, keder yüklü olumsuz haberlerle yer almayacak. Türkiye'de iyi şeylerin yaşandığı, Türkiye'nin hızla değiştiği, dünyanın yükselen bir yıldızı olduğu, ülkemizin çok zengin bir kültüre sahip olduğu bu yayınlarla çok daha iyi, gerçekçi bir şekilde hissedilecek, anlaşılacak” (“Erdoğan: TRT Türk Kültürümüzün Dünyaya Açılan Penceresi Olacak”, Zaman, 9 Mayıs 2009).

TRT Avaz ve TRT Türk'ün ardından Arapça yayına başlayan TRT El Türkiye kanalının açılış programında Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç “Biz aynı zamanda aynı coğrafyanın insanları olarak, aynı kültürün, tarihin, inancın insanları olarak, birbirimizle artık TRT'nin bir kanalında da buluşabileceğiz. Tarihin kardeş yaptığı insanların birbirlerini bu kanalda bulması bizim için her övgünün üstündedir” diyerek kanalın bölge açısından önemine vurgu yapmıştır. Aynı programda Arapça ve Türkçe, “Siz yoksanız dünyanın anlamı yok. Şimdi biliyoruz ki bizim köklerimiz birbirine karışmıştır” diyen Başbakan Erdoğan konuşmasını şöyle sürdürmüştür;

“Türkler ile Araplar bir elin parmakları gibidir. Türkler ile Araplar et ile turnak gibidir. Bu topraklarda bizim mazimiz bir. Biliniz ki, istikbalimiz de bir. Tarih boyunca Cibuti sevindiğinde, Abu Dabi sevindi, Sana, Muska, Doha, Rabat, Tunus, Rabat, Cezayir, Trablus sevindiğinde emin olunuz ki, İstanbul da sevinmiştir,

Ankara da İzmir de Mardin de Konya da Kayseri de sevinmiştir. Kudüs hüznlendiğinde, Beyrut hüznlendiğinde Hartum, Kuveyt, Mogadişu, Manama ve Moroni hüznlendiğinde inanın İstanbul, Şanlıurfa, Kayseri de hüznlenmiştir. İstanbul'un kaderi Kahire'nin, Beyrut'un, Şam'ın, Bağdat'ın, Amman'ın, Mekke ve Medine'nin, elbette ki Kudüs ve Gazze'nin kaderinden ayrı değil. Yakın tarihte aramıza sınırlar çizilmiş olabilir. Ülkelerimiz arasına mayınlar döşenmiş olabilir. Aramıza görünmez setler, görünmez duvarlar çekilmiş olabilir. Biz bunların hepsini aşacak güce, aşacak iradeyi sahibiz. Kardeşleri birbirinden ayırmaya, kardeşlerin arasına nifak sokmaya, kardeşlerin arasına fesat tohumları ekmeye hiç kimsenin gücü yetmemiştir, bundan sonra da yetmeyecektir. Türkiye olarak yüzümüz Batı'ya dönük olsa da sırtımızı asla ve asla Doğu'ya dönük değildir.

Sadece bölgemizde değil, dünyanın neresinde olursa olsun masum çocukların, masum insanların katledilmesine göz yummayız, yumamayız, feryatlarına kulak tıkayamayız. Nasıl Haiti için yüreklerimizi birleştirdiysek, nasıl Şili için dualarımızı yolladıysak, Gazze yanarken, medeniyetimizin göz bebeği Kudüs üzerinde kara bulutlar dolaşırken, buna tepkisiz kalamayız, bunu görmezden gelemeyiz, elimiz, kolumuz, dilimiz bağlı duramayız. Biz artık başta bölgemiz olmak üzere, yeryüzünde akan kanın durmasını, gözyaşlarının dinmesini, barışın ve refahın yeryüzüne hakim olmasını diliyoruz. Bütün gayemiz, çabamız bütün mücadelemiz bunun içindir. TRT El Türkiye bizim ortak dilimiz, ortak ekranımız, ortak hissiyatımız olmak için yola çıkmıştır ("TRT Arapça Kanalı da Yayına Başladı", <http://www.haber7.com/haber/20100404/TRT-Arapca-kanali-da-yayina-basladi.php>, 05.04.2010).

Erdoğan'ın bu ifadeleri Türkiye'nin stratejik kültürünün bir yansıması olarak oluşan yeni dış politikasının pratikteki ifadeleri olarak görülebilir. Erdoğan kanal aracılığıyla Türkiye'nin yeni pozisyonuna işaret etmiş ve kanalın seyredilme hedefi olan Ortadoğu'nun Türkiye açısından tarihsel, kültürel ve medeniyet bağına dikkat çekmiştir.

Türkiye'nin yeni dış politikası doğrultusunda açtığı dış politika alanları yeni dış politika araçlarının birlikte kullanımı ile genişlemeye başlamıştır. Türkiye stratejik tercihlerinde ikili ilişkiler geliştirdiği ülkelerle sosyal, kültürel ve ekonomik bağlarını TİKA ve TUSKON ile örmeye başlamış, etkileşim ve iletişim için de THY ve TRT önemli rol oynamıştır. THY yeni dış hat seferlerini Türkiye'nin yeni ilgi alanları olan Afrika, Ortadoğu ve Güney Amerika gibi alanlara başlatması bu argümanın destekleyici bir faktörü olarak görülebilir. TRT ise yayın hayatına başlattığı yeni kanallar aracılığıyla Türkiye'nin yeni dış politika alanlarını hedef olarak belirlemiştir. Bu bağlamda TRT'nin yeni kanalları TRT Avaz, TRT Türk ve TRT El Türkiye Türkiye'nin görünürlüğü ve tanıtımı açısından önemli bir araç rolü üstlenmiştir. Türkiye yeni dönemdeki stratejik kültüründe diplomatik enstrüman olarak klasik araçların yanında yeni dış politika araçlarının kullanılmasını tercih etmiştir. Bu bağlamda ekonomi kalkınmacı stratejik kültürünün bir yansıması olarak oluşan yeni Türk dış politikası doğrultusunda birer dış

politika aracı olarak kullanılmaya başlanan TİKA, TUSKON, THY ve TRT'nin yeni dönemde gerçekleştirdiği faaliyetler Türkiye'nin stratejik kültüründe oluşan yeni dış politika aracı kullanma gerekliliğın dış politika davranışındaki yansıması olarak okunabilir.

Türkiye'de yeni dönemde çatışma ve savaşları önlenabilir bir durum olarak algılayan, yumuşak gücün daha etkili olduğunu düşünen tehdit algılamalarındaki değişimin sonucu olarak komşularını potansiyel tehdit olarak görme anlayışını terk edip “sıfır sorun” anlayışına evrilen bir stratejik kültür oluşmuştur. Türkiye yeni dönemde dış politika bağlamında uluslararası örgütleri barış ve istikrarın sağlanmasında önemli bir aktör olarak algılayarak yeni dış politika araçları kullanmayı tercih etmeye başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin stratejik kültürünün dış politika davranışına yansıdığı ve dış politika tercihlerini stratejik kültürü temelinde oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira Türkiye'nin stratejik kültürünün paradigmasınının stratejik tercihlerdeki analizlerinin sonucunda da bu hipotezi görmek mümkündür. Bu yönüyle yeni Türk dış politikasının Türkiye'nin stratejik kültürünün bir yansıması olduğu ifade edilebilir.

BÖLÜM 5: TÜRKİYE'DE DIŞ POLİTİKANIN DÖNÜŞÜMÜ VE STRATEJİK KÜLTÜR

5.1. Türkiye'nin Dış Politikasında Stratejik Kültür: Dönemsel Bir Karşılaştırılma

Türkiye BM ve NATO'ye üye olmakla birlikte Batılı kimliğin normlarını takip etmeye başlamıştır. Batılı kimliğin bir normu olan demokratik sistemin işletilmesi için tek partili siyasal sistemden çok partili siyasal sisteme geçiş Türkiye'de Batılılaşma dönüşümünün bir örneği olarak gösterilebilir. Bu çerçevede Türkiye'nin NATO'ya üyeliği stratejik bir ortaklıktan ziyade Batılılaşma projesinin önemli aşamalarından biridir (Küçük, 1999:81). Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde Batılı kimliğini yansıtan NATO üyeliği, İslami kimliğini yansıtan İKÖ üyeliği ile KEİ ve D-8 gibi örgütlerin kurucusu olarak yer alması, Türkiye'nin çok yönlü kimliğinin birer örneği olarak gösterilebilir (Küçük, 1999:84).

Türk dış politikasının temel yapısı realizm teoriğinde şekillenmiştir. Realizm devletçi bir anlayışla devletin güç ve çıkar dengesinde materyal kapasite ve güce dayalı dış politika davranışın ve bu paralelde dış politika araçlarına sahip olmasının gerektiğini savunmuştur. Devletin dış politikada öncelikli amacı güvenliğin sağlanmasıdır (Gözen, 2006:2). Türkiye'nin Soğuk Savaş ve sonrası dönemde stratejik kültürünün oluşumunda çoğunlukla bürokratik ve askeri seçkinler etkili olmuştur. Bu dönemde stratejik kültürün oluşumunda sosyal dinamiklerin etkisi olmamıştır (Küçük, 1999:85).

Mustafa Küçük'e göre Türkiye'nin Soğuk Savaş ve sonrası dönemde ortaya çıkan stratejik kültürü⁴¹ uyumlu (*accommodationist*) ve savunmacı büyük stratejinin bir karışımıdır (Küçük, 1999:90). Stratejik seçenekler arasında devletin güvenliği ve bekası en öncelikli tercih konumundadır. Stratejik aktörlerin realist güvenlik anlayışı takip etmelerinin sebebi bu stratejik tercihin bir ürünüdür. Bu dönemde Türkiye yayılcı bir tutum benimsememiştir. Türkiye diplomasiyi en iyi şekilde çalıştıran ancak en son seçenekte güç kullanımı tercih eden bir strateji izlemiştir. 1974'teki Kıbrıs Barış

⁴¹ Mustafa Küçük çalışmasını 1999 yılında hazırlamıştır. Küçük'ün Türkiye'nin stratejik kültür analizi 1999 yılında kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bkz. Mustafa Küçük, *Constructivism and The Study of Security And Foreign Policy: Identity and Strategic Culture in Turkish-Greek and Turkish-Israeli Relations*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999.

Harekatı ve İkinci Körfez Savaşı'ndaki Irak harekatına destek verilmesi bu stratejinin bir yansıması olarak kabul edilebilir (Küçük, 1999:91).

2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin tek başına iktidara gelmesi ile birlikte Türkiye AB temelinde demokratikleşme, insan hakları, temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi yönünde ciddi bir reform sürecine girmiştir (Dursun ve diğ., 2007:1). Türkiye iç politikada yapısal reformlar ve kalkınma süreci başlatırken dış politikada da pro aktif bir tutum benimseye başlamıştır. Ahmet Davutoğlu'nun stratejik temellerini oluşturduğu ve Türkiye'nin stratejik kültürünü yansıtan yeni Türk dış politikası tarihsel süreç içerisinde geleneksel yapının aksine çok boyutluluğu temel alan bir anlayışı ifade etmektedir. Bu bağlamda geleneksel Türk dış politikasının “muasır medeniyetler seviyesi” olarak algıladığı “batı yanlısı” tek boyutlu dış politika anlayışının yerine güvenlik ve rejim kaygıları nedeniyle ilişki geliştirilemeyen başta Ortadoğu olmak üzere Kafkasya, Orta Asya, Afrika ve Güney Amerika gibi yeni dış politika alanlarının oluşturulmaya çalışıldığı çok boyutlu ve kulvarlı yeni bir dış politika anlayışı benimsenmiştir. “Kötü komşuluk” algısından “sıfır sorun” yaklaşımına dönüşüm aynı zamanda Türkiye'nin “coğrafi tasvirindeki” değişimin bir sonucu olarak görülebilir (Aras ve Fidan, 2009:198). Coğrafi tasvirdeki değişim Türkiye'nin dış politikada bakış açısını genişletmiş ve aktörlerin daha geniş bölgelerde strateji ve politika belirlemelerine yön vermiştir (Aras ve diğ., 2009:31). Bu çerçevede Türkiye yeni dönemde potansiyel tehdit anlayışını değiştirerek fırsat oluşturmaya çalışan aktivist bir yaklaşım benimsemiştir.

11 Eylül saldırıları 21. yüzyılın politika dengesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Güvenlik algısında artan tehdit düzeyi paralelinde aktörlerin ve devletlerin güvenlik endişeleri ve terör eylemleri nedeniyle özgürlük alanını daraltıcı tedbirler uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye'nin özgürlük-güvenlik denkleminde özgürlükleri genişletici bir tutum benimsemesi stratejik kültürünün bir sonucudur. Soğuk Savaş dönemini şartları ve iç politik gelişmelerin etkisi Türk dış politikasında karar alıcı stratejik aktörlerin güvenlik algısı “dört yanımız düşmanlarla çevrili” retoriğinde şekillenmiştir. Bu refleks Türkiye'yi içe kapanık, dış politikada “bekle gör” anlayışı ile durağan konuma getirmiştir. Türkiye Cumhuriyet'in ilanının ardından Menderes ve Özal dönemlerinde dış politikada daha aktif bir tutum benimsemeye başladığında özellikle kimlik

tartışmaları, ilişki kurulan ülkelerin coğrafi konumları ve yönetim sistemlerinin etkisiyle rejim tartışmalarına dönüşmüştür. Türk dış politikasının tarihsel tecrübeler doğrultusunda iç politikada güçlü iktidarlar döneminde daha aktif bir tutum benimsemiştir. Bu bağlamda iç politik istikrar dış politikada etkinliği beraberinde getirmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni gerçeklerin anlaşılması noktasında Türk dış politikasının pasif ve izole edilmiş tutumu eleştirilmiştir. Türkiye'nin tarihsel ve kültürel bağlarının bulunduğu Ortadoğu'da daha aktif politikalar geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Türkiye-Ortadoğu ilişkilerinde tarih ve kültür önemli rol oynamaktadır. Paylaşılan tarih ve ortak kimlik Türkiye'yi Ortadoğu ülkelerine yakınlaştıran unsurlardır (Altunışık, 2009:180).

Geleneksel Türk dış politikasını eleştiren Özal Türk dış politikasına yeni bir bakış açısı getirmiştir. Özal dış politikada risk alan, aktif bir tutum benimsemiştir. Özal'a göre Ortadoğu'da Türkiye açısından tehditten daha fazla özellikle ekonomik yönden fırsat bulunmaktaydı (Altunışık, 2009:181). Özal Türkiye'nin Ortadoğu ile tarihsel ve kültürel bağlarını kullanışlı bir dış politika aracı olarak görmüştür (Altunışık, 2009:182). İsmail Cem'in Dışişleri Bakanı olarak görev yaptığı 1997-2002 döneminde Türkiye Ortadoğu'daki anlaşmazlıkların çözümünde arabulucu rol oynamıştır. İsmail Cem Ortadoğu ile ilişkilerde tarihsel ve kültürel bağların yanında, Türkiye'nin çok yönlü kimliğini ön plana çıkarmış ve bölge açısından Türkiye'nin rol model örneğine vurgu yapmıştır (Altunışık, 2009:185). Davutoğlu döneminde Türkiye "komşularla sıfır sorun" ideali çerçevesinde Irak, İran, Suriye ve diğer bölge ülkeleri ile yeni bir diplomatik üslup benimsemiştir. Türkiye 2003 yılında Irak'a ABD müdahalesinde ABD'nin Türkiye'nin müdahale için topraklarını kullanmasına izin vermemesi ile oluşan stratejik çevrede Türkiye bölge ülkelerine daha da yaklaşmıştır (Altunışık, 2009:188).

Tablo 6. Alternatif Perspektiflerin Karşılaştırması

	Turgut Özal	İsmail Cem	Ahmet Davutoğlu
Tarih ve Kültürün Önemi	Nispeten Önemli	Önemli	Çok Önemli
Batı ile uyuşabilirlik	Çok Önemli	Çok Önemli	Önemli
Medeniyet görünüşü	Medeniyetler Arası Köprü	Çoklu Medeniyetler Kimliği	İslami Medeniyet Kimliği
Bölgesel çatışmalara ilgi	Önemli	Önemli	Çok Önemli

Kaynak: (Altunışık, 2009:193).

Türkiye'nin stratejik kültürü tarihsel tecrübeler, inançlar ve normlar doğrultusunda dış stratejik çevre ile iç politik yapı paralelinde ideal politik ya da reel politik seçeneğe kaymıştır. “Bölgesel güç” olma ideali ve etkinliğin artırılması söylemi Türk dış politikasını reel politik seçeneğe yönlendirmiştir. Öte yandan işbirliği ve uzlaşma hedefi demokrasi, insan hakları ve özgürlüklerin genişletilmesinin benimseyen normlar ideal politığe yakınlaştırmıştır. Yeni dönemde güç, salt materyal kapasite ya da askeri yeteneğe dayalı formüle edilmemiştir. Türkiye'nin büyük stratejisi gelecekte dünyanın en gelişmiş on ekonomisinden biri olmak ve uluslararası barış ve istikrarın sağlanmasına azami katkı sağlamaktır.

“Komşularla Sıfır Sorun” söylemi yeni Türk dış politikasının ana eksenini oluşturmuştur. Cumhuriyet'in kurulması ile Atatürk'ün “Yurtta Barış Dünyada Barış” söyleminin tamamlayıcı bir unsuru olarak ortaya çıkmış ve güvenlik algısından kaynaklanan nedenlerle bölge ülkeleri ile geliştirilemeyen ilişkileri canlandırmak, uzlaşma ve diyalog ortamının oluşmasını sağlamak ve çatışmaların önlenmesini sağlamak büyük stratejinin bir aracı olarak görülebilir. Batılılaşma/modernleşme kimlik algısı sadece Batı endeksli politikalar üretmek değil, bu idealden vazgeçmeden aynı zamanda doğuda, kuzeyde ve güneyde hatta diğer kıtalarda politika üretip uygulayabilmek amaçlı, çok yönlü bir kimlik oluşturmuştur. Bu bağlamda çok boyutlu Türk dış politikasının etkileşim ve iletişim ile birlikte çok yönlü bir kimlik algısı oluşturduğu söylenebilir

(Küçük, 1999). Ahmet Davutoğlu çok boyutlu dış politikanın amacını “hattı diplomasi yoktur sathı diplomasi vardır, sath ise tüm dünyadır” şeklinde tanımlamıştır.

“Türkiye bir Avrupa ülkesidir. Gelecekte AB’nin de en etkin ülkesi olacaktır. Türkiye, ayrıca Asya, Balkan, Kafkas, Ortadoğu, Hazar, Karadeniz, Akdeniz ve Körfez ülkesidir. Bu çerçevede radarlarımızın açık kalması gerekir. Bir an haberleşmenin, oralardaki haber kanallarının veya olayları takip etme kapasitesinin ihmale uğraması, sadece ilgili ülkeyle değil, bütün Türk dış politikasında zaaf ortaya çıkaracaktır. Türkiye’ye dönük olağanüstü bir beklenti var. Türkiye’nin coğrafyası ve tarihini avantaj olarak değerlendiriyoruz” (Davutoğlu, 2010d).

5.2. Türkiye’nin Yeni Uluslararası Konumu ve Yeni Dış Politikasının Uluslararası Barış ve İstikrara Katkısı

Türkiye’nin stratejik kültürünün sonucu oluşan yeni dış politikası uluslararası alanda görünürlüğünün artmasını sağlamıştır. Geleneksel “batıcı” ve realist dış politika anlayışını değiştirerek bölgesel ve küresel alanda daha aktif bir dış politika benimseyen Türkiye uluslararası sistemde yeni bir tartışma başlatmıştır. Pro-aktif dış politika anlayışı sonucunda komşu ülkeler başta olmak üzere bölgesel ve küresel alanda ekonomik ve kültürel ilişkilerini geliştiren, yakın geçmişinde ikili ilişkilerinde “rezerv” koyduğu ülke ve bölgelerle yakın ilişki kurma çabasına giren Türkiye’nin “müttefiklik” ve “stratejik ilişkileri” yeniden sorgulanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Türkiye’nin başta ABD olmak üzere “stratejik ortaklığının” farklı bir konuma yöneldiği ve Türkiye’nin kendi politikalarını uygulamayı tercih ettiği ifade edilmiştir. Türkiye bölgesel sorunlar ve muhtemel çatışmalarda önleyici bir rol oynarken öte yandan uluslararası ekonomik ortaklıklarla önemli bir jeostratejik üstünlük elde etmeye başlamıştır.

Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının ardından Nabucco⁴² ve Güney Akım projelerinde yer alan Avrupa’nın doğalgaz ihtiyacı noktasında transit geçiş alanı haline gelmiştir (Abramowitz ve Barkey, 2009). Şaban Kardaş ise Türkiye’nin değişik bölgelere yönelik enerji anlaşmaları ve boru hatlarına ev sahipliği yapması teorik olarak olumlu

⁴² Ortadoğu ve Hazar doğalgaz rezervini Avrupa’ya taşımayı amaçlayan Nabucco doğalgaz boru hattı projesinin 3.282 km uzunluğunda (Besleme hatları dahil) olması planlanmaktadır. Hattın Türkiye’deki uzunluğu ise 1.998 km olması öngörülmektedir. 13 Temmuz 2009 tarihinde imzalanan hükümetler arası anlaşmayla projeye BOTAŞ (Türkiye), Bulgargaz (Bulgaristan), Transgaz (Romanya), MOL (Macaristan), OMV (Avusturya) ve RWE (Almanya) ortak olmuştur. Ortakların eşit oranda (%16,67) hak sahibi olduğu projenin yıllık kapasitenin 25,5-31 milyar m³/yıl olması ve 2013 yılında ilk kapasiteyle çalıştırılması öngörülmektedir (www.botas.gov.tr).

gelişmeler olduğunu ancak, uluslararası ilişkilerin çatışma temelli doğasını değiştirmeyeceğini savunmuştur (Ş. Kardaş, 2011a:74).

“Güçlenen işbirliği mekanizmalarının, artan karşılıklı bağımlılığın ve toplumlar arasında derinleşen sosyo-kültürel diyalogun uzun vadede bölgesel entegrasyonun önünü açacağına inanan Türkiye, Batı ailesinin rüştünü ispat etmiş bir üyesi olarak Ortadoğu coğrafyası bakımından model bir ülke görünümünü her geçen gün güçlendirmektedir. Özellikle son bir yıl içerisinde birçok komşu ülke ile imzalanan vize muafiyeti anlaşmaları bu sürece katkı sağlayan önemli gelişmelerdendir” (Mutuş, 2010).

Türkiye stratejik kültüründe benimsediği yumuşak gücün daha etkili olduğu fikrini uluslararası alanda yayarak önemli bir rol üstlenmeye başlamıştır. Bu çerçevede Türkiye 2002 sonrası dönemde Ankara merkezli özerk politikalar izleme stratejisi benimsemiştir (Bal, 2010). Bu bağlamda Irak ile olan ilişkilerinde özellikle ekonomik ilişkilerin artırılarak, kültürel ve sosyal entegrasyonu ile birlikte ABD'nin 2003 yılındaki müdahalesi ile Irak'ta oluşan ABD etkinliğine önemli bir rakip olmuştur. Türkiye geliştirdiği yeni diplomasi üslubuyla Irak'ın siyasi istikrarsızlığa sürüklenmesinin önlenmesi için girişimlerde bulunarak ittifak oluşumları ile birlikte hükümet kurma çabalarına önemli katkı sağlamıştır (Shadid, 2011).

Türkiye'nin yeni dönemde ABD ile olan ilişkilerinde “stratejik müttefiklik” tanımının “model ortaklık” haline dönüşmesi, Davos krizi sonrasında İsrail ile ilişkilerinde yaşanan gerilim ve “komşularla sıfır sorun” politikası doğrultusunda bölge ülkeleri ve Ortadoğu ile olan ilişkilerinde aktif bir tutum benimsemesi uluslararası alanda “Türkiye'nin yönü” tartışmalarını başlatmıştır. Akgün (2010)'ün analizinde de belirtildiği gibi bazı kesimler Türkiye'nin yeni dış politika anlayışı ile birlikte bölgesinde ve küresel alanda bir aktör olarak yükseldiğini savunurken, Türkiye'nin yeni dış politikasına kaygı ile yaklaşanlar Türkiye'nin “yönünün kaydığı”, “Batı'dan koptuğu” ve “Türk dış politikasının Ortadoğululaştığı” yorumunu yapmaya başlamıştır.

Burhanettin Duran Türkiye'nin yeni dış politikasının “eksen kayması” olarak nitelendirilmesine karşı olarak, Türkiye'nin özellikle Ortadoğu özelinde bütüncül bir dış politika tutumunu benimsediğini, Ortadoğu'nun sadece güvenlik riskleri olan bir bölge olarak değil, kültürel, ekonomik ve tarihsel derinlik açısından tehditlerin fırsata dönüştürülebileceği bir alan olarak algılanmaya başladığını belirtmiştir. Duran'a göre Türkiye bir yandan AB'ye tam üye ola hedefini sürdürürken, öte yandan geleneksel

“batıcı” dış politika tutumunu değiştirmiştir. Türkiye Ortadoğu politikasındaki “tarafsız” tutumunu terk ederek pro-aktif bir dış politika yaklaşımıyla bölgede “kurucu” bir rol üstlenmeye başlamıştır. Türkiye’nin bu yeni dış politika yaklaşımı ABD ve AB ile olan ilişkilerini bütünler niteliktedir (Duran, 2009). Şaban Kardaş Türkiye’nin yeni Ortadoğu politikasının diğer bölgelere yönelik yeni girişimleri ile birlikte ele alındığında, “dış ilişkiler çeşitliliği” olarak tanımlanmasının daha yerinde olacağını vurgulamıştır. Şaban Kardaş eksen kayması tartışmalarının tamamen göz ardı edilmesi de yanlış olacağını belirterek tartışmada öne sürülen argümanların iyi okunarak bunun bir özelleştirme dönüştürülme fırsatı olarak kullanmak gerektiğini savunmuştur (Ş.Kardaş, 2011c:38-40).

Ahmet Davutoğlu “eksen” tartışmalarına ilişkin olarak Türkiye’nin pozisyon belirlemesi gereken konuların dışında tutulmak istendiğini belirtmektedir. Davutoğlu’na göre Türkiye’nin önemi uluslararası sorunlara tarihi birikimi ile birlikte müdahil olabilmesidir. Türkiye müdahil olabildiği ölçüde pozisyon alabilmektedir. Davutoğlu “siz etken olmayın, müdahil olmayın, siz karışmayın, siz söylenileni yapın” anlayışının yeni Türk dış politika yaklaşımı ile bağdaşmayacağını savunmaktadır (Davutoğlu, 2010a). Türkiye yeni dönemde Ortadoğu’yu ve Arap komşu ülkeleri düşman ya da rakip olarak görmek yerine ekonomik ve siyasi olarak ortak olarak algılamaya başlamıştır. Bu yaklaşım Ortadoğu’daki barış ve istikrara katkı sağlayacaktır (İnat, 2005a:505). Hüseyin Bağcı’ya göre Davutoğlu’nun stratejisi 1950’li yıllardaki Demokrat Parti’nin politikalarından farklı değildir. Bu çerçevede Türkiye’nin Ortadoğu’daki aktif politikalarını bir “eksen kayması” olarak nitelendirmek doğru olmayacaktır. Türkiye’nin yeni dönemdeki Ortadoğu politikası uzunca bir süredir ihmal ettiği bölgelerde açılım politikalarının devamı niteliğindedir (Bağcı, 2009).

Türkiye İran’ın nükleer programını konusunda yürüttüğü diplomasi ile Brezilya ile birlikte Tahran’ı uranyum takası konusunda ikna edebilmiştir. Ancak Tahran Anlaşmasının pratikte uygulanması beklenirken BM Güvenlik Konseyi’nde İran’a karşı yaptırım kararı alınmasına yönelik olarak 2010 yılı Haziran ayında yapılan oylamada “hayır” oyu kullanmıştır. Türkiye’nin bu tutumu da eksen tartışmalarında argüman olarak kullanılmıştır. Türkiye İran’a yaptırım konusunda “hayır” oyu kullanırken, aynı dönemde BM Güvenlik Konseyi Geçici üyesi olan Bosna-Hersek’e “evet” oyu,

Lübnan'a ise "çekimser" oy kullanması yönünde telkinde bulunmuştur. Türkiye bu strateji ile NATO üyeliği bekleyen Bosna-Hersek'in ittifaka karşı bir tutum belirleyerek üyeliği riske etmesini istememiştir. Aynı şekilde hassas dengelerde hükümet kurabilmiş olan Lübnan'ın o dönemde istikrarı açısından çekimser kalmasının gerektiği ifade edilmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nde İran'a karşı uygulanacak yaptırımlar konusunda "evet" oyu kullanırken, bir batı ittifakı olan NATO'ya Bosna-Hersek'in açısından "evet" oyu kullanması ve hükümet dengeleri açısından Lübnan'a "çekimser" kalması yönündeki telkinleri Türkiye'nin eksen değiştirdiği yönündeki tartışmaları geçersiz kılmıştır (Zengin, 2010:204-205).

Türkiye'nin son dönemde yaşadığı siyasal ve ekonomik dönüşüme bakıldığında Türkiye'nin Batı'dan uzaklaştığı ve politikalarında Doğu'ya yöneldiği eleştirilerinin haklı olduğu söylenemez. Türkiye yeni dönemde AB uyum sürecinde gerçekleştirdiği reformlar ile demokratikleşme bağlamında önemli ilerleme kaydetmiştir. Türkiye Batı ile ilişkilerinde üyesi olduğu uluslararası örgütlerde yükümlülüklerinden vazgeçmemiştir. Türkiye bu dönemde Avrupa Konseyi'nin dönem başkanlığını üstlenirken NATO'nun Yeni Stratejik Konseptinin oyladığı toplantıda evet oyu kullanarak Batı ittifakında yer aldığını bir kez daha göstermiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin AB'ye tam üye olma isteği devam etmektedir ve Türkiye AB'ye katılımı stratejik bir hedef olarak belirlemiştir (SETA, 2011:81).

Türkiye'nin izlediği yeni dış politika Ortadoğu, Orta Asya, Kafkaslar, Balkanlar, Afrika ve Güney Amerika'da yeni alanlar oluştururken, Türkiye bölgesel ve küresel alanda krizlerin çözümü ve önlenmesine dair önemli bir pozisyon üstlenmiştir. Türkiye'nin Ortadoğu politikalarında yürüttüğü ritmik diplomasi ile karşıt grup ve tarafları bir araya getirebilmiştir. Türkiye bir yandan bölgede Sünni, Şii ve diğer toplum kesimlerini buluşturabilirken öte yandan aynı zamanda hem bölge ülkeleri hem de küresel aktörlerle diyalog kurabilen tek ülke konumuna gelmiştir (Champion ve Fassihi, 2011).

1990'lı yıllardan itibaren etkisini her alanda hissettirmeye başlayan küreselleşme süreci ile birlikte hızla gelişen iletişim teknolojileri bir yandan etkileşimi hızlandırırken öte yandan uluslararası alanda sorunların aniden yayılmasına, birbirini tetiklemesine ve meselelerin daha da karmaşıklaşmasına neden olmuştur. Küresel ekonomik krizler ve bölgesel çatışmaların bir anda dünya siyasetinin ana gündemini oluşturmaya başlaması

bu değişimin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu yeni uluslararası yapı Soğuk Savaş dönemi sonrasında tartışılmaya başlanan yenedünya düzeninin kurulmasının da temelini oluşturmaktadır. Bu çerçevede yeni dönemin koşulları siyasal düzeyde daha fazla işbirliği ve diyalogu, ekonomik düzeyde karşılıklı bağımlılığın artarak daha etkin bir küresel finans sisteminin oluşmasını ve kültürel düzeyde kucaklayıcı ve ötekileştirmeyi önleyici bir tutumu zorunlu kılmaktadır. Bu paralelde Türkiye yeni dönemde stratejik kültürünün bir yansıması olarak benimsediği dış politika anlayışı ile birlikte coğrafi, tarihi ve kültürel derinliği ile artan önemi ve reel gücü ile uluslararası barış ve istikrarın sağlanmasında önemli bir rol oynamaya başlamıştır (Davutoğlu, 2010f:35-36).

Türkiye'nin yeni uluslararası konumunun barış ve istikrara katkısı açısından yeni dönemdeki Türk-Rus ilişkilerinin önemli bir etkisi vardır. Türkiye-Sovyetler Birliği arasındaki resmi ilişkilerin Atatürk'ün 26 Nisan 1920 tarihinde Lenin'e gönderdiği mektupla başladığı kabul edilmektedir. Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan Dostluk ve Kardeşlik Anlaşması ile iki ülke arasında ekonomik ve kültürel ilişkiler hızla gelişmeye başlamıştır. Oluşan bu yakınlaşma döneminin ardından Soğuk Savaş döneminin şartlarında iki ülke farklı kutuplarda yer almıştır. Soğuk Savaş döneminde iki ülke arasında oluşan güvenlik endişeleri ilişkilerde yaşanan yakınlaşma sürecini sona erdirmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren SSCB'nin ardından kurulan Rusya Federasyonu ile Türkiye arasındaki ilişkiler "bavul ticareti" ile tekrar başlamış 2000'li yıllarda "stratejik ortaklık" düzeyine ulaşmıştır. Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin gelişmesinde her iki ülkenin 21. yüzyılın başından itibaren takip etmeye başladığı "çok boyutlu dış politika" tutumunun önemli bir etkisi olmuştur. Türkiye'nin "komşularla sıfır sorun" politikası ile Rusya'nın komşularına önem veren bir dış politika anlayışı sergilemesi oluşan diyalog ve işbirliği ortamını pekiştirmiştir. İlişkilerdeki yakınlaşmanın diğer önemli bir etkeni de Avrasya bölgesinin dünya jeopolitiğinde öneminin artması ve bu bağlamda yaşanan gelişmelerin iki ülke arasındaki işbirliğini bir gereklilik haline getirmiş olmasıdır (Orsam, 2010:6-7).

Bu bağlamda iki ülke arasında resmi geziler de artmış ve devlet başkanlarının karşılıklı ziyaretlerinin yanında karşılıklı olarak bakanlar toplantıları yapılmaya başlanmıştır. Diplomatik ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi aynı zamanda kültürel ilişkilerin de

geliştirilmesinin sağlamış ve Soğuk Savaş dönemindeki güvenlik ve tehdit algısı yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır. 1990'lı yılların başından itibaren ticari boyutta yeniden başlayan Türk-Rus ilişkileri 2000'li yılların ilk on yılının sonuna doğru 40 milyar dolara ulaşan ticaret hacmi ve diplomatik, kültürel etkileşimle birlikte stratejik işbirliğine dönüşmüştür (ORSAM, 2010:6-7). Ticari alandaki ilişkilerin geliştirilmesi ile birlikte, 2005 yılında Mavi Akım projesinin hayata geçirilmesi ile Türkiye-Rusya arasında enerji alanında bir ortaklık oluşmaya başlamıştır. 2009 yılında imzalanan anlaşma ile Türkiye Rusya'nın Güney Akım Projesine destek vererek münhasır ekonomik bölgesinde etüd ve fizibilite çalışmaları izin vermesi Nabucco-Güney Akım rekabeti yerini enerji alanında işbirliğine bırakmıştır (ORSAM, 2010:8). Türkiye-Rusya ilişkilerinde yaşanan bu dönüşüm Türkiye'nin eko-politik stratejik kültürünün bir yansıması olarak oluşan yeni dış politika anlayışı ile açıklanabilir. Türkiye geleneksel güvenlik algısında tehdit olarak gördüğü Rusya'yı ekonomik, ticari ve kültürel ilişkileri geliştirerek stratejik ortağa dönüştürebilmiştir.

Ahmet Davutoğlu'na göre Türkiye'nin NATO ile müttefikliği Türkiye'nin stratejik tercihinin bir sonucudur. Ancak stratejik tercih Türkiye'nin Rusya ile olan ilişkilerini tehlikeye düşürmemektedir. NATO Soğuk Savaş'tan sonra Avrasya bölgesinin barış ve istikrarı açısından etkili bir araç ve örgüttür. Bu bağlamda Türkiye'ye NATO'nun barış ve istikrarı koruyacak girişimlerini desteklemiştir. Ahmet Davutoğlu'na Türkiye'nin AB'ye tam üye olması AB'yi küresel bir güç haline getirecek ve Türkiye'deki dönüşüm ve istikrar AB aracılığıyla devam edecektir. Bu bağlamda Türkiye batı ile doğu arasında sadece pasif bir köprü değil tarihsel tecrübeleri ile dünya siyasetine etkin katılım sağlayan bir merkez ülke pozisyonundadır. Bu çerçevede Türkiye'nin ABD, NATO ve AB ile ilişkileri Rusya, Çin ve Ortadoğu coğrafyası ile ilişkileri çelişkili değildir ve sistematik bir şekilde Türkiye uyumlu politikalar uygulamıştır (Davutoğlu, 2008b).

“20. yüzyılda Ortadoğu olarak adlandırılan ve coğrafi olarak Güneybatı Asya'da bulunan Türkiye, İran, Mezopotamya, Arap Yarımadası, Körfez Ülkeleri ve Mısır'ı içine alan bölge tarihte olduğu gibi günümüzde de uluslar arası gelişmelerin odağında yer almaktadır. İnsanlık tarihinde medeniyetlerin doğup geliştiği, semavi dinlerin dünyaya yayıldığı bir yer olmasının yanı sıra ekonomik, stratejik, kültürel ve demografik özellikler, bölgenin küresel önemini artırmaktadır. Bugünkü Ortadoğu siyasetinin karmaşıklığı, belirsizliği, istikrarsızlığı, kayganlığı, siyasal anlamda çağdaşlığın sembolü olan demokratik sistemlerden yoksunluğu, demokratikleşmeye karşı geleneksel yapıların ve süreçlerin dirençle ayakta durmaya çalışmaları gibi belirgin özelliklerin şekillendirdiği bir tabloya sahip

olması, aslında sadece içinde yaşadığımız çağın bir sorunu değil tarihten günümüze taşınan ortak bir sorun olarak görülmelidir” (Dursun, 2006:311).

Ortadoğu tarihi boyunca yaşanan bu çatışma ve gerilimler bölgenin adeta bir sorun yumağı haline gelmesine yol açmıştır. Bölgenin etnik, dini ve kültürel yapısı ayrışmanın en önemli argümanı olarak kullanılmaktadır. Türkiye yakın coğrafyasında bulunan bölgeye yönelik politikalarında geleneksel anlayış paralelinde “bekle gör” çizgide hareket etmiştir. Bu bağlamda Ortadoğu siyasetinin şekillenmesinde Türkiye'nin beklentilerin aksine aktif rol alamadığı görülmüştür. Geleneksel kanı krizlerin ve çatışmaların çözümsüzlüğü ve taraf olunmasından ziyade durağan kalmadan yana bir tutum benimsenmiştir. Türkiye'nin son dönemde dış politikadaki yeni anlayışı bölgesel ve küresel alanda yeni seçenekleri beraberinde getirmiştir. Çok boyutlu ve pro-aktif diplomasi temelli yeni dış politika vizyonu çatışma alanları ve tehditleri birer kriz üretme mekanizması yerine kalıcı barış ve istikrarın yakalanması adına şans olarak görülmesini ifade etmektedir.

Türkiye'nin son dönem dış politikasına damgasını vuran en önemli kavramlardan biri “komşularla sıfır problem” vizyonu olmuştur. Ahmet Davutoğlu'nun Türkiye'nin dış politika seçenekleri ve yeni normlarına dair söylemlerin başında yer alan bu hedef Türkiye'nin bölgesel ve küresel politikalarına ilişkin tercih sıralamasında önemli bir etkidir. “Her ne kadar Ankara son dönemde Avrupa Birliği (AB) ile ilişkilerine öncelik veren ve bu Birliğe üyeliği hedefleyen bir dış politikaya yönelse de, Brüksel'in kendisine ilgisinin arkasında da Ortadoğulu bir ülke olarak medeniyetlerin kaynağı olan bu bölgeye ilgisini kaybetmemiştir” (İnat, 2006a:1). Bu bağlamda Ortadoğu'nun muhtemel çatışma ve sorun alanı olarak görülmesi anlayışı terk edilmiş ve “başkalarının sorunları ile ilgilenme sorumluluğu” ve “tarihsel ve kültürel bağların” varlığı doğrultusunda bölgede inisiyatif alınmaya başlanmıştır. Bu yaklaşım aynı zamanda Türkiye'nin tarihi ve kültürel sorumluluğun bir gereği olarak görülmektedir (Ş. Kardeş, 2010:124).

Son dönemle birlikte Ortadoğu'da daha önce görülmedik ölçekte bir diplomatik hareketlilik gerçekleşmektedir. Bu hareketlenme Ortadoğu'dan Afrika'nın içlerine alışılmış siyasi kalıpları kırmaktadır. Türkiye bu hareketliliğin merkezinde yer almakta ve itici gücü rolünü oynamaktadır. Türkiye artık sadece komşu ülkeleri ilgilendiren sorunlarla sınırlı kalmayarak, Afro- Avrasya coğrafyasındaki tüm sorunların çözümünde

meşru bir aktör haline gelmiştir. Türkiye'nin mücavir alanlardaki meşruiyeti, bölge ülkelerini Türkiye'yi yanlarına çekme yarışına itmiştir. Türkiye ile beraber hareket etmek hem iç politikada hem de dış politikada rahatlama sağlamaktadır. Türkiye'nin dâhil olduğu platformlar yeni bir çerçeveden, sonuç üretecek inisiyatiflere dönüşmektedir. Bu girişimler aynı zamanda bir araya gelmeleri zor aktörleri sorun çözme hedefi etrafında birleştirerek, Kafkasya, Balkanlar ve Ortadoğu gibi coğrafyalarda uluslararası ilişkiler kültürünü dönüştürmektedir (Aras, 2010a).

Türkiye'nin inisiyatifi ile bölgede yaşanan gerginliklerin önlenmesine yönelik gerçekleştirilen girişimler kalıcı barış ve istikrarın yerleşmesi açısından geleceğe dair olumlu gelişmelerdir. Başta Filistin sorunu olmak üzere İsrail-Lübnan, İsrail-Suriye, Irak, İran ve diğer sorun alanları hakkında tarafları bir araya getirici ve uzlaşma arayışı tutumu Türkiye'nin bölgede olması gereken kilit rolünü güçlendirmektedir. Ahmet Davutoğlu'na göre "Ortadoğu politikasında başarılı olmanın asgari şartları Ortadoğu'yu jeokültürel ve jeoekonomik olarak kuşatan sağlam bir strateji, diplomatik ve askeri taktiklerin koordinasyonunu sağlayacak esnek bir dış politika ve bu bölgenin küresel politikadaki etkisini değerlendirebilen basiretli bir kademelendirme becerisidir" (Davutoğlu, 2009a:452).

Türkiye'nin dış politikada yürüttüğü "komşularla sıfır problem" politikası sınırdaş ülkeler ile yeni bir dönemin başlangıcını oluştururken, aynı zamanda sınır komşularının da ötesinde bir barış ve istikrar dalgası oluşturabilmesi açısından önemlidir. Yakın geçmiş dönemde başta güvenlik ve terör sorunları olmak üzere sıkıntılı süreç yaşayan Türkiye-Suriye ilişkileri bu dönemde vizelerin kalktığı günöbirlik giriş-çıkış oranlarının da aynı paralelde arttığı bir sürece girmiştir. Aynı ölçüde Irak'ta yaşanan güvenlik sorunlarının aşılması ve bölgenin yeniden imarı konusunda yürütölen çabalar ile İran'ın nükleer programına ilişkin barışçıl ve diplomatik çözüm arayışları ile oluşturılmaya çalışılan güven ve istikrar ortamı Ortadoğu barışı için de önemli sayılabilecek gelişmelerdir. Türkiye'nin dış politikadaki "Yurtta Barış Dünyada Barış" ilkesinin bütönlöyici bir normu olarak kabul edilebilecek "komşularla sıfır problem" politikası beraberinde Türkiye'nin komşularının da komşuları ile sorunlarının çözümünü tetikleyici bir unsur olarak kabul edilebilir. Çünkü komşularının diğör komşuları ile

çatışma halinde olduğu bir Türkiye'nin "sıfır sorun" hedefini gerçekleştirebilmesi zor görünmektedir (Hale, 2009:151).

Türkiye kendi sınırları etrafında barış çemberi oluştururken, bu hattın devamında da barış ve istikrarı kademelendirme stratejisini de beraberinde yürütecektir. Ahmet Davutoğlu'nun Türkiye'nin güvenliğini fiziki sınırlarının ötesinde Bakü, Tiran ve Filistin'nin güvenliği ile ilişkilendirmesi bu argümanın en temel destekleyici unsuru olarak görülebilir. Türkiye kendine olan güvenini arttıkça bölgesel tehdit algılamalarını değiştirmekte, bölgesel ve küresel kalıcı barış ve istikrarın sağlanmasında olumlu katkı sağlamıştır (Aras ve Polat, 2008:504).

Türkiye'nin Ortadoğu barışına ilişkin yürüttüğü Suriye-İsrail görüşmelerinde tarafları bir araya getirebilmiş olması arabulucu rolünü de güçlendirmiştir. Bölgede aynı anda hemen hemen tüm aktörler ile diyalog kurabilen, ritmik diplomasiyi işletebilen Türkiye yeni vizyonu ile birlikte bölge açısından vazgeçilmez bir değer olmuştur. Türkiye'nin bölgede aktif tutumu ve yaşanan bazı gerginliklerin neticesinde bir anda "eksen" ya da "yön" tartışmalarına yol açsa da başta Davutoğlu'nun "yönümüz batıya dönük ancak sırtımız asla doğuya dönük değil" açıklaması ve karar alıcıların benzer yöndeki beyanları hem bu tartışmaların geçersizliğini hem de Türkiye'nin bölgesel güç ve küresel aktör olma idealini gerçekleştirme kararlılığının bir göstergesi olarak ortaya çıkmıştır. Aynı dönemde ABD Başkanı Obama'nın Türkiye ziyareti de Türkiye'nin Batı ile olan ilişkilerinde iddia edilen yol ayrımının çok da doğru olmadığını bir göstergesidir (Uslu, 2010:153).

Ortadoğu tarih boyunca stratejik konumu ve doğal zenginlikleri nedeniyle dış müdahalelere maruz kalmış ve bunun sonucu olarak küresel aktörlerin tesir etmeye çalıştığı bir alan olmuştur. Davutoğlu'na göre Ortadoğu bölgesinin bu dış müdahaleler ve çatışmalar karşısındaki en önemli gücü "aynı medeniyet halkasında bulunmanın oluşturduğu kültürel bütünlüktür" (Davutoğlu, 1986:47). Türkiye aynı zamanda bu tarihsel ve kültürel sorumluluğunun da bir gereği olarak geleneksel dış politika anlayışını terk ederek pro-aktif barış diplomasi temelinde aktif ve çok boyutlu yeni bir vizyon üstlenmeye başlamasıyla bölgesel ve küresel alanda önemli aktörlerden biri haline gelmiştir. Coğrafi olarak en yakınındaki bölgelerden biri olan Ortadoğu'ya yaklaşımdaki ön yargıların kırılması ve sınır komşularıyla başlayan yüksek düzeyli

stratejik işbirliği dönemi bölgesel sorunların çözümünde Türkiye'nin inisiyatifini gerekli hale getirmiştir. Bu bağlamda Ortadoğu'nun gelecek dönemdeki kalıcı barış ve istikrarının teminatı olarak Türkiye'nin üstlendiği yeni misyon ve hedefler gösterilebilir.

Türkiye son dönemdeki barış diplomasisi ve güven inşa edici yöntemler ile çatışmalarda ülkeler arasındaki farklılıkların üstesinden gelmeye çalışmıştır. Türkiye arabulucu ve kolaylaştırıcı rolü ile kronikleşmiş bölgesel sorunların çözümünde aktif rol oynamıştır. Türkiye yeni dış politikası ile uluslararası sistemde barış inşa eden bir ülke olarak yer almıştır. Bu bağlamda Davutoğlu vizyonu ile Türkiye Ortadoğu'dan Avrasya steplerine kadar barış bilincinin yerleşmesine çaba göstermiştir (Aras ve Görener, 2010:84).

5.3. Dış Politika-İç Politika Etkileşimi: Stratejik Kültürün Rolü

“Dış politika ilk bakışta salt dış dünyayla ilgili görünmekle birlikte, aslında öncelikle ülkenin iç politikasının bir uzantısıdır” (Gözen, 2004b:4). Bu bağlamda dış politikayı belirleyen iki önemli faktör vardır “devlet ve toplum”. Genel ifadesiyle dış politika bir devletin yürütme gücü olan hükümetin dışa yönelik söylem ve eylemlerini ifade eder. Hükümet temsil ettiği ulusun adına hareket eder ve uluslararası alanda devletin resmi temsilcisidir. Dışişleri Bakanlığı teşkilatı ve kadroları ise hükümetin dış politikada aldığı kararların uygulayıcısıdır. Devletin dış politikasının toplumun politikasının yansması olduğundan söz edebilmek için ülkede demokratik yönetim sistemini bulunması gereklidir. Demokratik olmayan devletlerde dış politika tek bir anlayış ve ideoloji temelinde uygulanırken, demokratik yönetim sisteminin bulunduğu ülkelerde hükümetler seçimle iş başına geldiği için, toplumun bir temsilcisi olarak hükümetlerin uyguladığı politikaların demokratik olmayan rejimlere kıyasla ulusun değer yargılarını yansıttığı söylenebilir (Gözen, 2004b:4). Ali Balcı dış politika kavramına yeni bir öneri getirmiş ve dış politika kavramını geliştirmiştir. Dış politika kavramı⁴³ “dış politika” tanımının içerdiği iç ve dış politika ayırımına karşı çıkmaktadır. Balcı'nın tanımına göre dış politika “‘dış politika’ denen şeyin içeride işleyen iktidar ilişkilerine içkin bir strateji olduğu anlamına” gelmektedir (Balcı, 2011a:119).

Ersen Kalaycıoğlu'nun Türkiye'deki 22 Temmuz 2007 genel seçimlerine yönelik yaptığı bir araştırmaya göre Türkiye'de seçmenlerin genel seçimlerde siyasi

⁴³ Dış politika kavramı için ayrıca bkz. (Balcı, 2011a; 2011b; 2010).

tercihlerinin belirlenmesinde partilerin uluslararası ilişkiler ve dış politika konusundaki yaklaşımları ve düşünceleri çok az ilgi çekmektedir. Seçmen eğilimlerinde asıl belirleyici olan partilerin kimlikleri ile ekonomik endişelerdir (Kalaycıoğlu, 2009:80). Bu bağlamda Türkiye’de dış politika-iç politika etkileşimi de bir dönüşüm yaşamaya başlamıştır. Türk dış politikasındaki çok boyutluluk iç politikada farklılıkların tehdit olarak algılanmasını değiştirmiştir. Türkiye’de yabancı ve farklı olan çoğu şey tehdit olarak algılanmıştır. Tehdit algısında sadece dış tehdit değil aynı zamanda içte de farklı kimlik, ideoloji, etnisite birer tehdit unsuru olarak görülmüştür (Dağı, 2010). Yeni dönemde ise Türkiye’de farklılıklar kültürel zenginlik olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Geleneksel Türk dış politikasında aktörler elitist, iç politikadan uzak bir tutum benimsemiştir. Yeni dönemde Dışişleri Bakanlığının Büyükelçiler Konferansı düzenleyerek yurt içi ve dışında görevli tüm büyükelçilerini Türkiye’nin çeşitli illerinde yapılan toplantılarla bir araya getirmesi sembolik bir anlam taşımaktadır. Zira toplantılar Ankara’nın ardından Türkiye’nin diğer illerine taşınarak büyükelçiler ile toplantının gerçekleştirildiği ilin ve bölge halkının etkileşiminin gerçekleşmiştir.

Davutoğlu’nun perspektifi ile birlikte Türkiye’nin güvenlik-tehdit algısında “kuşatma anlayışı” kırılmıştır. Türkiye tehdit algısında değişimle birlikte komşuları ile iyi ilişkiler kurmaya başlarken iç politikada da demokratikleşme süreci hızlanmıştır. İç politikadaki demokratikleşme adımlarının dış politikada komşular için bir barış vizyonuna dönüştüğü söylenebilir (Dağı, 2009). “Hiç şüphe yok ki Türkiye’nin dış politika tercihleri, iç meselelerinden ayrı bir biçimde düşünülemez. Ancak açık olan şudur ki, dış politikada başarı, büyük oranda iç politikadaki istikrara bağlıdır” (Keyman, 2009b:13).

Türkiye son dönemde iç politikada önemli bir dönüşüm süreci yaşamaktadır. Karar alıcı aktörler arası değişen ilişkiler ile kurumsal değişiklikler bu dönüşümün yansıması olarak görülebilir. Örneğin iç politikada önemli eleştiri konusu olan 1997 yılında yürürlüğe konan Emniyet Asayiş Yardımlaşma (EMASYA) Protokolü 2010 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. Protokol bir ilde yaşanan asayiş olayında mülki idare amirinin talimatı beklenmeden polis ve jandarma ile birlikte askeri birliklerin olaya müdahalesine imkan tanımaktaydı (SETA, 2011:17). Bu yönüyle müdahale ve güç kullanımı konusunda karar alıcı aktörlerin konumları daha belirgin hale gelmiştir. İç

politikada yaşanan önemli bir değişiklik ise asker-siyaset ilişkileri açısından önemli bir düzenleme olan Milli Güvenlik Siyaset Belgesi (MGSB)'nin yeniden yazılmasıdır. Stratejik kültür açısından önemli bir değişiklik olarak belgede yer alan iç tehdit ve dış tehdit kavramları ve içerikleri tehdit algısındaki değişim ve stratejik çevrenin yeniden inşası paralelinde değiştirilmiş ve iç politikayı şekillendiren iç tehdit kavramı neredeyse tamamen ortadan kaldırılmıştır (SETA, 2011:19-20).

Soğuk Savaş sonrası dönemde Realizm, Neo-Realizm ve Neo-Liberalizm gibi klasik teoriler uluslararası ilişkilerin açıklanmasında yetersiz kalmaya başlamıştır. Bu dönemde inşacı (*constructivist*) ve kültürel teoriler yeni dönemin açıklanmasında daha etkili kuramlar olmuştur. Soğuk savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkiler disiplinde aktör düzeyinde değişim yaşanmaya başlamıştır. Soğuk Savaş döneminin devlet merkezli aktör yapısı değişerek devletin alt düzeyinde yer alan aktörler dış politika yapım sürecinde etkili olmaya başlamıştır. Ulusal çıkarın tanımlanması sürecine iç politik yapı, ideoloji ve görüşler dâhil olmaya başlamış yeni dönemde dış politika iç politikanın bir uzantısı haline gelmiştir. Bu dönüşüm dış politika analizinde kullanılan değişken sayısındaki artışı da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrası yaşanan gelişmeler uluslararası ilişkiler, güvenlik ve dış politika konularına yeni bir bakış açısı getirmiştir (Aras ve diğ., 2010:17-18).

Türkiye iç politikada demokratikleşme sürecinde ilerleme kaydettikçe stratejik aktörlerin başarılı bölgesel politikalar uygulama konusunda özgüvenleri artmaya başlamıştır. Bu bağlamda Ortadoğu politikalarındaki yeni yaklaşım bu yapıcı dış politika anlayışının bir sonucu olarak okunabilir. Türkiye'nin yeni dış politika yaklaşımı Ortadoğu ülkeleri tarafından da olumlu bulunurken, diğer taraftan Türkiye'nin AB üyelik sürecindeki performansı da desteklenmiştir. Türkiye'nin Ortadoğu'daki yeni aktif dış politikası Avrupa dış ve güvenlik politikası açısından da ilgi çekmeye başlamıştır. Türkiye'nin Ortadoğu'da AB ile paralel politikalar izlemesi başta Filistin-İsrail sorunu olmak üzere bölgenin istikrarı açısından da önemli bir role sahiptir (Aras ve Bıçakçı, 2006:378-379).

“Türkiye'nin iç politikasındaki gelişmelerden dolayı ekonomik ve siyasi açılardan yaşanabilecek istikrarsızlık sonucu hükümetin kendi politikalarının arkasında durabilecek gücü kaybetmesi ihtimalidir. Bağımsız ve ulusal çıkar odaklı bir dış politikanın temel şartının bu politikanın arkasında duracak güçlü bir ekonomik ve askeri yapı ile iç siyasi istikrar olduğu düşünülürse, Türkiye'de son iki yıldır

yaşanan siyasi çalkantılar ve gerek bu gerginliklerin, gerekse uluslararası alanda yaşanan krizlerin etkisiyle ortaya çıkan ekonomik problemlerin Türkiye'nin Ortadoğu politikasının aynı açılımlarla sürmesinin önünde ciddi bir engel olarak durduğunu tespit etmek gerekir” (İnat, 2008a).

5.4. Stratejik Vizyon ve Gelecek

Ahmet Davutoğlu dış politika vizyonu olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 100'üncü kuruluş yıldönümünde “2023'te, AB'ye tam üye olmuş, komşu havzalarda etkin rol üstlenmiş, küresel alanda aktif rolü olan, ekonomisiyle dünyada ilk 10'a girmiş bir Türkiye” hedefi ile yeni Türk dış politikasının zihinsel düşünsel boyutunu ifade etmektedir (“Davutoğlu: Hedef 2023'te AB'ye Tam Üye, Bölgede Etkin Bir Türkiye”, Euractiv, 06 Ocak 2010). Bu bağlamda genişleyen Türk dış politikası paralelinde Dışişleri Bakanlığı'nın da güçlendirmesine işaret eden Davutoğlu bakanlıktaki mevcut diplomat açığının kapatılmasını ve bakanlık bütçesinin artması gerektiğini ifade etmiştir (Özerkan, 2010).

“Biz 2023'te Cumhuriyetimizin 100. yılında nasıl bir Türkiye istiyoruz? Hangi vizyonla bakıyoruz ve hangi zihinsel arka planla böyle bir Türkiye'yi inşa edeceğiz? Öncelikli tanımlamamız gereken husus budur. Yeni bir dünya ortaya çıkıyor. Bu yeni dünyanın getirdiği gereklilikler ve çağdaş ihtiyaçlar ortaya çıkıyor. Bu ihtiyaçlar içinde sistematik bütünlük arz eden bir vizyon geliştirmemiz lazım. Türkiye'nin 2023'te AB üyeliğinin tüm gerekliliklerini tamamlayarak AB üyesi olmuş, komşu ülkelerle ortak güvenlik ve ekonomik havzalar halinde bütünleşmiş, doğrudan uluslararası çıkarlarımızı ilgilendiren bölgelerde etkin düzen kurucu bir rol üstlenmiş, küresel bütün alanlarda aktif faaliyet gösteren, uluslararası örgütlerde belirleyici bir rol oynayan, dünyanın ilk 10 ekonomisi arasına girmiş ve bunlar kadar önemlisi küresel kültüre Türkiye'nin özgün ulusal katkısını yapabilen güçlü ve saygın bir Türkiye. Diplomasimiz böyle bir Türkiye'nin hizmetinde olacak” (Davutoğlu, 2010d).

E. Fuat Keyman'a göre Türk dış politikasının;

“(a) proaktif, yapıcı ve çok boyutlu bir devlet davranışına sahip olması,

(b) ince güç konseptini ciddiye alması,

(c) dış politikasının ana çapası olarak AB'yi alması

(d) sadece jeopolitik açıdan değil aynı zamanda sağlam bir demokrasinin –ki sürdürülebilirliğin anahtarı budur- ikame ettiği modernite, kültür ve güvenlik birleşiminin ne kadar önemli olduğu hususunu kabul etmesi” (Keyman, 2009b).

Türkiye'nin güvenlik algısında farklılıkları tehdit olarak gören anlayışı terk ederek zenginlik olarak görmeye başlamıştır. Türkiye'nin iç politikadaki güvenlik algısı dış politika davranışını da etkilemiş ve dış politikada rezerv konulan bölgeler ve alanlar

“minimum sorun maksimum çıkar” temelinde yeniden şekillenmiştir. Türkiye dış politikada etkinliğini artırmamış aynı zamanda uluslararası ilişkilere içerik katmıştır. Türkiye uluslararası alanda suya erişim, barışçıl amaçlı nükleer enerjiye sahip olma ve küresel ekonomik eşitlik gibi evrensel değerleri savunmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı Prof. Dr. Bülent Aras ile Kişisel Mülakat, 2011).

SONUÇ

Bu tezin temel argümanı Türkiye'nin yeni dış politika davranışının stratejik kültür kavramı ile birlikte açıklanabileceğidir. Bu bağlamda çalışmaya stratejik kültür kavramının tarihsel analizi ile başlanmış, strateji kavramının kültür ögesi ile etkileşimi ile birlikte klasik anlamda “savaş kazanma taktiğinden” öte tarihsel, kültürel ve kimlik gibi unsurlarla yeni bir kuram olarak ortaya çıkmaya başladığı görülmüştür. Çalışmada kuramsal analizin ardından temel olarak incelemenin yapıldığı 2002-2010 döneminde Türkiye'nin stratejik kültürünün oluşup oluşmadığı, nasıl bir stratejik kültürden bahsedilebileceği ve bu stratejik kültürün Türkiye'nin dış politika davranışını etkileyip etkilemediği sorularına yanıt aranmıştır.

Geleneksel olarak Türkiye dış politika davranışında klasikleşmiş tabirle “bekle gör” politikası takip etmiştir. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte güvenlik ve dış politikada denge politikaları izleyen Türkiye, Soğuk Savaş döneminde Batı ittifakının yanında yer almış ve güç dengesinde konumunu belirlemeye çalışmıştır. Türkiye uluslararası ilişkilerde “müdahil olmama” anlayışının sonucu olarak yer aldığı ittifak içerisinde uygulanan kararları takip etme anlayışını benimsemiştir. Soğuk Savaş dönemi boyunca Türkiye'nin güvenlik algısında oluşan tehdit ve düşman algısı başta SSCB olmak üzere komşu ülkeleri potansiyel risk olarak konumlandırmıştır. Türkiye “dört yanı düşmanlarla çevrili” söylemi ile bölgesel ve küresel ilişkilerde güvenliği öncelikli değer olarak öne almıştır. Bu durum devletlerarası ilişkilerin geliştirilmesini engellenmiştir.

Türkiye dönemsel olarak geleneksel dış politika çizgisinde değişimler de yaşamıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Lozan'dan kalan sorunları çözmeye çalışan Türkiye, tek parti döneminin ardından Demokrat Parti'nin tek başına iktidar olduğu dönemde ikili ilişkilerde rezerv konulan bölgelere yönelik olarak aktif dış politika tutumu benimsemiştir. Türkiye Batı ittifakındaki konumu ve rolü ile Kore'ye asker gönderme kararı aldığı gibi Ortadoğu'ya yönelik olarak diplomatik ilişkilerin güçlenmesine çaba sarf etmiştir. Türkiye Özal döneminde de Birinci Körfez Savaşı'na müdahil olarak “bekle gör” şeklinde pasif dış politika tutumunu terk ederek aktif bir dış politika yürütmüştür.

Zayıf koalisyon dönemleri ile müdahale dönemleri Türkiye'nin geleneksel dış politika seyrini değiştirmemiş bu dönemler Türkiye'nin dış politikada aktif olmayan tutumunu devam ettirdiği dönemler olmuştur. Türkiye yakın geçmiş döneminde geleneksel dış politika anlayışını değiştirmeye çalıştığı Menderes ve Özal dönemlerinin ardından koalisyon hükümeti döneminde Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten İsmail Cem'in etkisi ile başta Yunanistan olmak üzere ikili ilişkilerde aktif dış politika uygulamayı tercih etmiştir.

Türkiye 2000'li yıllarda ise uluslararası alanda özellikle dış politika alanında adındansıkça söz edilen bir ülke konumuna gelmiştir. Türkiye'nin çok boyutlu ve aktif dış politikası bu politikaların mimarı olarak kabul edilen Ahmet Davutoğlu'nun dış politika vizyonu ile birlikte yeni bir döneme girmiştir. Türkiye bu dönemde geleneksel güvenlik ve dış politika davranışında tercihlerini değiştirmiş ve "merkez ülke" olma ideali ile yeni bir söylem başlatmıştır. Türkiye'nin alışagelmış "köprü ülke" modelini reddeden bu fikir "komşularla sıfır sorun" normu ile birlikte öncelikle yakın çevresinde sonrasında ise küresel ölçekte barış ve istikrar sağlamaya çalışan bir dış politika misyonunu ortaya koymuştur.

Bu aktivizmin kaynakları nelerdir? Bu tezde yapılan çalışma göstermiştir ki uluslararası alanda dikkat çeken Türkiye'nin yeni dış politika davranışı Türkiye'nin stratejik kültürünün sonucudur. Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkilerin anlaşılması için dış politika analizinde başvurulan geleneksel güç ve çıkar kavramları yeterli değildir. Klasik uluslararası ilişkiler teorilerinin güç ve çıkar ilişkilerine dayalı açıklamaları yeni dünya sisteminde devletlerin tercihlerinin nedenlerini ortaya çıkarmakta yetersiz kalmıştır. Bu bağlamda kimlik, kültür, ideal, fikir ve normlar devletlerin tercihlerini etkileyen unsurlar olarak ele alınmaya başlamıştır. Tarihsel süreç içerisinde stratejik çalışmalar ise savaşların kazanılmasına yönelik taktik seçenekler üzerine yoğunlaşmıştır. Küreselleşme sürecinin de etkisi ile birlikte stratejik çalışmalar aktörlerin karar alma sürecinde kültür, paylaşılan idealler, kimlikler gibi yeni unsurların etkisini incelemeye başlamıştır. Bu bağlamda Sovyetler ile ABD'nin nükleer stratejilerini ve tercihlerini inceleyen stratejik kültür kuramı devletlerin güvenlik ve dış politika seçeneklerinin incelenmesinde yeni bir kuram olarak ortaya çıkmıştır. Stratejik kültür güç ve çıkar gibi unsurların yanında fikirler, benzetmeler, söylemler, kimlikler ve

paylaşılan ortak değerlerin stratejik aktörlerin karar alma sürecini etkileyebildiğini ortaya koymuştur.

Sosyal olayları ve gelişmeleri tek bir neden ya da gelişme ile açıklamak mümkün değildir. Sosyal bilimlerde olaylar birden fazla etmenin etkisi ile birlikte gelişir. Bu çalışmada Türkiye'nin son dönemde benimsediği yeni dış politikasının analizi yapılmaya çalışılmıştır. Ahmet Davutoğlu'nun damgasını vurduğu yeni dönem Türk dış politikasını açıklamada kuramsal bir çerçeve olarak stratejik kültür kuramı ideal bir arka plan oluşturmaktadır. Kuram analizin farklı boyutları ile derinlemesine bir analiz yapılmasına imkan vermiştir. Alastair Johnston'un üç dönemde ele aldığı ve kendisini de üçüncü kuşakta gördüğü stratejik kültür kuramının ana paradigması çatışmaların sıklığı, düşmanın niteliği ve gücün yapısı ile reel politik ya da ideal politik bir sonuca ulaşmaktadır. Bu yaklaşım Johnston'un Çin analizinden de anlaşıldığı gibi daha çok devletlerin güvenlik stratejilerini inceleme imkânı vermektedir.

Uluslararası ilişkiler sistematığında güvenlik kavramı ön planda yer alan kavramlardan biri olsa da Soğuk Savaş sonrası stratejilerde diplomasi ve yumuşak güç gibi normlar daha çok ön planda yer almaya başlamıştır. Ayrıca çalışma bir dış politika analizi içerdiğinden Johnston'un ortaya koyduğu üç boyutlu stratejik kültür paradigmasında uluslararası örgütler ile yeni dış politika araçlarının rolünün de önemli bir etken olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda stratejik kültürün yeni boyutları ile birlikte dış politika analizinin daha geçerli sonuçlar verebileceği görülmüştür.

Türkiye'nin dış politikada karar alıcı aktörlerinin yayın, söylem ve demeçleri ile anlaşılmalı çalışılan stratejik kültür incelemesinde; analiz dönemi olan 2002-2010 döneminde Türkiye savaş ve çatışmaları beklenen olağan bir durum olarak değil, önlenemez bir olgu olarak algılayan stratejik kültürün oluştuğu sonucuna varılmıştır. Türkiye'nin stratejik kültüründe güç kullanımı konusunda yumuşak gücün daha etkili olduğu fikri oluşmuştur. Bu çerçevede tehditleri fırsata dönüştürmeyi hedefleyen Türkiye'nin stratejik kültürü, uluslararası örgütleri daha aktif olarak rol oynamayı tercih etmiş ve geleneksel araçların yanında yeni dış politika araçlarının kullanılmasını önclemiştir.

Tezde teorik çerçeveye getirilmeye çalışılan yeni yaklaşımla birlikte stratejik kültürün şekilleneceği reel ya da ideal politik sonuçta yeniden düşünülmüştür. Türkiye'nin bu yeni girdi düzeyi ile birlikte analizinin yapıldığı dış politik stratejik kültürünün ekonomi-kalkınmacı bir yaklaşım olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomi kalkınmacı stratejik kültür ticari ve ekonomik ilişkilerin karşılıklı bağımlılık oluşturarak, güvenlik rezervlerinden dolayı geliştirilemeyen diplomatik ilişkilerin yeniden kurgulanmasını ve askeri kapasiteler yerine yeni diplomatik araçların kullanılmasını gerekli kılan bir yaklaşım olarak görülebilir.

Bu çerçevede örneğin Türkiye'nin ABD ile olan güvenlik temelli ilişkilerinin yeni dönemde ortak olarak yürütülen rüzgar enerjisinden elektrik enerjisi üretmeye yönelik rüzgar değirmenleri gibi projelerin başlaması ekonomi kalkınmacı stratejik kültürün bir örneği olarak okunabilir. Ayrıca Başbakan Erdoğan'ın "ekonomiyi dış politikanın merkezine oturttuk" söylemi ile beliren ve nerdeyse tüm yurt dışı temaslarında ekibinde yüzlerce işadamını ziyaret edilen ülkelere götürmesi ve karşılıklı ticaret anlaşmalarına imza atmaları gerçeği de bu görüşü destekler niteliktedir.

Johnston'a göre stratejik kültürün davranışı etkileyip etkilemediğinin büyük önemi vardır. Zira stratejik karar alıcıların paylaşılan değerler olarak algıladığı stratejik kültür bazı durumlarda davranışı etkileyebildiği gibi bazen de etkileyememektedir. Bu bağlamda stratejik kültür çalışmalarının incelenmesinde diğer stratejik kültür kuşaklarının ilgilenmediği stratejik kültür-davranış ilişkisi Johnston'un en temel çalışma alanı olmuştur. Bu bağlamda Johnston'un bu yaklaşımı bu çalışma açısından da önemli bir yaklaşım olmuştur. Yeni Türk dış politikasının Türkiye'nin stratejik kültürünün bir yansıması olduğu hipotezine dayanan bu çalışma teori-pratik ilişkisini sorgulamaktadır.

Türkiye'nin dış politikada karar alıcıları Ahmet Davutoğlu'nun kavramsallaştırdığı yeni dış politika anlayışını ortak bir değer olarak kabullenmiştir. Davutoğlu'nun "yeni bir diplomatik üslup" olarak tanımladığı dış politika yaklaşımı geleneksel korunmacı ve müdahil olmama anlayışını içeren dış politika tavrından ritmik diplomasiye geçişi ifade etmiştir. Davutoğlu ve diğer karar alıcıları bu normlara götüren stratejik kültür olmuştur. Türkiye'nin komşularla sıfır sorun yaklaşımı stratejik kültüründe tehdit algısındaki değişim ile birlikte tehditleri fırsata dönüştürme algısının bir sonucu olarak görülebilir. Türkiye çatışma ve savaşların önlenabilir olduğu algısı ile dış politikada

aktif rol oynamıştır. Türkiye'nin çatışma ve savaş ortamında çatışmaya taraf olan tüm kesimlerle görüşebilme yeteneği stratejik kültürün çatışmanın doğasına ilişkin paradigmanın pratikte uygulamasının kilit unsuru olmuştur. Örneğin Türkiye İran'ın nükleer programına ilişkin olarak aynı zamanda İran, ABD, Rusya, AB ve Ortadoğu ülkeleri ile görüşebilen tek ülke olmuştur. Benzer şekilde Irak müdahalesine karşı tutumu ile bölgesinde çatışma ve savaş istemediğini ve sorunların diplomasi ile çözülmesi gerektiğini düşünen Türkiye Irak müdahalesi sonrasında Irak'taki seçimlerde ve seçim sonlarında hükümet kurma çabalarında Irak'taki tüm toplum kesimleri ile görüşüp koalisyon hükümetlerinin oluşturulmasına katkı sağlamıştır. Türkiye'yi bu anlayışına götüren sebep stratejik kültüründe çatışma ve savaşların beklenen olağan bir durum olarak değil, önlenabilir bir olgu olarak algılanması ile açıklanabilir.

Aynı paralelde yeni dönemde birçok ülke ile karşılıklı olarak vizelerin kaldırılması neticesinde artan sosyal hareketlilik sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerin gelişmesini sağlamıştır. Türkiye'nin takip ettiği “çok boyutlu dış politika” stratejisi stratejik kültür yaklaşımının da vurguladığı gibi “Türk dış politikasının “geçmiş deneyimlerinden tevarüs eden mevcut ve verili koşullardır” (Keyman, 2009b:10).

Türkiye Soğuk Savaş döneminde Batı bloğunda yer alarak SSCB temelli güvenlik algısı oluşturmuştur. Bu bağlamda stratejik kültür çatışma ve savaşları kaçınılmaz olarak gören ve sert gücü tercih eden bir şekilde oluşmuştur. Tehdit algılarının oluşturduğu güvenlik çemberi Türkiye'nin dış politika davranışını sınırlandırmıştır. Karar alma mekanizmalarında güvenlik-elit yapısı etkili olmuştur. Bu bağlamda Türkiye geliştiremediği diplomatik ilişkileri ve güvenlik sorunları nedeniyle bölgesel ve küresel alanda dış politikada aktif bir tutum sergileyememiştir. Türkiye'nin güvenlik algısında tehdit düzeyi ikili ilişkilerde belirleyici bir unsur olmuştur. Yakın komşu ülkeleri başta olmak üzere potansiyel tehdit olarak algılanan ve güvenlik kaygısı oluşturan ülkeler Türkiye'nin dış politikasında en temel güvenlik meselesi haline gelmiştir.

Türkiye'nin sabit coğrafi verileri ele alındığında mevcut risk durumunu fırsata dönüştürme ve çatışma ve savaşların önlenabilir olduğu düşüncesi yeni dönemde Türkiye'nin stratejik kültürü ve karar alıcılarının temel paradigması olmuştur. Ahmet Davutoğlu'nun yön verdiği dış politika davranışının arka planında stratejik karar alıcıların bu düşünsel alt yapısının olduğu söylenebilir. Türkiye'nin “bölgede düzen

kurma” misyonu ile bölgede müdahil olmama anlayışını terk etmesi yeni dönemdeki stratejik kültürünün dış politika davranışına yansımalarının bir sonucu olarak kabul edilebilir.

Türkiye yeni dış politika davranışına işlenen stratejik kültürünün etkisi ile birlikte ritmik bir dış politika tutumu benimsemiştir. Türkiye stratejik kültüründeki “çatışmaların önlenbilir” olduğu paradigması ile birlikte bölgesel yaklaşımlarda bir dönüşüm yaşamaya başlamıştır. Başta Ortadoğu olmak üzere potansiyel tehdit ve risk alanları olarak görülen bölgeler tarihsel, kültürel ve ekonomik bağlarla birlikte fırsatlara dönüştürülmeye çalışılmıştır. Türkiye tarihsel tecrübeler ve bağların etkisini kullanarak tehdit algısında “her yanı düşmanlarla çevrili” anlayışını terk etmeye minimum soru maksimum işbirliği temelinde “komşularla sıfır sorun” gibi argümanlar geliştirmeye başlamıştır. Bu yaklaşım sorun alanlarında güvenlik meselelerine odaklanmış ilişkilere ivme katarak “ekonomik karşılıklı bağımlılık” oluşturma ideali ile sorunların birlikte çözümüne yönelmiştir.

Güç kullanımında yumuşak gücü tercih eden Türkiye’de dış politika davranışında diplomasiyi kullanmaya başladıkça karar alıcı aktörlerde de değişim yaşanmaya başlamıştır. Güvenlik elitlerinin karar alma mekanizmasındaki etkisi azalırken hükümet elitlerinin dış politikada karar alma sürecindeki etkisi artmaya başlamıştır. Bu aktör değişimi stratejik kültürün çatışmaları önlenbilir olarak algılayan, yumuşak gücü ve dost kazanma stratejisini tercih eden paradigmaları ile açıklanabilir. Bu bağlamda ikili ve bölgesel ilişkilerini geliştiren Türkiye, güvenlik sorunlarını azaltırken ekonomik yönden gelişme sağladıkça bölgesel ve küresel alanda etkin bir aktör olarak yer almaya başlamıştır.

Türkiye’nin yeni dış politika yaklaşımı bütüncül bir bakış açısını içermektedir. Türkiye bölgesel ve küresel ilişkilerinde sorun ve güvenlik odaklı değil, istikrar barış ve ekonomik kalkınma hedefli yeni bir ideali ortaya koymuştur. Türkiye’nin bu tutumu her alanda ve bölgede uygulayabilmesi kolay görünmemektedir. Bu zorluklardan birinin dış politikanın iç politika ile etkileşimi konusunda ortaya çıktığı düşünüldüğünde, iç istikrar ve süreklilik gibi unsurların önemi ön plana çıktığı açıkça görülecektir. Bu bağlamda Türkiye’nin yeni dış politika yaklaşımının sürekli olup olmayacağı net değildir. Ayrıca karar alıcı aktörlerin yanında dış politikayı uygulayacak olan bürokratik kesimin yeni

dış politika tutumunu ne ölçüde içselleştirecekleri de cevabı beklenen sorulardandır. Klasik “bekle gör” dış politika davranışına alışık bir yapının ritmik, pro-aktif ve etkin bir yaklaşıma ayak uydurması zaman gerektiren bir unsurdur.

KAYNAKÇA

- ABRAMOWITZ, Morton, ve Henri J. Barkey (2009), “Turkey’s Transformers”, *Foreign Affairs*, Vol. 88, No. 6, s.118-128.
- AKAD, Mehmet Tanju (1992), *20. Yüzyıl Savaşları: Stratejik, Taktik, Teknolojik ve Jeopolitik Yönleriyle*, Kastaş Yayınları, İstanbul.
- AKGÜN, Birol (2010), “Türkiye’nin Ekseni Ne Zaman Değişir?”, *Stratejik Düşünce*, Yıl 1, Sayı 2, s.35-39.
- AKGÜN, Birol ve Murat Çemrek (2010), *Türk Dış Politikasında Ermeni Sorunu: Tarihsel Açmaz İçin Çözüm Önerileri*, SDE Analiz, Ankara.
- AKTAY, Yasin (2010), “Davutoğlu’ndan ‘Demokratik NATO’ Mesajı”, <http://yenisafak.com.tr/Yazarlar/?i=24706&y=YasinAktay>, 04.11.2010.
- AKYOL, Taha (2005), “Neden Türkiye Başardı”, *Milliyet*, 6 Aralık.
- ALANTAR, Özden Zeynep (2004), “Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi”, Der., Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikasının Analizi*, 3. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, s.99-130.
- ALTINKAYA, Emrah (2009), “Başbakanın Dış Politika Yapım Sürecindeki Yeri ve Önemi”, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=435:babakann-d-politika-yapm-suerecindeki-yeri-ve-oenemi&catid=113:analizler-sosyo-kultur&Itemid=151, 13.11.2009.
- ALTUNIŞIK, Meliha Benli (2009), “Worldviews and Turkish Foreign Policy in the Middle East”, *New Perspectives on Turkey*, No. 40, s.171-194.
- ALTUNIŞIK, Meliha Benli ve Özlem Tür (2006), “From Distant Neighbors to Partners? Changing Syrian-Turkish Relations”, *Security Dialogue*, Vol. 37, No. 2, s.229-248.
- ARAS, Bülent (2010a), “Üç Ahmet’ler, Darfur ve Yeni Ortadoğu”, http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/bulent_aras/2010/03/24/uc_ahmetler_darfur_ve_yeni_ortadogu, 08.07.2010.

- (2010b), “Arabulucu Değil, Oyun Kurucu Dış Politika”, <http://www.stargazete.com/acikgorus/arabulucu-degil-oyun-kurucu-dis-politika-haber-249825.htm>, 08.07.2010.
- (2010c), “Ermenistan’la Normalleşme”, *Sabah*, 17 Mart.
- (2009a), “Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy”, *Policy Brief*, No. 32, s.1-16.
- (2009b), “Turkey’s Rise in the Greater Middle East: Peace-Building in the Periphery”, *Journal of Balkans and Near Eastern Studies*, Vol. 11, Issue 1, s.29-41.
- (2007), “Türkiye’nin Yeni Dış Politika Vizyonu”, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=614325>, 10.07.2010.
- (2005a), “Turkey and The GCC: An Emerging Relationship”, *Middle East Policy*, Vol. 12, No. 4, s.89-97.
- (2005b), “Turkey and South Caucasus”, *Global Dialogue*, 7 (3/4), Yaz/Sonbahar, s.112-119.
- (2005c), “Turkish-Iranian-Syrian Relations: Limits of Regional Politics in the Middle East”, *PINR*, 07 March 2005.
- (2001), “Turkish Foreign Policy toward Transcaucasus”, *Central Asia And The Caucasus*, 5 (11), s.78-88.
- ARAS Bülent ve Aylin Görener (2010), “National Role Conceptions And Foreign Policy Orientation: The Ideational Bases Of The Justice And Development Party’s Foreign Policy Activism in The Middle East”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 12, No. 1, s.73-92.
- ARAS, Bülent ve Fatih Özbay (2009), “Türkiye ve Ermenistan Statüko ve Normalleşme Arasında Kafkasya Siyaseti”, *SETA Analiz*, Sayı: 12.
- ARAS, Bülent ve Hakan Fidan (2009), “Turkey and Eurasia: Frontiers of a New Geographic Imagination”, *New Perspectives on Turkey*, No. 40, s.195-217.

- ARAS, Bülent, K. Dağcı ve M. E. Çaman (2009), “Turkey’s New Activism in Asia”, *Alternatives*, Vol. 8, No. 2, s.24-39.
- ARAS, Bülent ve Rabia Karakaya Polat (2008), “From Conflict to Cooperation: Desecuritization of Turkey’s Relations with Syria and Iran”, *Security Dialogue*, Vol. 39, No.5, s.495-515.
- ARAS, Bülent ve Salih Bıçakçı (2006), “Europe, Turkey and the Middle East: Is Harmonisation Possible”, *East European Quarterly*, Vol. 40, No. 3, s.367-381.
- ARAS, Bülent ve Hasan Köni (2002), “Turkish-Syrian Relations Revisited”, *Arab Studies Quarterly*, Vol. 24, No. 4, s.47-61.
- ARAS Bülent, Ş. Toktaş ve Ü. Kurt (2010), *Araştırma Merkezlerinin Yükselişi: Türkiye’de Dış Politika ve Ulusal Güvenlik Kültürü*, SETA Rapor.
- ARI, Tayyar (2004), “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Ortadoğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler”, Der., İdris Bal, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s.667-699.
- (2001a), “2000’li Yıllarda Türkiye’nin Orta Doğu Politikası”, Der. İdris Bal, *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, Alfa Yayınları, İstanbul, s.409-439.
- (2001b), “Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Basra Körfezinde Yeni Parametreler”, Der. İdris Bal, *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, Alfa Yayınları, İstanbul, s. 441-460.
- (2001c), *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 4. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ARMAOĞLU, Fahir H. (1991), *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (Cilt I: 1914-1980)*, 7. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- (1958), “İkinci Dünya Harbinde Türkiye”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, s.139-179.

- ATAMAN, Muhittin (2007a), “Soğuk Savaş’tan Günümüze Türk Dış Politikasında Yeni Eğilimler ve Hedefler”, Editörler: DURSUN, D., B. Duran ve H.Al, *Dönüşüm Sürecindeki Türkiye / Aktörler, Alanlar, Sorunlar*, Alfa, İstanbul, s.282-302.
- (2003), “Türkiye’nin Orta Doğu’daki Politikalarını Belirleyen Temel Unsurlar”, *Stradigma*, Sayı 11, s.1-7.
- ATEŞ, Nevin Yurdsever (2004), “Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası ve Hükümet Programları”, Der. İdris Bal, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s.31-55.
- AYDIN, Mustafa (2009), “Reconstructing Turkish-American Relations: Divergences versus Convergences”, *New Perspectives on Turkey*, No. 40, s.127-148.
- (2000), “Determinants of Turkish Foreign Policy: Changing Patterns and Conjunctures During the Cold War”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 36, No. 1, s.103-140.
- AYDIN, Mustafa ve Sinem A. Açıkmeşe (2007), “Europeanization through EU Conditionality: Understanding the New Era in Turkish Foreign Policy”, *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Vol. 9, No. 3, s.263-274.
- AYHAN, Veysel (2009a), “Türkiye-İrak İlişkileri: Bölge Ülkelerinin Irak Politikası Bağlamında Bir Analiz”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 1, Sayı 9, s.22-31.
- (2009b), “Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 1, Sayı 11, s.26-34.
- AYTEMİZ Levent ve Timuçin Kodaman (2006), “Sınır Aşan Sular Kullanımı ve Türkiye- Suriye İlişkileri”, *TMMOB Su Politikaları Kongresi*, Ankara, s.527-537.
- BAC, Meltem Müftüler (2005), “Turkey’s Political Reforms and the Impact of the European Union”, *South European Society & Politics*, Vol. 10, No. 1, s.16-30.
- BAĞCI, Hüseyin (2009), “Zoraki Siyasetçi: Ahmet Davutoğlu”, *Stratejik Boyut*, 28 Aralık.

- (2004), “Demokrat Parti’nin Ortadoğu Politikası”, Der., Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikasının Analizi*, 3. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, s.171-205.
- (2001), *Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar*, 2. Baskı, OTDÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim, Ankara.
- (1998), “Türk Dış Politikası: Genel Bir Bakış”, Der. İhsan D. Dağı, *Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim*, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.1-13.
- BAHARÇİÇEK, Abdülkadir (2004), “Soğuk Savaş’ın Sona Ermesinin Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri”, Der., İdris Bal, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s.57-74.
- BAHÇELİ, Tözün (2000), “Turkey Policy toward Greece”, Editörler: MAKOVSKY, Alan ve Sabri SAYARI, *Turkey’s New World: Changing Dynamics in Turkish Foreign Policy*, The Washington Institute for Near East Policy, Washington, s.131-152.
- BAL, İdris (2010), “Türk Dış Politikasının 87 Yıllık Analizi”, <http://www.stratejikboyut.com/haber/turk-dis-politikasinin-87-yillik-analizi--31850.html>, 10.03.2010.
- (2001), “Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası için Türk Cumhuriyetleri’nin Önemi”, Der. İdris Bal, *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, Alfa Yayınları, İstanbul, s.327-344.
- BALCI, Ali (2011a), “Türkiye’nin Dış Politikası ve İsrail: 1990’lar ve 2000’lere İlişkin Bir Karşılaştırma”, *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 2, Sayı 2, s.117-136.
- (2011b), “Dış Politika: Yeni Bir Kavramsallaştırma Bağlamında Egemenlik Mitinin Analizi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 28, s.1-21.
- (2010), “1990 Sonrası Türk Dış Politikası Üzerine Bazı Notlar: Avrupa Birliği ve Kıbrıs Örneği”, *Türkiye’nin Değişen Dış Politikası*, Editörler: Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil, Nobel Yayınları, İstanbul, s.87-99.
- (2009a), “The Alliance of Civilizations: The Poverty of the Clash/Alliance

- Dichotomy?”, *Insight Turkey*, Vol. 11, No. 3, s.95-108.
- (2009b), “Medeniyetler İttifakı: Problemler, Açmazlar, Hayaller”, *Anlayış*, Sayı 72, s.46-50.
- (2006), “Medeniyetler İttifakı ve AKP”, http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=6425, 09.12.2010.
- BALCI, Ali ve Murat Yeşiltaş (2006), “Turkey’s New Middle East Policy: The Case of the Meeting of the Foreign Ministers of Iraq’s Neighboring Countries”, *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, Vol. 29, No. 4, s.18-38.
- BALCI, Ali ve Nebi Miş (2008), “Turkey’s Role in the Alliance of Civilizations: A New Perspective in Turkish Foreign Policy?”, *Turkish Studies*, Vol. 9, No. 3, s.387-406.
- BASRUR, Rajesh M. (2001), “Nuclear Weapons and Indian Strategic Culture”, *Journal of Peace Research*, Vol. 38, No. 2, s.181-198.
- BAZOĞLU SEZER, Duygu (2002), “Rusya: Jeopolitik Yarışma ile Ekonomik Ortaklığı Bağdaştırmanın Zorlukları”, Derleyenler: KİRİŞÇİ, K. ve B. Rubin, *Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, s.229-259.
- BİLGE, A. Suat (1996), “İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965): Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye-Sovyetler Birliği Münasebetleri”, Der. Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1915-1995)*, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.337-427.
- BİLGİÇ, Esra (2006), *Su Sorunu: Fırat, Dicle ve Asi Nehri Örnekleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BİLGİN, Pınar (2009), “Securing Turkey Through Western-Oriented Foreign Policy”, *New Perspectives on Turkey*, No. 40, s.105-125.
- (2005), “Turkey’s Changing Security Discourses: The Challenge of Globalisation”, *European Journal of Political Research*, No. 44, s.175-201.

- BLACK, Ian (2010), "Turkey threatens to cut ties with Israel over Gaza flotilla", <http://www.guardian.co.uk/world/2010/jul/05/turkey-threatens-cut-ties-gaza>, 06.07.2010.
- BM (Birleşmiş Milletler), (2006), *Medeniyetler İttifakı Yüksek Düzeyli Grup Raporu*, New York.
- BOOTH, Ken (2005), "Strategic Culture: Validity and Validation", *Oxford Journal on Good Governance*, Vol. 2, No. 1, s.25-28.
- BOSTANOĞLU, Burcu (1998), "Uluslararası Politikada Kuramın Gerekliliği: Türk-Amerikan İlişkilerine Eleştirel Bir Bakış", Der. İhsan D. Dağı, *Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim*, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.65-77.
- BOZDAĞLIOĞLU, Yücel (2003), *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*, Routledge, Londra.
- "Bu Uluslararası Ciddi Bir Meseledir" (2010), *Yenişafak*, 31 Mayıs.
- BULL, Hedley (1968), "Strategic Studies and Its Critics", *World Politics*, Vol. 20, No. 4, s. 593-605.
- CALIN, Costel (2007), "Strategic Culture: Operationalization And Determinants", Prepared for delivery at the *International Studies Association 48th Annual Convention*, 28 February - 3 March 2007, Chicago, IL.
- CEM, İsmail (2004), *Türkiye Avrupa Avrasya Birinci Cilt: Strateji, Yunanistan, Kıbrıs*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- CHAMPION, Marc ve Farnaz Fassihi (2011), "Turkey Presses Role as Mideast Referee", http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704115404576096222783678968.html?mod=WSJEUROPE_hpp_MIDDLETopNews, 22.01.2011.
- CİZRE, Ümit (2004) "Problems of Democratic Governance of Civil-Military Relations in Turkey and the EU Enlargement Zone", *European Journal of Political Research*, Vol. 43, No. 1, s.107-125.
- (2003), "Demythologizing the National Security Concept: The Case of Turkey", *Middle East Journal*, Vol. 57, No. 2, s.213-229.

- CLAUSEWITZ, Carl Von (1999), *Savaş Üzerine*, Çev., H. Fahri Çeliker, Özne Yayınları, İstanbul.
- CNN Türk (2010), “AKPM’de Türk Başkan Dönemi”, http://www.cnnturk.com/2010/dunya/01/25/akpmde.turk.baskan.donemi/560735_0/index.html, 25.01.2010.
- COHEN, Raymond (2002), *Negotiating Across Cultures: International Communication in an Interdependent World*, 3. Baskı, Unites States Institute of Peace, Washington.
- COKER, Christopher (2006), “Between Iraq and a Hard Place: Multinational Co-operation, Afghanistan and Strategic Culture”, *The RUSI Journal*, Vol. 151, No. 5, s.14-19.
- CORNELL, Svante (2003), “‘Kadife Devrim’ ve Uluslararası Dengeler”, *Zaman*, 02 Aralık.
- CORREA, Hector (2001), “Game Theory as an Instrument for the Analysis of International Relations”, <http://www.ritsumei.ac.jp/acd/cg/ir/college/bulletin/vol14-2/14-2hector.pdf>, 10.07.2010.
- COŞKUN, Bezen Balamir (2007), “Does ‘Strategic Culture’ Matter? Old Europe, New Europe and the Transatlantic Security”, *Perceptions*, Summer-Autumn, s.71-90.
- CÖMERT, Servet (2000), *Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji*, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul.
- ÇAKMAK, Cenap (2010a), “Milli Güvenlik Siyaset Belgesi ve Türk Dış Politikası”, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=887:milli-guevenlik-siyaset-belgesi-ve-tuerk-d-politikas&catid=122:analizler-guvenlik&Itemid=147, 26.11.2010.
- (2010b), “Türk-Yunan İlişkilerinde Yeni Dönem: Yapısalcı Yaklaşım”, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=684:tuerk-yunan-likilerinde-yeni-doenem-yapsalc-yaklam&catid=95:analizler-balkanlar&Itemid=143, 26.11.2010.

- ÇAMAN, M. Efe (2006), “Kafkasya ve Orta Asya’da Türkiye’nin Yeni Bölgesel Politikası: Dış Politikanın Yönelim Sorunsalı”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 12, Sayı 1, s.185-214.
- ÇANDAR, Cengiz (2009), “Turkey’s ‘Soft Power’ Strategy: A New Vision for a Multi-Polar World”, *Policy Brief*, No. 38, s.1-16.
- ÇELENK, Ayşe Aslıhan (2007), “The Restructuring of Turkey’s Policy towards Cyprus: The Justice and Development Party’s Struggle for Power”, *Turkish Studies*, Vol. 8, No. 3, s.349-363.
- ÇETİNSAYA, Gökhan (2006), *SETA Irak Dosyası: Irak’ta Yeni Dönem, Ortadoğu ve Türkiye*, Rapor No: ST1-406.
- DAĞCI, Kenan (2010), “Türk Dış Politikasında Akli Yeniden Kurmak”, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1000236&title=yorum-doc-dr-kenan-dagci-turk-dis-politikasinda-akli-yeniden-kurmak&haberSayfa=0>, 14.07.2010.
- DAĞI, İhsan D. (2010), “Emergence of a ‘new Turkey’”, *Today’s Zaman*, 06 Aralık.
- (2009), “Davutoğlu: Turkey’s New Foreign Policy Chief”, *Today’s Zaman*, 04 Mayıs.
- (1998), “İnsan Hakları, Uluslararası Sistem ve Türk Dış Politikası”, Der. İhsan D. Dağı, *Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim*, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.15-54.
- DAVUTOĞLU, Ahmet (2010a), “Eksen Kayması Diyen ‘Siz Karışmayın’ Demek İstiyor”, *Görüş*, Sayı 63, S.14-22.
- (2010b), “Turkey’s Zero-Problems Foreign Policy”, http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/05/20/turkeys_zero_problems_foreign_policy, 04.07.2010.
- (2010c), “We Are a Part of the West”, <http://www.newsweek.com/2010/07/09/ahmet-davutoglu-we-are-a-part-of-the-west.html>, 10.07.2010.

- (2010ç), *Bakanlık Teşkilat Kanun Tasarısı'nın görüşülmesi vesilesiyle TBMM Genel Kurulu'nda Yaptığı Konuşma*, 01 Temmuz, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil4/ham/b12701h.htm>, 09.07.2010.
- (2010d), “Hattı Diplomasi Yoktur Sathı Diplomasi Vardır, Sathı ise Tüm Dünyadır”, *Radikal*, 5 Ocak.
- (2010e), “Türkiye, Cephe Ülkesi Değil”, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1040900&title=disisleri-bakani-davutoglu-turkiye-cephe-ulkesi-degil>, 16.10.2010.
- (2010f), “Daha Güçlü Bir Türkiye”, Editör: Ali Resul Usul, *Yükselen Değer Türkiye*, MÜSİAD, İstanbul, s.33-40.
- (2009a), *Stratejik Derinlik; Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 35. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul.
- (2009b), *132. Arap Ligi Olağan Dışişleri Bakanları Konseyi Toplantısının Açılış Oturumunda Yaptığı Konuşma*, 09 Eylül 2009, Kahire, <http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-132-arap-ligi-olagan-disisleri-bakanlari-konseyi-toplantisinin-acilis-oturumunda-yaptigi-konusma.tr.mfa>, 04.07.2010.
- (2008a), “Turkey’s New Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007”, *Insight Turkey*, Vol. 10, No.1, s.77-96.
- (2008b), “Turkey in 2008”, <http://www.henryjacksonsociety.org/stories.asp?id=72>, 14.11.2009.
- (2004a), “Türkiye Küresel Güçtür”, *Anlayış*, Sayı 10, Mart, s.40-45.
- (2004b), “Türkiye Merkez Ülke Olmalı”, *Radikal*, 26 Şubat.
- (2000), “Bunalımdan Dönüşüme Batı Medeniyeti ve Hristiyanlık”, *Dîvan*, 2000/2, s.1-74.
- (1986), “Dünya Siyasi Tarihi İçinde Ortadoğu'nun Jeopolitik Önemi ve Dış Müdahaleler”, *İlim ve Sanat*, Sayı 8, s.42-47.

- “Davutoğlu: Hedef 2023’te AB’ye Tam Üye, Bölgede Etkin Bir Türkiye” (2010), *Euractiv*, 06 Ocak.
- “Davutoğlu’nun Konuşmasının Tam Metni” (2010), *Hürriyet*, 31 Mayıs.
- DEDEOĞLU, Beril (2010), “Türkiye’nin Yeni Güvenlik Politikası”, *Stratejik Düşünce*, Yıl 1, Sayı 2, s.56-59.
- DESCH, Michael C. (1998), “Culture Clash: Assessing the Importance of Ideas in Security Studies”, *International Security*, Vol. 23, No.1, s.141-170.
- Dışişleri Bakanlığı, (1998), *Türkiye ve Dünya 2010-2020 Küresel Bir Aktörün Doğuşu*, Ankara.
- “Dışişlerinin Yeni Patronu Konuştu” (2009), <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=844171&title=disislerinin-yeni-patronu-konustu>, 02.01.2009.
- DİLEK, Kaan (2010), “Türkiye Açısından ‘Nükleer Takas Anlaşması’”, <http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/373/turkiye-acisindan-nukleer-takas-anlasmasi.aspx>, 15.06.2010.
- DOYLE, Michael W. (1997), *Ways of War and Peace: Realism, Liberalism, and Socialism*, Norton, New York.
- DURAN, Burhanettin (2009), “Türk Dış Politikası Ortadoğululaşılıyor mu?”, *Ortadoğu Yıllığı 2008*, Küre Yayınları, İstanbul, s.385-402.
- (2006), “JDP and Foreign Policy As An Agent of Transformation” Editör: M. Hakan Yavuz, *The Emergence Of A New Turkey: Democracy and the Ak Parti*, The University of Utah Press, s.281-305.
- DURSUN, Davut (2007), “Türkiye’nin Dönüşüm Süreci, Dinamikleri ve Genel Özellikleri”, Editörler: DURSUN, D., B. Duran ve H.AL, *Dönüşüm Sürecindeki Türkiye / Aktörler, Alanlar, Sorunlar*, Alfa, İstanbul, s.17-64.
- DURSUN, D., B. Duran ve H. AL (2007), *Dönüşüm Sürecindeki Türkiye / Aktörler Alanlar, Sorunlar*, Alfa Yayınları, İstanbul.

- (2006), “Ortadoğu Siyaseti Üzerine Notlar”, Editörler: İNAT K., ve A. Balcı, *Ortadoğu Yıllığı 2005*, Nobel Yayınları, Ankara, s.311-332.
- EDER, Mine ve Ali Çarkoğlu (2002), “Su İhtilafı: Fırat-Dicle Havzası”, Derleyenler: KİRİŞÇİ, K. ve B. Rubin, *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, s.352-371.
- ELİGÜR, Banu (2006), “Are Former Enemies Becoming Allies? Turkey's Changing Relations with Syria, Iran, and Israel Since the 2003 Iraqi War”, *Brandeis University Crown Center for Middle East Studies*, No. 9, s.1-7.
- ERDAĞ, Ramazan (2008), *Türk Dış Politikasında Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA): Kuruluşu, Faaliyetleri ve Kuramsal Çerçevesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- (2007), “Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi Geçici Üyeliği”, *Stratejik Analiz*, Cilt 8, Sayı 92, s.18-19.
- ERDOĞAN, Mustafa (2005), “Medeniyetler Buluşması'ndan Medeniyetler İttifakı'na”, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=193201>, 08.12.2010.
- ERDOĞAN, Recep Tayyip (2011), “The Robust Man of Europe”, <http://www.newsweek.com/2011/01/17/the-robust-man-of-europe.html>, 17.01.2011.
- (2010), *AK PARTİ 16. İstisare ve Değerlendirme Toplantısı'nda Yaptığı Konuşma*, 16 Ekim 2010, Ankara, <http://www.akparti.org.tr/basbakan-erdoganin-ak-parti-16-istisare-ve-degerlendirme-t-7417.html>, 18.07.2010.
- “Erdoğan: TRT Türk Kültürümüzün Dünyaya Açılan Penceresi Olacak” (2009), *Zaman*, 09 Mayıs.
- “Erdoğan'dan Papandreu'ya Mektup” (2009), *Milliyet*, 04 Kasım.
- ESMER, Ahmet Şükrü ve Oral Sander (1996), “İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası”, Der., Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1915-1995)*, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.137-185.

- EVİN, Ahmet O. (2005), “The Future of Greek-Turkish Relations”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 5, No. 3, s.395-404.
- FİDAN, Hakan (2010), “Turkish Foreign Policy Towards Central Asia”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 12, No. 1, s.109-121.
- FİDAN, Hakan ve Rahman Nurdun (2008), “Turkey’s Role in the Global Development Assistance Community: The Case of TİKA (Turkish International Cooperation and Development Agency)”, *Journal of Southern Europe & The Balkans*, Vol. 10 No. 1, s.93-111.
- FULLER, Graham E. (2008), *Yeni Türkiye Cumhuriyeti*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- GANAPATI, N. Emel, I. Kelman ve T. Koukis (2010), “Analysing Greek-Turkish Disaster-Related Cooperation: A Disaster Diplomacy Perspective”, *Cooperation and Conflict*, Vol. 45, No.2, s.162-185.
- GÖNLÜBOL, Mehmet (1996), “1983-1990 Dönemi: Türkiye’nin 1980’li Yıllardaki Dış Politikasının Bir Değerlendirmesi”, Der., Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1915-1995)*, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.611-632.
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve F. Hakan Bingün (1996), “1990-1995 Dönemi Türk Dış Politikası”, Der., Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1915-1995)*, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.635-730.
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve Ömer Kürkçüoğlu (1996a), “1973-1983 Dönemi”, Der., Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1915-1995)*, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.543-608.
- (1996b), “1965-1973 Dönemi Türk Dış Politikası”, Der., Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1915-1995)*, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.491-540.
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve Ömer Kürkçüoğlu (2000), “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış”, Haz., Berna Türkdoğan, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası-Makaleler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, s.3-26.

- GÖNLÜBOL, Mehmet ve Cem Sar (1996), “1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası”, Der., Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1915-1995)*, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.3-133.
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve Haluk Ülman (1996), “İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965): Genel Durum”, Der., Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1915-1995)*, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.191-334.
- GÖRGÜLÜ, Aybars (2008), *Türkiye-Ermenistan İlişkileri: Bir Kısır Döngü*, TESEV Yayınları, İstanbul.
- GÖRGÜLÜ, Aybars, A. Iskandaryan ve S. Minasyan (2010), *Turkey-Armenia Dialogue Series: Assessing the Rapprochement Process*, TESEV Yayınları, İstanbul.
- GÖZEN, Ramazan (2010), “Son Dönem Türk Dış Politikasının Analizi: Kimlik, Strateji ve Siyaset”, Editör: Ali Resul Usul, *Yükselen Değer Türkiye*, MÜSİAD, İstanbul, s.115-144.
- (2006), *Türk Dış Politikası Barış Vizyonu*, Palme Yayıncılık, Ankara.
- (2004a), “Türkiye ve I. Körfez Savaşı: Kriz Ortamında Dış Politika”, Der., Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikasının Analizi*, 3. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, s.271-309.
- (2004b), “Dış Politika Nedir?”, Der., İdris Bal, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s.3-7.
- (1998), “Türkiye’nin II. Körfez Savaşı Politikası: Aktif Politika ve Sonuçları”, Der., İhsan D. Dağı, *Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim*, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.177-216.
- GRAY, Colin S. (2008), *Modern Strateji*, Çev., Handan Öz, Truva Yayınları, İstanbul.
- (1984), “Comparative Strategic Culture”, *Parameters*, Vol. 14, No. 4, s.26-33.
- (1981), “National Style in Strategy: The American Example”, *International Security*, Vol. 6, No. 2, s.21-47.

GÜL, Abdullah (2007), *Yeni Yüzyılda Türk Dış Politikasının Ufukları*, T.C. Dışışleri Bakanlığı Yayını, Ankara.

----- (2003), “Barış için Çaba”, *Radikal*, 13 Ocak 2003.

GÜNDOĞDU, Ayten (2001), “Identities in Question: Greek-Turkish Relations in a Period of Transformation?”, *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 5, No. 1, s.106-117.

HALE, William (2009), “Turkey and the Middle East in the ‘New Era’”, *Insight Turkey*, Vol. 11, No. 3, s.143-159.

----- (2002), *Turkish Foreign Policy 1774-2000*, Frank Cass, Londra.

HALE, William ve Gamze Avcı (2002), “Türkiye ve Avrupa Birliği: Üyeliğe Giden Uzun Yol”, Derleyenler: KİRİŞÇİ, K. ve B. Rubin, *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, s.63-85.

HART, B. H. Liddell (2003), *Strateji: Dolaylı Tutum*, Çev., Selma Koçak, Doruk Yayınları, İstanbul.

HASGÜLER, Mehmet ve Mehmet B. Uludağ (2007), “Uluslararası Örgütler: Devlet-Merkezli Sistemde Çöküntü”, Derleyen: Zeynep Dağı, *Uluslararası Politikayı Anlamak*, Alfa, s.392-445.

HEPER, Metin (2006), *Türkiye'de Devlet Geleneği*, 2. Baskı, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/568259/strategy>

<http://tdkterim.gov.tr/bts/>

HUNTINGTON, Samuel P. (1993), “The Clash of Civilizations?”, *Foreign Affairs*, Vol. 72, No. 3, s.22-49.

International Encyclopedia of The Social Sciences, “Political Culture”, 2.Basım, s.300-302.

İNAT, Kemal (2009), “Türkiye'nin Son Dönem İran Politikası: Barış ve Kalkınma İçin Karşılıklı Bağımlılık”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 1, Sayı 10, s.8-16.

- (2008a), “Ortadoğu’da Ankara Washington Dengesi ve Davutoğlu Vizyonu”, *Açık Görüş*, 14 Temmuz.
- (2008b), “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası 2006”, Editörler: İNAT K., ve M. Ataman, *Ortadoğu Yıllığı 2006*, Nobel Yayınları, Ankara, s.1-54.
- (2007), “Türkiye’nin Dönüşümünde Avrupa Birliği’nin Etkisi”, Editörler: DURSUN, D., B. Duran ve H.AI, *Dönüşüm Sürecindeki Türkiye: Aktörler, Alanlar, Sorunlar*, Alfa, İstanbul, s.97-120.
- (2006a), “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası 2005”, Editörler: İNAT K., ve A. Balcı, *Ortadoğu Yıllığı 2005*, Nobel Yayınları, Ankara, s.1-38.
- (2006b), “Irak 2005”, Editörler: İNAT K., ve A. Balcı, *Ortadoğu Yıllığı 2005*, Nobel Yayınları, Ankara, s.53-78.
- (2005a), “Republic of Turkey”, Editörler: GIELER, W., K. İnat ve Claudio Kullmann, *Foreign Policy of States A Handbook on World Affairs*, TASAM Yayınları, İstanbul, s.499-506.
- İNAT, Kemal ve Burhanettin Duran (2005), “AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama”, *Demokrasi Platformu*, Yıl:1, Sayı:4, Güz 2005, s.1-39.
- JENKINS, Gareth (2006), “Symbols and Shadow Play: Military-JDP Relations, 2002-2004”, Editör: M. Hakan Yavuz, *The Emergence Of A New Turkey: Democracy and the Ak Parti*, The University of Utah Pres, s.185-206.
- JEPPERSON, Ronald L., A. Wendt ve P. Katzenstein (1996), “Norms, Identity and Culture in National Security”, Editör: Peter J. Katzenstein, *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York. s.33-75.
- JONES, David R. (1990), “Soviet Strategic Culture”, Editör: Carl G. Jacobsen, *Strategic Power: USA/USSR*, St. Martin’s Press, Londra, s.35-49.
- JOHNSTON, Alastair Iain (2001), “Treating International Institutions as Social Environments”, *International Studies Quarterly*, Vol. 45, No. 4, s. 487-515.

- (1998), “China’s Militarized Interstate Dispute Behaviour 1949-1992: A First Cut at the Data”, *The China Quarterly*, No. 153, s.1-30.
- (1996a), “Learning Versus Adaptation: Explaining Change in Chinese Arms Control Policy in the 1980s and 1990s”, *The China Journal*, No. 35, s.27-61.
- (1996b), “Cultural Realism and Strategy in Maoist China”, Editör: Peter J. Katzenstein, *The Culture of National Security*, Columbia University Pres, New York, s.216-268.
- (1995a), “Thinking about Strategic Culture”, *International Security*, Vol. 19, No. 4, s. 32-64.
- (1995b), *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*, Princeton University Pres, New Jersey.
- KALAYCI, Sezai (2010), “Bakan Davutoğlu’ndan Ermenistan’a Tavsiye; ‘Kapıları Kapatmayın, Suçlamayın ve Dinleyin’”, *Zaman*, 1 Ekim.
- KALAYCIOĞLU, Ersin (2009), “Public Choice and Foreign Affairs: Democracy and International Relations in Turkey”, *New Perspectives on Turkey*, No 40, s.59-83.
- KALIN, İbrahim (2010a), “Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi”, Editör: Ali Resul Usul, *Yükselen Değer Türkiye*, MÜSİAD, İstanbul, s.49-65.
- KALİBER, Alper (2005), “Securing the Ground Through Securitized ‘Foreign’ Policy: The Cyprus Case”, *Security Dialogue*, Vol. 36, No. 3, s.319-337.
- KARAOSMANOĞLU, Ali L. (2000), “The Evolution of The National Security Culture and the Military in Turkey”, *Journal of International Affairs*, Vol. 54, No. 1, s.199-216.
- KARDAŞ, Şaban (2011a), “Turkish-Azerbaijani Energy Cooperation and Nabucco: Testing the Limits of the New Turkish Foreign Policy Rhetoric”, *Turkish Studies*, Vol. 12, No. 1, s.55-77.
- (2011b), “Turkey’s Bid for Global Actorhood: Davutoğlu’s New Foreign Policy Lexicon”, *Today’s Zaman*, 06 Ocak.

- (2011c), “Türk Dış Politikasında Eksen Kayması Mı?”, *Akademik ORTA DOĞU*, Cilt 5, Sayı 2, s.19-42.
- (2010), “Turkey: Redrawing the Middle East Map Or Building Sandcastles?”, *Middle East Policy*, Vol. XVII, No. 1, s.115-136.
- (2006), “Turkey and the Iraqi Crisis: JDP between Identity and Interest”, Editör: M. Hakan Yavuz, *The Emergence Of A New Turkey: Democracy and the Ak Parti*, The University of Utah Pres, s.306-330.
- KARDAŞ, T., S. J. Hansen ve A. Mesoy (2009), *The Borders of Islam: Exploring Samuel Huntingdon’s Faultlines, from Al-Andalus to Virtual Ummah*, London: Hurst & New York: Columbia University Press.
- KARDAŞ, Tuncay (2009) “Turkey: Secularism, Islam and EU”, Editörler: KARDAŞ, T., S. J. Hansen ve A. Mesoy, *The Borders of Islam: Exploring Samuel Huntingdon’s Faultlines, from Al-Andalus to Virtual Ummah*, London: Hurst & New York: Columbia University Press, s.191-210.
- (2007), “Güvenlik: Kimin Güvenliği ve Nasıl?”, Derleyen: Zeynep Dağı, *Uluslararası Politikayı Anlamak*, Alfa, s.125-152.
- (2006a), “Türkiye-İsrail İlişkilerinin ‘Analiz Düzeyi’ Kapsamında Değerlendirilmesi: 1996-2006”, Editörler: İNAT K., ve A. Balcı, *Ortadoğu Yıllığı 2005*, Nobel Yayınları, Ankara, s.333-352.
- (2006b), “New Perspectives in Security Studies”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2006/2, Değişim Yayınları, İstanbul.
- KASIM, Kamer (2010), “Protokoller ve ABD’deki Karar Tasarısının Ardından Türkiye-Ermenistan İlişkileri”, <http://www.usakgundem.com/yazar/1469/protokoller-ve-abd'deki-karar-tasar%C4%B1s%C4%B1n%C4%B1n-ard%C4%B1ndan-t%C3%BCrkiye-ermenistan-%C4%B0li%C5%9Fkileri-.html>, 04.04.2010.
- (2003), “Uluslar Arası İlişkiler Boyutuyla Ermeni Sorunu”, *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, Yıl 4, Sayı 38.

- KENNEDY, Paul (1995), *Savaşta ve Barışta Büyük Stratejiler*, Çev., Ahmet Fethi, Eti Kitapları, İstanbul.
- KEYMAN, Fuat (2009a), “Globalization, Modernity and Democracy: In Search of a Viable Domestic Polity For a Sustainable Turkish Foreign Policy”, *New Perspectives on Turkey*, No. 40, s.7-27.
- (2009b), “Türk Dış Politikasında ‘Eksen’ Tartışmaları: Küresel Kargaşa Çağında Realist Proaktivizm”, *Seta Analiz*, Sayı 15.
- (2009c). “Turkish Foreign Policy in a Globalizing World”, *Turkish Policy Quarterly*, Spring 2009, s.35-42.
- KIER, Elizabeth (1996), “Culture and French Military Doctrine Before World War II”, Editör: Peter J. Katzenstein, *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York. s.186-215.
- (1995), “Culture and Military Doctrine: France between the Wars”, *International Security*, Vol. 19, No. 4, s.65-93.
- KILINÇ, Ramazan (2009), “Turkey and the Alliance of Civilizations: Norm Adoption as a Survival Strategy”, *Insight Turkey*, Vol. 11, No. 3, s.57-75.
- KIRIMLI, Meryem (2001), “Soğuk Savaş Sonrası Bağımsız Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Türk Dış Politikası”, Der., İdris Bal, *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, Alfa Yayınları, İstanbul, s.359-371.
- KISSINGER, Henry (2004), *Diplomasi*, Çev., İbrahim H. Kurt, 4. Baskı, Kültür Yayınları, İstanbul.
- KİRİŞÇİ, Kemal (2009), “Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State”, *New Perspectives on Turkey*, No. 40, s.29-57.
- (2006), “Turkey’s Foreign Policy in Turbulent Times”, *European Union Institute for Security Studies (EUISS) Chaillot Paper*, No 92.
- (2004), “Between Europe and the Middle East: The Transformation of Turkish Policy”, *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 8, No. 1, s.39-51.

- (2002a), “Türkiye’nin Ortadoğu Politikasının Geleceği”, Derleyenler: KİRİŞÇİ, K. ve B. Rubin, *Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, s.150-180.
- (2002b), “ABD-Türkiye İlişkileri: Yenilenen Ortaklıkta Yeni Belirsizlikler”, Derleyenler: KİRİŞÇİ, K. ve B. Rubin, *Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, s.200-228.
- KLEIN, Bradley S. (1988), “Hegemony and Strategic Culture: American Power Projection and Alliance Defence Politics”, *Review of International Studies*, Vol. 14, No. 2, s.133-148.
- KODAMAN, Timuçin (2007), *Fırat-Dicle Meselesi ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi*, Asil Yayın, Ankara.
- KÖSE, Talha (2009), “The Alliance of Civilizations: Possibilities of Conflict Resolution at the Civilizational Level”, *Insight Turkey*, Vol. 11, No. 3, s.77-94.
- KRAUSE, Keith R. (1999), “Cross-Cultural Dimensions of Multilateral Non-Proliferation and Arms Control Dialogues: An Overview”, Editör: Keith R. Krause, *Culture and Security: Multilateralism, Arms Control and Security Building*, Frank Cass, Londra.
- KUT, Şule (2002), “1990’larda Türk Dış Politikasının Anahatları”, Derleyenler: KİRİŞÇİ, K. ve B. Rubin, *Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, s.7-18.
- (2000), “Turkey Policy toward the Balkans”, Editörler: MAKOVSKY, Alan ve Sabri SAYARI, *Turkey’s New World: Changing Dynamics in Turkish Foreign Policy*, The Washington Institute for Near East Policy, Washington, s.74-91.
- KUTLAY, Mustafa (2009), “A Political Economy Approach to the Expansion of Turkish-Greek Relations: Interdependence or Not?”, *Perceptions*, Vol. XIV, Spring-Summer, s.91-121.

KÜÇÜK, Mustafa (2009), “Uluslararası İlişkiler Kuramında ‘Konstrüktivist Dönüşü’ Anlamak”, *Ege Akademik Bakış*, Vol. 9, No. 2, s.771-795.

----- (1999), *Constructivism and The Study of Security And Foreign Policy: Identity and Strategic Culture in Turkish-Greek and Turkish-Israeli Relations*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.

LANTIS, Jeffrey S. (2005), “Strategic Culture: From Clausewitz to Constructivism”, *Strategic Insights*, Vol. IV, Issue 10, s.87-113.

----- (2002), “Strategic Culture and National Security Policy”, *International Studies Review*, Vol. 4, No. 3, s.87-113.

LARRABEE, F. Stephen ve Ian O. Lesser (2004), *Belirsizlik Döneminde Türk Dış Politikası*, Çev., Mustafa Yıldırım, Ötüken Yayınevi, İstanbul.

LEGRO, Jeffrey W. (1996), “Culture and Preferences in the International Cooperation Two-Step”, *American Political Science Review*, Vol. 90, No. 1, s.118-137.

----- (1995), *Cooperation under Fire: Anglo-German Restraint during World War II*, Cornell University Press.

MAOZ, Zeev ve Bruce Russett (1993), “Normative and Structural Causes of Democratic Peace, 1946-1986”, *The American Political Science Review*, Vol. 87, No. 3, s.624-638.

“Medeniyetler İttifakı Forumu Başladı”(2010), *Sabah*, 28 Mayıs.

“Milli Güvenlik Siyaset Belgesi Bakanlar Kurulu’nda Kabul Edildi”, *Radikal*, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&ArticleID=1029808&Date=23.11.2010&CategoryID=78>, 22.11.2010.

MİŞ, Nebi (2008), “Suriye 2006”, Editörler: İNAT K., ve M. Ataman, *Ortadoğu Yıllığı 2006*, Nobel Yayınları, Ankara, s.281-317.

----- (2006), “Suriye 2005”, Editörler: İNAT K., ve A. Balcı, *Ortadoğu Yıllığı 2005*, Nobel Yayınları, Ankara, s.220-243.

- MURINSON, Alexander (2006), “The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 42, No. 6, s.945-964.
- MUTUŞ, Ceren (2010), “Türkiye’nin Yeni Dönem Vize Politikası: Eksen Kayması Tartışmaları Çerçevesinde Bir Analiz”, <http://www.usakgundem.com/makale/65/t%C3%BCrkiye%E2%80%99nin-yeni-d%C3%B6nem-vize-politikas%C4%B1-eksen-kaymas%C4%B1-tart%C4%B1%C5%9Fmalar%C4%B1-%C3%A7er%C3%A7evesinde-bir-analiz.html>, 18.07.2010.
- “NATO Konseyi’nden ‘Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu’na Destek Çıktı” (2008), *Milliyet*, 19 Ağustos.
- NEUMANN, Iver B. ve Henrikki Heikka (2005), “Grand Strategy, Strategic Culture, Practice: The Social Roots of Nordic Defence”, *Cooperation and Conflict*, Vol. 40, No. 1, s.5-23.
- NYE Joseph S. (2004), “Soft Power and American Foreign Policy”, *Political Science Quarterly*, Vol. 119, No. 2, s.255-270.
- OĞUZLU, H. Tarık (2009), “Türk Dış Politikasında Davutoğlu Dönemi ”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 1, Sayı 9, s.43-50.
- (2007), “Soft Power in Turkish Foreign Policy”, *Australian Journal of International Affairs*, Vol. 61, No. 1, s.81-97.
- (2004), “Changing Dynamics of Turkey’s U.S. and EU Relations”, *Middle East Policy*, Vol. XI, No. 1, s.98-105.
- OĞUZLU, H. Tarık ve Uğur Güngör (2006), “Peace Operations and the Transformation of Turkey’s Security Policy”, *Contemporary Security Policy*, Vol. 27, No. 3, s.472-488.
- OKTAV, Özden Zeynep (2010), “Çok Boyutlu Türk Dış Politikasına Bir Örnek: Türkiye-İrak-Bölgesel Kürt Yönetimi Arasında Gelişen İlişkiler ve Nedenleri”, *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 2, Sayı 2, s.53-74.
- ORAN, Baskın (2006), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980*, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

- (2005), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II: 1980-2001*, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ORSAM (Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi), (2010), *Komşuluktan Stratejik İşbirliğine: Türk-Rus İlişkileri*, Rapor No. 18.
- ÖNİŞ, Ziya (2011), “Multiple Faces of the ‘New’ Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and a Critique”, *Insight Turkey*, Vol. 13, No. 1, s.47-65.
- (2003), “Turkey and the Middle East after September 11: The Importance of the EU Dimension”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 2, No. 4, s.83-92.
- ÖZCAN, Dilek (2005), “Türk Dış Politikası’nda İslam Konferansı Örgütü”, <http://www.tasam.org/index.php?altid=1236>, 02.01.2011.
- ÖZCAN, Gencer (2009), “Facing Its Waterloo in Diplomacy: Turkey’s Military in the Foreign Policy-Making Process”, *New Perspectives on Turkey*, No. 40, s.85-104.
- (2004), “Türkiye Dış Politikasında Algılamalar, Karar Alma ve Oluşum Süreci”, Der., Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikasının Analizi*, 3. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, s.829-894.
- ÖZDOĞAN, Günay Göksu (2004), “II. Dünya Savaşı Yıllarındaki Türk-Alman İlişkilerinde İç ve Dış Politika Aracı Olarak Pan-Türkizm”, Der., Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikasının Analizi*, 3. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, s.131-147.
- ÖZERKAN, Fulya (2010), “Architect of ‘Strategic Depth’ Concept Unveils New Foreign Policy”, *Hürriyet Daily News*, 4 Ocak.
- ÖZTÜRK, İbrahim (2010), “Yeni Bir Dünyanın Eşiğinde Türkiye’nin Yeni Konumu”, Editör: Ali Resul Usul, *Yükselen Değer Türkiye*, MÜSİAD, İstanbul, s.283-300.
- PALA, İskender (2010), “İnsanların Kalbine Koyabildiğiniz Bir İlham Milyonlar Harcamanızdan Daha Önemlidir”, Editör: Ali Resul Usul, *Yükselen Değer Türkiye*, MÜSİAD, İstanbul, s.397-407.
- PAMUKÇU, Konuralp (2000), *Su Politikası*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

- POPESCU, Ionut C. (2009), "Strategic Theory and Practice: A Critical Analysis of the Planning Process for Long War on Terror", *Contemporary Security Policy*, Vol. 30, No. 1, s.100-124.
- RISSE-KAPPEN, Thomas (1995), "Democratic Peace, Warlike Democracies?: A Social Constructivist Interpretation of the Liberal Argument", *European Journal of International Relations*, Vol. 1, No. 4, s.491-517.
- (2006), "The 2005 BRISMES Lecture: A Double Gravity State: Turkish Foreign Policy Reconsidered", *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 33, No. 2, s.199-211.
- ROBINS, Philip (2006), "The 2005 BRISMES Lecture: A Double Gravity State: Turkish Foreign Policy Reconsidered", *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 33, No. 2, s.199-211.
- RUBINSTEIN, Robert A. (1993), "Cultural Aspect of Peacekeeping: Notes on the Substance of Symbols", *Millennium*, Vol. 22, No. 3, s.547-562.
- RUMELİLİ, Bahar (2007), "Transforming Conflicts on EU Borders: the Case of Greek-Turkish Relations", *Journal of Common Market Studies*, Volume 45, Number 1, s.105-126.
- SANDER, Oral (2006), *Türkiye'nin Dış Politikası*, Der., Melek Fırat, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- (2004), "Yeni Bir Bölgesel Güç Olarak Türkiye'nin Dış Politika Hedefleri", Der., Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikasının Analizi*, 3. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, s.959-966.
- SANDRIN, Paula (2010), "Turkey's Competing Security Cultures and Their Impact on Foreign Policy", <http://changingturkey.com/2010/05/09/turkey%E2%80%99s-competing-security-cultures-and-their-impact-on-foreign-policy/>, 30.05.2010.
- SASLEY, Brent (2002), "1990'larda Türkiye'nin Enerji Politikaları", Derleyenler: KİRİŞÇİ, K. ve B. Rubin, *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, s.327-351.

- SCOBELL, Andrew (2002), "China and Strategic Culture",
<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/files/pub60.pdf>, 10.01.2010.
- SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı), (2011), *2010'da Türkiye*,
Editörler: ÖZHAN Taha, H. Ete ve S. M. Bölme, SETA Analiz No. 32.
- SEYYAR, Ali (2007), *İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri: Ansiklopedik Sosyal Bilimler Szlg*, Değişim Yayınları, Sakarya.
- SEZER, Duygu (1996), "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965): Türkiye'nin Ekonomik İlişkileri", Der., Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1915-1995)*, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.431-487.
- SHADID, Anthony (2011), "Resurgent Turkey Flexes Its Muscles Around Iraq", *Herald Tribune*, 05 Ocak.
- SİNKAYA, Bayram (2009), "İran'ın Nükleer Programı: Müzakere Sürecinde Umutların Yükselişi ve Düşüşü", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 1, Sayı 12, s.71-79.
- SNYDER, Jack L. (1977), *The Soviet Strategic Culture: Implications for Nuclear Options*, Rand R-2154-AF, Santa Monica, California.
- Sosyal Bilimler Ansiklopedisi (1991), "Siyasi Kültür", C.3, Risale Yayınları, İstanbul, s.39.
- SNMEZOğLU, Faruk (2006), *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul.
- SPERLING, James (2001), "European Union Foreign Policy: Still an Oxymoron?", Editör: Steven W. Hook, *Comparative Foreign Policy: Adaptation Strategies of the Great and Emerging Powers*, Prentice Hall, New Jersey, s.118-144.
- şAHİN, Mehmet (2010), "Model Komşuluk: Türkiye-Suriye İlişkileri",
<http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/174/model-komsuluk-turkiye-suriye-iliskileri.aspx>, 17.12.2010.
- şEN, Erdal (2004), "şam'da Asi, Dicle Jestleşmesi", *Zaman*, 23 Aralık.
- THY (Türk Hava Yolları), (2010), *Yıllık Faaliyet Raporu 2009*, Ankara.

- (2009), *Yıllık Rapor 2008*, Ankara.
- (2008), *Faaliyet Raporu 2007*, Ankara.
- (2007), *Faaliyet Raporu 2006*, Ankara.
- TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı), (2010), *Tanıtım Broşürü 2010*, Ankara.
- “TRT Arapça Kanalı da Yayına Başladı” (2010), <http://www.haber7.com/haber/20100404/TRT-Arapca-kanali-da-yayina-basladi.php>, 05.04.2010.
- TURAN, İlter ve Dilek Barlas (2004), “Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri”, Der., Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikasının Analizi*, 3. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, s.150-167.
- “Turkish FM Davutoglu Says Turkey, EU Share Common Destiny” (2009), <http://www.turkishny.com/english-news/5-english-news/16481-turkish-fm-davutoglu-says-turkey-eu-share-common-destiny>, 15.04.2010.
- TÜRBEDAR, Erhan (2010), “Bulgaristan’ın Türkiye İkilemi”, *TEPAV Değerlendirme Notu*, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1288268631-2.Bulgaristan_in_Turkiye_Ikilemi.pdf, 15.12.2010.
- “Türkiye şimdi ne yapacak?” (2010), *Bugün*, 31 Mayıs.
- TZU, Sun (1994), *Art of War*, Çev., Lionel Giles, The Project Gutenberg eBook.
- USAK (Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu) (2008), *Gürcistan Krizi Değerlendirme Raporu*, Editör: Hasan Selim Özertem Ankara.
- USLU, Nasuh (2010), “Türkiye’nin Yeni Orta Doğu Yaklaşımı”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 52, s.147-180.
- UZ ZAMAN, Rashed (2009), “Strategic Culture: A ‘Cultural’ Understanding of War”, *Comparative Strategy*, Vol. 28, No. 1, s.68-88.
- UZGEL, İlhan (2002), “Türkiye ve Balkanlar: İstikrarın Sağlanmasında Türkiye’nin Rolü”, Derleyenler: KİRİŞÇİ, K. ve B. Rubin, *Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, s.86-118.

VATANSEVER, Muzaffer (2010a), “Türk-Yunan İlişkilerinde ‘Davutoğlu Etkisi’”, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1811>, 25.12.2010.

----- (2010b) “Türk-Yunan İlişkilerinde Yeni Dönem: Başbakan Erdoğan’ın Yunanistan Ziyareti ve Tarihi Adımlar”, <http://www.usakgundem.com/yorum/322/t%C3%BCrk-yunan-%C4%B0li%C5%9Fkilerinde-yeni-d%C3%B6nem-ba%C5%9Fbakan-erdo%C4%9Fan%E2%80%99%C4%B1n-yunanistan-ziyareti-ve-tarihi-ad%C4%B1mlar.html>, 25.12.2010.

WEISS, Gerald (1973), “A Scientific Concept of Culture”, *American Anthropologist*, Vol. 75, No. 5, s.1376-1413.

WIARDA, Howard J. ve Lana L. Wylie (2001), “New Challenges in US Foreign Policy”, Editör: Steven W. Hook, *Comparative Foreign Policy: Adaptation Strategies of the Great and Emerging Powers*, Prentice Hall, New Jersey, s.12-42.

www.botas.gov.tr

www.trt.net.tr

www.tsk.mil.tr

www.tuskon.org

YALÇINKAYA, Alaeddin (2006), “Uluslararası Örgütler Müzesinden: İSEDAK”, *Öncevatan*, 12 Aralık.

YAVUZ, M. Hakan (2004), “İkicilik (Duality): Türk-Arap İlişkileri ve Filistin Sorunu (1947-1994)”, Der., Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikasının Analizi*, 3. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, s.235-251.

YEŞİLTAŞ, Murat (2009), “Soft Balancing in Turkish Foreign Policy: The Case of the 2003 Iraq War”, *Perceptions*, Vol. XIV, Spring-Summer, s.25-51.

ZENGİN, Gürkan (2010), *Hoca & Türk Dış Politikası’nda Davutoğlu Etkisi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

1979 yılında Emirdağ'da doğan Ramazan Erdağ, ilköğrenimini Eskişehir'de, ortaöğrenimini Balıkesir'de tamamladı. 2003 yılında Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünü bitirdi. 2008 yılında Sakarya Üniversitesinde SBE Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında Yüksek Lisansını tamamlamasını müteakip, Sakarya Üniversitesi SBE Kamu Yönetimi Anabilim dalında doktora öğrenimine başladı. Sakarya Üniversitesinin Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında doktora programının açılmasıyla birlikte bu bölüme yatay geçiş yaparak doktora çalışmalarına devam etti.